

YIL: 2018 SAYI: 35

KOSBED

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Kocaeli University Journal of Social Sciences

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University Journal of Social Sciences
Sosyal Bilimler Dergisi

35
2018

HAKEMLİ DERGİ

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Kocaeli University Journal of Social Sciences

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
sahibi / owner Prof. Dr. Recep TARI
rtari@kocaeli.edu.tr

EDİTÖR EDITOR	Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr
EDİTÖR YARDIMCILARI EDITOR	Arş. Gör. Ali Rıza SOLMAZ aliriza.solmaz@kocaeli.edu.tr Arş. Gör. Muhammet Rıdvan İNCE muhammet.ince@kocaeli.edu.tr
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ	Doç. Dr. İhsan KARLI ikarlı@kocaeli.edu.tr
YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD	Prof. Dr. Recep TARI (Kocaeli Üniversitesi) Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL (Kocaeli Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan Rüştü KARABEYOĞLU (Kocaeli Üniversitesi) Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi) Prof. Dr. İdil SAYIMER (Kocaeli Üniversitesi) Prof. Dr. Nuray SUNGUR OAKLEY (Kocaeli Üniversitesi)
Kapak / Sayfa Tasarımı	Dr. Hakan KÜÇÜKSARAÇ
YÖNETİM YERİ	Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 41380 Umuttepe / Kocaeli Telefon: 0 262 303 17 52 - Fax: 0 262 303 17 53 ISSN 1302 - 6658

KOÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Altı ayda bir yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) kayıtlıdır. ASOSIndex, Türk Eğitim İndeksi, Akademik Dizin ve Arastirmax tarafından taranmaktadır. Dergide yayınlanan yazı ve makaleler, kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu, yazarına / yazarlarına aittir. Derginin elektronik versiyonu, tam metin olarak <http://kosbed.kocaeli.edu.tr> internet adresi üzerinden erişime açıktır.

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University Journal of Social Sciences
Sosyal Bilimler Dergisi

35
2018

DANIŞMA/HAKEM KURULU
Advisory/Referees Board

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal (Kocaeli Üniversitesi)	Prof. Dr. Ramazan Özey (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan Rüştü Karabeyoğlu (Kocaeli Üniversitesi)	Prof. Dr. Ramazan Şengül (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Mesut Küçükcalay (Osmangazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Recai Coşkun (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Ulusoy (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Recep Tarı (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya (Sakarya Üniversitesi)	Prof. Dr. Remzi Altunışık (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Aynur Koçak (Yıldız Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Salih Şimşek (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysit Tansel (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Sedat Murat (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse (Kocaeli Üniversitesi)	Prof. Dr. Selman Aziz Erden (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Aziz Kutlar (Sakarya Üniversitesi)	Prof. Steven M. Shardlow (Salford University)
Prof. Dr. Bekir Parlak (Uludağ Üniversitesi)	Prof. Dr. Süleyman Özdemir (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal İbiş (Marmara Üniversitesi)	Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal Şanlı (İstanbul Üniversitesi)	Prof. Dr. Turan Yay (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahamettin Başar (Fatih S. Mehmet Üniversitesi)	Prof. Dr. Uğur Güllülü (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gonca Telli Yamamoto (Okan Üniversitesi)	Prof. Dr. Vasfi Haftacı (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gönül Balkır (Kocaeli Üniversitesi)	Prof. Dr. Yakup Küçükkale (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Acar (Kocaeli Üniversitesi)	Prof. Dr. Yaşar Bülbül (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza Ateş (Medeniyet Üniversitesi)	Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Vergil (İstanbul Üniversitesi)	Prof. Dr. Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hilmi Kıriloğlu (Sakarya Üniversitesi)	Doç. Dr. Zeynel Kaplan (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kırçova (Yıldız Teknik Üniversitesi)	Doç. Dr. Ayşe Günsel (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. İdil Sayımer (Kocaeli Üniversitesi)	Doç. Dr. Doğan Yüksel (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Aykut Top (Yeditepe Üniversitesi)	Doç. Dr. Esmâ Torun Çelik (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Aydın (Yıldız Teknik Üniversitesi)	Doç. Dr. Ferhat Pehlivanoğlu (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütfihak Alpkın (İstanbul Teknik Üniversitesi)	Doç. Dr. Hakan Çebi (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Barca (Sakarya Üniversitesi)	Doç. Dr. Halit Yanıkaya (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Berber (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Doç. Dr. İbrahim Şirin (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhittin Ataman (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	Doç. Dr. İhsan Karlı (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Eken (Sakarya Üniversitesi)	Doç. Dr. Kıvılcım Metin Özcan (Bilkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Nalan Akdoğan (Başkent Üniversitesi)	Doç. Dr. Levent Atalı (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir Üniversitesi)	Doç. Dr. Mustafa Yılmaz (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nigar Pösteki (Kocaeli Üniversitesi)	Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray Sungur Oakley (Kocaeli Üniversitesi)	Doç. Dr. Sibel Kaya (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nüvit Gerek (Anadolu Üniversitesi)	Doç. Dr. Ayhan Orhan (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Torlak (Osmangazi Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Kadir Yıldırım (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür Çengel (İstanbul Ticaret Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Kerim Karagöz (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Rahmi Yamak (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Yusuf Budak (Kocaeli Üniversitesi)

Editörden...

Sosyal ve beşeri bilimlerde bilimsel bilgi paylaştıkça ve tartışıldıkça olgunlaşmaktadır. Bu kapsamda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de günden güne süreli bilimsel yayıncılık yapan kurum ve dergi sayısı atmaktadır.

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED) 1997 yılından itibaren haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. KOSBED; teorik veya uygulamalı alanında özgün makaleleri yayınlayan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergimiz; üniversitelere, kütüphanelere, enstitülere ve tüm akademik çevrelere hem internet ortamında hem de basılı olmak üzere iki şekilde erişim sağlamaktadır. Dergimizde yayınlanmış / yayınlanacak makalelerin sorumluluğu ilgili yazar ya da yazarlara telif hakkı ise Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılar yayınlanmaktadır. Açık erişim politikasını benimsemiş olan Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi bilginin küresel dağıtımına aracılık etmekte olup, ASOS, TİE, Akademik Dizin ve Arastirmax indekslerinde dizinlenmektedir. Ayrıca her geçen gün yayın standartlarını geliştiren dergimiz SSCI tarafından indekslenmeyi de hedeflemekte olup, alanında saygın birçok indeks ile gerekli yazışmaları yürütmektedir. Dergimize gönderilecek yazılar sosyal bilimler alanında makale, kişi ve kitap tanıtımı ya da eleştiri alanlarında olmalıdır. Dergimize gönderilen yazılar öncelikle dergi editörleri tarafından dergimiz yazım kuralları, dil ve bilimsel uygunluğu açısından değerlendirilmekte uygun görülen yazılar ilgili iki hakeme gönderilmektedir.

Dergimizde kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Hem yazarların hem de hakemlerin karşılıklı olarak isimleri gizli tutulmaktadır. Hakem raporlarından herhangi birinin sonucu red şeklinde geldiğinde ve diğer hakemden de önemli değişiklik isteği geldiğinde dergi editöryel kurulu makale için red hakkını kullanabilmektedir. Eşitlik halinde ise makale değerlendirilmesi için üçüncü bir hakem belirlenerek nihai karar verilmektedir. Hakem önermeleri ilgili yazar ya da yazarlara gönderilir, istenilen düzeltmeler 1 ay içinde yapılmadığı takdirde editöryel kurul uygun gördüğü takdirde makalenin yayın sürecinden düşürülmesi kararını verebilir. Hakem değerlendirme süreci 1 ay olup, makalenin nihai değerlendirme süreci 3 aydır. Hakem sürecinden olumlu şekilde geçmiş yazılar editöryel kurulun uygun gördüğü herhangi bir sayıda yayınlanabilir.

Dergimizin 35. Sayısında hakemlik sürecine dâhil olarak katkı sağlayan kıymetli akademisyenlere, bilimsel yazılarını bizimle paylaşan bize destek veren değerli yazarlara ve makale değerlendirme sürecinde katkı sağlayan danışma kurulu üyelerine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak bundan sonraki sayılar içinde sosyal bilimler alanındaki yeni yazarların web sayfasındaki yazım kurallarına ve dergi formatına uygun çalışmalarını bekliyor, 35. sayının tüm ilgili kişi ve kurumlara faydalı olmasını diliyorum.

Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University Journal of Social Sciences
Sosyal Bilimler Dergisi

35

2018

ISSN 1302 - 6658

Halil TUNALI Haydar KARADAĞ	Türkiye’de Gayrimenkul Piyasasının Regülasyonu: Gayrimenkul Piyasası Kurumu Önerisi <i>Regulation of Real Estate Market in Turkey: Real Estate Market Authority Proposal (1-27)</i>
Argun KARAMANLIOĞLU	Concept of Smart Contracts – A Legal Perspective <i>Hukuki Yönden Akıllı Sözleşme (Smart Contract) Kavramı (29-42)</i>
Esra HAMAMCIOĞLU	Elektronik Ticaretin Hukuksal Boyutu <i>Legal Dimension of Electronic Commerce (43- 72)</i>
Levent BİÇER	Finansmana Erişim Kolaylığı Açısından Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu <i>The Law of Movable Pledge on Commercial Transactions (In Terms of Accessibility to Finance) (73-101)</i>
Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu	Birinci Dünya Savaşının Kazakistan’a Etkileri <i>The Effects of First World War on Kazakhstan (103 - 120)</i>
Serap ÇOLAK Abdullah ÖRS Enis ÇOLAK Murat SON Dilşat GÜZELORDU Tuncay ÇOLAK Mehmet YARGICI	Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin E-Spor Bilgi Düzeylerinin Araştırılması <i>Research on Knowledge Level of Faculty of Sports Science Students About E-Sports (121- 127)</i>
Serkan ERTİN	Ciddi Olmanın Önemi’nde Kimliğin Performatif Halleri: Bir Yapısökümcü Okuma <i>Identity Performance in The Importance of Being Earliest: A Subversive Reading (129- 138)</i>
Ferhat PEHLİVANOĞLU Retno RİYANTİ	Macroeconomic Effect on the Automobile Sales in Top Four Automobile Production Countries <i>En Büyük Dört Otomobil Üreticisi Ülkedeki Araç Satışlarının Makroekonomik Etkileri (139-161)</i>
Oya ŞENYURT	Şemsi Ahmed Paşa’nın Üsküdar’daki Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme <i>A Study About the Buildings of Şemsi Ahmed Pasha In Uskudar (163- 192)</i>
Levent ATALI Gülşah SEKBAN	Buz Hokeyi Dünya Şampiyonası Seyircilerinin Etkinliğe Yönelik Kalite Algısı (U18-DIV III-Group B-Türkiye-2014) <i>Ice Hockey World Championship Audiences Quality Perception (U18-DIV III-GROUP B-TURKEY-2014) (193- 206)</i>

Kürşat Haldun AKALIN

Eski Ahit'in Ekonomik Analizi
The Economic Analysis of The Old Testament (207- 229)

Cengiz YANIKLAR

Postmodern Tüketim, Tüketim Kültürü ve Toplumsal Kimliğin İnşası
*Postmodern Consumption, Consumer Culture and Construction of
Social Identity (231- 252)*

Yayın Geliş Tarihi: 09.02.2018

Yayın Onay Tarihi:01.03.2018

Halil TUNALI*

Haydar KARADAĞ**

Türkiye’de Gayrimenkul Piyasasının Regülasyonu: Gayrimenkul Piyasası Kurumu Önerisi

*Regulation of Real Estate Market in Turkey: Real Estate
Market Authority Proposal*

Özet

Bilgi, iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde 1980’li yıllardan itibaren yaşanan küreselleşmenin etkisiyle ülke ekonomileri birbirleri ile gittikçe entegre hale gelmişlerdir. Küreselleşmenin bir diğer etkisi ise, ekonomilerin ve ekonomileri oluşturan piyasaların birbirleri ile rekabet etmeye başlamalarıdır. Bu durum ise, ekonomilerin kriz yaşama sıklığını arttırmıştır. Dolayısıyla ülke ekonomileri, uluslararası düzeyde rekabet edebilmek, iktisadi büyüme ve kalkınmalarını sürdürülebilir kılmak ve ekonomilerini bilgi temelli geliştirebilmek ve bir daha kriz sürecini yaşamamak adına, ekonomilerini oluşturan piyasaları regüle etmek ihtiyacı duymaya başlamışlardır.

Özellikle 2008 yılında ABD’de başlayıp, ardından diğer ülke ekonomilerine yayılan Konut Finansman Sistemi (Mortgage) krizi tecrübesi ışığında, finansal piyasalarda yaşanan istikrarsızlıkların sonucu olarak, piyasaların düzenlenmesi, denetlenmesi ve gözetimi fonksiyonlarını yerine getirecek, güçlü ve etkin bir şekilde oluşturulmuş regülatör kamu kuruluşlarının kurulması gündeme gelmiştir. Mortgage krizinin ardından Türkiye’de de gayrimenkul piyasasının düzenlenmesi ve denetlemesigerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Türkiye ekonomisinde gayrimenkul piyasasında meydana gelebilecek iktisadi krizleri önleyebilmek amacıyla “Gayrimenkul Piyasası Kurumu” önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gayrimenkul, Regülasyon, Gayrimenkul Piyasası Kurumu.

JEL Kodları: R30, L51, R39.

Abstract

With the effects of the globalization in the Information, Communication and Transportation Technologies, country economies have become more integrated since 1980s. Another effect of the globalization is that economies and the marketplaces that form economies started to compete with each other. This led the frequency of economies to face up with economic crisis. Therefore; country economies started to need to regulate the marketplaces which form their economies to compete at

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı, Beyazıt, Fatih/İSTANBUL, e-posta: gmhtunali@gmail.com

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı, Merkez/RİZE, e-posta: haydar.karadag@erdogan.edu.tr

an international level, make their economic growth and development sustainable and improve their economies on a knowledge based system in order not to experience economic crisis anymore.

In the light of Mortgage crisis experience which started especially in the USA in 2008 and then spread to the other country economies, as a result of the instability in the financial markets, it came to the fore to found powerfully and effectively formed regulator public institutions which will function as regulation, inspection and supervision. After the mortgage crisis mentioned, the necessity of regulating and inspecting the real estate market in Turkey showed up. Within this context, "The Authority of Real Estate Market" was offered in order to prevent the potential economic crisis that may show up in the real estate market in Turkey.

Keywords: Real Estate, Regulation, Real Estate Market Authority.

JEL Codes: R30, L51, R39.

Giriş

Dünyada 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte başta imalat sektörü olmak üzere, sektörlerin tamamında hızlı bir gelişim süreci yaşanmıştır. Bu durum belli yerleşim yerlerini üretim merkezleri haline getirmiş ve söz konusu merkezler diğer yerleşim yerlerinden hızla nüfus çekmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan kırdan kente göç olgusu, belli merkezlerin nüfuslarının gittikçe artmasına ve yeni şehirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye gayrimenkul piyasasının temeli ise, Osmanlı Devleti'nden kalan topraklardan ve toprak üzerinde kurmuş olduğu mülkiyet yapısından meydana gelmektedir. Osmanlı ekonomisi önemli ölçüde zirai ekonomiden oluştuğundan, kuruluş zamanından itibaren toprak mülkiyeti sistemini ve ekonomisini İslam Hukuku prensiplerine uygun olarak oluşturmuştur. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde yaşanan sanayileşme süreci, Batılı ülkelere göre geç sayılabilecek bir dönemde 1950'li yıllarda yaşanmaya başlamıştır (Kılınç ve Bezci, 2011). Bu dönemden itibaren köylerden büyük şehirlere doğru gerçekleşen göç olgusu ile birlikte ortaya çıkan konut ve arsa alanları açısından arz/talep dengesizliği, kamu arazilerinin işgal edilmesine yol açmış ve bu durum bir rant sağlama aracı olarak ortaya çıkmıştır (Eke, 2000). Böylelikle uzun vadede kentsel toprak rantlarının kamuya aktarımı engellenmiş ve zamanla şehirleşme maliyeti önemli ölçüde artış göstermiştir (Yenigül, 2005).

Ayrıca Türkiye'de şehirleşme, Türkiye bürokrasisinin zayıf olduğu bir ortamda meydana gelmiştir. Zaten geleneksel olarak, bürokrasi tarım toplumunun taleplerini

zorlukla karşılayabilmekteydi. Bu nedenle kamu kurumları, yeni şehirleşen yerlerin acil ve artan taleplerine cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan konut sorununu gelişmiş ülkeler zaman içerisinde çözerlerken, az gelişmiş ülkeler ile Türkiye’nin de dahil edilebileceği gelişmekte olan ülkeler henüz şehirleşme sorununu çözebilmiş değillerdir.

Piyasa ekonomisinin etkin ve verimli bir şekilde işleyebilmesi için istikrarlı makroekonomik ortam ve rekabetçi bir piyasa yapısının varlığı gerekmektedir. Ülke ekonomilerinde meydana gelebilecek herhangi bir güvensizlik ortamında, finansal kurumların aktiflerinde önemli değer kayıpları oluşmakta, bu durum zaman içerisinde finansal piyasalarda panik ortamının oluşmasını ve sonuçta bir ekonomik kriz sürecinin başlamasına neden olmaktadır. Ancak özellikle 1980’li yıllardan itibaren hem finansal piyasalarda hem de siyasi ortamlarda yaşanan istikrarsızlıklar, piyasaların güçlü ve etkin bir şekilde oluşturulmuş kamu kuruluşları tarafından düzenlenmesi, denetlenmesi ve gözetimi fonksiyonlarını yerine getirmeleri ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Piyasalarda düzenleyici (regülatör) kurumlar, kriz ortamı oluşmadan önce, finansal kuruluşların finansal riskle karşılaşma olasılıklarını minimum düzeyde tutacak, önleyici ve koruyucu tedbirleri almak durumundadırlar. İktisadi büyüme, fiyat istikrarı ve finansal istikrarın sağlanması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, kaynak dağılımındaki etkinsizliğin giderilmesi gibi hususlar dolayısıyla iyi yönetim koşullarına sahip, güçlü düzenleyici kurumların varlığı önem arz etmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de ve dünya genelinde yaşanan şehirleşme faaliyetleri kapsamında ön plana çıkan gayrimenkul piyasası ve bu piyasanın gelişmesine bağlı olarak, Türkiye’de piyasanın ihtiyaç duyduğu bir ‘Gayrimenkul Piyasası Kurumu’ kurulması önerisi çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

1. Türkiye’de Gayrimenkul Piyasası’nın Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu dönemlerde hem ekonomik açıdan hem de insan kaynakları açısından oldukça yetersiz ve niteliksiz bir yapı ile karşı karşıya kalmıştır (Toprak, 2002). Türkiye’nin üzerinde bulunduğu topraklar Osmanlı Devleti’nden miras olarak kaldığından toprak mülkiyetinin yapısını İslam hukuku kurallarına göre oluşturan Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti’ne miri topraklar, özel mülk topraklar, vakıf

mülkü topraklar ve aşiret topluluğuna ait topraklar olmak üzere dört tür toprak mülkiyet çeşidi devretmiştir.

Türkiye ekonomisi sanayileşme sürecini, Batılı ülkelere göre geç sayılabilecek bir dönemde 1950'li yıllarda yaşanmaya başlamıştır. Ancak sanayileşmeye bağlı olarak gelişen şehirleşme süreci, Türkiye'de gelişmiş ülkelerin yaşamış olduğu süreçlerden farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde şehirleşme süreci, sanayileşmeleri ile doğru orantılı olarak gerçekleşmişken, Türkiye'deki şehirleşme süreci, 1950'li yıllarda başlamış ve köylerdeki işgücünün tarım sektörünün makineleşmesinden kaynaklı olarak işsiz hale gelmesi sonucu, insanların şehirlere yönelmesinin ardından oluşmuştur. Ayrıca bu dönemden itibaren, ekonominin liberalleşmesi, eğitimin yaygınlaşması, hızlı nüfus artışı gibi etkenler sonucunda şehirlere göçü arttırmış ve bu durum şehirleşmenin daha da hızlanmasına neden olmuştur.

Ayrıca şehirlere göç edenler iş bulma sorunu da yaşadıklarından, göç edenlerin önemli bir bölümü konut edinebilecek durumda değillerdi. Göç edenlerin konut ihtiyacını karşılayacak konut da üretilmediği için, insanlar kendi konut problemlerini inşaat izni olmaksızın illegal olarak hazine arazileri üzerine ya da atıl, boş arsalarla 'gecekondu' inşa ederek çözüme yoluna gitmişlerdir.

Türkiye'de özellikle 1980'lerden itibaren büyük şehirlerde görülen aşırı konut talebi ve beraberinde yaşanan aşırı arsa talebi zaman içerisinde arz yönünden karşılanamadığından, gayrimenkul fiyatlarında da önemli artışlar görülmüştür (Özen, 1975). Bu bakımdan 1980'lerden sonra Türkiye'nin yürütmüş olduğu konut politikasının en belirgin hedefi, konut sayısını arttırmak olmuştur (Çoban, 2012). Şehirler, sanayileşme, göç gibi unsurların yanı sıra, savaş, afetler gibi olağanüstü nedenlerin etkisiyle sürekli olarak dönüşüme uğramaktadırlar. Türkiye'de ise 1999 Marmara ve Düzce Depremlerinde gerçekleşen yıkımların ardından, şehirlerin yenilenmesi gerektiği gündeme gelmeye başlamıştır (Genç, 2008). Bu kapsamda Türkiye'de şehirlerin yenilenmesi ve konut ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla bireylere uygun koşullarla arsa tahsisleri gerçekleştirilmiş, yapılacak konut yatırımlarına ilişkin yatırımcılara vergisel avantajlar getirilmiş, yapı kooperatiflerinin kurulması teşvik edilmiş, TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı)'nin konut üretim imkanları arttırılmıştır. Ayrıca

tüketicilerin ve yatırımcıların daha uygun maliyetlerle kredi elde etmeleri sağlanmış; bu kapsamda ipotekli konut finansman sistemi (mortgage) geliştirilmiştir (Çoban, 2012).

Mülkiyete ilişkin yaşanan sorunların çok ciddi olması ve bu sorunların çözülmesi zor ve zahmetli olmasına rağmen, Türkiye’de uzun dönemde toplumsal büyük boyutlu çatışmalara yol açmamıştır. Büyük boyutlu toplumsal çatışma ortamının oluşmamasında, şehirlerin etrafındaki arazilerin çok büyük bir kısmının kamuya ait olması en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de şehirleşme ile şehirlileşme eş zamanlı olarak gerçekleşmemiş, önce şehirleşme, daha sonra da şehirlileşme süreci yaşanmıştır. Bu sürecin 2000’li yıllarda da devam ettiği görülmektedir.

2. Gayrimenkul Piyasası Kurumu Önerisi

Dünya genelinde bilgi-iletişim teknolojilerinin özellikle 1980’li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde gelişimi ile birlikte ülke ekonomilerinde de önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Ülke ekonomilerinde yaşanan değişim ve gelişimler, ekonomileri oluşturan piyasalar üzerinde de etkili olmaktadır. 2008 yılında ABD’de başlayan, ardından ülke ekonomilerine sıçrayan Mortgage Krizine benzer istikrarsızlık dönemlerinde Türkiye’nin gayrimenkul piyasasının yaşanabilecek krizlere yeteri kadar hazır olmadığını göstermektedir. Özellikle gayrimenkul fiyatlarının belirlenmesinde yaşanan belirsizlik ve düzenli kayıtların tutulmaması, tüketicilerin satın alacakları taşınmazlar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları, piyasada birbirinden farklı kurumların varlığı ve bu kurumların gayrimenkul piyasası hakkında alacakları kararlarda diğer kurumlarla işbirliği ve koordinasyon halinde olmamaları, piyasanın gelişimi açısından yeteri kadar akademik çalışma yapılmaması, bürokraside yaşanan hantallık, karmaşıklık ve düzensizlik hali gibi nedenler piyasaya yönelik düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

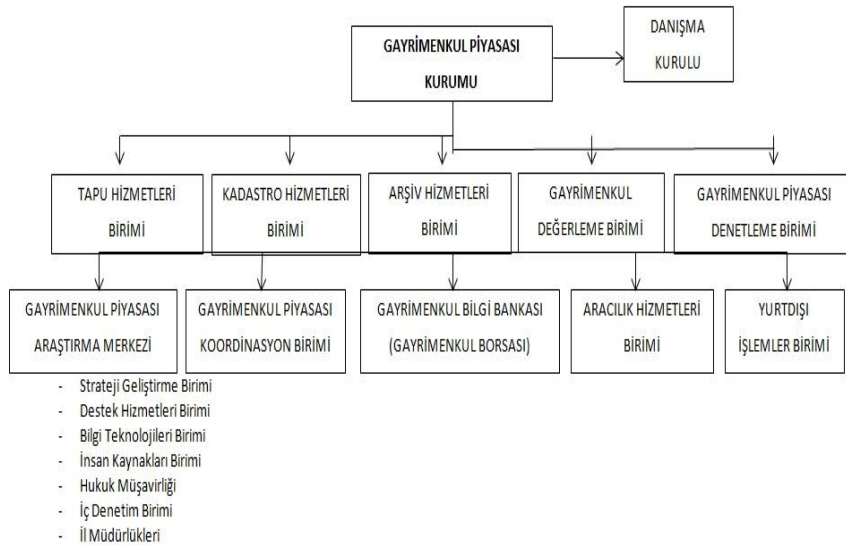
Çalışmamızın konusunu oluşturan gayrimenkul piyasaları da, diğer piyasalar gibi yaşanan değişim sürecinden etkilenmekte ve gelişimini sürdürmektedirler. Bu kapsamda Türkiye’de gayrimenkul politikaları geliştirebilecek; görev alanına giren konularda gayrimenkul piyasasında faaliyette bulunan diğer kamu veya özel kurum ve kuruluşlarla koordineli bir biçimde işbirliği içerisinde çalışabilen, gayrimenkul piyasasına yönelik stratejiler geliştirebilen, akademik çalışmalar yapabilen ve benzeri çalışmalara destek

vereabilen, gayrimenkul piyasasının işleyişini düzenleyen ve piyasayı düzenli olarak denetleyen ve yönlendiren bir kurum hedeflenmiştir.

3. Gayrimenkul Piyasası Kurumu'nu Oluşturan Ana Hizmet Birimlerinin Görev ve Yetkileri

Ekonominin düzenlenmesi amacıyla sektörlere yönelik sübvansiyonların sağlanması, mesleki lisansların verilmesi, sektörde uygulanan ücretlere ve tarifelere yönelik belli bir otorite tarafından müdahalelerin gerçekleştirilmesi piyasaların kırılma noktalarını azaltmakta ve verimliliklerini arttırmaktadır (Posner, 1974). Bu kapsamda Türkiye'nin gayrimenkul piyasasında yönetim birliği sağlamak amacıyla kurulacak olan Gayrimenkul Piyasası Kurumu, piyasadaki diğer kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm ve koordinasyonu sağlayarak, piyasanın sürekli gelişimini sağlayabilecek ve meydana gelebilecek gayrimenkul piyasası kaynaklı ekonomik krizlere karşı gerekli tedbirleri, kriz şartları oluşmadan alabilecek bir konumda olacaktır. Bu doğrultuda Gayrimenkul Piyasası Kurumu'nun ana hizmet birimlerini; Tapu Hizmetleri Birimi, Kadastro Hizmetleri Birimi, Gayrimenkul Değerleme Birimi, Gayrimenkul Piyasası Denetleme Birimi, Gayrimenkul Bilgi Bankası, Arşiv Hizmetleri Birimi, Aracılık Hizmetleri Birimi, Gayrimenkul Piyasası Araştırma Merkezi, Gayrimenkul Piyasası Koordinasyon Birimi, Yurtdışı İşlemler Birimi ve Danışma Kurulu oluşturmaktadır.

Şekil-1: Gayrimenkul Piyasası Kurumu Ana Hizmet Birimleri

Tapu Hizmetleri Birimi, taşınmazlara malik olan bireylerin, kurum ve kuruluşların gayrimenkule dair her türlü işlemlerini ve tasarruflarını tapu sicillerinde düzenli bir şekilde tutulmasından sorumlu olacaktır. Bu kapsamda taşınmazlarla ilgili akitli veya akitsiz işlemler ile tescil işlemlerinin yapılmasından, taşınmazlar üzerinde meydana gelen şerh, beyan, irtifak gibi takyidat bilgilerinde meydana gelen değişikliklerinin takibinden ve denetiminden sorumlu olacaktır. Birim, kendisine bağlı alt birimleri, oluşturulacak ve sürekli olarak geliştirilecek olan tapu mevzuatına uygun olarak, tapu hizmetlerinin etkin, verimli ve zamanında sunulmasını sağlayacak tedbirleri alacaktır.

Kadastro Hizmetleri Birimi, Türkiye genelinde gelişen şehircilik anlayışı çerçevesinde, kadastro faaliyetlerini yürütecektir. Ayrıca tarım arazileri, orman alanları gibi yerlerde de ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde kadastro çalışmaları gerçekleştirecektir. Bu kapsamda harita üretim merkezleri oluşturularak, coğrafi bilgi sistemlerinin ve mekansal bilgi sistemlerinin geliştirilmesine katkı sunacak ve mekansal planlama çalışmalarına yardımcı olacaktır. Birim, elde ettiği bilgi ve verileri ilgili kurumlarla paylaşarak, kentsel gelişime ve dolayısıyla kent ve ülke ekonomisine katkı sağlamış olacaktır.

Taşınmaz değerlendirme, Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Gelişmekte olan bir alan olduğundan alım-satım işlemlerinde gayrimenkul değerlendirme işlemini belediyeler yapmakta, ancak bankalar ipotek işlemlerinde gayrimenkul değerlendirme şirketleri vasıtasıyla değerlendirme işlemini yerine getirmektedirler. Benzer şekilde vergi toplama ve Hazine arazilerini satışı işlemlerinde Maliye Bakanlığı kendi esaslarına göre değerlendirme işlemini gerçekleştirmektedir. Birim vasıtasıyla, gayrimenkul değerlendirme konusunda piyasayı yönlendiren ve değerlendirme işlemini gerçekleştiren, dolayısıyla değerlendirme işlemini bir bütün olarak ele alan kurumsal yapı oluşturulmuş olacaktır. Gayrimenkul Değerleme Birimi ile gayrimenkul değerlemesi açısından gerekli olan bilgiler eksiksiz ve güncel bir şekilde sağlanarak, verilerin kayıt altına alınması gerçekleştirilecektir. Böylelikle taşınmazlarla ilgili olarak tahsil edilen vergi ve harçlarda meydana gelen kayıplar önlenerek, bireyler arasında görülen gelir dağılımındaki adaletsizliğin belli bir ölçüde düzeltilmesine katkı sağlanmış olacaktır. Bu suretle kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması sağlanmış olacağından, kalkınma politikalarına da destek verilebilecektir.

Gayrimenkul piyasasında Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO), Gayrimenkul Değerleme Şirketleri, emlakçılar, konut müteahhitleri gibi birbirinden farklı konularda faaliyette bulunan kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Gayrimenkul Piyasası Denetleme Birimi, piyasadaki kurum ve kuruluşların çalışma usul ve esaslarını düzenleyecektir. Bu kapsamda firmalar tarafından gerçekleştirilen işlem ve faaliyetler, birim tarafından sürekli olarak, düzenli bir şekilde denetlenecektir. Böylelikle gayrimenkul piyasasından hizmet alanlara, daha etkin ve verimli bir şekilde hizmet sunumu gerçekleştirilmiş olacaktır.

Gayrimenkul piyasasına yatırım yapmak isteyen yatırımcılar, yatırımlarını gerçekleştirmeden önce, taşınmazlar hakkında çeşitli kurum ya da kuruluşlardan bilgi ve belge toplamak durumunda kalmaktadırlar. Gayrimenkul piyasasında bireylerin ya da kurumların, taşınmazlarla ilgili her türlü bilgiye ulaşabilmeleri, kurulacak bilgi bankası vasıtasıyla mümkün hale gelecektir. Kurulacak gayrimenkul bilgi bankası ile taşınmazlar hakkında bilgi ve belge edinmek isteyen birey, kurum ya da yatırımcılar, taşınmazlarla ilgili her türlü veriye ulaşabilme imkanına sahip olabileceklerdir. Bu kapsamda bilgi bankası mülkün değeri, mülkün konum bilgisi, mülkün bulunduğu alandaki planların bilgisi, planlarda herhangi bir değişiklik olup olmadığı, inşaat ruhsat ve yalıtım durumu, doğal afetlere karşı güvenilirliği ve sağlamlığı gibi bilgileri yatırımcılara sağlamış olacaktır. Böylelikle yatırım yapılmak istenen taşınmazın koruma alanında olup olmadığı, hangi bölgenin yatırıma uygun olduğu oluşturulacak bilgi bankası üzerinden görülebilecektir.

Borsalar aracılığıyla bireylerin sahip oldukları küçük tasarruflar büyük teşebbüslere dönüşebilmekte ve bu yolla sermayenin mülkiyeti tabana yayılabilmektedir. Ayrıca borsalarda oluşan fiyat endeksleri, ülkenin genel ekonomik görünümünü göstermesi ve gelecek hakkında önceden tahminler yapmaya yarayan veri niteliğinde olduğundan tasarruf sahipleri, yatırımcılar, teşebbüs yöneticileri ve iktisatçılar için oldukça önemli bir gösterge niteliğindedirler (İMKB, 2008). Dolayısıyla kurulacak Gayrimenkul Borsası aracılığıyla;

Gayrimenkul piyasasında oluşacak fiyat, piyasa arz ve talepleri ile belirlenebilecek,

- Kurum, piyasada oluşabilecek manipülatif hareketleri engelleyebilmiş olacak,

- Yatırımcıların kar ve risk hesaplamalarında öngörü sağlanabilecek,
- Tüketicilerin kendilerine uygun yatırım seçeneklerini görmesi sağlanarak, seçme şanslarının arttırması sağlanacaktır.

Gayrimenkul piyasasının yönelik olarak bankacılık sektörü, konutların finansmanı için tüketicilere mortgage kredileri kullanılmaktadır. Şehir planlaması açısından kullanışsız olan arsa ve araziler düzenlenerek, konut, işyeri gibi alanların yanı sıra okul, hastane, güvenlik tesisleri, dini tesisler, yol, meydan, park, otopark gibi kamusal alanların belirlenmesi işlemleri belediyeler tarafından yerine getirilmektedir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), kentleşme sorunlarının çözümüne yönelik konut, altyapı ve sosyal donatı alanları ile ilgili proje geliştirmek, uygulamaları yapmaktadır. Milli Emlak Genel Müdürlüğü (MEGM), Hazinesinin mülkiyetinde bulunan taşınmazların yönetimini sağlamaktadır. Dolayısıyla Gayrimenkul Piyasası Koordinasyon Birimi, Türkiye’de gayrimenkul piyasasında birbirinden farklı alanlarda çalışan kurum ve kuruluşların yapmış oldukları görev, hizmet ve faaliyet alanlarıyla ilgili olarak, gayrimenkul konusunda kurumlar arasında istişare ve koordinasyon işlevini yürütecektir. Bu kapsamda gayrimenkul alanında yaşanabilecek ihtilafli konuların çözümü, yetki ve sorumluluklarda karşılaşılabilecek sorunlar, koordinasyon birimi tarafından düzeltilen olacaktır. Böylelikle sorunların zamanında çözümü sağlanarak, gayrimenkul piyasasının işleyişinde kalite ve hizmet verimliliği arttırılmış olacaktır.

Gayrimenkul, bilimsel olarak birden çok disiplini barındıran bir alandır. Konusu itibariyle ekonomi, finans, hukuk, sosyoloji, mühendislik (özellikle harita, inşaat, bilişim), tarih, bilgi-belge yönetimi gibi birbirinden farklı alanları ilgilendirmektedir. Bu kapsamda Gayrimenkul Piyasası Araştırma Merkezi, gayrimenkul piyasasına ilişkin kuramsal açıdan araştırma, inceleme, geliştirme yaparak veya yaptırarak, elde ettiği sonuçları uygulayıp, uygulamanın takibini yapacaktır. Merkez, yapacağı veya yaptıracığı akademik çalışmalara kaynak oluşturma imkanına da sahip olacaktır. Ayrıca gayrimenkul konusunda ulusal ve uluslararası kuruluşlarla ve üniversitelerle işbirliği yapıp, kamu ve özel sektör çalışanları ve akademisyenler için kurs, seminer, konferans, kongre vb. toplantılar düzenleyecektir. Araştırma Merkezi, süreli veya süresiz yayınlar

hazırlayıp, gayrimenkul konusundaki bilgi birikimini konuyla ilgilenenlere aktarabilecektir.

Aracılık Hizmetleri Birimi gayrimenkul piyasasında faaliyet gösteren harita ve kadastro mühendislik büroları, taşınmaza yönelik aracılık ve danışma faaliyetlerini gösteren firmalar ile gayrimenkul değerlemesi yapan kişi ve kurumların çalışma usul ve esaslarını düzenlemekle görevli olacaktır. Söz konusu işlerle uğraşan kişi ve firmaların faaliyet alanlarına uygun olarak, sertifikalandırma ve lisanslama belgelerini de düzenlemekle görevli olacaktır. Gayrimenkul piyasası sürekli olarak değişim ve gelişim halindedir. Danışma Kurulu bünyesinde tarih, hukuk, ekonomi, sosyoloji, mühendislik, bilgi-belge yönetimi gibi farklı disiplinlere sahip uzman ve akademisyenleri bulunduracaktır. Yaşanan değişimlere bağlantılı olarak oluşturulacak kurul, gayrimenkul konusunda meydana gelen gelişmeleri değerlendirecek ve bu doğrultuda kararlar alacaktır. Böylelikle gayrimenkul konusunda uygulamada ve gerçekleştirilen faaliyetlerde ortaya çıkan görüş farklılıkları, kurul tarafından giderilmiş olacaktır.

Yurtdışı İşlemler Birimi, yurtdışında bulunan yabancı uyruklu ve Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin, hem Türkiye’de bulunan taşınmazlarıyla hem de edinmek istedikleri taşınmazlarla ilgili her türlü işlemlerini gerçekleştirmekle görevli olacaktır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ve tüzel kişilerinin, yurtdışında edindikleri veya edinecekleri taşınmazlar ile ilgili hak ve menfaatlerini korumakla görevli olacaktır. Gerekliğinde taşınmazlarla ilgili olarak yaşanan veya yaşanabilecek sorunlar hakkında, söz konusu ülkelerle emlak müzakerelerine katılabilecektir. Bununla birlikte birim, gayrimenkullerle ve gayrimenkul piyasasında yaşanan gelişmelerle ilgili olarak yabancı ülkelerdeki kuruluşlar ile ortak projeler gerçekleştirebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin sahip olduğu taşınmazlar ve taşınmazlara ait bilgi ve belgeler, Osmanlı Devleti’nden intikal etmiştir. Osmanlı Devleti’nin mülkiyet sisteminde taşınmazlar, genel itibarıyla miri arazi ve vakıf mülkiyetinden oluştuğundan, tapu kayıtları oldukça dikkatli ve özenli bir şekilde tutulmuştur. Zengin tapu arşiv belgelerine sahip olacak olan kurum, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından itibaren uygulanan mülkiyet sistemine uygun olarak arşivleme hizmetini sürdürecektir. Arşiv Hizmetleri Birimi, konusunda uzman akademisyenler tarafından değerlendirilmesi amacıyla

Osmanlı Devleti’nden geriye kalan eski yazılı tapu kayıt belgelerini günümüz Türkçesine çevirmekle ve yapılan akademik çalışmalar sonrası ortaya çıkan sonuçları değerlendirmekle görevli olacaktır. Kurumsal bir hafızaya sahip olacak kurum, işlemler ile ilgili bilgi ve belgeleri arşivleyerek, dijital ortamda korunmasını sağlayacak ve mevcut arşiv belgelerinin tahribata uğramalarını önleyip, gerekli onarım ve yenileme çalışmalarını gerçekleştirecektir.

4. Gayrimenkul Piyasası Kurumu’nda Yardımcı Hizmet Birimlerin Görev ve Yetkileri

Gayrimenkul Piyasası Kurumu’nun yardımcı hizmet birimleri Strateji Geliştirme Birimi, Destek Hizmetleri Birimi, İnsan Kaynakları Birimi, Hukuk Müşavirliği, Bilgi Teknolojileri Birimi, İç Denetim Birimi ve İl Müdürlükleri’nden oluşmaktadır. Yardımcı hizmet birimlerinden insan kaynakları birimi, kurumun ihtiyaç duyduğu nitelikli personel ihtiyacını sağlayarak, gayrimenkul piyasası ile ilgili gerekli mevzuat bilgisine sahip personeller yetiştirmek ve personellerini güvenli iş şartları altında istihdam etmekle görevli olacaktır. İç denetim birimi, kurumun işleyişini denetlemekle; hukuk müşavirliği ise, kurumda hukuki konular hakkında görüş bildirmekle görevlendirilecektir. Destek hizmetleri ve bilgi teknolojileri birimleri ise, kurumun ihtiyaç duyduğu bilgisayar yazılımlarını, donanım, taşınır malzeme gibi araç-gereçleri ve çalışma alanları için gerekli mekanları sağlamakla görevli olacaklardır. Strateji geliştirme birimi ise, kurumun ileriye dönük strateji ve politikalarını diğer birimlerle işbirliği yaparak belirleyecektir.

5. Gayrimenkul Piyasasına Etki Eden Faktörlerin İktisadi Analizi

Gayrimenkul piyasası, başta konut ve inşaat sektörleri olmak üzere çeşitli sektörleri ilgilendiren geniş bir piyasadır. Gayrimenkul piyasası emek-yoğun bir piyasa olmasından dolayı, yüksek istihdam potansiyeli taşımasının yanı sıra, büyük ölçüde yerli sermayeye dayandığından ekonominin genelinde yüksek katma değer yaratmaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma hedefinin gerçekleşmesi açısından da önem arz eden gayrimenkul sektörü, inşaat sektörü tarafından sürdürülebilir bir şekilde desteklenmektedir (Vanags and Butane, 2013). Gayrimenkul piyasası, ekonominin genelinde de önemli bir yer teşkil etmesinin yanı sıra, tüketim harcamaları ve toplum

refahının da göstergesi durumundadır. Örneğin Türkiye’de tüketiciler, varolan enflasyon ortamında belirsizliklere karşı, sermayelerinin reel değerini korumak amacıyla gayrimenkul piyasasına yatırım yapmaktadırlar (Öztürk ve Fitöz, 2009).

Gayrimenkul piyasası, sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra gayrimenkulün yapısal, konumsal ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de gayrimenkullere ait istatistiki verilen düzenli olarak, sistemli bir şekilde tutulmaması nedeniyle gayrimenkullerin piyasa değerlerinin belirlenmesi oldukça güç olmakta (İnan vd., 2012), gayrimenkul piyasasında taşınmazın alım-satım işlemi esnasında belirtilen fiyatı ile piyasa fiyatı arasında farklılıklar meydana gelmektedir (Cupal, 2013). Bu yüzden Türkiye’de gayrimenkul fiyatlarında gerçekleşen değişimlerin ekonomi üzerindeki etkisi ölçülememektedir.

Ekonominin genelinde meydana gelen gelişmeler, gayrimenkul piyasasındaki arz-talep koşullarını da doğrudan etkileyebilmektedir. Gayrimenkul piyasasında oluşan arz-talep dengesi, gayrimenkul fiyatlarının belirlenmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Erdem vd. 2011). Ayrıca gayrimenkul piyasasında yatırım riski ve beklenen getiri kaybı olasılığı gayrimenkul fiyatlarına yansiyabilmekte ve gayrimenkul fiyatlarında dönemsel değişiklikler olabilmektedir (Minli and Wenpo, 2012).

Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllar oldukça istikrarsız bir seyir izlemiştir. Bu dönemde ekonomide yüksek enflasyon olgusu yaşanmış ve siyasi istikrarsızlığında etkisiyle ekonomi istikrarsız bir dönem yaşamıştır. Bu dönemin sonuna doğru, 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin de etkisiyle konut sektörü ve dolayısıyla gayrimenkul piyasası durgunluk yaşamıştır (Badurlar, 2008). 2000’li yılların başında yaşanan ekonomik krizlerin ardından, siyasal istikrar ortamının da sağlanmasıyla birlikte ekonomi de genel itibarıyla istikrara kavuşmuştur. Bu dönemde ekonomide kamu bütçe dengesi sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, GSYH artış eğilimi göstermiştir (Kargı, 2013). Gayrimenkul yatırımlarının uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkisi bulunmaktadır (Hong, 2013). Bu kapsamda Türkiye ekonomisi içerisinde önemi giderek artan gayrimenkul piyasasının ekonomi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ve Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Testleri kullanılarak ampirik analiz çalışması yapılmıştır.

5.1. Araştırma Yöntemi ve Veriler

Çalışmada zaman serileri üzerinden ekonometrik analiz yapılmıştır. Zaman serisi verilerinin durağan olması durumunda yapılan çalışmaların tutarlılığından bahsetmek mümkün olmaktadır. Zaman serilerinin durağan olmaması durumunda ise zaman serileri trend içerecektir. Durağan olmayan zaman serileriyle çalışıldığı zaman düzmece regresyon problemiyle karşılaşılabilir. Bu durumda regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır. Ancak bu seriler arasında bir eşbütünleşim ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilmektedir (Gujarati, 2001).

Durağanlık genel olarak; sabit ortalama, sabit varyans ve seriye ilişkin iki değer arasındaki farkın zamana değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman serileri, deterministik veya stokastik bir eğilimin varlığından dolayı durağanlık niteliğine sahip olmayabilmektedirler. Durağan olmayan serilerin varyansı ve ortalaması zamana bağlı olarak değişmekte, zaman sonsuza ilerledikçe varyans da sonsuza gitmektedir (Berber ve Artan, 2004).

Gayrimenkul piyasasının ekonomi içerisinde önemli bir yeri bulunduğu, Türkiye’de ekonomik büyüme gerçekleştiğinde gayrimenkul piyasası da büyümektedir. Gayrimenkul piyasası aynı zamanda mortgage kredilerinden de etkilenmektedir. Mortgage kredilerinin genişlediği zamanlarda, özellikle konut sektörüne ve dolayısıyla gayrimenkul piyasasına yönelik talep artmaktadır. Ayrıca GSYİH içerisinde de önemli bir paya sahip olan inşaat sektörünün gelişimi de, ekonomiye özellikle istihdam sağlama yönünden önemli katkılar sağlamaktadır. Gerçekleştirilen inşaat projelerinin yapı kullanma izin belgelerinin (inşaat ruhsatı) sayıları, gayrimenkul piyasasının gelişimi açısından bir göstergesi niteliğindedir (Badurlar, 2008).

Belirtilen göstergelerin yanı sıra gayrimenkul fiyatları, gayrimenkul piyasasının büyüklüğünü göstermektedir. Ancak Türkiye’de gayrimenkul değerlendirme faaliyeti henüz başlamamıştır. Piyasada bankaların ve finansal kurumların, gayrimenkul değerlendirme şirketlerine yaptırmış oldukları değerlendirme çalışmaları bulunmakta, fakat bu çalışmalar akademik açıdan yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla orta ve uzun vadede gayrimenkul fiyatlarının gelişimi hakkında herhangi bir bilgi elde edilemediğinden, söz konusu değişken analize dahil edilememiştir.

Çalışma kapsamında yapılan Toda ve Yamamoto (1995) yöntemi, modele dahil edilen değişkenlerin birim kök taşıması durumunda dahi seviye değerlerinin tahmin edilmesine olanak tanımaktadır. Toda ve Yamamoto nedensellik testi, sistemdeki serilerin durağan olmadığı durumda, geleneksel F-istatistiğinin standart dağılıma sahip olmayacağı için, Granger nedensellik testi için kullanılan bu testin sonucunun geçerli olmayabileceğini göstermiştir.

Toda ve Yamamoto'ya göre seriler durağan olmasalar dahi serilerin düzey değerlerinin tahmin edilebileceğini ve standart Wald testinin uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Bu yöntemde Granger nedensellik testi için, $[k+(d_{max})]$ dereceden ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testi uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto, ilgili serinin durağan, trend etrafında durağan veya eşbütünleşik olup olmadığı dikkate almaksızın, bu testin k serbestlik derecesiyle asimptotik χ^2 dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir. Burada; k , tahmin edilen modelin uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} ise modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini ifade etmektedir. Böylece yöntemin ilk aşaması sistemde yer alan değişkenlerin bütünleşme derecesinin tespiti, ikinci aşaması ise sistemin tahminidir. Buna göre yöntemin başarısı, sistemin gecikme uzunluğunun (k) ve serilerin bütünleşme derecelerinin (d_{max}) doğru tespitine bağlıdır (Yavuz, 2006).

Toda ve Yamamoto tarafından önerilen bu yöntemin önemli bir özelliği, birim kök ve eşbütünleşme özelliklerinin tespitinde kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere gereksinimi olmayışıdır. Böylece, ilgili yöntemin kullanımıyla serilerin bütünleşme derecesinin yanlış tespit edilmesiyle ilgili risk en aza indirilmektedir. Nedensellik testinde oluşturulan modellerin görünüşte ilişkisiz regresyon (Seemingly Unrelated Regression, SUR) yöntemiyle tahmin edilmesinin ardından bir değişkenden diğer değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek amacıyla $H_0 : \delta_{1i} = 0$ hipotezi düzeltilmiş WALD test istatistiği (MWALD) kullanılarak sınanmaktadır. Hesaplanan bu MWALD test istatistiği k serbestlik dereceli χ^2 tablo değerinden büyük ise nedenselliğin olmadığını belirten sıfır hipotezleri (H_0) reddedilmektedir. Böylece iki değişken arasında nedensellik ilişkisi saptanmış olmaktadır.

Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik analizi de, Hacker ve Hatemi-J tarafından geliştirilmiştir. Toda ve Yamamoto’ya göre kullandıkları model asimptotik dağılım teorisinin kullanımına imkan vermektedir. Fakat Monte Carlo simülasyonunu kullanarak Hacker ve Hatemi-J Yöntemi, özellikle hata terimi otoregresif koşullu değişen varyans (ARCH) ve normal dağılmama niteliklerine sahip olduğunda MWALD test istatistiğinin boş hipotezi reddetme yönünde sapmalı sonuçlar ürettiğini göstermiştir. Ayrıca Hacker ve Hatemi-J örneklem sayısı küçük olduğunda asimptotik dağılım teorisinin güçlü bir dayanak olamayacağını iddia etmektedir. Hacker ve Hatemi-J, bu gibi durumlarda kaldırıcı bootstrap simülasyonunun kullanılmasını önermektedir. Yazarlar bu metotla nedensellik testinin ampirik büyüklük özelliklerinin iyileştiği ve MWALD testinin farklı durumlarda bile gerçek değerine yaklaştığı sonucuna ulaşmaktadır. Hacker ve Hatemi-J Yöntemi, bootstrap simülasyonunu gerçekleştirmek için ilk olarak Granger nedenselliğinin olmadığı H_0 hipoteziyle, her bir simülasyon için simüle edilmiş K^* datasını elde etmektedir.

$$K^* = \check{T}Z + \Psi^*$$

Bu eşitlik tahmin edilen parametre değerlerini göstermektedir. Yani $\check{T} = KZ' (ZZ')^{-1}$ dir. Ψ^* notasyonu ise, bootstrap hata terimlerini göstermektedir. S sayıdaki tesadüfi çekimlere dayanan bootstrap hata terimleri, regresyon modelinin hata terimlerinin yerini almaktadır. Değiştirilmiş hata terimleri $1/S$ olasılığına sahiptir. Değiştirilmiş hata terimlerinin ortalaması değiştirilmiş hata terimlerinden çıkarılmaktadır. Böylece değiştirilmiş hata terimi sabit varyansa sahip hale getirilmektedir. Aşağıdaki eşitlik ise, değiştirilmiş hata terimini tanımlamaktadır:

$$\varepsilon_{it} = \frac{\varepsilon_{it}}{\sqrt{1-h_{it}}}$$

Burada h_{it} h_i 'nin t bileşenini, ε_{it} ise değiştirilmemiş hata terimini simgelemektedir. X_{1t} ve X_{jt} için sırasıyla $T \times 1$ kaldırıcı vektörleri ise aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$h_1 = \text{diag} (X_1 (X_1'X_1)^{-1}X_1')$$

$$h_j = \text{diag} (X_1 (X'X)^{-1}X') \quad j = i-1 \text{ ve } i = 1,2,3,4 \text{ için}$$

$X = (W'_{-1}, \dots, W'_{-p})$ ve $X_i = (W'_{i-1}, \dots, W'_{i-p})$. Bu eşitliklerde W X_{1t} 'nin gecikmeli değerlerini simgelemektedir. X_{1t} 'yi belirleyen eşitlikte, X_1 açıklayıcı değişken matrisini

göstermektedir. Bu eşitlik Granger nedenselliği yoktur kısıtına tabi tutulmaktadır. X_{jt} 'yi belirleyen modelde X açıklayıcı değişken matrisidir. Bu eşitlikte tüm değişkenlerin gecikmelerinin tamamına yer verilebilmektedir. Bu durumda X_{jt} X_{1t} 'nin Granger nedeni değildir biçimindeki H_0 hipotezi sınanmaktadır. Hacker ve Hatemi-J Yöntemi, bootstrap kritik değerlerini hesaplamak için bootstrap simülasyonunu 100.000 defa tekrarlamakta ve her bir simülasyonda MWALD istatistiği hesaplamaktadır. Böylece MWALD istatistiğinin ampirik dağılımı oluşturulmaktadır. Bu metotta gecikme uzunluğunun doğru belirlenmesi de önemli bir husustur (Yıldırım ve Kesikoğlu, 2012).

5.2. Ekonometrik Model Değişkenlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Gayrimenkul piyasasının çeşitli sektörleri ilgilendirmesi, makroekonomik değişkenler açısından da çeşitliliğe neden olmuştur. Dolayısıyla gayrimenkul piyasası makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Çalışma kapsamında Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi ve Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi kullanılarak gayrimenkul piyasasını etkileyen mortgage kredi hacmi, yapı kullanım izin belgeleri ve inşaat sektöründe meydana gelen değişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu ilişkilerin belirlenmesi, politika yapıcıların zamanında ve etkin kararlar alabilmesine katkı sağlaması açısından oldukça önem taşımaktadır. Türkiye'de gayrimenkul piyasasında 2000'li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm çalışmaları, ulaşım, iletişim gibi altyapı çalışmaları ve bankacılık kesimi tarafından sağlanan mortgage kredileri tüketicilerin piyasaya yönelik taleplerinin artmasını sağlamıştır. Piyasada görülen gelişim, ekonomik büyümeye de ivme kazandırmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi ve Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi kapsamında 2006-2013 dönemi için Türkiye ekonomisinde mortgage kredi hacmi, yapı kullanım izin belgeleri, inşaat sektörü ve iktisadi büyüme değişkenleri ile ilgili üçer aylık veriler kullanılmıştır. Verilerin derlenmesinde TÜİK, TCMB ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Risk Merkezi verilerinden yararlanılmıştır.

5.3. Uygulama Sonuçları

Çalışmada değişkenlerin seçimi, özelliklerinin belirlenmesi, sıralanması, durağanlık testlerinin yapılması, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve iktisadi analiz olmak

üzere dört aşama bulunmaktadır. Bu sıralama doğrultusunda, çalışma kapsamında öncelikli olarak zaman serileri için durağanlık testi yapılmış, daha sonra Toda-Yamamoto nedensellik testi ve Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Testi uygulanmış, sonuçlarla ilgili yorumlar yapılmıştır. İstatistiki testler yapılırken E-views 6 programı kullanılmıştır.

5.3.1. Durağanlık Testi

Zaman serilerinin durağan olması, serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve ortak varyansının değişmemesi bakımından önemlidir. Çalışmada öncelikle iktisadi büyüme, inşaat sektörü, kredi hacmi ve inşaat ruhsatı değişkenlerinin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) birim kök testi uygulanarak incelenmiştir. Zaman serilerinde birim köklerin olması, değişkenlerin durağan olmadıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bir zaman serisinde birim kök varsa, seri durağan olmamaktadır. Genişletilmiş Dickey Fuller testine göre, hesaplanan t istatistiği, mutlak değer olarak %1, %5, %10 anlam düzeyinde Mac Kinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçük olduğunda, sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bu durum serinin durağan olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla seriler düzeylerinde istikrarlı olmadıklarından, aynı testte serilerin birinci farkları ya da gerekirse daha yüksek derecelerdeki farkları uygulanarak, sıfır hipotezi reddedilmekte ve serilerin durağan olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmektedir (Göktaş, 2005).

Tablo 1. Değişkenlerin Düzey Değerlerine Ait Genişletilmiş Dickey Fuller Test Sonuçları (Birim Kök Testi)

Değişkenler	Modeller	Hesaplanan t-İstatistiği	t Tablo Değerleri		
			1%	5%	10%
BÜYÜME	Sabit Terimli	-2.437996	-3.711457	-2.981038	-2.629906
	Sabit Terimli ve Trendli	-2.474567	-4.356068	-3.595026	-3.233456
	Sabit Terimli ve Trendsiz	-1.963708	-2.656915	-1.954414	-1.609329
İNŞAAT	Sabit Terimli	-3.495830	-3.711457	-2.981038	-2.629906
	Sabit Terimli ve Trendli	-3.773714	-4.356068	-3.595026	-3.233456
	Sabit Terimli ve Trendsiz	-2.254066	-2.660720	-1.955020	-1.609070
KREDİ HACMİ	Sabit Terimli	-6.923777	-3.670170	-2.963972	-2.621007
	Sabit Terimli ve Trendli	-5.070460	-4.309824	-3.574244	-3.221728
	Sabit Terimli ve Trendsiz	-6.455537	-2.644302	-1.952473	-1.610211
RUHSAT	Sabit Terimli	-11.51719	-3.670170	-2.963972	-2.621007
	Sabit Terimli ve Trendli	-11.32603	-4.296729	-3.568379	-3.218382
	Sabit Terimli ve Trendsiz	-11.69368	-2.644302	-1.952473	-1.610211

İktisadi büyüme, inşaat sektörü, konut kredi hacmi ve yapı kullanım izin belgesi (inşaat ruhsat sayısı) değişkenlerinin ADF birim kök testleri sonuçlarına göre, değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 2. Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2038,127	NA	5.83e+60	151.2687	151.4606	151.3258
1	-2023,262	24.22389	6.45e+60	151.3528	152.3126	151.6382
2	-1980,286	56.42543	1.00e+60	149.4032	151.1310	149.9170
3	-1952,286	29.71892*	5.00e+59*	148.4656*	150.9613*	149.2077*
4	-1938,161	10.46273	9.87e+59	148.6045	151.8681	149.5750

(*) Kriterlere göre seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR : benzerlik oranı test istatistiği (each test at 5% level)

FPE : Son tahmin hatası kriteri

AIC : Akaike bilgi kriteri

SC : Schwarz bilgi kriteri

HQ : Hannan-Quinn bilgi kriteri

Durağanlık testinden sonra değişkenler arasındaki ilişkiler 2, 4, 8 ve 12 gecikmeye kadar incelenmiştir. Uygun gecikme uzunluğu SC, HQ kriterlerine göre 1 olmasına karşın, LR, FPE ve AIC kriterlerine göre 3 olarak belirlenmiştir. 1 gecikme uzunluğunda otokorelasyon meydana geldiği için, 3 gecikme uzunluğu ile çalışılmıştır.

5.3.2. Johansen Eşbütünleşme Testi

Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testi ile durağanlığı incelenen değişkenlerin arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının test edilmesi amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Testi'nde eşbütünleşik vektörlerin sayısını belirleyebilmek için, iz (trace) ve maksimum özdeğer (maximum eigenvalue) istatistikleri olmak üzere iki tane hipotez testi kullanılmaktadır. İz testi, eşbütünleşik vektörlerin sayılarının sınanması amacıyla eşbütünleşmeyi gerçekleştiren vektörlerin sayısının genel bir alternatife karşı r 'den az ya da ona eşit olduğunu belirten sıfır hipotezini test etmektedir. Maksimum özdeğer testi ise eşbütünleşik vektörün anlamlılığını sınamakta, bu doğrultuda maksimum özdeğer değeri hesaplanmaktadır. Eğer tablo değeri, ortaya çıkan maksimum özdeğer istatistiği değerinden büyükse

koentegrasyon ilişkisinin bulunmadığı şeklindeki hipotez reddedilmektedir. Bu istatistik değeri ile $r+1$ eşbütünleşmesini gerçekleştiren alternatife karşı, eşbütünleşmeyi gerçekleştiren vektörlerin sayısının r olduğunu belirten sıfır hipotezi test edilmiş olmaktadır (Göktaş, 2005).

Johansen eşbütünleşme testine göre, iz ve maksimum özdeğer istatistikleri sonuçları, tablo değerlerinden küçük ise değişkenler arasında eşbütünleşme bulunmadığı ve yine iz ve maksimum özdeğer istatistik sonuçları tablo değerlerinden büyük ise değişkenler arasında eşbütünleşme bulunduğu tespit edilmektedir. Çalışmada kullanılan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit edebilmek amacıyla kullanılan Johansen eşbütünleşme testine ait bulgular, Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Çok Değişkenli Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez		Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer(Max.)	Olasılık
H_0	H_1							
$r=0$	$r \geq 1$	0.688688	72.43354*	55.24578	0.0008	32.67491*	30.81507	0.0293
$r \leq 1$	$r \geq 2$	0.634686	39.75863*	35.01090	0.0144	28.19592*	24.25202	0.0143
$r \leq 2$	$r \geq 3$	0.336114	11.56271	18.39771	0.3426	11.47006	17.14769	0.2763
$r \leq 3$	$r \geq 4$	0.003304	0.092658	3.841466	0.7608	0.092658	3.841466	0.7608

Hem iz hem de maksimum öz değer testi, hiç eşbütünleşme vektörü olmadığını söyleyen boş hipotezini red etmektedir. En çok bir eşbütünleşme vektörü olmadığını söyleyen hipotez ise %5 düzeyinde kabul edilmektedir. Buna göre değişkenler arasında %5 düzeyinde iki eşbütünleşme vektörü yani iki eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, durağan olmayan değişkenlerden oluşan sistem, uzun dönem denge noktasına sahiptir. Dolayısıyla ekonomik büyümeyle inşaat, kredi ve ruhsat değişkenleri arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, ekonomik büyümeyle gayrimenkul piyasası arasında uzun dönemli ilişki olduğu söylenebilir.

5.3.3. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmasıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmış ve uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilen ekonomik büyüme, inşaat, kredi ve ruhsat değişkenlerinin kısa dönemli ilişkilerini belirlemek için hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi, oluşturulacak modellerde hangi değişkenin içsel, hangi değişkenin dışsal olacağını tespit etmek açısından önem taşımaktadır. Değişkenlerin kointegre olmaması durumunda standart Granger ve Sims gibi testler yapılabilmektedir. Çünkü hata terimi içermedikleri için bu testler, söz konusu değişkenlerin kointegre olup olmadıkları konusunda yanıltıcı olabilmektedirler. Değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğunda Granger kısa dönemli nedensellik ilişkisinin Hata Düzeltme Modeli kullanılarak incelenebileceğini ifade etmiştir. Hata düzeltme modeli basit olarak şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_1 \Delta X_t + \beta_2 e_{t-1} + \varepsilon_t$$

Bu denklemde β_2 katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin bir dönem sonra ne ölçüde düzeltileceğini, yani Y_t 'nin gerçek ve uzun dönem denge değerleri arasındaki farkın ne kadarının bir dönem içerisinde giderileceğini göstermektedir (Karaçor ve Gerçekler, 2012).

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmesine rağmen, eşbütünlük ilişkisinin tahmininde durağan olmayan serilerin farklarının alınması nedeniyle ortaya çıkan bilgi kaybı kısa dönemde denge değerinden sapmalara yol açabilmektedir. Bu sapmaların ne kadar sürede düzeltildiği VECM ile belirlenmektedir. VECM'e göre hata düzeltme katsayısının (ECM) istatistiki açıdan anlamlı olması ve negatif bir değer alması gerekir. Katsayının negatif ve anlamlı olması, değişkenlerde meydana gelen bir standart hatalık şokun etkisinin azalarak devam ettiğini ve uzun dönemde tekrar dengeye yaklaşılacağını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısı pozitif ve anlamlı ise, şokun etkisi artarak devam etmekte ve dengeden uzaklaşmaktadır. VECM analizinden elde edilen hata düzeltme katsayıları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. VECM Sonuçları

Değişkenler	Katsayıları	T-İstatistikleri
ECM	-0.836912	-6.572955
D(İNŞAAT)	10.68384	10.38977
D(RUHSAT)	-31.00667	-2.404977
D(KREDİ)	270.31555	0.793279

Tablo 4’teki sonuçlara bakıldığında tahmin edilen hata düzeltme modelinde ECM katsayısının negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç hata düzeltme mekanizmasının işlediğini göstermektedir. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden değişkenler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve meydana gelecek bir şokun etkileri uzun dönemde kaybolacaktır. Bu durum, yapılan uzun dönem analizinin güvenilir olduğuna dair kanıt oluşturabilmektedir. Aynı zamanda VECM analizi sonuçlarına göre; kısa dönem ile uzun dönem arasında oluşacak bir dengesizliğin her ay % 83 oranında ortadan kalktığı söylenebilir.

5.3.4. Nedensellik Testleri

Bu alt başlık içerisinde bağımlı değişken ekonomik büyümeyle diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bunun içinse birbiriyle ilişkili iki nedensellik testi uygulanmıştır. Bu testlerin ilki Toda-Yamamoto nedensellik testi ikincisi ise; Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik testidir.

5.3.4.1. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto nedensellik testine göre iki değişken arasında gösterilen yönde nedenselliğin olması için tablodaki p değerlerinin (olasılık değerleri) 0,10’dan düşük olması gerekmektedir. Böylece yüzde 10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin varlığı bulunmaktadır.

Tablo 5’teki bulgulara göre, ekonomik büyüme ile inşaat sektörü arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinde inşaat sektöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulunmuşken, tersine ekonomik büyümeden inşaat sektörüne doğru nedenselliğe rastlanılmamıştır. Yine ekonomik büyüme ile inşaat ruhsatları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Bu nedensellik ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden inşaat ruhsatlarına doğrudur.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Optimal VAR Gecikme Uzunluğu ($k+d_{max}$)	Wald (X^2)	p Değeri	Sonuç
büyüme \neq inşaat	3	29,298	1,942	Nedensellik yoktur.
inşaat \neq büyüme	3	8,226	0,041	Nedensellik vardır.
büyüme \neq ruhsat	2	6,702	0,035	Nedensellik vardır.
ruhsat \neq büyüme	2	1,953	0,376	Nedensellik yoktur.
büyüme \neq kredi	3	0,086	0,993	Nedensellik yoktur.
kredi \neq büyüme	3	0,525	0,913	Nedensellik yoktur.

Not: Gecikme uzunlukları SIC kriterine göre seçilmiştir. Tablodaki \neq notasyonu ise; ilgili iki değişken arasında gösterilen yönde Granger nedensellik ilişkisi olmadığı hipotezini ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ile inşaat sektörüne kullanılan krediler arasında söz konusu dönem için herhangi bir nedensellik sonucuna ulaşılamamıştır.

5.3.4.2. Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto nedensellik analizinden sonra Hacker ve Hatemi-J tarafından geliştirilen Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanmıştır. Hacker ve Hatemi-J, Toda-Yamamoto nedensellik testinin bazı eksikliklerini saptayarak modeli geliştirmişlerdir. Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçları %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre Tablo 6'da sunulmuştur. Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik testine göre iki değişken arasında gösterilen yönde nedenselliğin olması için tablodaki MWALD değerlerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde verilen kritik değerlerden büyük olması gerekmektedir.

Tablo 6. Bootstrap Tabanlı Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Optimal VAR Gecikme Uzunluğu ($k+d_{max}$)	MWALD İstatistiği	% 1 Kritik Değer	% 5 Kritik Değer	% 10 Kritik Değer
büyüme \neq inşaat	3	29,299*	19,706	12,317	9,584
inşaat \neq büyüme	3	8,226***	13,986	8,920	6,898
büyüme \neq ruhsat	2	6,702**	10,628	6,489	4,897
ruhsat \neq büyüme	2	1,954	11,495	6,971	5,256
büyüme \neq kredi	2	3,562	11,877	7,126	5,244
kredi \neq büyüme	2	0,641	11,515	6,818	5,056

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade ederken, Tablodaki \neq notasyonu ilgili iki değişken arasında gösterilen yönde Granger nedensellik ilişkisi olmadığı hipotezini ifade etmektedir. Gecikme uzunlukları SIC kriterine göre belirlenmiştir.

Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik analizinden elde edilerek Tablo 6’da sunulan sonuçlara göre, ekonomik büyümeyle inşaat sektörü arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Bu noktada inşaat sektörünün ekonomik büyümeyi aynı zamanda ekonomik büyümenin de inşaat sektörünü etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Yine Toda-Yamamoto nedensellik testinde olduğu gibi ekonomik büyümeden inşaat ruhsatlarına doğru bir nedensellik bulunmuştur. Buna göre ekonomik büyüme inşaat ruhsatlarının bir nedenidir. Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre; ekonomik büyüme ile inşaat sektörüne kullanılan krediler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Her iki nedensellik testinin sonuçları da birbirleriyle tutarlıdır.

Sonuç

Gayrimenkul piyasası, başta konut ve inşaat sektörleri olmak üzere çeşitli sektörleri ilgilendiren geniş bir piyasadır. Gayrimenkul piyasası emek-yoğun bir piyasa olmasından dolayı, yüksek istihdam potansiyeli taşımasının yanı sıra, büyük ölçüde yerli sermayeye dayandığından ekonominin genelinde yüksek katma değer yaratmaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma hedefinin gerçekleşmesi açısından da önem arz eden gayrimenkul sektörü, inşaat sektörü tarafından sürdürülebilir bir şekilde desteklenmektedir. Aynı zamanda gayrimenkul piyasası, ekonominin genelinde de

önemli bir yer teşkil etmesinin yanı sıra, tüketim harcamaları ve toplum refahının da göstergesi durumundadır.

Gayrimenkul piyasası yapısı gereği spekülatifdir. Gayrimenkul piyasası gerçekleştirilen ulaşım projelerinden, kentsel dönüşüm çalışmalarından, imar-çevre planı gibi çalışmalardan etkilenmektedir. Ancak vergi hesaplamalarında adaletsizliğin giderilmesi, kamulaştırma çalışmaları, sermaye-finans piyasalarının gelişimi açısından taşınmazların bilimsel olarak teknik yöntemlerle güncel, güvenilir verilere tarafsız bir biçimde değerlerinin belirlenmesi büyüme ve kalkınma politikalarına da yardımcı olacaktır. Böylelikle gayrimenkul piyasasında oluşan rantlar topluma kazandırılmış olmakta ve bireylerin mülkiyetle ilgili hakları da korunmuş olmaktadır. Ayrıca gayrimenkul piyasası bankacılık-finans sektörü ile gittikçe entegre hale gelmektedir. Zaman içerisinde gayrimenkul yatırım fonları, ipotekli konut kredileri (mortgage), gayrimenkule dayalı menkul kıymetler, gayrimenkul yatırım ortaklıkları gibi yeni gayrimenkul geliştirme araçları ortaya çıkmıştır. Söz konusu araçlar vasıtasıyla ekonomi içerisine de yabancı sermaye girişi de artmaya başlamıştır.

Ancak, 2008 yılında ABD’de başlayan, ardından ülke ekonomilerine sıçrayan Mortgage Krizine benzer istikrarsızlık dönemlerinde Türkiye’nin gayrimenkul piyasasının yaşanabilecek krizlere yeteri kadar hazır olmadığını göstermektedir. Özellikle gayrimenkul fiyatlarının belirlenmesinde yaşanan belirsizlik ve düzenli kayıtların tutulmaması, tüketicilerin satın alacakları taşınmazlar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları, piyasada birbirinden farklı kurumların varlığı ve bu kurumların gayrimenkul piyasası hakkında alacakları kararlarda diğer kurumlarla işbirliği ve koordinasyon halinde olmamaları, piyasanın gelişimi açısından yeteri kadar akademik çalışma yapılmaması, bürokraside yaşanan hantallık, karmaşıklık ve düzensizlik hali gibi nedenler piyasaya yönelik düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’nin gayrimenkul piyasasında işleyiş, planlama ve gelişim açısından yönetim birliği sağlamak amacıyla önerilen Gayrimenkul Piyasası Kurumu, gayrimenkul piyasasını düzenleme, denetleme ve yönlendirme faaliyetlerini gerçekleştirerek, piyasadaki diğer kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm ve

koordinasyonu sağlayacaktır. Bu doğrultuda bünyesinde bilgi bankası, araştırma – geliştirme merkezi, değerlendirme birimi, piyasa denetleme birimi gibi birimler oluşturularak piyasanın sürekli gelişimini sağlayabilecek ve meydana gelebilecek gayrimenkul piyasası kaynaklı ekonomik krizlere karşı gerekli tedbirleri, kriz şartları oluşmadan alabilecek bir konumda olacaktır. Ayrıca, gayrimenkul piyasasına kaynak aktaran bankacılık-finans sektörüne güven ortamı getirilerek, kredi sistemi etkin ve verimli bir şekilde çalışabilecek, sağlanan konut kredileri toplumun geniş kesimlerine aktarılacak, böylelikle ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Badurlar, İ. Ö.(2008). “Türkiye’de Konut Fiyatları İle Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Araştırılması,” **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 8, S: 1, s. 223-238.
- Berber, M. ve Artan S. (2004). “Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği,” **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri**, S: 21.
- Can, B.(2011). “İpotekli Konut Finansmanına Yönelik Hukuki Düzenlemeler ve Diğer Ülkelerle Mukayesesi,” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S: 97, s. 231-268.
- Cupal, M.(2013). “The Comparative Approach Theory for Real Estate Valuation,” **2nd World Conference On Business, Economics And Management**, pp. 19-23.
- Çoban, A. N.(2012). “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası,” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C: 67, S: 3, s. 75-108.
- Eke, F.(2000). “Gecekondu Alanlarının Değerlendirilmesine İlişkin Çözümler,” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 5, S: 1, s. 43-54.
- Erdem, O., Oruç H. ve Varlı Y. (2013). “Gayrimenkul Piyasası ve Makroekonomik Değişkenler,” **İMKB Dergisi**, C: 13, S: 51, s. 59-81.
- Genç, F. N. (2008). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü,” **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C: 15, S: 1, s. 115-130.
- Göktaş, Ö. (2005). **Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- Gujarati, D. N. (2001). **Temel Ekonometri** (çev. Ümit Şenesen ve Gülay Güllük Şenesen), İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2. b.
- Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası (HKMO).(2012). “Arazi Yönetiminde Taşınmaz Değerleme ve Kadastro,” Ankara, 6. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu SonuçBildirgesi.

- Hong, L.(2013). "The Dynamic Relationship Between Real Estate Investment and Economic Growth: Evidence from Prefecture City Panel Data in China," **International Conference on Applied Computing, Computer Science and Computer Engineering**, pp. 2-7.
- İçellioglu, C. Ş. (2011). "ABD'de Konut Finansman Sistemi," **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 1, s. 143-154.
- İnan, İ. H. vd. (2012). "Emlak Yönetiminde Gayrimenkul Değerlerine Etki Eden Faktörlerin Analizi," **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri**, S: 1, s. 1-15.
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB). (2008). **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İstanbul.
- Karaçor, Z. ve Gerçekler, M. (2012). "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010)," **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S: 23, s. 289-312.
- Kargı, B. (2013). "Konut Piyasası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi," **International Journal of Human Sciences**, Vol.: 10, No: 1, pp. 897-924.
- Kılınç, Z. A. ve Bezci B.(2011). "Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik," **Akademik İncelemeler Dergisi**, C: 6, S: 2, s. 323-344.
- Mini, Z. and Wenpo Y.(2012). "Fuzzy Comprehensive Evaluation Method Applied in the Real Estate Investment Risks Research," **International Conference on Applied Physics and Industrial Engineering**, Vol. 24, pp. 1815-1821.
- Özen, H.(1975). "Arsada Özel Mülkiyetin Kamu ve Toplum Yararına Düzenlenmemesinin Yarattığı Sorunlar," **Harita ve Kadastro Mühendisliği Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi**, S: 33-34, s. 58-67.
- Öztürk, N. ve Fitöz E.(2009). "Türkiye'de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama," **Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C: 5, S: 10, s. 21-46.
- Posner, R. A.(1974). "Theories of Economic Regulation," **NBER Working Paper Series**, No. 41.
- Toprak, M.(2002). "Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri," **Türkler, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, C: 17, s. 598-614.
- United States Government Accountability Office (USGAO). (2011) "Financial Regulation: A Framework for Crafting and Assessing Proposals to Modernize the Outdated U.S. Financial Regulatory System," (Çevrimiçi) <http://www.gao.gov/new.items/d09216.pdf>(Erişim Tarihi, 24 Kasım 2011).
- Vanags, J. and Butane, I.(2013), "Major Aspects of Development of Sustainable Investment Environment in Real Estate Industry," **11th International Conference on Modern Building Materials, Structures and Techniques**, pp. 1223-1229.

- Yavuz, N. Ç. (2006). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik,” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, C:7, S: 2, s. 162-171.
- Yenigül, S. B. (2005). “Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri,” **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, C: 18, S: 2, s. 273-288.
- Yıldırım, E. ve Kesikoğlu, F. (2012). “İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması,” **Ege Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, C: 12, S: 2, s. 137-148.

Yayın Geliş Tarihi: 09.02.2018

Yayın Onay Tarihi: 01.03.2018

Argun KARAMANLIOĞLU •

Concept of Smart Contracts - A Legal Perspective¹

*Hukuki Yönden Akıllı Sözleşme (Smart Contract)
Kavramı*

Özet

Teknolojik gelişmeler, gittikçe önem kazanan yeni hukuki kavramların da önünü açmaktadır. Günlük hayatta, Özel Hukuk alanında en çok gerçekleştirilen hukuki işlem türü sözleşmelerdir. Bu özelliği itibarıyla, söz konusu teknolojik gelişmeler, Sözleşme Hukuku alanında üzerinde büyük ve hızlı bir etkiye sahip olmaktadır. Akıllı sözleşme (smart contract) kavramı da teknolojik gelişmelerin, Sözleşme Hukuku alanına getirdiği son gelişmelerden biridir. Esasen, akıllı sözleşme kavramı, adının uyandırdığı izlenimin aksine, yeni bir sözleşme türü olmayıp; sözleşmeden doğan borçların ifası bakımından önemli çözümler getiren bir kavramdır. Çalışmamızda, akıllı sözleşme kavramının tanımı yapıldıktan sonra, akıllı sözleşmenin teknik altyapısı ile ilgili temel bilgiler verilecek ve akıllı sözleşme sürecindeki işlemler hukuki yönden nitelendirilecek ve akıllı sözleşmenin avantajları ve dezavantajları ortaya konulacaktır. Ayrıca akıllı sözleşmelerin hukuki yönden sağlayacağı kolaylıklar ile uygulamada ortaya çıkabilecek olası sorunlar da tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı sözleşmeler, sözleşme hukuku, teknoloji ve hukuk.

JEL Kodları: K12, K22.

Abstract

Technological advances pave the way for new legal concepts with increasingly high importance. Contracts are the most conducted legal transactions in daily life. Thus, technological advances have a great and fast effect in field of Contract Law. Concept of smart contract is one of the latest developments of Contract Law that is introduced by technological advances. Smart contract is not a type of contract, contrary to the impression based on term, but it is a new concept bringing important solutions to legal enforcement of contractual obligations. In our article, a definition of smart contract concept is given at first, then basic information about technical infrastructure of smart contracts shall be discussed briefly, while transactions carried out in process of smart contracts along with advantages and disadvantages brought by smart contracts are analyzed. Furthermore, legal advantages that will be brought by smart contracts and possible legal problems are also discussed.

Keywords: Smart contracts, contract law, technology & law.

JEL Codes: K12, K22

• Asst. Prof. Dr., Kadir Has University; Faculty of Law; Commercial and Company Law Department; argun.karamanlioglu@khas.edu.tr.

¹ This is the extended and revised version of proceeding that was presented in ECOEI II (II. European Congress on Economic Issues) on 17.11.2017.

Introduction

Concept of smart contracts is a new phenomenon in both law and technology. As technology advances with ever increasing speed, law is also trying to adapt to these advancements to sustain legal order and prevent or solve possible new legal disputes that may be introduced by the new technologies. Technological developments has a significant effect on private law and in particular contract law while they bring new ways of doing business and re-order classical legal transactions (De Franceschi, 2016: 3). Thus contract law is one of the most related and effected fields of law by technological advances. For example, in-app purchases, household apps, bitcoin and other types of crypto currencies either bring a new dimension to an aspect of contract law or bring an urge to already settled concepts of contract law². On the other hand, it cannot be automatically accepted that every single one of those developments requires new legal solutions apart from current doctrine of contract law or make a significant change in settled concepts of contract law (Raskin, 2017: 306; De Franceschi, 2016: 3-4).

Although most of these are touted as “ground breaking new technologies”, existing legal rules, concepts and doctrines are more than enough to deal with all these “ground breaking new technologies” most of the time. In other words, it is not usually necessary to invent new legal rules or approaches to solve legal problems brought by new technologies; as it is more appropriate to keep a simple approach and try to implement existing rules (Raskin, 2017: 306).

This article analyzes smart contracts from legal perspective. In Part I, we describe brief history of the concept and take a look at terminology. Moreover, basic information regarding technical process of smart contracts is also provided in this part. An overview of defining features of smart contracts is given in Part II, while brief remarks regarding those functions are also made in this part. We try to determine legal nature of smart contracts in Part III.

² See *infra* 1.3 for explanations regarding whether in-app purchases qualify as smart contracts or not.

1. Brief History of Smart Contracts and Terminology

1.1. Brief History

Although smart contracts have been increasingly apparent in practice and a growing number of articles are being published about them by legal and IT specialists, the concept itself is not as young as it may seem. The term of “smart contracts” have well been used since 1996. It was first used in an article named “Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets” by Nick Szabo (Szabo, 1996). Contracts which are “coded”; and computerized performance of contractual obligations are also not new (Werbach and Cornell, 2017: 320). Contracts concluded in digital environments such as internet have also been used for more than two decades; however, this is a different concept than smart contracts, as explained below (see *infra* II, C).

Main idea behind then was and is now embed contracts in hardware and software so that performance and counter performance of obligations are performed through computer programs (Kaulartz and Heckmann, 2016: 618). The idea of smart contracts is based on expectation that without human intervention in performance of obligations risks and transaction costs shall be reduced (Kaulartz and Heckmann, 2016: 618). Furthermore, with smart contracts, people don't need to trust each other, but only to trust the machine to function right (Kaulartz and Heckmann, 2016: 618).

With emerge of block chain, smart contracts have been realized in real sense. On the other hand, one should keep in mind that although the term became popular in last few years, the idea has been discussed for more than 20 years. However, it was not until emergence of Blockchain for smart contracts to be widely discussed as previous technologies weren't suitable to reduce risks and transaction costs (Mik, 2017: 274).

Blockchain is a mechanism consisting of chains of records which serves a as a distributed or shared ledger. Since all records in a Blockchain are distributed through the network and cryptographically secured, it is very hard to tamper and alter the data (Jaccard, 2017: Nr. 14).

2. Terminology

It must be stated that there is not a single definition of smart contract (Savelyev, 2017: 120; Mik, 2017: 272; Raskin, 2017: 310). Furthermore, there are a lot of different definitions as legal scholars or legal professionals and computational scientists and/or IT professionals have usually tried to make definitions based on different aspects of the subject (Mik, 2017: p. 272). This is partly based on different perspectives of IT professionals and legal scholars and partly based on idea fascinated with digital revolution which sees digital revolution as a possible answer to all legal problems (Mik, 2017: p. 272). It also led to acceptance of smart contracts as software by some scholars, while some other scholars approaches the concept in legal sense. Some of the definitions are cited below in order to show differences. On the other hand, it must be stated that definitions below are not the only ones and there are many other definitions.

According to definition of smart contracts by “inventor” of the term Szabo; “A smart contract is a set of promises, specified in digital form, including protocols within which the parties perform on these promises” (Szabo, 1996).

Mik states that “smart contracts can be regarded as self-executing ledger-modification instructions, eg ‘if X occurs, send Y amount of token from public address A to public address B’” (Mik, 2017: 277).

Another definition by Greenspan that is also mainly shared by Savalyev is as follows; “A smart contract is a piece of code which is stored on a Blockchain, triggered by Blockchain transactions, and which reads and writes data in that Blockchain’s database” (Greenspan, 2016; Savelyev, 2017: 120).

Raskin defines the concept as; “a smart contract is an agreement whose execution is automated” (Raskin, 2017: 309).

According to Meyer/Schuppli, smart contracts are digital programs which are “based on Blockchain, that execute themselves when certain conditions occur and self-executive and tamper-proof due to decentralized and cryptographic design of Blockchain” (Meyer and Schuppli, 2017: 208) .

Kaulartz/Heckmann defines smart contract as “a software, which uses, controls or documents legally relevant actions (in particular an actual exchange of performances) depending upon digitally verifiable events, under certain circumstances with the help of which real or promissory contracts can be concluded” (Kaulartz and Heckmann, 2016: 618).

Although there are various definitions, it may be safe to state that similar definitions based on basic features of smart contracts have begun to be accepted among legal scholars who have dealt with the subject.

Despite its name, “smart contracts” are not “smart” and their legal nature as “contract” in legal sense is disputed (Werbach and Cornell, 2017: 340-341). First of all, “smart” is not equivalent of “intelligent” or “artificial intelligence” but is used in a sense that signals an ability to connect and exchange data with other users.

Focusing on features of smart contracts would be helpful (see *infra* III). Smart contracts may be defined as computational codes that is built on Blockchain technology in order to sustain self-enforceability and tamper proof (incorruptibility) which executes contractual performance in a trustless manner and automatically when conditions which are coded are fulfilled without any human intervention.

2.1. Similar Concepts

Mik reports that vending machines are incorrectly evaluated as earlier examples of smart contracts in articles written by IT professionals (Mik, 2017: 274). This confusion is understandable as vending machines seem to automate formation and enforcement of contracts (Mik, 2017: 274). Since, contract is formed whenever a person inserts the price of goods or makes payment by a credit card via reader on vending machine and selected good is dispensed automatically by vending machine, process resembles automation of formation and enforcement of the contract. However, vending machine does not conclude contracts nor enforce them as it just dispenses selected good while it cannot automate contractual terms other than price and dispense of the selected good (Mik, 2017: 274) and its legal nature is considered as an offer to third parties at large (offer and

invitation to treat) (Beatson et al., 2010: 35; O'Sullivan and Hilliard, 2012, Nr. 2.23; Angus et al., 2006: 116; Mik, 2017: 274; Thornton v Shoe Lane Parking Ltd. [1971] 2 QB 163)³. Furthermore, owner of the vending machine has a discretion over the fate of contract as it has the authority to interfere with process of the machine (Savelyev, 2017: 121). Moreover in transactions with vending machines, one party of the contract is a human being thus contract is not totally free from human intervention as that party either inserts the price of goods or makes payment by a credit card via reader on vending machine manually (Savelyev, 2017: 121).

Legal transactions carried out in digital platforms may also be confused with smart contracts. Such transactions carried out in digital platforms like Amazon or Ebay do not constitute a smart contract as contract is executed by human intervention (Werbach and Cornell, 2017: 321). Furthermore such transactions are carried out through internet and they "are heavily mediated due to the need to compensate for the deficiencies of the internet" (Mik, 2017: 278). For example, in-app purchases which vary from different items for video game characters to news site articles or buying a plane ticket through smart phone application of an airline or downloading an e-book for your kindle via Amazon does not qualify as smart contracts. In all of these examples, direct human intervention/inclusion is necessary to conclude the transaction and all of them require further intermediaries for a secure transaction. On the contrary, smart contracts neither require direct human intervention/inclusion especially for performance nor intermediaries for a secure transaction.

Electronic and/or online payment systems like Paypal present payment services and they cannot be considered as smart contracts while they are instruments only for performance of one of contracting parties' obligation. On the other hand, both the payment and the delivery are executed by the smart contract. Furthermore, contracts which one of parties' obligation is performed by electronic or online payment services may be concluded either verbally, in writing or online, while smart contracts are

³ On the other hand, legal nature of display of goods in vending machines constitute an offer or an offer to third parties at large (offer and invitation to treat) is debated in Swiss and German law. For details please see Kocayusufpaşaoğlu, 2014: 181.

concluded, verified and performed solely digital. Moreover, electronic or online payment systems are based on different technological infrastructures while smart contracts are based on Blockchain.

2.2. Technical Process of Smart Contracts

Blockchain is usually directly associated with cryptocurrencies like Bitcoin, Ethereum, etc. However, Blockchain technology is not only used for cryptocurrencies; and smart contracts' technological infrastructure also depends on Blockchain. Smart contract agreements are formed as computer codes and stored on a Blockchain (Sklaroff, 2017: 273). So, in order to understand technical process behind smart contracts, Blockchain is also need to be analyzed closer.

Savelyev defines Blockchain as “a decentralized distributed database of all verified transactions that take place across a P2P-network system operating on cryptographic algorithms” (Savelyev, 2017: 119). According to Raskin; “a blockchain is a decentralized collection of data that is verified by members of a peer-to-peer network” (Raskin, 2017: 317). Blockchain is a set of interconnected blocks, each of which has a list of all prior transactions between the blocks (Mik, 2017: 277). This database created by collection of data in the interconnected blocks form a distributed ledger. Distributed ledgers require the contained data to be stored safely (Sillaber/Waltl, 2017: 497).

Production of new blocks is only possible by a significant computational work which is also called “mining” (Mik, 2017: 277). To interfere or corrupt a block is not preferable because of its cost and hardness (Mik, 2017: 277). Moreover, an alteration in a block must be recorded to all the other blocks, thus meaning a modification in every single block in the chain. For this reason, Blockchain is considered incorruptible (Mik, 2017: 277).

Basically, computer codes on a Blockchain platform is used to determine and verify whether the contractual terms for enforcement of a contractual obligation is met and if they are met, contractual obligations are automatically enforced by computer code again (self-executed without human interference) (Werbach and Cornell, 2017: 334) . The most popular example for smart contracts is regarding car leases (Raskin, 2017: 319; Kaulartz/Heckmann, 2016: 618). A smart contract may be programmed into a leased car's board computer so smart computer may audit whether leasing payments have been

made or not and if not block car's ignition system so that lessee cannot simply drive the car (Raskin, 2017: 319; Kaulartz/Heckmann, 2016: 619). Such smart contract may be formulated as "Check the bank account of lease company on 1st day of each month. If payment isn't made, then immobile the car".

Sillabel/Waltl states that life cycle of a smart contract consists of four stages which are creation, freezing, execution and finalization (Sillabel/Waltl, 2017: 498-499). According to Sillabel/Waltl, creation is the phase in which parties agree on objectives and provisions of the contract - simply contract negotiations - then turn those provisions into computer codes (Sillabel/Waltl, 2017: 498). After the provisions of contract are coded, they are submitted to Blockchain. Persistence of majority of participating nodes is named as "freezing" by the authors during which *"any transfers made to the wallet address of the smart contract are being frozen and the nodes take on the role of a governance board, ensuring the preconditions for executing the contract are met"* (Sillabel/Waltl, 2017: 499). Validation and execution of contract is being carried out in execution phase (Sillabel/Waltl, 2017: 499). After execution, storage and confirmation is called finalization in which the contract is fulfilled (Sillabel/Waltl, 2017: 499).

3. Features of Smart Contracts

3.1. In General

There are three basic features of smart contracts that also define the term. These are sole digital structure, trustlessness and self-enforcement. These features are analyzed in more detail below.

3.2. Sole Digital Structure

Smart contracts are fully digitalized and their existence is possible only in digital form (Savelyev, 2017: 124). Unlike classic contracts; oral, written forms or contract formation only by implication is not possible in smart contracts (Savelyev, 2017: 124).

3.3. Trustlessness

Smart contracts are trustless. Trustlessness in this context means that smart contracts don't trust the personality of other contracting party and they exchange, verify and secure the relevant data without relying on parties of the contract or third person

intermediaries (Mik, 2017: 277, Salevyev, 2017: 123). This is aimed at giving some autonomy from potential manipulation of contracting parties and inefficient intermediaries⁴.

However, Mik states that Blockchain is only a database and not a transaction platform or transaction environment and accepts only limited external which makes it so “safe” (Mik, 2017: 277). According to Mik, adding new capabilities to Blockchain in order to improve its abilities; in other words, making Blockchain more functional may harm its “trustlessness” (Mik, 2017: 278).

On the other hand, depending on the type of consideration, smart contracts may need an “oracle” (Werbach and Cornell, 2017: 334-335; Mik, 2017: 296). For example, delivery of a package cannot be identified and verified by a smart contract as this is an act that could be executed in real life and off the Blockchain (Mik, 2017: 296). “Oracle” is defined as a system that supply and interpret external feeds which happen outside Blockchain and verify contractual performance (Werbach and Cornell, 2017: 334-335). This may be considered as a factor that decreases the trustlessness of the Blockchain while an oracle is a type of intermediary, they exist outside Blockchain and they are not decentralized (Mik, 2017: 296). So in cases where parties must use an “oracle” for their smart contract, they need to personally “trust” the information supplied by the oracle and operator of oracle (Werbach and Cornell, 2017: 335).

3.4. Self-Enforcement

Smart contracts don’t require further actions or intervention of contracting parties for performance and performance is not dependent on wills of the contracting parties or third parties (Cuccuru, 2017: 186). Thus performance is certain in commercial and legal sense and it is technically guaranteed (Mik, 2017: 280). Thus changes in circumstances or parties’ intentions don’t effect further performance of contractual obligations (Savelyev, 2017: 126). So, self-enforcement in sense of smart contracts is equal with guaranteed performance. However, non-performance is theoretically still possible in smart contracts

⁴ For intermediaries see Sklaroff, 2017: 267.

(Savelyev, 2017: 130). For example, there may not be enough funds in debtor's account to make the payment on due date.

This leaves no room for court decisions ordering enforcement of performance, as self-enforcement means there is no need for third party enforcement agencies like courts. On the other hand, court decisions are the legal remedies for non-performance or bad performance in classical Contract Law (Mik, 2017: 284). Although this may seem like an advantage, it may also constitute a disadvantage, while this also means that contracting parties will not have access to traditional legal protection (Mik, 2017: 285).

Furthermore, so-called "effective breach of contract" shall not be available. However, this draws some critics as despite intentional breach of contract is not desired, it is also not illegal (Mik, 2017: 283). Furthermore, "effective breach" is a recognized legal and economic theory⁵. Mik also draws attention to another consequence of self-enforcement which is associated with preference of aggrieved party in case of a breach (Mik, 2017: 283). According to Mik, aggrieved party is also excluded from his/her right not to exercise any of his/her rights in case of a breach. Moreover, parties may deliberately ignore some breaches in practice while smart contracts don't leave a room for such practice and decreases adaptability of contracts (Mik, 2017: 283).

3. Legal Nature of Smart Contracts

3.1. Contract in Legal Sense or Not?

Whether smart contracts' are contracts in legal sense or not is debated. Contract is a legally binding agreement giving rise to obligations which are enforced or recognized by law (Kocayusufpaşaoğlu, 2014: 95; Treitel, 2003: 1; Helvacı, 2017: 3).

There are two different views on the matter. Some of the scholars don't consider smart contracts as legally binding contracts, in other words contracts in legal sense (Kolvar et al., 2016: 135; Kaulartz/Heckmann, 2016: 621; Cuccuru, 2017: 185). According to Cuccuru; "smart contracts are not legally binding contracts in a technical meaning. Rather, they are

⁵ For detailed information regarding "effective breach of contract" which is also named "efficient breach" please see Sanlı, 2015: 146-148.

an instrument for their conclusion or automatic enforcement a channel for the execution of online agreements, not really agreements in themselves” (Cuccuru, 2017: 184).

On the other hand, some scholars argue otherwise and defend that smart contract are also legally binding contracts (Savelyev, 2017: 123; Werbach/Cornell, 2017: 338). Werbach/Cornell takes a slightly different approach as they state “Nevertheless, we believe that smart contracts are, at the conceptual level, still contracts. Though they might not constitute promises per se—depending on how we understand that idea—smart contracts are agreements that purport to alter the rights and duties of the parties. Not all contracts are executory. An agreement may still count as a contract even though it leaves nothing open to be done or performed” (Werbach/Cornell, 2017: 342).

I believe that smart contracts cannot be considered as contracts in legal sense, rather they are instruments which consist of computer codes to ensure secure transactions and performance of parties’ obligations.

3.2. Smart Contracts as Computer Programs

Many scholars accept that smart contracts are software (computer programs). On the other hand, Savelyev points out that smart contracts qualify as computer programs in scope of Intellectual Property Law (Savelyev, 2017: 124). This means that between parties of the underlying contractual relationship, smart contracts’ legal nature is debated but there is also another dimension of smart contracts’ legal nature. Since they are computer programs, their legal nature within Intellectual Property Law should be analyzed. According to Law on Intellectual and Artistic Works art. 2, computer programs are considered as literary and scientific works.

Conclusion

Some people see smart contracts as a revolutionary step, but they also come with their advantages, disadvantages and limits.

Supporters of smart contracts state that smart contracts decrease transaction costs considerably. Moreover, they set up a more transparent environment for contracting parties.

Smart contracts are introduced as tools for guaranteed performance. This may be true in most cases, but they don't always guarantee performance. Furthermore, it is arguable whether guaranteed performance is desired in every single case in practice.

Smart contracts are also promoted as they will end court intervention to contractual disputes. However, classical tools of legal protection and court intervention in this scope still constitute an important measure of protection for contracting parties.

Smart contracts are also deemed as very safe as they don't "trust" to an intermediary and wills of the parties, once the contract is formed. However, this is not also completely true as performance of certain types of considerations require "oracles" that are also a type of intermediary.

References

- J. Beatson, A. Burrows, J. Cartwright (2010). *Anson's Law of Contract*, Oxford: Oxford University Press.
- Christian Sillaber, Bernhard Walzl (2017). "Life Cycle of Smart Contracts in Blockchain Ecosystems". *Datenschutz und Datensicherheit*, 41 (8), pp. 497-500.
- Cuccuru, Pierluigi (2017). "Beyond bitcoin: an early overview on smart contracts". *International Journal of Law and Information Technology*, 25 (3), p. 179-195.
- De Franceschi, Alberto (2016). "European Contract Law and the Digital Single Market: Current Issues and New Perspectives". In: Ed. Alberto De Franceschi. *European Contract Law and the Digital Single Market - The Implications of the Digital Single Market*. Cambridge: Intersentia, pp. 1-18.
- Helvacı, İlhan (2017). *Turkish Contract Law*. Cham: Springer International Publishing AG.
- Jaccard, Gabriel Olivier Benjamin (2017). "Smart Contracts and the Role of Law". *Jusletter IT* 23. November 2017.
- Johnston, Angus Charles, Basil Markesinis, Hannes Unberath (2006). *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*. Portland: Hart Publishing.

- Kevin Werbach, Nicolas Cornell (2017). "Contracts Ex Machina". *Duke Law Journal*, 67 (2), pp. 313-382.
- Kocayusufpaşaoğlu, Necip (2014). *Borçlar Hukuku Genel Bölüm, V. I.* İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Markus Kaulartz, Jörn Heckmann (2016). "Smart Contracts – Anwendungen der Blockchain-Technologie". *Computer und Recht*, 32 (9), pp. 618-624.
- Merit Kolvart, Margus Poola, Addi Rull (2016). "Smart Contracts". In. Ed. Tanel Kerikmae, Addi Rull. *The Future of Law and eTechnologies*, Cham: Springer International Publishing AG.
- Mik, Elizabeth (2017). "Smart contracts: terminology, technical limitations and real world complexity". *Law, Innovation and Technology*, 9 (2), pp. 269-300.
- Raskin. Max (2017). "The Law and Legality of Smart Contracts". *Georgetown Law Technology Review*, 1 (2), pp. 305-341.
- O'Sullivan, Janet, Jonathan Hilliard (2012). *The Law of Contract*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanlı, Kerem Cem (2015). *Sözleşme Hukuku ve Sözleşme Yapıtlarının Ekonomik Analizi*. İstanbul: On İki Levha.
- Savelyev, Alexander (2017). "Contract law 2.0: 'Smart' contracts as the beginning of the end of classic contract law", *Information & Communications Technology Law*, 26 (2), p. 116-134.
- Sklaroff, Jeremy M. (2017). "Smart Contracts and the Cost of Inflexibility". *University of Pennsylvania Law Review*, 166 (1), pp. 263-303.
- Stephan D. Meyer, Benedikt Schuppli (2017). "«Smart Contracts» und deren Einordnung in das schweizerische Vertragsrecht". *recht 2017/3*, pp. 204-224.
- Szabo, Nick (1996). *Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets*. http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html/
15.11.2017

- Szabo, Nick (1996). Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets.
http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html/15.11.2017
- Treitel, Guenter (2003). The Law of Contract. London, Sweet & Maxwell.

Yayın Geliş Tarihi: 09.02.2018

Yayın Onay Tarihi: 01.03.2018

Esra HAMAMCIOĞLU*

Elektronik Ticaretin Hukuksal Boyutu¹

Legal Dimension of Electronic Commerce

Özet

Elektronik iletişim sistemi her alanda olduğu gibi, ticari yaşamda da etkisini yoğun bir şekilde göstermektedir. Bu sayede işletmeler, hiç bir aracı kurum ya da kuruluşa ihtiyaç duymaksızın birbirleriyle ve/veya alıcılarla iletişime geçebilmektedirler. Ancak, elektronik ticaretin kendisinden beklenen yararı gerçekleştirebilmesi bu alanda ticari faaliyette bulunanlar için güvenli ve şeffaf bir ortamın yaratılmasına bağlıdır. E-ticaret olarak kısaltabileceğimiz bu alanda bazı kötü niyetli kişilerin elektronik ticaretin sunduğu imkânları kötüye kullanmalarının önüne geçebilmek ve özellikle tüketicilere yönelik istenmeyen ticari elektronik iletilerin gönderilmesinde keyfi uygulamalara son verebilmek için özel düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Çalışmamızda elektronik ticaret kavramı, elektronik ticaretin kapsamı, tarafları, özellikleri, ekonomik ve sosyal hayata etkileri, elektronik ticaret alanında uygulama alanı bulabilecek yasal düzenlemeler incelenerek, özellikle Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve İlgili Mevzuata ilişkin bazı tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Elektronik ticaret, ticari faaliyetler, teknoloji ve hukuk.

JEL Kodları: K12, K22.

Abstract

Electronic communication systems have a wide impact on commercial life. By this means, business enterprises may contact with each other directly without the need of any intermediaries. However, a safe and transparent environment for parties participating in electronic commerce is required in order to realize expected benefits of electronic commerce. Special provisions are needed to prevent abuse of benefits of electronic commerce which may be abbreviated as e-commerce and particularly to end bad practices in sending undesired commercial communications to consumers.

Concept of electronic commerce, scope of electronic commerce, parties, features, effects of electronic commerce on economic and social life and legislation applicable to electronic commerce are analyzed and some remarks and evaluations on Law and Related Legislation on Regulation of Electronic Commerce are briefly discussed.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kadir Has Üniversitesi; Hukuk Fakültesi; Ticaret Hukuku Anabilim Dalı; esra.hamamcioglu@khas.edu.tr

¹ Bu makale, 17.11.2017 tarihinde ECOEI - II (II. European Congress on Economic Issues) uluslararası kongresinde sunulan tebliğ metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Keywords: Electronic commerce, commercial activities, technology & law.

JEL Codes: K12, K22.

Giriş

Elektronik iletişim sistemi yoğun bir şekilde ticari yaşamda etkisini göstermektedir. Bu sayede işletmeler, hiç bir aracı kurum ya da kuruluşa ihtiyaç duymaksızın birbirleriyle ve/veya alıcılarla iletişime geçebilmektedirler.

Elektronik ticaret, sahip olduğu özellikleri nedeniyle, klasik ticaret yöntemlerine göre hem satıcı, sağlayıcılar hem de alıcı, tüketiciler için önemli avantajlar taşımaktadır. İşletme sahipleri açısından bu yöntem maliyet ve zaman tasarrufu getirmekte, işletmeler arasında fırsat eşitliğine zemin hazırlamakta, işletme sahiplerine ürün ve hizmetleri ile ilgili olarak geniş şekilde bilgi sunma imkânı sağlamakta, küçük ve orta ölçekli işletmelerin küresel pazarlara açılmasına fırsat vermektedir. Alıcılar da bu sayede çalışma saatlerine, tatil günlerine veya coğrafi sınırlara bağlı kalmaksızın mal veya hizmetlere kolaylıkla ulaşabilmekte, kendilerine sunulan çok sayıda seçenek karşısında sağlıklı bir karşılaştırma yapma olanağı bulmaktadır (İnal, 2005: 18-20; Davidson,2009: 1).

Günümüzde birçok ürün ve hizmet satımı elektronik ortamda gerçekleştirilmektedir². Bu alanda hem işletme sahipleri hem de alıcılar için en önemli sorun ise güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Shaw et.al., 2000:14-15).

Uygulamada farklı e-Ticaret modellerinden bahsedilmektedir (Kaya, 2016: 65-67). İşletmeler arasındaki elektronik ticaret işlemleri işletmeden işletmeye (business to business-B2B) elektronik ticaret³; işletmeyle tüketici arasındaki elektronik ticaret işlemleri

² Gelecekte elektronik ortamda gerçekleşecek ticari faaliyetlerin çok daha farklı şekillerde karşımıza çıkacağı tahmin edilmektedir. Konuya ilişkin tespit ve örnekler için bkz. (Ein-Dor, 2003: 359-360; Aksoy, 2012: 52-53).

³ İşletmeler arası elektronik ticarete elektronik pazaryerleri aracılığı ile birçok işletmenin tedarik işlemlerini diğer işletmelerin özelliklerini ve fiyatlarını kısa sürede ve maliyetsiz olarak karşılaştırarak, en uygun fiyat ve özellikteki ürünlere ulaşma şansının çok yüksek olduğu yönünde bkz. (Ekici, 2013: 68). Bu tür e-ticaret modelinde gelişmiş ülkelerdeki üreticiler, küresel pazaryerlerinden daha fazla bilgi toplayabilmekte ve yeni iş ortaklarına daha rahat ulaşabilmektedirler (Ekici, 2013: 69). İşletmeler arası elektronik ticaretin, internet kullanımı, iş yapılan diğer işletmelerle kapalı ağ kurulması ve işletme içi faaliyetlerin düzenlenmesi amacıyla kapalı ağ kullanılması olmak üzere üç şekilde gerçekleşebileceği ifade edilmektedir (Altınışık, 2003:

de işletmeden tüketiciye (business to consumer-B2C) elektronik ticaret⁴ olarak adlandırılmaktadır (Wang, 2014: 8; Weber, 2010: 3). Yine tüketici ile tüketici arasında elektronik pazar yerlerinde gerçekleştirilen işlemler (consumer to consumer- C2C) de bu alanda ayrı bir ticaret modeli oluşturmaktadır. Bunların dışında, idarenin, kamu ihalelerinin internette yayınlanması, işletmelerin elektronik ortamda teklif vermeleri, elektronik tebligat gibi bazı işlemlerinin internet üzerinden gerçekleştirilmesi de mümkündür (Kaya, 2016: 67). İdare ile yapılan işlemler genellikle işletmeden idareye veya işletmeden devlete (business to administration- B2A/business to government-B2G) ve tüketiciden idareye (consumer to administration C2A) şeklinde ifade edilmektedir.

1. Elektronik Ticaret Ve İlgili Mevzuat Düzenlemeleri

Elektronik ticaretin kendisinden beklenen yararı gerçekleştirilebilmesi bu alanda ticari faaliyette bulunanlar için güvenli ve şeffaf bir ortamın yaratılmasına bağlıdır. E-ticaret olarak kısaltılabileceğimiz bu alanda bazı kötü niyetli kişilerin e-ticaretin sunduğu imkânları kötüye kullanmalarının önüne geçebilmek ve özellikle tüketicilere yönelik istenmeyen ticari elektronik iletilerin gönderilmesinde keyfi uygulamalara son verebilmek için özel düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Ülkemizde “Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” (6563 sayılı “Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” RG., T. 05/11/2014, S. 29166; ETDHK) da temel olarak bu amaçla kabul edilerek, 1.5.2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle söz konusu Kanun, e-ticaret faaliyetlerinde güvenli, şeffaf bir ortam oluşturmak ve AB müktesebatına uyum sağlamak adına önemli bir adımdır. Bu

31; Sarıakçalı, 2008: 35). İşletmeden işletmeye gerçekleşen elektronik ticarete, işlemin her iki tarafı tacirler veya mesleki amaçla bu işi yapan kişiler olduğu için, taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklarda TKHK hükümleri uygulama alanı bulmayacaktır (Kaya, 2016: 65).

⁴ Bu modelde işletmeler, elektronik pazar yerlerini veya doğrudan kendi web sitelerini kullanarak mal veya hizmetlerini nihai tüketicilere satmayı amaçlamaktadırlar (Ekici, 2013: 69). Elektronik ticaretin işletme ve tüketici arasında gerçekleştiği durumlarda, tüketici işlemi söz konusu olduğundan, bu tür işlemlere öncelikle TKHK hükümlerinin uygulanması gerekecektir (Kaya, 2016: 66). TKHK’da tüketici işlemi; *“mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekalet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dahil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlem”* olarak tanımlanmıştır. TKHK’da tüketici işlemi olabilecek sözleşmeler kanunda sınırlı sayıda olmayacak şekilde sayılmış ve TKHK hükümlerine tabi sözleşmeler oldukça genişlemiştir (Gümüş, 2014: 9-10; Akipek vd, 2017: 147).

Kanunun uygulanmasına ilişkin olarak Resmi Gazetede yayınlanan ve yürürlükte bulunan yönetmelikler ise, “Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik” (RG., T. 15/07/2015, S. 29417; Ticari Elektronik İletiler Yönetmeliği) ile “Elektronik Ticarete Hizmet Sağlayıcı ve Aracı Hizmet Sağlayıcılar Hakkında Yönetmelik”tir (RG., T. 26/08/2015, S. 29457; Hizmet Sağlayıcılar Yönetmeliği).

Elektronik ticarete alıcıların güven problemini en aza indirebilmek amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yakın zamanda çıkarılan ve yürürlüğe giren “Elektronik Ticarete Güven Damgası Hakkında Tebliğ” (RG., T. 06/06/2017, S. 30088) ile “Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi ve Bildirim Yükümlülükleri Hakkında Tebliğ” (RG., T. 11.08.2017, S. 30151) de bu alanda yer alan önemli ve özel düzenlemeler arasında olup, söz konusu tebliğlerin dayanakları ETDHK m. 11 ve Hizmet Sağlayıcılar Yönetmeliği m. 16’dır.

Bu alanda uygulama alanı bulabilecek diğer özel mevzuat hükümlerinin başlıcaları ise, 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu (RG., 23/01/2004, S. 25355), 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (RG., T. 28/11/2013, S. 28835), 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu (RG., T. 10/11/2008, S. 27050), 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (RG., T. 04/05/2007, S. 26530) ve 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (RG., T. 7/04/2016, S. 29677) ve bu Kanunlara dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerdir.

E-ticarete ilişkin faaliyetlerin kendilerine has özelliklerinden dolayı tek bir hukuk dalı veya tek bir kanun ile düzenlenmesi mümkün değildir. Bu anlamda e-ticaretin, ETDHK ve ilgili yönetmelikler dışında, Tüketici Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, Borçlar Hukuku, Ticaret Hukuku, Vergi Hukuku, Bankacılık Hukuku, Milletlerarası Özel Hukuk⁵, Ceza Hukuku gibi çeşitli hukuk dallarına ilişkin kurallar aracılığıyla her açıdan düzenlenmesi mümkün olabilecektir. Bu nedenle özel düzenlemelerin dışında e-ticaretin genel nitelikteki kanunlar olan Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Türk Ticaret

⁵ Öğretide özellikle internetin sınır ötesi karakteri nedeniyle, internet üzerinden kurulan hukuki ilişkilere kanunlar ihtilafı ve yargı yetkisi bakımından milletlerarası özel hukukun müdahalesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmektedir (Sarıakçalı, 2008: 127).

Kanunu, Sınai Mülkiyet Kanunu gibi kanunlarla da sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır (Genel olarak bkz. Kaya, 2016: 55-56).

Çalışmamızda ise e-ticarete ilişkin olarak 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve ilgili ikincil mevzuat hükümleri ele alınarak bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulacak; ilgili olduğu ölçüde de diğer mevzuat hükümlerine yer verilecektir.

2. Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun Amaç Ve Kapsamı İle Bu Kanunda Düzenlenmiş Temel Kavramlar

2.1. Amaç ve Kapsam

Kanunun genel amacı elektronik ticarete ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (ETDHK m. 1/1)⁶. Bu Kanun genel olarak, ticari iletişimi, hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların sorumluluklarını, elektronik iletişim araçlarıyla yapılan sözleşmeler ile elektronik ticarete ilişkin bilgi verme yükümlülüklerini ve uygulanacak yaptırımları kapsamaktadır (ETDHK m.1/2). Bu kapsamda ETDHK'nın üç temel esas üzerine oturtulduğu söylenebilir. Bunlar; hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcı kurumlar ve bunların yükümlülükleri; ticari elektronik iletiler ve bunların gönderilmesi usulüne ilişkin düzenlemeler ile kişisel verilerin korunmasıdır.

2.2. Kanunda Düzenlenen Temel Kavramlar

2.2.1. Elektronik Ticaret

Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanunda elektronik ticaret; *“Fiziki ortamda karşı karşıya gelinmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevirim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet”* şeklinde tanımlanmıştır (ETDHK m.2/1-a)⁷.

⁶ Hükmün gerekçesine göre; *“Tasarı ile diğer kanunlarda düzenlenmeyen ancak bilgi toplumu ve elektronik ticaretin gereği olan hususların tamamlanması ile elektronik ticaret ve bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin hususların düzenlenmesi amaçlanmaktadır”*.

⁷ OECD'nin sözlüğünde ise, elektronik ticaretin temel özellikleri şu şekilde belirtilmiştir. Elektronik ticaret, sipariş almak ve vermek üzere tasarlanmış yöntemlerle, bilgisayar ağları üzerinden yürütülen mal ve hizmet satışlarıdır. Ödeme ve mal/hizmetin tesliminin internet üzerinden gerçekleştirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Bir elektronik ticaret işlemi, işletmelerin, bireylerin, idarenin ve diğer kamu veya özel kuruluşların arasında yapılabilir. İnternet veya elektronik veri değişimi üzerinden yapılan siparişler de elektronik ticarete dahildir. Telefon, faks ve

Öğretide, Kanundaki tanım dikkate alındığında, elektronik ticaretin yalnızca elektronik ortamda gerçekleşen hukuki işlemleri kapsamadığı, hukuki işlemler de dahil olmak üzere, elektronik ortamda gerçekleştirilen iktisadi ticari her türlü faaliyeti içerdiğinin söylenebileceği ifade edilmektedir (Gezder, 2016: 1121).

ETDHK'daki elektronik ticarete ilişkin tanımda yer alan "çevrim içi" ifadesinin yerinde olup olmadığına ilişkin kanunun hazırlanma aşamasında bir tartışmanın gündeme geldiği Avrupa Birliği Uyum Komisyon Raporundaki şu ifadelerden anlaşılmaktadır: "Bazı komisyon üyelerimiz Tasarımın 2'inci maddesinin 1'inci fıkrasının (b) bendinde yer alan "çevrim içi" ibaresinin ilgili AB Direktifinde bulunmadığını, aynı zamanda elektronik ticarete konu olabilecek işlemlerin çevrim içi olabileceği gibi, çevrim dışı da olabileceğini belirtmişler ve "çevrim içi" ibaresinin Tasarı metninden çıkarılmasının uygun olacağı görüşünü belirtmişlerdir. Bu görüşe karşılık bazı üyelerimiz bir işlemin elektronik ticaret kapsamında değerlendirilebilmesi için çevrim içi yani bilgiye erişilebilir durumda olunması gerektiğini, aksi takdirde elektronik ortamda karşılıklı bir iletişimin varlığından söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Söz alan Hükümet temsilcisi de ikinci görüşü benimsediklerini belirterek, AB mevzuatını örnek alan bazı uluslararası kuruluşların da benzer düzenlemelerinde "çevrimiçi" ifadesini kullandıklarını belirtmiştir" (Başöz ve Çakmakçı, 2016: 37).

ETDHK'da elektronik ortam özel olarak tanımlanmamıştır. Ancak ticari elektronik iletilerin tanımında "telefon, çağrı merkezleri, faks, otomatik arama makineleri, akıllı ses kaydedici sistemler, elektronik posta, kısa mesaj hizmeti gibi vasıtalar kullanılarak elektronik ortamda gerçekleştirilen ve ticari amaçlarla gönderilen veri, ses ve görüntü içerikli iletiler" ifadesi kullanılmakta ve hükümde "gibi" ifadesi geçmektedir. Bu yönüyle ETDHK'nın elektronik ortamı, sayılan bu araçları kapsayan şekilde çok geniş olarak değerlendirdiği söylenebilir (Gezder, 2016: 1122).

elektronik posta üzerinden verilen siparişler ise elektronik ticarete dahil değildir (OECD, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4721/ET>. 12.11.2017; Wang, 2014: 7) . OECD'nin sözlüğünde verilen tanımla ETDHK'da verilen tanımın karşılaştırması için bkz. Biyan, 2014: 31 vd. Elektronik ticaret kavramının; en azından kısmen internet üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerden oluştuğu yönünde bkz. Rothchild, 2016: 1. Benzer yönde bkz. Weber, 2010: 3. Bir başka tanıma göre, elektronik ticaret; metin, ses ve görüntüler de dâhil olmak üzere verilerin elektronik olarak işlenmesi ve iletilmesine dayanan tüm ticari işlemleri ifade etmektedir (Davidson, 2009: 1).

Uygulamada elektronik ticaret kavramı ile elektronik sözleşme kavramlarının bazen birbirlerinin yerlerine kullanıldığına da rastlanmaktadır. Ancak bu iki kavramın birbirlerinden farklı olduğu belirtilmelidir. Elektronik ticaret, elektronik ortamda gerçekleştirilen hukuki işlem ve ticari faaliyetleri kapsayan genel ve üst bir kavramken; elektronik sözleşmeler bu işlemlerden yalnızca sözleşme niteliğinde olanları ifade eden daha dar bir kavramdır (Altınışık, 2003: 25 vd.; Sözer, 2002: 21 vd.; Uzun Kazmacı, 2016: 2792, dn. 2)⁸.

2.2.2. Ticari İletişim

ETDHK'da, *“Alan adları ve elektronik posta adresi dışında, mesleki veya ticari faaliyet kapsamında kazanç sağlamaya yönelik olarak elektronik ticarete ilişkin her türlü iletişim”* ticari iletişim olarak tanımlanmıştır (ETDHK m. 2/1-b). Görüldüğü üzere, kanunda verilen tanımda, alan adları ile elektronik posta adresleri ticari iletişimin dışında tutulmuştur⁹.

2.2.3. Ticari Elektronik İleti

Ticari elektronik ileti, *“telefon, çağrı merkezleri, faks, otomatik arama makineleri, akıllı ses kaydedici sistemler, elektronik posta, kısa mesaj hizmeti gibi vasıtalar kullanılarak elektronik ortamda gerçekleştirilen ve ticari amaçlarla gönderilen veri, ses ve görüntü içerikli iletileri”* ifade eder (ETDHK m. 2/1-c).

Kanunda bazı elektronik araçlar sayılmış ve sonrasında *“gibi”* ifadesi kullanılmıştır. Böylece kanunkoyucu tanımda bir sınırlandırma yapmak yerine, gelişebilecek yeni

⁸ Telefon, faks, televizyon, bilgisayar gibi elektronik araçlar aracılığı ile kurulan sözleşmeler elektronik sözleşme olarak adlandırılmaktadır (Altınışık, 2003: 33; Sözer, 2002: 89; Sağlam, 2007: 71). Buna göre; elektronik sözleşme *“Sözleşmenin her iki tarafının veya taraflardan birinin irade beyanının yazı, görüntü, ses ve diğer verilerin sayısallaştırılması suretiyle meydana geldiği ve bu şekilde karşı tarafa iletildiği sözleşme”* olarak tanımlanmaktadır (Sağlam, 2007: 71). Dar anlamda ise elektronik ortamda internet aracılığı ile yapılan sözleşmeler elektronik sözleşme olarak nitelendirilmektedir (Aslan, 2014: 559 vd). Her ne kadar günümüzde elektronik sözleşmelerin birçoğu internet üzerinden yapılsa da, bir sözleşmenin elektronik sözleşme olarak nitelendirilmesi için internet üzerinden yapılması zorunlu değildir. Nitekim bu yönde (Uzun Kazmacı, 2016: 2792). Elektronik sözleşme kavramı yerine, sözleşmelerin elektronik vasıtalarla kurulması ifadesinin daha doğru olduğu yönünde ayrıca bkz. (İnal, 2005: 93).

⁹ İletişim kavramı her türlü imge, metafor ve ifadelendirme biçimini içerdiğinden, bunların da ticari faaliyete ilişkin sonuçlar doğurabileceği ve bundan dolayı da alan adları ve elektronik postanın da ticari iletişimin tanımlaması kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. (Kaya, 2016: 97).

teknolojik araçları da kanun kapsamına alarak kanımızca yerinde bir tercihte bulunmuştur (Kaya, 2016: 98).

2.2.4. Hizmet Sağlayıcı ve Aracı Hizmet Sağlayıcı

Hizmet sağlayıcı ETDHK'da, elektronik ticaret faaliyetinde bulunan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmıştır (ETDHK m. 2/1-ç).

Hizmet sağlayıcısına ilişkin tanımın lafzen yanlış anlamaya müsait olduğu söylenebilir. Zira öğretilerde de belirtildiği üzere, elektronik ticari faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişi ifadesi, bu faaliyeti gerçekleştirmek için kurulan hukuki işlemlerin her iki tarafının da hizmet sağlayıcı olarak nitelendirilmesini lafzen mümkün kılmaktadır (Demirbaş, 2015: 25). Bu bağlamda, hem internet ortamında arzı sağlayan hem de mal veya hizmete ilişkin talepte bulunan kişi e-ticaret faaliyetinde bulunmaktadır. Bu nedenle, lafzen yapılan yorum yanıltıcı olacağından, kanunun hizmet sağlayıcı ifadesi ile e-ticaret ortamına mal veya hizmet sunan kişiyi kastettiği kabul edilmeli ve tanımın, e-ticarete konu mal veya hizmeti sunan/arz eden gerçek veya tüzel kişi olarak kaleme alınmasının daha doğru olacağı ifade edilmelidir (Demirbaş, 2015: 25).

Aracı hizmet sağlayıcı ise, ETDHK'da, başkalarına ait iktisadi ve ticari faaliyetlerin yapılmasına elektronik ticaret ortamını sağlayan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmıştır (ETDHK m.2/1-d)¹⁰.

ETDHK'nın anılan düzenlemeleri dışında, 5651 sayılı Kanunun içerik sağlayıcı¹¹, yer sağlayıcı¹² ve erişim sağlayıcılara¹³ ilişkin hükümleri de somut olayın şartları çerçevesinde uygulama alanı bulabilecektir¹⁴.

¹⁰ Buna göre; örneğin otomobil veya taşınmaz satımı için alıcı ve satıcının internet ortamında bir araya gelmesini sağlayan; uçak, otel, restoran veya bir konser biletinin alınabilmesine imkan veren internet siteleri gibi her türlü mal veya hizmetin internet ortamında kullanıcılara sunulmasında aracılık faaliyetinde bulunan gerçek veya tüzel kişilerin ETDHK kapsamında aracı hizmet sağlayıcı olarak değerlendirileceği yönünde (Demirbaş, 2015: 26).

¹¹ İçerik sağlayıcı, "internet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişileri" ifade etmektedir (5651 sayılı Kanun, m. 2/f). Kanunda içerik tanımlanmamış olsa da, her türlü bilgi ve verinin içerik olarak kabul edileceği anlaşılmaktadır. Yine kanundaki tanıma bakıldığında internet ortamına konulan içeriği bizzat üreten kişi ile başkasına ait olan içeriği internet ortamına aynen veya değişiklik yaparak koyan kişi arasında bir fark gözetilmediği görülmektedir (Ateş, 2016 (Sosyal Medya Aktörleri) : 54).

¹² Yer sağlayıcı, "hizmet ve içerikleri barındıran sistemleri sağlayan veya işleten gerçek veya tüzel kişileri" ifade etmektedir (5651 sayılı Kanun, m. 2/m). İnternette sunulan hizmetleri ve içerikleri barındıran sunucu ve benzeri sistemleri kuranlar, sağlayanlar veya işletenlerin bu Kanun kapsamında yer sağlayıcı oldukları ve bu çerçevede internete kablolu ya da kablosuz olarak bağlı bilgisayar sunucularında kendisi tarafından veya üçüncü kişilerce yüklenmiş çeşitli veri ve materyalleri barındıranlarla, internet ortamında elektronik posta ve benzeri hizmetleri sunanların yer sağlayıcı olarak değerlendirilebileceği yönünde (Ateş, 2016 (Sosyal Medya Aktörleri): 56). ETDHK kapsamında hizmet sağlayıcılar elektronik ticaret alanındaki faaliyetlerini ya kendilerine ait web sitelerinde ya da başkaları tarafından daha önce kurulmuş olan web siteleri aracılığı ile gerçekleştirmektedirler. Her iki durumda da ilgili web sitelerindeki bilgilerin belirli bir sunucuda depolanması gerekmektedir. Depolanan bilgilerin internet ağına aktarılması konusunda yer sağlama hizmetinden yararlanılıyorsa, yer sağlama hizmeti veren internet servis sağlayıcının da 6563 sayılı Kanun anlamında aracı hizmet sağlayıcısı olarak kabul edileceği yolunda (Demirbaş, 2015: 97).

¹³ Erişim sağlayıcı, "kullanıcılarına internet ortamına erişim olanağı sağlayan her türlü gerçek veya tüzel kişileri" ifade etmektedir (5651 sayılı Kanun, m. 2/e). EDTHK'da aracı hizmet sağlayıcı, başkalarına ait iktisadi ve ticari faaliyetlerin yapılmasına elektronik ticaret ortamını sağlayan gerçek ve tüzel kişi olarak tanımlanmıştır. Erişim sağlayıcıların temel işlevi kullanıcıları internete bağlamaktır. Anılan nedenle, erişim sağlayıcıların vermiş olduğu hizmetlerin, elektronik ticaret faaliyetine ortam sağlama niteliğinde görülemeyeceği ve ETDHK anlamında aracı hizmet sağlayıcı olarak nitelendirilemeyeceği yönünde (Demirbaş, 2015: 87).

¹⁴ Bkz. ETDHK m. 2 hükmünün gerekçesi. İçerik sağlayıcı internet ortamında kullanıma sunduğu her türlü içerikten sorumludur. İçerik sağlayıcı bağlantı sağladığı başkasına ait içerikten ise kural olarak sorumlu değildir. Ancak içerik sağlayıcı sunuş biçiminden, bağlantı sağladığı içeriği benimsediği ve kullanıcının söz konusu içeriğe ulaşmasını amaçladığı açıkça belli ise genel hükümlere göre sorumlu olacaktır (5651 sayılı Kanun m. 4). Yer sağlayıcı ise, kural olarak yer sağladığı içeriği kontrol etmek veya hukuka aykırı bir faaliyetin söz konusu olup olmadığını araştırmakla yükümlü değildir (5651 sayılı Kanun m. 5). Ancak yer sağlayıcı ilgililer tarafından bu Kanun çerçevesinde usulüne uygun olarak haberdar edilmesi halinde, hukuka aykırı içeriği yayından kaldırmakla da yükümlü kılınmıştır (5651 sayılı Kanun m. 5/2; kaldırma yükümlülüğüne ilişkin prosedür için ayrıca bkz. 5651 sayılı Kanun m. 9). Anılan bu husus yakın tarihli sayılabilecek bir Yargıtay kararında da vurgulanmıştır. Buna göre; "Dava, davacının yüksek lisans tez çalışması olan kitabın, davalının yer sağlayıcı olduğu internet sitesinde izinsiz ve telif bedeli ödemeksizin yayımlandığı iddiasına dayalı maddi ve manevi tazminat istemine ilişkindir. 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunun "Yer Sağlayıcının Yükümlülükleri" başlıklı 5. Maddesinde "Yer sağlayıcı, yer sağladığı içeriği kontrol etmek veya hukuka aykırı bir faaliyetin söz konusu olup olmadığını araştırmakla yükümlü değildir. Yer sağlayıcı, yer sağladığı hukuka aykırı içerikten, ceza sorumluluğu ile ilgili hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu Kanun'un 8. ve 9. Maddelerine göre haberdar edilmesi halinde ve teknik olarak imkân bulunduğu ölçüde hukuka aykırı içeriği yayından kaldırmakla yükümlüdür." hükmüne yer verilmiş; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun ek 4. Maddesiyle ise "...Dijital iletim de dâhil olmak üzere işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla servis ve bilgi içerik sağlayıcılar tarafından eser sahipleri ile bağlantılı hak sahiplerinin bu Kanunda tanınmış haklarının ihlâli halinde, hak sahiplerinin başvuruları üzerine ihlâl konu eserler içerikten çıkarılır. Bunun için hakları haleldar olan gerçek veya tüzel kişi öncelikle bilgi içerik sağlayıcısına başvurarak üç gün içinde ihlâlin durdurulmasını ister. İhlâlin devamı halinde bu defa, Cumhuriyet savcısına yapılan başvuru üzerine üç gün içinde servis sağlayıcıdan ihlâl devam eden bilgi içerik sağlayıcısına verilen hizmetin durdurulması istenir. İhlâlin durdurulması halinde bilgi içerik sağlayıcısına yeniden servis sağlanır. Servis sağlayıcılar, bilgi içerik sağlayıcılarının isimlerini gösterir listeyi her ayın ilk iş günü Bakanlığa bildirir. Servis sağlayıcılar ile bilgi içerik sağlayıcıları, Bakanlıkça istendiği

Elektronik ticaret uygulamasında elektronik ortamda faaliyet gösteren perakendecilerle tedarikçiler arasındaki çalışma modelleri de öğretide inceleme konusu olmaktadır. Konuyu ayrıntılı olarak inceleyen Baş, uygulamada online perakendecilerle tedarikçilerin genelde “yeniden satıcılık”¹⁵ ve “platform sağlama”¹⁶ modeli üzerinden çalıştıklarını ifade etmektedir (Baş, 2017: 119)¹⁷.

3. Hizmet Sağlayıcı Ve Aracı Hizmet Sağlayıcının Yükümlülükleri

3.1. Genel Olarak

Elektronik ortamda kurulan sözleşmelerde, mal veya hizmetin alıcısı açısından sözleşmenin karşı tarafının kişiliği veya satın alınan mal veya hizmette vaat edilen niteliklerin olup olmadığı gibi hususlarda alıcı tereddütler yaşayabilir.

takdirde her türlü bilgi ve belgeyi vermekle yükümlüdür..." düzenlemesi getirilmiştir. Bu suretle, yer sağlayıcı olan davalının hukuki sorumluluğunun 5651 sayılı Kanun hükümleri ile 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun ek 4. Maddesi kapsamında tespit edilmesi gerekir" 11.HD, E. 2014/902, K. 2014/11631, T. 17.6.2014; Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, ET. 10.12.2017. Yer sağlayıcıların ayrıca genel hükümler çerçevesinde sorumlulukları da şartları gerçekleşmişse gündeme gelebilecektir.

¹⁵ Yeniden satıcılık modelinde tedarikçinin ürünleri toptan olarak online platformlara sattığı; online platformların ise bu ürünleri kendi nam ve hesabına müşterilere sattığı, bu nedenle de müşteri ile yapılan sözleşmenin tarafının bizzat online platformların olduğu belirtilmektedir (Baş, 2017: 119).

¹⁶ Bu model de, online platformun belirli bir komisyon karşılığında tedarikçiye mal ve hizmetlerinin satışını gerçekleştirebileceği bir platform sağladığı, tedarikçinin ise bu platformu kullanarak doğrudan müşterilerle sözleşme yapabildiği, bu nedenle de müşterilerle yapılan sözleşmenin tarafının tedarikçi olduğu belirtilmektedir (Model hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baş, 2017: 120). Baş, konuya ilişkin çalışmada online platformlar ile tedarikçiler arasında online satışlara aracılık edilmesini veya tedarikçi adına sözleşme yapılmasını düzenleyen platform sağlama sözleşmelerine TTK'nun acenteye ilişkin hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağını, uygulanacaksa ne ölçüde uygulanabileceğini ayrıntılı olarak tartışmıştır (Baş, 2017: 120 vd.). TTK düzenlemeleri kapsamında platform sağlama sözleşmelerinin genel olarak TTK'da düzenlenen acentelik sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı kabul edilebileceğini belirten yazar, ekonomik niteliği itibarıyla geleneksel acentelik ilişkisinden farklılaşan online platform sağlama sözleşmelerine doğrudan acentelik hükümlerinin uygulanmasının ise, işin mahiyetine ve tarafların iradesine aykırı sonuçlar doğuracağını; buna engel olabilmek için ise, TTK'daki acente tanımının daraltılmasının veya özel bir düzenleme ile bu platformların faaliyetlerinin TTK kapsamı dışına çıkartılmasının düşünülebileceğini ifade etmiş ve (diğer öneriler için bkz. Baş, 2017: 149) yürürlükte olan düzenlemeler kapsamında “platform sağlama sözleşmesinin taraflarının, TTK'nun acentelik hükümlerinde aksi kararlaştırılmasına izin verilen hükümleri kendi ilişkilerine uygun olarak yazılı olarak düzenlemeleri, en azından emredici olmayan acentelik hükümleri açısından olası sorunların önüne geçilebilmesi için gerekli ve önemli” olduğu sonucuna ulaşmıştır (Baş, 2017: 149-150).

¹⁷ Farklı şekillerdeki sınıflandırmalar ve sınıflandırmalara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Timmers, 1998: 4 vd).

Elektronik ticaretin kendisinden beklenen yararı sağlayabilmesi elektronik ortamda şeffaflığın ve güven ortamının sağlanmasına bağlıdır. Bu amaçla da hem ETDHK' da hem de Elektronik Ticarete Hizmet Sağlayıcı ve Aracı Hizmet Sağlayıcılar Hakkında Yönetmelikte hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların elektronik ticaret işlemlerinin yapıldığı elektronik ortamda bulundurmalarıyla yükümlü oldukları genel bilgiler ile sözleşme öncesinde ve sipariş sürecinde alıcılara sunmaları gereken bilgilere ve elektronik ticaret ile ilgili diğer uygulamalara ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.

Bunun dışında taraflar arasında TKHK hükümleri uyarınca mesafeli sözleşme ilişkisi kurulduğu durumlarda, TKHK hükümleri de uygulama alanı bulacak; satıcı ve sağlayıcıların yükümlülükleri de TKHK, ETDHK ve ilgili ikincil mevzuatlar kapsamında belirlenecektir.

TKHK m. 48/1'e göre; satıcı¹⁸ veya sağlayıcı¹⁹ ile tüketicinin²⁰ eş zamanlı fiziksel varlığı olmaksızın mal veya hizmetlerin uzaktan pazarlanmasına yönelik olarak

¹⁸ TKHK m. 3/1'e göre; satıcı, kamu tüzel kişileri de dahil olmak üzere, ticari veya mesleki amaçlarla tüketiciye mal sunan ya da mal sunanın adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade eder.

¹⁹ TKHK m. 3/1'ya göre; sağlayıcı, kamu tüzel kişileri de dahil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla tüketiciye hizmet sunan ya da hizmet sunanın adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade eder.

²⁰ Tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişidir (TKHK m. 3/k). Kanunda tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlandığı için tüzel kişiler de tüketici sıfatına sahip olabilecektir. Ancak bu noktada tüzel kişi tacirlerin tüketici sayılıp sayılmayacakları belirlenmelidir. TTK m. 19'da bir tacirin her türlü iş, işlem ve eylemlerinin kural olarak ticari sayılacağı hükme bağlanmıştır. Ticari iş karinesi olarak adlandırılan bu kuralın gerçek kişi tacirler bakımından iki tane istisnası bulunmaktadır. Eğer gerçek kişi tacir işlemi yaparken, bunun ticari işletmesi ile ilgili olmadığını açıkça karşı tarafa beyan ederse veya işin niteliğinden bu işin onun ticari işletmesi ile ilgili olmadığını anlaşılabilirse, iş tacir için ticari olmaktan çıkar (TTK m. 19/1). Böyle bir durumda tacir olmayan kişi tüketici sıfatıyla hareket ettiği ve karşısında da bir satıcı veya sağlayıcı olduğu takdirde, yapılan işlem öncelikle TKHK'daki özel düzenlemelere tabi olur (Arkan, 2017: 70). Tüzel kişi tacirlerin işletme konusu dışında yaptığı ancak çay kahve makinesi, temizlik malzemesi, klima alınmasında olduğu gibi dolaylı da olsa işletme faaliyetlerini kolaylaştıran işlemlerde, tüketici sıfatına sahip olup olmayacakları tartışılabilir. (Zevkliler ve Aydoğdu, 2004: 82; Bahtiyar ve Biçer, 2016: 407). Öğretideki baskın görüş, tüzel kişi tacirler bakımından TTK m. 19/1'de öngörülen istisnaların uygulama alanı bulmayacağını, tüzel kişi tacirlerin yaptıkları tüm işlemlerin ticari nitelik taşımamasından ötürü tüketici sıfatına sahip olmayacaklarını kabul etmektedir (Arkan, 2017: 70; Akipek, 1999:196; Aslan, 2014: 7; Gümüş, 2014: 17-18). Uygulamada eTKHK dönemindeki Yargıtay kararlarının büyük çoğunluğunun da bu yönde olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin ve örnek kararlar için ayrıca bkz. Akipek Öcal vd., 2017: 144-146 ve dn. 247-249. Ticari işin diğer ölçütleri

oluşturulmuş bir sistem çerçevesinde, sözleşmenin kurulduğu ana kadar ve kurulduğu an da dâhil olmak üzere uzaktan iletişim araçları kullanılarak kurulan sözleşmeler, mesafeli sözleşmedir.

Bu tanıma göre, bir sözleşmenin mesafeli sözleşme olarak kabul edilebilmesi için, taraflardan birinin tüketici, diğer tarafın satıcı veya sağlayıcı olması; tarafların fiziksel olarak karşı karşıya gelmemesi, sözleşmenin müzakere aşaması da dâhil olmak üzere uzaktan iletişim aracı kullanılarak kurulması ve mal veya hizmetin uzaktan pazarlanmasına ilişkin bir sistemin varlığı gerekmektedir (Uzun Kazmacı, 2016: 2794; Türkoğlu Utku, 2015: 186)²¹.

Taraflar arasındaki sözleşme mesafeli sözleşme kapsamında ise, TKHK m. 48/2 uyarınca da satıcı veya sağlayıcıların tüketicileri belirli konularda ve siparişi onayladıkları takdirde ödeme yükümlülüğü altına girecekleri konusunda açık ve anlaşılır şekilde bilgilendirmeleri gerekir. Tüketicinin bilgilendirildiğine ilişkin ispat yükü satıcı veya sağlayıcıya aittir. Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliği'nin (RG., S. 29188, T. 27.11.2014)

TTK 3 ve TTK 19/2'de belirtilmiştir. Konumuz açısından önemli olan TTK 19/2'ye göre, taraflardan birisi için ticari olan bir sözleşme, kanunda aksine hüküm olmadıkça karşı taraf için de ticari sayılır. Ancak tacir olan taraf tüketici sıfatıyla hareket ettiği takdirde işlem öncelikle bir tüketici işlemi sayılacak ve TKHK'daki özel hükümlere tabi olacaktır. Öğretide de isabetle belirtildiği üzere, bir gerçek kişi tacirin tüketici sıfatına sahip olduğu ve dolayısıyla TKHK'nın sağladığı özel korumadan yararlandığı bu durumlarda, ticari hükümlerin uygulama alanı daralmış olacaktır (Bahtiyar, 2017: 67). Ticari iş, adi iş, tüketici işlemi kavramları, ölçütleri ve bu üçlü ayrımın önemine ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. Bahtiyar ve Biçer, 2016: 396-435.

²¹ Anılan bu koşullardan birinin eksik olması durumunda, mesafeli sözleşmeden bahsedilemez. Yine müzakere aşaması yüz yüze gerçekleştiğinde ya da malların uzaktan pazarlanmasına ilişkin bir sistem olmaksızın satıcının bir seferlik internet üzerinden satış yapması durumunda da söz konusu koşulların tamamı gerçekleşmediği için mesafeli sözleşme bulunmamaktadır; ancak taraflar arasında internet ortamında kurulan bir elektronik sözleşme söz konusudur (Uzun Kazmacı, 2016: 2795). Yine taraflarının satıcı/sağlayıcı ve tüketici olmadığı elektronik sözleşmeler, mesafeli sözleşme olarak kabul edilmeyecektir. Buna göre; mesafeli sözleşme kavramı ile elektronik sözleşme kavramları her durumda örtüşmemektedir (Uzun Kazmacı 2016: 2793). Mesafeli sözleşmelerin elektronik ortamda kurulmaları durumunda, elektronik sözleşme olarak nitelendirilmesi mümkünken, elektronik araçla kurulan her sözleşmenin mesafeli sözleşme olarak kabul edilmesi mümkün olmayacaktır (Akipek, 2017: 43). Mesafeli sözleşmeler ile elektronik ticaret sözleşmeleri arasındaki farklılıklar için ayrıca bkz. Türkoğlu Utku, 2015: 187.

ön bilgilendirme başlıklı 5. maddesinde satıcı ve sağlayıcının tüketiciye vermesi gereken bilgilerin neler olduğu ayrıntılı bir şekilde sayılmıştır²².

Tarafların eş zamanlı fiziksel varlığında tüketiciyle iş yeri dışında görüşülmesinin hemen sonrasında, satıcı veya sağlayıcının iş yerinde ya da herhangi bir uzaktan iletişim aracıyla kurulan sözleşmeler ise, TKHK m. 47 uyarınca iş yeri dışında kurulan sözleşmeler olarak nitelendirilmektedir. İş yeri dışında kurulan sözleşmeler yönetmeliği (RG, T. 14.01.2015, S. 29236) m. 4'e göre; uzaktan iletişim aracı, mektup, katalog, faks, radyo, televizyon, elektronik posta mesajı, kısa mesaj, internet gibi fiziksel olarak karşı karşıya gelinmeksizin sözleşme kurulmasına imkân veren her türlü araç veya ortamı

²² Bu hususlar; sözleşme konusu mal veya hizmetin temel nitelikleri; satıcı veya sağlayıcının adı veya unvanı, varsa MERSİS numarası; Tüketicinin satıcı veya sağlayıcı ile hızlı bir şekilde irtibat kurmasına imkan veren, satıcı veya sağlayıcının açık adresi, telefon numarası ve benzeri iletişim bilgileri ile varsa satıcı veya sağlayıcının adına ya da hesabına hareket edenin kimliği ve adresi; satıcı veya sağlayıcının tüketicinin şikayetlerini iletmeye için farklı iletişim bilgileri var ise, bunlara ilişkin bilgi; mal veya hizmetin tüm vergiler dahil toplam fiyatı, niteliği itibarıyla önceden hesaplanamıyorsa fiyatın hesaplanma usulü, varsa tüm nakliye, teslim ve benzeri ek masraflar ile bunların önceden hesaplanamaması halinde ek masrafların ödenebileceği bilgisi; sözleşmenin kurulması aşamasında uzaktan iletişim aracının kullanım bedelinin olağan ücret tarifesi üzerinden hesaplanmadığı durumlarda, tüketicilere yüklenen ilave maliyet; ödeme, teslimat, ifaya ilişkin bilgiler ile varsa bunlara ilişkin taahhütler ve satıcı veya sağlayıcının şikayetlere ilişkin çözüm yöntemleri; cayma hakkının olduğu durumlarda, bu hakkın kullanılma şartları, süresi, usulü ve satıcının iade için öngördüğü taşıyıcıya ilişkin bilgiler; cayma bildirimini yapacağı açık adres, faks numarası veya elektronik posta bilgileri; cayma hakkının kullanılmadığı durumlarda, tüketicinin cayma hakkından faydalanamayacağına ya da hangi koşullarda cayma hakkını kaybedeceğine ilişkin bilgi; satıcı veya sağlayıcının talebi üzerine, varsa tüketici tarafından ödenmesi veya sağlanması gereken depozitolar ya da diğer mali teminatlar ve bunlara ilişkin şartlar; varsa dijital içeriklerin işlevselliğini etkileyebilecek teknik koruma önlemleri; satıcı veya sağlayıcının bildiği ya da makul olarak bilmesinin beklendiği, dijital içeriğin hangi donanım ya da yazılımla birlikte çalışabileceğine ilişkin bilgi; tüketicilerin uyuşmazlık konusundaki başvurularını Tüketici Mahkemesine veya Tüketici Hakem Heyetine yapabileceklerine dair bilgi olarak sayılmıştır. Sayılan bu bilgilerin, mesafeli sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olduğu ve taraflar aksini açıkça kararlaştırmadıkça bu bilgilerin değiştirilemeyeceği de aynı hükmün ikinci fıkrasında belirtilmiştir. Ayrıca Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliğinin ön bilgilendirmeye ilişkin diğer yükümler başlıklı 8. maddesinde; satıcı veya sağlayıcının, tüketici siparişi onaylamadan hemen önce, verilen siparişin ödeme yükümlülüğü anlamına geldiği hususunda tüketiciyi açık ve anlaşılır bir şekilde bilgilendirmek zorunda olduğu; aksi halde tüketicinin siparişi ile bağlı olmayacağı da hüküm altına alınmıştır. Aynı Yönetmeliğin 6. maddesinde tüketicinin nasıl bilgilendirileceği ve sözleşmenin internet yolu ile kurulması halinde, mal ve hizmetin temel nitelikleri, toplam fiyatı, ek masraflar ve cayma hakkının kullanılmasına ilişkin bilgilerin, tüketici ödeme yükümlülüğü altına girmeden hemen önce açık bir şekilde tekrar gösterilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Yine Yönetmelik m. 7'de, satıcı ve sağlayıcının, tüketicinin ön bilgileri edindiğini kullanılan uzaktan iletişim aracına uygun olarak teyit etmesini sağlamak zorunda olduğu aksi halde sözleşmenin kurulmamış sayılacağı düzenlenmiştir.

ifade eder. Tüketicinin, iş yeri dışında kurulan sözleşme ya da buna karşılık gelen herhangi bir öneri ile bağlanmadan önce ayrıntıları iş yeri dışında kurulan sözleşmeler yönetmeliğinde belirlenen hususlarda açık ve anlaşılır biçimde bilgilendirilmesi zorunlu olup; tüketicinin bilgilendirildiğine ilişkin ispat yükü ise satıcı veya sağlayıcıya aittir (TKHK m. 47/3; İYDKSY m. 5; ayrıca konuya ilişkin genel olarak bkz. Kabaş, 2015: 73 vd).

3.2. Bilgi Verme Yükümü ve İstisnaları

ETDHK'nın 3. maddesinde hizmet sağlayıcılar için sözleşmenin kurulmasından önce alıcılara sunulması gereken bilgilere ilişkin düzenleme getirilmiş; ayrıca Hizmet Sağlayıcılar Yönetmeliği'nin 5. maddesinde de bu yükümlülükler detaylandırılmıştır²³.

Öğretide de belirtildiği üzere, alıcının sözleşme konusu mal veya hizmet konusundaki güncel bilgiler, sözleşmenin kurulması için gerekli olan teknik adımlar ve bu süreçte paylaşmış olduğu kişisel verilerinin nasıl korunacağı gibi hususlarda sözleşme yapılmadan önce bilgilendirilmesi, alıcının sözleşme yapma konusunda daha bilinçli hareket etmesini sağlayacaktır (Türkoğlu Utku, 2015: 179).

²³ Sağlayıcılar Hakkında Yönetmeliğin 5. maddesine göre; (1) Hizmet sağlayıcı, elektronik ticaret faaliyetine başlamadan önce kendine ait elektronik ticaret ortamında aşağıdaki bilgileri eksiksiz olarak bulundurur: a) Tebligata elverişli KEP adresi, elektronik posta adresi ve telefon numarası ile varsa işletme adı veya tescilli marka adı b) Mensubu olduğu meslek odası ve varsa üyesi olduğu sektörel kuruluşlar ile meslekle ilgili davranış kuralları ve bunlara elektronik olarak ne şekilde ulaşılabileceğine ilişkin bilgiler c) Tacir ise ayrıca ticaret unvanı, MERSİS numarası ve merkez adresi ç) Esnaf ise ayrıca adı ve soyadı, vergi kimlik numarası ve merkez adresi. (2) Tacir veya esnaf olmayan hizmet sağlayıcı, kendine ait elektronik ticaret ortamında adı ve soyadını veya unvanını, merkez adresini, tebligata elverişli KEP adresini, elektronik posta adresini ve telefon numarasını eksiksiz olarak bulundurur. (3) Hizmet sağlayıcı birinci ve ikinci fıkralarda belirtilen bilgilerini, ağ üzerindeki ana sayfasında ve doğrudan ulaşılabilecek şekilde "iletişim" başlığı altında sunar. (4) Aracı hizmet sağlayıcı üzerinden satış yapan ve tacir veya esnaf olan hizmet sağlayıcı, elektronik ticaret faaliyetine başlamadan önce, aracı hizmet sağlayıcı tarafından kendine tahsis edilen alanda aşağıdaki bilgileri eksiksiz olarak bulundurur: a) Ticaret unvanı, işletme adı veya tescilli marka adı bilgilerinden en az biri b) Tebligata elverişli KEP adresi c) Esnaf için vergi kimlik numarası, tacirler için MERSİS numarası ç) Merkez adresi ve onaylanmış telefon numarasının aracı hizmet sağlayıcıda bulunduğu bilgisi (5) Aracı hizmet sağlayıcı üzerinden satış yapan ve tacir veya esnaf olmayan hizmet sağlayıcı, aracı hizmet sağlayıcı tarafından kendine tahsis edilen alanda aşağıdaki bilgileri eksiksiz olarak bulundurur: a) Adı ve soyadı b) İkametgâhının bulunduğu il c) Merkez adresi ve onaylanmış telefon numarasının aracı hizmet sağlayıcıda bulunduğu bilgisi (6) Bu maddede yer alan bilgilerdeki değişikliklere ilişkin güncellemeler, hizmet sağlayıcı tarafından değişikliğin gerçekleştiği gün yapılır. (7) Bu maddede yer alan bilgilerin doğruluğundan hizmet sağlayıcı sorumludur.

Bilgi verme yükümlülüğünün yerine getirildiğinin kabulü için ETDHK m. 3 ve Hizmet Sağlayıcılar Yönetmeliği m. 5'te sayılan bu bilgilerin alıcılara ulaştırılması gerekir.

Söz konusu yükümlülükler, öncelikle hizmet sağlayıcılar için öngörülmüş olmakla birlikte; eğer hizmet sağlayıcı aracı hizmet sağlayıcısının sunduğu hizmeti kullanarak elektronik ticari faaliyetini sürdürüyorsa, aracı hizmet sağlayıcılar için de geçerli olacaktır.

Buna göre; hizmet sağlayıcı, elektronik iletişim araçlarıyla bir sözleşmenin yapılmasından önce;

-Alıcıların kolayca ulaşabileceği şekilde ve güncel olarak tanıtıcı bilgilerini sunmalıdır. Kanunda açıkça elektronik posta veya diğer iletişim imkânlarına yer verilmesinden bahsedilmemektedir. Bu konudaki eksiklik yönetmelikle tamamlanmıştır. Yönetmelikte açıkça, tebligata elverişli KEP adresi²⁴, elektronik posta adresi ve telefon numarası ile varsa işletme adı veya tescilli marka adına ilişkin bilgilerin elektronik ticari faaliyetine başlanmadan önce eksiksiz olarak hazır bulundurulması gereğine işaret edilmiştir (Hizmet Sağlayıcılar Yönetmeliği m. 5/1-a).

-Sözleşmenin kurulabilmesi için izlenecek teknik adımlara ilişkin bilgileri,

-Sözleşme metninin sözleşmenin kurulmasından sonra hizmet sağlayıcı tarafından saklanıp saklanmayacağı ile bu sözleşmeye alıcının daha sonra erişiminin mümkün olup olmayacağı ve bu erişimin ne kadar süreyle sağlanacağına ilişkin bilgileri,

-Veri girişindeki hataların açık ve anlaşılır bir şekilde belirlenmesine ve düzeltilmesine ilişkin teknik araçlara ilişkin bilgileri,

²⁴ Kayıtlı Elektronik Posta (KEP) Yönetmeliği (RG, S. 28036, T. 25.08.2011) m. 4/o'ya göre; kayıtlı elektronik posta sistemi, kayıtlı elektronik posta iletilerinin tüm süreçlerine ilişkin olarak kayıtlı elektronik posta delili oluşturulması, güvenli bir şekilde kimlik tespiti yapılması, kayıtlı elektronik posta hesabı, kayıtlı elektronik posta hesabı, kayıtlı elektronik posta rehberi ve arşiv hizmetleri verilmesi gibi işlemlere sahip olan sistem olarak tanımlanmıştır. Bu sistemle, kayıtlı elektronik posta servisi sağlayıcıları aracılığıyla ve güvenli elektronik imza ve zaman damgası kullanılarak, bir elektronik postanın iletiliği, bu postayı gönderen ve alan tarafların kimlikleri ve gönderilen elektronik postanın içeriğinin değiştirilmediği garanti edilmektedir (Acar, 2016: 164 ve dn. 16'da anılan yazarlar).

-Uygulanan gizlilik kuralları ve varsa alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına ilişkin bilgileri sunmakla yükümlüdür.

-Hizmet sağlayıcı, varsa mensubu olduğu meslek odası ile meslekle ilgili davranış kurallarını ve bunlara elektronik olarak ne şekilde ulaşılacağına belirtmekle yükümlüdür. Hüküm yalnızca meslek odası ifadesini kullanmasına rağmen, bilindiği üzere, ekonomik hayatta odalar dışında, meslek kurallarını belirleyen birlikler, dernekler, federasyonlar gibi meslek örgütleri de bulunmaktadır. Hükümdeki bu eksikliğin de yine yönetmelikte mensubu olduğu meslek odası ve varsa üyesi olduğu sektörel kuruluşlar denilerek giderildiği görülmektedir²⁵.

-Hizmet sağlayıcı ayrıca sözleşme hükümlerinin ve genel işlem şartlarının alıcı tarafından saklanmasına da imkân sağlamalıdır. Elektronik ticarete elektronik ortamda kurulan sözleşme metnine alıcıların erişebilmesi, sözleşmeden kaynaklı hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi ve çıkacak herhangi bir uyuşmazlık durumunda metnin yetkili mercilere sunulabilmesi açısından önem taşımaktadır (Türkoğlu Utku, 2015: 180).

Bilgi verme yükümünün istisnaları da aynı hükümde düzenlenmiştir. ETDHK m. 3/3'e göre; tarafların tüketici olmadığı durumlarda ilgili Kanunun m. 3/1-2 hükümlerinin aksinin kararlaştırılabilmesi mümkündür.

Taraflar arasında bu konuda bir anlaşma olsa bile, veri girişindeki hataların belirlenmesi ve düzeltilmesine dair teknik araçlara ilişkin bilgi verilmesi hususunda ETDHK m. 3/1-ç bendinin dürüstlük kuralından doğan bir yükümlülük olarak devam edeceği belirtilmektedir (Demirbaş, 2015: 42). Hizmet sağlayıcının sözleşme metninin ve genel işlem şartlarının alıcı tarafından saklanmasına imkân sağlamasına ilişkin yükümlülüğü, bu halde de devam edecektir. Yine aynı maddede, münhasıran elektronik posta veya benzeri bireysel iletişim araçları²⁶ ile kurulan sözleşmelerde de aynı hükümlerin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır (ETDHK m. 3/5). Bu tür araçlarla

²⁵ Kanunda yer alan meslek odası ifadesinin yerinde olmadığı ve amaca uygun biçimde düzenlemede yer alan ifadenin meslek örgütü olarak değiştirilmesi gerektiği yolundaki tespit için bkz. Demirbaş, 2015: 36.

²⁶ Kısa mesajların (SMS), video konferans gibi iletişim imkânlarının bu kapsamda değerlendirilebileceği yolunda bkz. Demirbaş, 2015: 43.

yapılan sözleşmelerde böyle bir istisna getirilmesinin nedeninin, tarafların birbirleriyle doğrudan haberleşme ve müzakere etme imkânlarının bulunması olduğu ifade edilmektedir (Türkoğlu Utku, 2015: 182; Demirbaş, 2015: 43-44).

3.3. Siparişe İlişkin Yükümlülükler Ve İstisnaları

ETDHK m.4'te siparişin verilmesi aşamasında hizmet sağlayıcıların yükümlülükleri düzenlenmiştir. Söz konusu yükümlülükler sadece hizmet sağlayıcılar için değil; aynı zamanda aracı hizmet sağlayıcılar için de geçerlidir.

Bu kapsamda genel olarak hizmet sağlayıcı siparişin onaylanması aşamasında ve ödeme bilgilerinin girilmesinden önce, ödeyeceği toplam bedel de dâhil olmak üzere, sözleşme şartlarının alıcı tarafından açıkça görülmesini sağlamakla yükümlüdür (ETDHK m. 4/1-a). Zira elektronik ticarete alıcının ödeyeceği toplam bedeli siparişin onaylanması aşamasında ve ödeme bilgilerinin henüz sisteme girilmesinden önce bilmesi önem taşımaktadır. Yine alıcı bu şekilde satın almak istediği mal veya hizmete ilişkin ödeyeceği toplam bedelin dışında, sözleşmenin tüm şartlarını, ödeme bilgilerini girmeden önce, tekrar görerek inceleme ve değerlendirme imkânına sahip olacaktır (Ayrıca bkz. Türkoğlu Utku, 2015: 183). Ayrıca hizmet sağlayıcı, sipariş verilmeden önce alıcıya, veri giriş hatalarını belirleyebilmesi ve düzeltebilmesi için uygun, etkili ve erişilebilir teknik araçları sunmakla da yükümlüdür (ETDHK m. 4/2).

Hizmet sağlayıcı için getirilen diğer bir yükümlülük ise, alıcının siparişini aldığı gecikmeksizin elektronik iletişim araçlarıyla teyit etmektir (ETDHK m. 4/1-b)²⁷.

ETDHK'da sağlayıcılar için siparişe ilişkin yükümlülüklerin istisnaları, bilgi verme yükümünün istisnalarına benzer şekilde düzenlenmiştir. Buna göre tarafların tüketici olmadığı hallerde siparişe ilişkin ETDHK m. 4/1-2'de öngörülen yükümlülüklerin aksi kararlaştırılabilecektir.

Yine sözleşmelerin elektronik posta yoluyla veya benzeri bireysel iletişim araçlarıyla yapıldığı durumlarda da EDTHK m. 4/1/a-b ve 4/2 uygulama alanı bulmayacaktır.

²⁷ Uygulamada, sağlayıcıların genelde sipariş tamamlandıktan sonra elektronik posta veya kısa mesaj yoluyla siparişin teyidini karşı tarafa gönderdikleri; hükümde geçen gecikmeksizin ifadesinin de bu anlamda yoruma açık bir alan yarattığı yolunda bkz. Kaya, 2016: 107.

4. Elektronik Ticarete Güven Damgası Ve Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi

Elektronik ticarete asgari güvenlik ve hizmet kalitesi standartlarına uyan hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcılara verilen elektronik işaret, güven damgası olarak adlandırılmaktadır (Güven Damgası Hakkında Tebliğ m. 4/f). Güven damgası almak isteyen hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcının asgari düzeyde Güven Damgası Hakkında Tebliğ'de belirtilen standartları karşılamaı gerekmektedir²⁸. Tebliğde güven

²⁸ Bu şartlar m. 5'e göre şunlardır:

- a) Kişisel veri ve ödeme bilgisi içeren her türlü işlemin internet sitesi ve mobil sitede EV SSL, uygulamada SSL ile gerçekleştirilmesini sağlar.
- b) Güven damgası başvurusunda bulunmadan en fazla üç ay önce ve her takvim yılı içinde en az bir defa, Türk Standardları Enstitüsü tarafından onaylı A veya B sınıfı sızma testi firmalarına sızma testi yaptırarak gerekli önlemleri alır ve bu önlemleri aldığına ilişkin doğrulama testi yaptırır.
- c) 23/2/2006 tarihli ve 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununa, 4/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanuna, 20/6/2013 tarihli ve 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanuna, 7/11/2013 tarihli ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna, 23/10/2014 tarihli ve 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanuna, 24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa ve bu kanunların ikincil düzenlemeleri ile elektronik ticaret ortamında satışı yasak olan ya da şarta bağlanan ürünlere ilişkin düzenleme ve idari kararlara uygun süreçler tasarlar.
- ç) Elektronik ticaret ortamında çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki, psikolojik ve toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz yönde etkileyebilecek içeriğe yönelik tedbirleri alır.
- d) Elektronik ticarete konu malın stok bilgisi, içeriği, malzemesi, ölçüleri gibi özelliklerine, kullanımına ve varsa garantisine, teknik desteğine ve bunların kim tarafından sağlanacağına ilişkin detaylar ile gerçek boyutlarının anlaşılmasını mümkün kılan görselleri, tedarik, kargo ve teslimat süresi gibi hususları, sipariş alıcıya teslim edilinceye kadar siparişin durumu hakkında gerekli bilgileri ve kargo takip imkânını sunar ya da sunulmasına olanak sağlar.
- e) Elektronik ticarete konu hizmetin kim tarafından sağlanacağı, kapsamı ve süresi gibi bilgileri sunar ya da sunulmasına olanak sağlar.
- f) Bu fıkranın (d) ve (e) bentlerine ilişkin taahhütlerine uygun hareket eder.
- g) Alıcının siparişi hakkında bilgi alabilmesi, talep ve şikâyetlerini internet tabanlı iletişim yöntemlerinden en az biri ve telefon aracılığıyla iletebilmesi için müşteri hizmetleriyle iletişim imkânı sunar. Talep ve şikâyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesini, sonuçlandırılmasını ve konuya ilişkin alıcının bilgilendirilmesini sağlar.

(2) Güven damgası almak isteyen hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcının gerçek kişi olması halinde kendisinin ve yetkili temsilcisinin, tüzel kişi olması halinde ise yöneticilerinin ve yetkili temsilcilerinin 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve

damgası alınabilmesi oldukça ağır ve sıkı şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar aynı zamanda sağlayıcılar için ek maliyet de getirebilecektir.

Bu damga, hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların asgari düzeyde belirli güvenlik tedbirlerini aldıklarını ve alıcılar nezdinde güvenilir olduklarını göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Güven damgası alınması bu tebliğ hükümlerine göre zorunlu olmayıp, hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcının isteğine bırakılmıştır. Ancak elektronik ticarete en büyük sorunlardan birinin alıcıların yaşadığı güven sorunu olduğu düşünüldüğünde, bu alanda faaliyet gösteren sağlayıcıların güven damgasını alma yolunu tercih edecekleri kanısındayız²⁹. Ancak sağlayıcıların bu yolu tercih etmelerinde güven damgasına erişimin yarattığı ekonomik yükümlülüğün makul bir düzeyde olması da belirleyici bir kriter olarak karşımıza çıkabilecektir. Sisteme dâhil olmak isteyen sağlayıcılar, tebliğde yer verilen güvenlik ve hizmet kalitesi standartlarını sağladıktan sonra, Bakanlık tarafından yetkilendirilen güven damgası sağlayıcısına başvurabilecektir.

Güven damgası sağlayıcısı, güven damgası tahsis ettiği sağlayıcıları denetleme yetkisine de sahiptir (Güven Damgası Hakkında Yönetmelik m. 9). Ayrıca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı; bu tebliğ kapsamında elektronik ticaret işlem ve faaliyetlerinin güven ve istikrar içinde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla gerekli her türlü bilgi ve belgeyi talep etmeye, denetim yapmaya, idari tedbir almaya ve tasarrufta bulunmaya, Güven Damgası Sağlayıcısı tarafından verilen güven damgası hizmetine ilişkin itirazları kabul etmeye, yükümlülüklerini yerine getirmeyen Güven Damgası sağlayıcısının yetkisini iptal etmeye, güven damgası hizmeti kapsamında alınacak ücretlerin üst sınırını ve güven damgasının biçimi ile ölçütlerini belirlemeye yetkili kılınmıştır (Güven Damgası Hakkında Tebliğ m. 13).

bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama, kaçakçılık veya bilişim suçlarından mahkûm olmaması gerekir.

(3) Güven damgası almak isteyen hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcı iflas etmiş ise itibarın iadesinin sağlanmış olması gerekir.

²⁹ Konuya ilişkin genel bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Bağcı, Gökhan Uğur, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/e-ticarette-guven-damgasi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/> 372 979; ET: 10.12.2017.

Elektronik ticaret alanında ağ üzerinde mal veya hizmet satışına ilişkin sözleşme yapılmasını veya sipariş verilmesini sağlayan hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcılara ilişkin kayıt veya bildirim yükümlülükleri de “Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi ve Bildirim Yükümlülükleri Hakkında Tebliğ” de özel olarak düzenlenmiştir³⁰. Bu tebliğe göre, hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların kayıt altına alınması, elektronik ticaret verilerinin toplanması, bu verilerin işlenerek istatistiki bilgilerin üretilmesi amacıyla Bakanlık tarafından elektronik ticaret bilgi sistemi oluşturulacak ve bu sisteme anılan tebliğ kapsamında kayıt ve bildirim yapılabilecektir (Bilgi Sistemi Hakkında Tebliğ m. 4/e). Bu sistemle elektronik ticaret hacminin artırılması için öncelikli problem olan alıcıların güven ihtiyacının karşılanması; elektronik ticaret alanında faaliyette bulunan gerçek ve/veya tüzel kişilerin bilgilerine rahatlıkla ulaşılmasına imkân verilerek bu alanda aleniyetin sağlanması amaçlanmaktadır³¹.

5. Ticari İletişimin Esasları Ve Ticari Elektronik İleti Gönderme Şartları

Günümüzde pek çok kişi kendilerine sürekli olarak istemedikleri halde gelen ticari elektronik iletilerden şikâyet etmektedirler³². Bu şikâyetleri en aza indirebilmek amacıyla konu ile ilgili düzenlemelere yer verilmiş; bu kapsamda elektronik iletişim araçlarıyla yapılan ticari iletişime dair bilgi verme yükümlülükleri ile ticari elektronik iletilerde uyulması gereken hususlara ilişkin usul ve esaslar ETDHK ve Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik’te düzenlenmiştir³³.

³⁰ Söz konusu tebliğ hükümleri münhasıran elektronik posta, telefon araması, kısa mesaj veya elektronik ortamda doğrudan iletişime imkân veren benzeri bireysel iletişim araçlarıyla yapılan sözleşmeleri gerçekleştiren hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcılara uygulanmaz (Bilgi Sistemi Hakkında Tebliğ m. 2/1).

³¹ <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/elektronik-ticaret-bilgi-sistemine-etbis-kayit-ve-bildirim-esaslari>; ET: 10.10.2017.

³² Bu şekildeki istenmeyen iletiler uygulamada spam olarak da adlandırılmaktadır. Teknik anlamıyla spam, ilgisiz ve istenmeyen iletilerin internet üzerinden bir veya birden fazla haberleşme grubuna bilerek veya bilmeden gönderilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ateş, 2016 (Spam): 299).

³³ Bu yönetmeliğin kapsamını belirleyen 2. maddesinde, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu kapsamındaki işletmecilerin abone ve kullanıcılarına; münhasıran kendi mal ve hizmetlerini tanıtmak, pazarlamak ya da işletmesini tanıtmak amacıyla gönderdiği ticari elektronik iletilere, vakıf üniversitelerinin öğrencilerine ve bunların velilerine gönderdiği iletilere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile kamuya yararlı dernekler ve vergi muafiyeti sağlanan vakıfların, kendilerine ait ticari işletmelerin faaliyetleriyle ilgili olarak üyelerine gönderdiği

ETDHK m. 6'ya göre; ticari elektronik iletilerin³⁴ tüketicilere gönderilebilmesi kural olarak önceden onay alınması şartına bağlanmıştır³⁵. Onay yazılı olarak veya her türlü elektronik iletişim aracıyla alınabilir. Onayda alıcının ticari elektronik ileti gönderilmesini kabul ettiğine ilişkin olumlu irade beyanı, adı, soyadı ile elektronik iletişim adresi de yer alır³⁶.

iletilere, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun hükümlerine göre radyo ve televizyon yayıncılığı yapan kuruluşlarca, kamuoyunu bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla yapılan yayın hizmetlerine ilişkin bilgilendirme iletilerine, devlet, mahalli idareler ve diğer kamu tüzel kişilerinin kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla gönderdikleri iletilere ilgili yönetmeliğin hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir.

³⁴ Ticari elektronik ileti; telefon, çağrı merkezleri, faks, otomatik arama makineleri, akıllı ses kaydedici sistemler, elektronik posta, kısa mesaj hizmeti gibi vasıtalar kullanılarak elektronik ortamda gerçekleştirilen ve ticari amaçlarla gönderilen veri, ses ve görüntü içerikli iletilerdir (Ticari Elektronik İleti Yön.. m. 4/m). ETDHK ve ilgili mevzuat hükümleri aracılığıyla ticari elektronik iletilerin gönderilmesine ilişkin kuralların belirlendiği, bu kapsamda AB mevzuatı ile uyum sağlanmasının amaçlandığı, bu kapsamda elektronik ortamda mal ve hizmet sunumu yapmayan, sipariş almayan ancak elektronik ortamı bir aracı olarak kullanan göndericilerin de kapsam dâhiline alındığının açıkça ifade edilmesi gerektiği yolunda bkz. Soydemir, 2015: 90. Yazar açıklamalarının devamında, "Aracı hizmet sağlayıcılarına dair 6563 sayılı Kanun ile bir belirleme yapılmış olması, istenmeyen ticari iletilerin yalnızca elektronik ortamda ticaret yapanlar tarafından meydana verilen bir haksız fiil sorumluluğu olarak görülmesini ve uygulamada ortaya çıkabilecek uyumsuzlukları engeller" görüldüğünü ifade etmektedir (Soydemir, 2015: 90).

³⁵ Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği 15.07.2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten önce ticari elektronik ileti gönderilmesi amacıyla alıcının açık irade beyanını içerecek şekilde alınan onaylar geçerlidir. Yine ETDHK'nın yürürlük tarihinden önce hizmet sağlayıcı ve alıcı arasında doğrudan mal veya hizmet teminine ilişkin işlemler sırasında alıcının elektronik iletişim adresini vermesi ile oluşturulan veri tabanlarının da onaylı olduğu kabul edilmektedir. Bu şekilde verildiği kabul edilen onay, acente, özel yetkili ya da bayi işletme için verilmiş ise, sözleşmenin diğer tarafı için de verilmiş kabul edilir. Ancak bu durumda onay verdiği kabul edilen alıcıya, bu yönetmeliğin yayımı tarihinden sonra, reddetme hakkı da tanınarak, gönderilen ilk ticari elektronik iletide, gönderene ait veri tabanında kayıtlı olduğuna dair bilgiye de yer verilmesi gerekir (Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği geçici m. 1).

³⁶ Onayın alınması sürecine ilişkin ayrıntılar Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 7'de düzenlenmiştir. Buna göre; fiziki ortamda alınan onayda, onayı verenin imzası aranır. Onayın elektronik ortamda alınması durumunda, onayın alındığı bilgisi, reddetme imkânı da tanınmak suretiyle, alıcının elektronik iletişim adresine aynı gün içinde iletilir. Alıcının elektronik iletişim adresine ticari elektronik ileti gönderilerek onay talebinde bulunulamaz. Onay; abonelik, satış ve üyelik sözleşmesi gibi bir sözleşmenin içeriğine dâhil edilerek alınıyorsa sözleşmenin sonunda, olumlu irade beyanından veya imzadan önce, ticari elektronik ileti kenar başlığı altında, reddetme imkânı da tanınarak en az on iki punto ile yazılarak alınır. Acentelik, özel yetkili işletme ya da bayilik sözleşmesindeki taraflardan birine verilen onay; bu sözleşmeye konu mal, hizmet veya marka ile sınırlı olarak sözleşmenin diğer tarafı için de verilmiş kabul edilir. Hizmet sağlayıcı aldığı onayı, kendi mal veya hizmetleri ile birlikte olmak kaydıyla promosyon olarak sunulan mal ve hizmetler için de kullanabilir. Ancak bu promosyon ilişkisinin bir sözleşmeye bağlı olma şartı

Ayrıca, iletide ticari iletişimin ve bu iletişimin adına yapıldığı gerçek ya da tüzel kişinin açıkça belirlenebilir olmasını sağlayan bilgilerin sunulması gerekmektedir. Gönderilen iletelerde indirim ve hediye gibi promosyonlar ile promosyon amaçlı yarışma veya oyunların bu niteliği açıkça belirlenebilmeli, bunlara katılımın ve bunlardan faydalanmanın şartlarına kolayca ulaşılabilmesi ve bu şartlar açık ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılır olmalıdır³⁷.

Buna göre özetle, Kanun ve Yönetmelik hükümleri uyarınca ticari elektronik ileti gönderenler kural olarak ticari elektronik iletinin gönderileceği kişiden önceden onay almalı³⁸, kendilerine ait tanıtıcı bilgileri ile iletişim bilgilerine her iletide yer vermeli ve her ticari elektronik iletide alıcıya iletiyi reddetme imkânını tanımalıdır (ETDHK m. 6; Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 5, 7).

Ticari elektronik ileti içeriğinin alıcıdan alınan onaya uygun olması gerekir. Alınan onay ise, reddetme hakkı alıcı tarafından kullanılıncaya kadar geçerlidir.

ETDHK (m. 6) ve Ticari Elektronik İleti Yönetmeliğinde (m. 6) onay gerektirmeyen durumların neler olduğu belirtilmiştir. Buna göre; temin edilen mal veya hizmetlere ilişkin değişiklik, kullanım ve bakıma yönelik ticari elektronik iletiler için ayrıca onay alınmaz. Örneğin tüketicinin satın almış olduğu bir beyaz eşyanın kullanımına ilişkin elektronik ticari ileti gönderilmesi için onay alınmasına gerek bulunmamaktadır. Yine, devam eden abonelik, üyelik veya ortaklık durumu ile tahsilat, borç hatırlatma, bilgi güncelleme, satın alma ve teslimat veya benzeri durumlara ilişkin bildirimleri içeren iletiler ile hizmet sağlayıcıya ilgili mevzuatla getirilen bilgi verme yükümlülüğü

aranır. Onay metninde, olumlu irade beyanı önceden seçilmiş olarak yer alamaz. Hizmet sağlayıcı, alıcıdan ticari elektronik ileti onayı vermesini, sunduğu mal ve hizmetin temini için ön şart olarak ileri süremez. Onayın alındığına ilişkin ispat yükümlülüğü hizmet sağlayıcıya aittir.

³⁷ Alıcıya gönderilecek ticari elektronik iletilerin içeriğinde bulunması gereken hususlar hakkında ayrıca bkz. Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 8.

³⁸ İstenmeyen ticari elektronik ileti gönderiminde, kişiler GTB nezdinde oluşturulan "Ticari Elektronik İleti Şikâyet" sistemi üzerinden şikâyette bulunabileceklerdir (<https://tiss.gtb.gov.tr>). Ayrıca, Kanunda düzenlenen yükümlülükler uyulmadığı takdirde Bakanlık tarafından verilecek idari para cezaları 1000 TL ile 15 bin TL arasında değişmektedir. Bununla birlikte kişilerin önceden onayı alınmadan gönderilen iletiler bir defada birden fazla kişiye gönderilmiş ise verilecek ceza on katı oranında arttırılacaktır. (ETDHK m. 12).

durumlarında önceden onay alma zorunluluğu aranmaz. Ancak bu tür bildirimlerde herhangi bir mal veya hizmet özendirilemez veya bunların tanıtımı yapılamaz.

Tacir veya esnaf olan alıcıların elektronik iletişim adreslerine gönderilen ticari elektronik iletiler için önceden onay alınması zorunlu değildir³⁹. Avrupa Birliği Direktifinde elektronik ileti gönderilmesi kapsamında iki yöntemden bahsedilmiştir. Alıcının ilk iletiyi aldıktan sonra ret hakkını kullandıktan sonra kendisine bir daha iletinin gönderilmediği sistem Opt-out olarak adlandırılmaktadır. Diğer sistem olan Opt-in sisteminde, elektronik ileti gönderilmeden önce alıcıdan izin alınması şarttır. Alıcıdan izin alınmadan kendisine elektronik ileti gönderilemez. Bu bilgiler ışığında, ETDHK m. 6'da kural olarak Opt-in sisteminin benimsendiği, ancak bununla birlikte aynı maddede tacir, esnaf ve tüketici ayrımı yapıldığı; tacir ile esnaflara ticari elektronik ileti göndermeden önce izin alınması zorunlu tutulduğundan kanunun tacir-esnaf için Opt-out sistemini kabul ettiği söylenebilir. Tacir ve esnaflara önceden izin alınmadan ticari elektronik ileti gönderilebilir, ancak iletiyi alan alıcı bir daha iletiyi almak istemezse sistemden çıkabilir.

Sermaye piyasasına ilişkin mevzuat uyarınca aracılık faaliyetinde bulunan şirketlerce müşterilerine bilgilendirme amaçlı gönderilen ticari elektronik iletiler için onay alınması zorunlu değildir.

Onay alınması gereken durumlarda, onay yazılı olarak veya her türlü elektronik iletişim aracıyla alınabilir. Onayda alıcının ticari elektronik ileti gönderilmesini kabul ettiğine dair olumlu irade beyanı, adı-soyadı ile elektronik iletişim adresi yer alır. Yazılı onayda onayı veren kişinin imzası da aranır. Onayın elektronik ortamda alınması durumunda, onayın alındığı bilgisi, reddetme imkânı da tanınmak suretiyle, alıcının elektronik iletişim adresine aynı gün içinde iletilir.

Alıcıya gönderilen her iletide reddetmeye ilişkin hak tanınmalıdır⁴⁰. Alıcı hiçbir gerekçe göstermeksizin ret talebinde bulunabilir. Alıcının reddetme bildirimini kolay ve

³⁹ Bu durumun tacir ve esnafların işletmelerini tanıtan ayrı bir elektronik posta adreslerinin bulunması halinde mümkün olabileceği yolunda bkz. Soydemir, 2015: 94.

⁴⁰ Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 9/3 hükmüne göre; "Ticari elektronik ileti hangi iletişim kanalıyla gönderildiyse ret bildirimini de kolay ve ücretsiz bir şekilde olmak üzere aynı iletişim

ücretsiz olmalıdır. Ret bildirim talebinin ulaşmasını takip eden 3 iş günü içinde gönderim durdurulmalıdır (Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 9). Bununla birlikte, alıcı tarafından reddetme hakkının kullanılmış olması, hizmet sağlayıcının tabi olduğu ilgili mevzuat hükümlerine göre alıcıya gönderilmesi zorunlu olan bildirimlerin yapılmasına engel teşkil etmez (Ticari Elektronik İleti Yönetmeliği m. 9/e).

Ticari elektronik iletilerin içeriği ticari bir mal veya hizmetin tanıtımına yönelik bir reklam niteliği taşıyorsa, şartlarının oluşması halinde ayrıca TKHK'nın ticari reklam ve haksız ticari uygulamalara ilişkin 61 vd'daki hükümlerinden de yararlanılabilir⁴¹. Bu

kanalıyla sağlanır". Buna göre; ticari elektronik ileti hangi araç ile gönderilmişse, o araçla alıcıya çıkma hakkı tanınmalıdır. Bu kapsamda, örneğin SMS ile gönderilen bir iletide, çıkma hakkının yine SMS ile verilmesi gerekir. SMS ile gönderilen bir iletide çıkma hakkının kullanılması için müşteri hizmetlerine yönlendirme yapılması Yönetmeliğe aykırı olacaktır (Aslanova, 2017: 15).

⁴¹ TKHK m. 62'ye göre; bir ticari uygulamanın; mesleki özenin gereklerine uymaması ve ulaştığı ortalama tüketicinin ya da yöneldiği grubun ortalama üyesinin mal veya hizmete ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya önemli ölçüde bozma ihtimalinin olması durumunda haksız olduğu kabul edilir. Özellikle aldatıcı veya saldırgan nitelikte olan uygulamalar ile yönetmelik ekinde yer alan uygulamalar haksız ticari uygulama olarak kabul edilir. Tüketicie yönelik haksız ticari uygulamalar yasaktır. Ayrıca bkz. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği m. 28/2. Haksız ticari uygulamanın reklam yoluyla gerçekleştirildiği hallerde de TKHK'nın 61. maddesi hükümleri uygulanır. TKHK 61'e aykırılık halinde reklam kurulunun uygulayabileceği idari yaptırımlar da bulunmaktadır. Reklam Kurulu, tüketicilere gönderilen kısa mesajlarda yer alan ifadelerle ilişkin vermiş olduğu bir kararda "Başvuru sahibi tüketicinin, aracına özel 890 TL'lik sigorta ücreti belirlendiği, ancak anılan tüketici kendisine gönderilen tarihli kısa mesajlarda yer verilen ifadelerde yer alan %5 oranındaki indirimden faydalanmak istediğinde anılan firma tarafından söz konusu kısa mesajda yer alan indirim oranının %5 değil %5'e varan indirim olduğu ve 1000 TL'lik sigorta ücreti üzerine %5, 1000 TL'nin altındaki sigorta ücretlerine %3'lük bir indirim yapıldığının beyan edildiği, bu suretle anılan tüketicinin de aracının sigorta ücretinin 890 TL olması sebebiyle %3'lük indirim uygulanabileceğinin ifade edildiği, fakat bu farklılıklara anılan kısa mesajlarda yer verilmeyerek tüketicilerde tüm sigorta bedellerinde %5 indirimin uygulanacağı algısı yaratılarak ana vaadin eksik verilmesi suretiyle tüketicilerin yanıltıldığı ve söz konusu kısa mesajlardaki bilgilendirmenin eksik olduğu, diğer taraftan, "son 2 saat, acele edin hemen arayın" şeklindeki ifadelerin EK Haksız Ticari Uygulama Olarak Kabul Edilen Örnek Uygulamaların, "A - Aldatıcı Ticari Uygulamalar" başlıklı metninin 7 nci bendinde yer alan "Tüketicinin ani bir karar vermesini sağlamak ve bilinçli bir tercih yapması için gerekli fırsat veya zamandan mahrum bırakmak amacıyla, gerçeğe aykırı olarak bir mal veya hizmetin sadece çok kısıtlı bir süre içerisinde belirli şartlar altında sunulacağını belirtmek.." hükmüne göre mevzuata aykırılık teşkil ettiği değerlendirilmiş olup, bu nedenle söz konusu hususların, Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nin 7, 9, 13, 14, 18, 28, 29 ve 32 nci maddeleri, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 61 ve 62 nci maddeleri, hükümlerine aykırı olduğuna, buna göre, reklâm veren **S.N. Sigorta ve Reasurans Brokerlik Hizmetleri A.Ş.** hakkında, 6502 sayılı Kanun'un 63 üncü ve 77/12 inci maddeleri uyarınca 30.176 TL (Otuzbinyüzyetmişaltı Türk Lirası) idari para ve anılan reklamları durdurma

düzenlemelerde açıkça reklamların doğruluk ve dürüstlük kurallarına uygun olması gerektiği kabul edilmiştir. Tüketici bu tür reklamları almak istemediğini açıkça belirtmesine rağmen, reklamlar gönderilmeye devam ediyorsa, bunun doğruluk ve dürüstlük ilkeleri ile bağdaştığı söylenemez. Ayrıca, tüketici bu tür reklamların gönderilmesine rıza göstermiş olsa bile, eğer gönderilenin içeriği aldatıcı ya da yanıltıcı ise, tüketicinin aldatıcı reklamlar nedeniyle sahip olduğu hakları kullanması mümkündür⁴². Bu tür iletilerin gönderilmesi şartları varsa haksız rekabet hükümlerine göre de engellenebilir. Tüketici içerik olarak aldatıcı, yanıltıcı bir reklamı içeren ticari elektronik ileti ile karşılaştığında şartları gerçekleşmişse, haksız rekabet hükümlerine dayanarak da dava açabilecektir.

Nomer-Ertan, ticari elektronik iletilerin ETDHK m. 6'ya aykırı şekilde önceden izin alınmaksızın gönderilmesi durumunda saldırgan satış yöntemi ve dolayısıyla haksız rekabetin gerçekleşeceğini kabul etmektedir (Nomer Ertan, 2016: 248). Yazar ayrıca önceden izin alınmasına rağmen, özellikle aynı ilan ve davetiyenin kısa bir zaman içinde birçok kez elektronik ticari ileti olarak gönderilmesinin; aynı mal ve hizmetlerin pazarlanması amacıyla doğrudan kişinin telefonla birçok kez aranması, bu gönderim ve aramaların ısrarlı bir şekilde ve sık sık tekrarlanmasının TTK m. 55/1-a-8 kapsamında haksız rekabet teşkil edeceğini ifade etmektedir (Nomer Ertan, 2016: 248)⁴³.

cezaları verilmesi" sonucuna varmıştır. (Reklam Kurulu Kararları, Dosya No: 2017/739, 263 No'lu bülten.

⁴² Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği m. 29'da (RG. T. 10.01.2015, S. 29232); yanlış bilgi içeren veya verilen bilgiler esasen doğru olsa bile sunuluşuna dair bütün koşullar değerlendirildiğinde, ortalama tüketiciyi aldatan ya da aldatmaya elverişli olan ve bu suretle tüketicinin normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olmasına yol açan ya da yol açma olasılığı bulunan ticari uygulamaların aldatıcı olarak kabul edileceği ifade edilmiştir. Elektronik posta aracılığıyla yapılan aldatıcı ve hileli reklamlara karşı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve ilgili mevzuat çerçevesinde hukuksal korumanın belli ölçülerde gerçekleşebileceği yolunda ayrıca bkz. Ateş, 2016 (Spam): 310.

⁴³ İsviçre'de haksız rekabete ilişkin federal kanunda müşterinin önceden onayı alınmadan ve/veya önceden müşteri tarafından talep edilmeden toplu reklam gönderilmesi haksız rekabet olarak kabul edilmiştir (UWG Art 3/o; Oetiker, 2016: ss. 588-599). TTK m.55/1-a-8'de saldırgan satış yöntemleri kullanılması haksız rekabet olarak kabul edilmiştir. Sadece saldırgan satış yönteminin kullanılmış olması tek başına haksız rekabetin varlığı için yeterli değildir. Haksız rekabetin gerçekleşmesi için bu satış yönteminin aynı zamanda müşterinin karar verme özgürlüğünü de sınırlandırmış olması gerekir (Nomer Ertan, 2016: 244). Saldırgan reklamların da bu bent kapsamında haksız rekabet teşkil edip etmeyeceği ise tartışmalıdır. Zira hükmün gerekçesine göre;

Bütün bunların dışında, elektronik ticari iletiler, kişilik hakkına aykırılık taşıyorsa, TMK m. 24 hükümlerine başvurulabilecektir⁴⁴.

6. Kişisel Verilerin Korunması

Kişisel veri kişinin kimlik, iletişim, sağlık, mali bilgileri ile özel hayatına, dini inancına ilişkin bilgiler gibi verilerden oluşmaktadır.

ETDHK'nın 10'nuncu maddesinde; hizmet sağlayıcılar ve aracı hizmet sağlayıcıların bu Kanun çerçevesinde yapmış oldukları işlemler nedeni ile elde ettikleri kişisel verileri güvenle saklamak zorunda oldukları düzenlenmiştir. Kişisel verileri ilgili kişinin onayı olmadan üçüncü kişilere iletmeleri ve başka amaçla kullanmaları ise yasaklanmıştır⁴⁵.

Hükmün lafzi yorumundan açıkça anlaşılacağı üzere kişisel veriler onay alınmak suretiyle başka amaçlar için kullanılabilir ve başkalarıyla paylaşılabilir. Öğretide hükümde, onayın nasıl verileceği ya da başka amacın ne olduğuna dair açık bir düzenleme getirilmemesinin kişisel verilerin keyfi kullanımlarının önünü açacağı yönünde endişeler dile getirilmektedir (Kaya, 2016: 118). ETDHK'dan sonra yürürlüğe

"Bu bent her türlü saldırgan satış yöntemini kapsamaktadır. Hüküm saldırgan reklamları içermez. ...Özellikle saldırgan ibaresindeki özellikle kelimesi hükmün uygulanabilmesinin şartıdır. Her saldırgan satış yöntemi haksız rekabet oluşturmaz" denilerek saldırgan reklamların bu kapsamda değerlendirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Nomer Ertan, somut olaylarda satış yöntemi ile reklamın sınırlarının çizilmesinin her zaman çok kolay olmadığını; her iki uygulamanın da tüketicileri satın almaya teşvik ettiğini, dolayısıyla reklamların da bu bent kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Nomer Ertan, 2016: 249-250) Diğer görüş ise, saldırgan reklamların TTK m. 54/2 kapsamında genel ilke uyarınca haksız rekabet olarak nitelendirilebileceğini kabul etmektedir. Bu yönde bkz. Okan, 2011: 112. Ayrıca bkz. Karamanlıoğlu, 2016: 66.

⁴⁴ Genel olarak ayrıca bkz. Ateş, 2016 (Spam): 310. Elektronik imkanların kullanılması yoluyla konusu ve içeriği itibarıyla yasa dışı fiillerin övülmesi, teşvik edilmesi gibi içerik taşıyan elektronik mesajları ileten ve yayanlara karşı ayrıca TCK ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde de başvurulabileceği yönünde Ateş, 2016 (Spam): 310.

⁴⁵ Öğretide hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların kişisel verilerini koruma ve saklama yükümü altında olduğu kişilerin yalnızca alıcılarla sınırlı olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiş ve hükmün lafız ve amacından da hareketle elektronik ticaret faaliyeti nedeniyle web sitelerine girişi yapılan tüm kişisel verilerin de bu kapsamda koruma altında olması gerektiği; bu bakımdan kişisel verilerinin korunması gereken kişi ile hizmet sağlayıcı arasında mutlaka bir sözleşmenin varlığının da aranmayacağı ifade edilmiştir (Demirbaş, 2015: 64).

giren, bu alanda özel ve daha koruyucu hükümler öngören Kişisel Verilerin Korunması Kanunu da bu alanda kişisel verilere ilişkin olarak uygulama alanı bulabilecektir⁴⁶.

Kaynakça

Kitaplar

- Akipek, Şebnem (1999). Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi. Ankara: Seçkin.
- Akipek Öcal, Şebnem (2017). "E-Sözleşmelerin Hukuki Niteliği". Şu kitapta: Editörler: Hakan Tokbaş&Ali Suphi Kurşun, Danışman: Mustafa Topaloğlu&Umut Yeniocak. Sektörel Bazda Tüketici Hukuku Uygulamaları Külliyyatı, E-Ticaret Sektöründe Tüketici Hukuku Uygulamaları. İstanbul: Aristo, ss. 35-47.
- Akipek Öcal, Şebnem, Özge Uzun Kazmacı, Esra Hamamcıoğlu (2017). "Bankacılık Sektöründe Kefalet". Şu kitapta: Editörler: Topbaş, Hakan/Kurşun, Ali Suphi. Sektörel Bazda Tüketici Hukuku Uygulamaları Külliyyatı, Bankacılık Sektöründe Tüketici Hukuku Uygulamaları. İstanbul: Aristo, ss.123-159.
- Aksoy, Ramazan (2012). İnternet Ortamında Pazarlama. Ankara: Seçkin.
- Altınışık, Ulvi (2003). Elektronik Sözleşmeler. Ankara: Seçkin.
- Arkan, Sabih (2017). Ticari İşletme Hukuku, Ankara: BTHAE.
- Aslan, İ. Yılmaz (2014). Tüketici Hukuku, Bursa: Ekin.

⁴⁶ Kişisel Verilerin Korunması Kanununda kişisel veri, "kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi" şeklinde tanımlanmıştır. Tüzel kişilerin verilerinin korunmasının ticari sırların konusunu oluşturacağı yönünde bkz. Küzeci, 2010: 365. Küzeci, kişisel verinin, bir gerçek kişiyi belirlenebilir kılan her türlü bilgi olduğundan yola çıkarak, tüzel kişilere ilişkin veriler içerisinde böyle bir bilginin yer alması halinde kişisel verilerin korunması kapsamında değerlendirilebileceğini; ancak eğer bir kişi ile bağlantı kurulmaksızın yalnızca tüzel kişilikle ilgili ise, kişisel verilerin korunması kapsamında olmaması gerektiğini ifade etmiştir (Küzeci, 2010: 365). Hemen belirtmek gerekir ki yazarın eserini yazdığı zaman diliminde Kişisel Verilerin Korunması Kanunu henüz tasarı aşamasında olup, tasarıda tüzel kişilere ilişkin bütün bilgilerin kişisel veri kapsamında değerlendirileceği ifade edilmekte ve bu durum yazar da dâhil olmak üzere öğretilde yukarıda andığımız temel gerekçelerle yoğun şekilde eleştirilmekteydi. Bu eleştiriler doğrultusunda tasarıdaki bu düzenlemeden vazgeçilerek, bu kanun kapsamında kişisel verinin yalnızca gerçek kişilere ait olabileceği açıkça ifade edilmiştir. Demirbaş, ETDHK'nın düzenlemelerine bakıldığında ise, kişisel verilerin korunması bakımından ilgili kişi kavramının gerçek kişilerle sınırlı tutulmaması gerektiğini; ilgili Kanununun 10. maddesinde yer alan "bu kanun çerçevesinde yapmış olduğu işlemler nedeniyle elde ettiği kişisel verilerin" ifadesine bakıldığında ise kişisel verilerin gerçek kişilere ait olması zorunluluğunun bulunmadığının görüleceğini; dolayısıyla da hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların, elektronik ticaret faaliyeti kapsamında yapılan işlemin karşı tarafı ister gerçek kişi, ister tüzel kişi olsun elde edilen kişisel verileri, özellikle ödemeye ilişkin verileri saklamak ve güvenliğini sağlamak zorunda olduğunu ifade etmektedir (Demirbaş, 2015: 63).

- Aslanova, Kemale (2017). "E-Ticaret Hakkında Genel Açıklamalar, Kavram ve Tanımlar", Şu kitapta: Editörler: Hakan Tokbaş&Ali Suphi Kurşun, Danışman: Mustafa Topaloğlu&Umut Yeniocak. Sektörel Bazda Tüketici Hukuku Uygulamaları Külliyyatı, E-Ticaret Sektöründe Tüketici Hukuku Uygulamaları. İstanbul: Aristo, ss. 3-15.
- Ateş, Mustafa (2016). "Spam: İnternetle Gelen Hukuki Sorunlardan Biri". Şu Kitapta: Fikir ve Sanat Hukukuna Dair Makalelerim. Ankara: Adalet, ss. 299-313.
- Ateş, Mustafa (2016). "Sosyal Medya Aktörlerinin Telif Hakkı İhlalinden Doğan Hukuki Sorumlulukları". Şu Kitapta: Fikir ve Sanat Hukukuna Dair Makalelerim. Ankara: Adalet. ss. 45-104.
- Bahtiyar, Mehmet (2017). Ticari İşletme Hukuku, İstanbul: Beta.
- Başöz, Lütfü ve Ramazan Çakmakçı (2016). Gerekçeleri, Komisyon Raporları ve TBMM Tutanakları ile Birlikte Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve İlgili Kanunlar, İstanbul: Legal.
- Davidson, Alan (2009). The Law of Electronic Commerce. Cambridge: Cambridge University Press.
- Demir, Mehmet (2004). Mesafeli Sözleşmelerin İnternet Üzerinden Kurulması. Ankara: Turhan.
- Demirbaş, Harun (2015). 6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Kapsamında Hizmet Sağlayıcılar ve Aracı Hizmet Sağlayıcılarının Yükümlülükleri. Ankara: Seçkin.
- Ekici, Kenan Mehmet (2013). e-Ticaret. Ankara: Yargı.
- Gümüş, Alper (2014). 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi, C. 1. İstanbul: Vedat.
- İnal, Emrehan (2005). E-Ticaret Hukukundaki Gelişmeler ve İnternette Sözleşmelerin Kurulması, İstanbul: Vedat.
- Karamanlıoğlu, Argun (2016). "Tüketici Hukukunda Saldırgan Satış Yöntemleri". Şu Kitapta: Editör: Esra Hamamcıoğlu, Özge/Uzun Kazmacı, Ertan/Yardımlı, Argun/Karamanlıoğlu, Zeliha Gizem/Sayın. Ankara: Seçkin, ss. 65-72.
- Kaya, Ferman (2016). E-Ticaret Hukuku ve Tüketici Hukukundaki Uygulamaları. Ankara: Seçkin.
- Küzeci, Elif (2010). Kişisel Verilerin Korunması. Ankara: Turhan.
- Nomer Ertan, Füsün (2016). Haksız Rekabet Hukuku, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre. İstanbul: Oniki Levha.
- Okan, Neval (2011). Ağ Reklamları ve Haksız Rekabet. Ankara: Seçkin.
- Rothchild, John A. (2016). "Introduction". In. Ed. John A. Rothchild. Research Handbook on Electronic Commerce Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, ss. 1-10.

- Oetiker, Christian (2016). "Art. 3 Abs. 1 lit. O". In. Ed. Peter Jung, Philippe Spitz. Bundesgesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (UWG), Stämpfli Handkommentar. Bern: Stämpfli Verlag, ss. 588-599.
- Shaw Michael, Robert Blanning, Troy Strader, Andrew Whinston (2000). Handbook on Electronic Commerce. Berlin: Springer-Verlag.
- Sağlam, İpek (2007). Elektronik Sözleşmeler, İstanbul: Legal.
- Sarıakçalı, Turgay (2008). İnternet Üzerinden Akdedilen Sözleşmeler. Ankara: Seçkin.
- Soydemir, Güzide (2015). İnternette Haksız Rekabetin Önlenmesi. Ankara: Seçkin.
- Sözer, Bülent (2002). Elektronik Sözleşmeler, İstanbul: Beta.
- Türkoğlu Utku, Ferah (2015). "Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Gereğince Hizmet Sağlayıcıların Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun Gereğince Mesafeli Satışlarda Satıcı veya Sağlayıcıların Yükümlülükleri". Şu Kitapta: Editör: Köktürk Sümersan, Mehtap/Çobanoğlu, Emine/Dirsehan, Taşkın. Çevrimiçi Satış, Bugünden Geleceğe Bir Potansiyel. Ankara: Nobel, ss. 175-193.
- Wang, Faye Fangfei (2014). Law of Electronic Commercial Transactions. New York: Routledge.
- Weber, Rolf H. (2010). E-Commerce und Recht, Rechtliche Rahmenbedingungen elektronischer Geschäftsformen. Zürich: Schulthess Verlag.
- Zevkliler, Aydın, Murat Aydoğdu (2004). Tüketicinin Korunması Hukuku, Ankara: Seçkin.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

- Acar, Ayşe Ece (2016). "Elektronik Tebligat". İÜHF, C. 74, S. 1: 159-174.
- Bahtiyar, Mehmet, Levent Biçer (2016): "Adi İş/Ticari İş/Tüketici İşlemi Ayrımı ve Bu Ayrımın Önemi". MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, C. 22, S. 3: 395-436.
- Baş, Kadir (2017): "Online Platformların Acentelik Niteliği ve Bu Platformlar Özelinde Türk Ticaret Kanunu'nun Acenteliğe İlişkin Hükümlerinin Uygulanması". Batider, C.XXXIII, S. 4: 115-153.
- Bıyan, Özgür (2014): "Elektronik Ticaret Kanunu'nun Getirdikleri: Bazı Hususlarda Görüş Paylaşımı". Legal Mali Hukuk Dergisi, S. 120: 31-44.
- Ein-Dor, Phillip (2003). "The World and Business Computing in 2051: from Leo to RUR". Journal of Strategic Information System 12: 357-371.
- Gezder, Ümit (2016). "Elektronik Ticaret Hukuki İşlemlerinin Ayrımı-Dijital İçerik ve Hukuki Niteliği". MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan. C. 22, S. 3: 1119-1132.
- Kabaş, Esen (2015). "6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunla İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmelere İlişkin Olarak Getirilen Değişiklikler". GÜHFD, C. XIX: 73-100.

Timmers, Paul (1998). "Business Models for Electronic Markets". The International Journal on Networked Business, V. 8, Issue 2: 3-8.

Uzun Kazmacı, Özge (2016). "İnternet Ortamında Kurulan Mesafeli Sözleşmelerde Tüketicinin Korunması". MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, C. 22, S. 3: 2791-2818.

Yayın Geliş Tarihi: 09.02.2018

Yayın Onay Tarihi: 01.03.2018

Levent BİÇER •

Finansmana Erişim Kolaylığı Açısından Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu¹

*The Law of Movable Pledge on Commercial
Transactions (In Terms of Accessibility to Finance)*

Özet

İşletmeler, finansman ihtiyacını genellikle bankalardan temin etmiş oldukları krediler yoluyla sağlamaktadırlar. Bankalar vermiş oldukları kredilerin teminatını oluşturmak üzere, çoğunlukla işletmelerdeki taşınır varlıkları rehnemekte-dirler. Buna karşılık, işletmelerin taşınır varlıklarının rehnedilmesinde birtakım güçlükler mevcuttu.

6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu, bu zorlukları ortadan kaldırmayı ve işletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Anılan Yasa bu bağlamda, rehin sözleşmesine taraf olabilecek kişilerin kapsamını genişletmiş, rehin sözleşmesinin elektronik ortamda yapılabilmesine imkân tanımış, rehin hakkı kurulabilecek varlıkları sınırlı sayıda olmaktan çıkarmış, rehinli taşınır sicili ile aleniyeti sağlamış ve takibe imkân vermiş, rehin borçlusunun temerrüdü halinde alacaklıya rehin konusu varlıkların mülkiyetini talep etme hakkı tanımıştır. Böylece, işletmelerin teminat vermesini kolaylaştırarak, finansmana daha kolay ulaşmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Yasanın birçok hükmü öğretime eleştirilmiştir. Bu çalışmada, özellikle finansman sağlamayı kolaylaştırmayı amaçlayan hükümlere yönelik çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Taşınır rehni, ticari işlem, işletmeler.

JEL Kodları: K12, K22.

Abstract

Businesses often provide financing needs through loans that they have obtained from banks. Banks pledge movable assets in businesses to provide secure for their loans. On the other hand, there were some difficulties in pledging movable assets.

The Law Of Movable Pledge On Commercial Transactions aims to remove these challenges and make it easier for businesses to access financing. In this context, the Act extends scope of persons who may be party to the pledge agreement, allows the pledge agreement to be made electronically,

• Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, levent.bicer@kocaeli.edu.tr.

¹ Bu makale, 17.11.2017 tarihinde ECOEI - II (II. European Congress on Economic Issues) uluslararası kongresinde sunulan tebliğ metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

the pledgeable assets were excluded from being limited, provides the publicity with pledged movable registry and allows for follow-up and the right to claim the property of pledged assets of the creditor when the debtor of pledge falls in default. However, many provisions of the law have been criticized in the doctrine. In this study, especially the provisions that aimed to access easily finance evaluated.

Keywords: Movable pledge, commercial transactions, businesses.

JEL Codes: K12, K22.

Giriş

6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu, 20.10.2016 tarihinde kabul edilerek, 01.01.2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 6750 sayılı Kanun 1447 sayılı Ticari İşletme Rehni Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır². Bununla birlikte, yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra 6750 sayılı Kanun'un bazı hükümleri de 7099 sayılı Kanun³ ile değişikliğe uğramış veya yürürlükten kaldırılmıştır.

Genel Gerekçeye göre, 6750 sayılı Yasanın amacı, KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması, rekabet güçlerinin artırılması ve dolayısıyla ülke ekonomisinin dengeli ve istikrarlı büyümesine katkı sağlanmasıdır⁴.

6750 sayılı Yasa'nın 1. maddesinde ise KOBİ'lerden söz edilmeksizin, yasanın amacının, teslimsiz⁵ taşınır rehin hakkının güvence olarak kullanımının

² TİTRK'nın geçici 1. maddesine göre, "(1) Bu Kanun, yürürlüğe girdiği tarihte görülmekte olan dava ve takiplere uygulanmaz.

(2) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce ticari işletme veya esnaf işletmeleri üzerinde tesis edilen rehin haklarına ilişkin ilgili mevzuat hükümleri uygulanmaya devam eder."

³ 7099 sayılı Kanun ile 6750 sayılı Kanun'un 4, 5, 7, 11, 14, 15 ve 18. maddeleri değiştirilmiş veya yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴ Şit İmamoğlu, TİTRK'nın umulan amacı gerçekleştirmeye elverişli olmadığı ve ayrıca kanun yapma tekniği bakımından eleştiriye açık olduğu kanaatindedir (Şit İmamoğlu, 2017: 3). Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, TİTRK 1/1'in ifadesine ve TİTRK 3 kapsamında rehin sözleşmesine taraf olabilecek kişilerin çevresine bakıldığında genel gerekçeden daha geniş kapsamlı bir düzenleme yapıldığını belirtmektedir (Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2016: 100).

⁵ TMK 940/2'de kanun gereğince bir sicile tescili zorunlu olan taşınır malları üzerinde zilyetlik devredilmeden de taşınır malın kayıtlı bulunduğu sicile yazılmak suretiyle rehin kurulması kabul edilmiştir.

yaygınlaştırılması⁶, bu rehne konu taşınırın kapsamının genişletilmesi, taşınır rehinde aleniyetin sağlanması ile rehlin paraya çevrilmesinde alternatif yolların sunulması suretiyle finansmana erişimi kolaylaştırılması olduğu belirtilmiştir.

Genel Gerekçede, Yasa ile işletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmayı⁷ amaçlayan düzenlemelerin hayata geçirileceği, bunun için işletmelerin finansmana erişiminde güvence olarak kullanılacak alternatif unsurların getirildiği, işletmeler tarafından temin edilmesi planlanan müstakbel varlıklar ile taşınır varlıkların getirilerinin de rehnedilebilecek unsurlar arasına alındığı, oluşturulan Rehinli Taşınır Sicili ile taşınır rehinlerinin aleniyeti ve takibinin sağlandığı ve rehin alacaklılarının rehin haklarını güvence altına almak amacıyla rehlin paraya çevrilmesine etkin bir mekanizmanın öngörüldüğü ifade edilmiştir.

Çalışmamızda 6750 sayılı Yasa tüm yönleriyle değil, yalnızca finansmana erişim kolaylığı sağlayan hükümler açısından incelenmiştir. Bu bağlamda, özellikle rehin sözleşmesinin tarafları, rehin sözleşmesinin kurulması, rehin hakkı kurulabilecek varlıklar, rehinli taşınır sicili (aleniyet), değer tespiti ve temerrüt sonrası alacaklının rehinli taşınırın mülkiyetini talep edebilmesine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Rehin Sözleşmesinin Tarafları (Titrk 3)

6750 sayılı Yasa'nın 3. maddesi uyarınca, "(1) *Rehin sözleşmesi;*

a) *Kredi kuruluşları ile tacir, esnaf, çiftçi, üretici örgütü serbest meslek erbabı gerçek ve tüzel kişiler arasında,*

b) *Tacir ve/veya esnaflar arasında,*

yapılır."

⁶ TİRK döneminde, yasanın alacaklıların korunması ilkesine ağırlık verildiği, bununla birlikte, ticaret hayatının gelişmesi ve TİRK'e yaygın bir uygulama alanı kazandırabilmek için her iki tarafın menfaatlerini koruyan, birini diğerine feda etmeyen bir rehin sistemine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Topçuoğlu/Çön, 2011: 212).

⁷ Öğretide, KOBİ'lerin finansman ihtiyacının, rehlin kolaylaştırılması ve kapsamının genişletilmesi yoluyla değil, tam aksine rehlin sıkı koşullara bağlanarak alacaklı bakımından güvenilir bir teminat oluşturmasının sağlanması ve diğer taraftan rehin verenin de sömürülmesini engellemek suretiyle olabileceğinin gözden kaçırıldığı ifade edilmektedir (Şit İmamoğlu, 2017: 4)

Yasada sadece rehin sözleşmesinin kimler arasında yapılabileceği düzenlenmekle birlikte, Yasaya dayanılarak çıkarılan Ticari İşlemlerde Rehin Hakkının Kurulması Ve Temerrüt Sonrası Hakların Kullanılması Hakkında Yönetmelikte, rehin alacaklısı ve rehin veren olabilecek kişiler açıkça belirtilerek, rehin hakkı kurabilecek kişiler sayılmıştır.

Yönetmelik'in 10. maddesine göre,

“(1) Kanuna ve bu Yönetmeliğe göre geçerli bir rehin hakkının kurulabilmesi için rehin alacaklısı şu kişiler olabilir:

- a) Kredi kuruluşları.*
- b) Tacir.*
- c) Esnaf.*

(2) Kanuna ve bu Yönetmeliğe göre geçerli bir rehin hakkının kurulabilmesi için rehin veren şu kişiler olabilir:

- a) Tacir.*
- b) Esnaf.*
- c) Çiftçi.*
- ç) Üretici Örgütü.*
- d) Serbest Meslek Erbabı.*

(3) Rehin hakkı ancak şu kişiler arasında kurulabilir;

a) Rehin alacaklısı bir kredi kuruluşu ile rehin veren tacir, esnaf, çiftçi, üretici örgütü veya serbest meslek erbabından herhangi biri,

- b) Rehin alacaklısı tacir ile rehin veren tacir,*
- c) Rehin alacaklısı tacir ile rehin veren esnaf,*
- ç) Rehin alacaklısı esnaf ile rehin veren tacir,*
- d) Rehin alacaklısı esnaf ile rehin veren esnaf.*

(4) Rehin hakkı kurabilecek üçüncü fıkrada sayılan kişiler dışında Kanun uyarınca bir rehin hakkı kurulamaz.”

TİRK döneminde, tüzel kişiliğe sahip ve sermaye şirketi olarak kurulmuş kredi kurumları, kredili satış yapan gerçek ve tüzel kişiliğe sahip müesseseler ve kooperatifler rehin alabilecek kişiler arasında sayılmış iken, TİTRK'da kredi kuruluşları, tacir ve esnaf rehin alan/rehin alacaklısı olarak kabul edilmiştir. TİTRK, her türlü tacir ve esnafı rehin alan taraf olarak kabul ederek, bir genişleme ve böylece finansmana erişim kolaylığı sağlamaktadır. Her ne kadar kredili satış yapan gerçek ve tüzel kişiliğe sahip müesseseler ve kooperatifler rehin alan kişiler arasında sayılmamış ise de bu kişilerin de tacir veya esnaf olabileceği ve TİTRK'ya göre de artık her türlü tacir veya esnaf rehin alan olarak kabul edildiğinden, bu kişilerin TİTRK'da açıkça sayılmaması bir daralmaya yol açmayacaktır.

Bununla birlikte, kredi kuruluşlarının yanında, Yasada ve Yönetmelikte herhangi bir ölçüt olmaksızın herhangi bir tacir veya esnafın rehin alacaklısı olabileceğinin kabul edilmesi, rehin işleminin güvenilir ve itibar sahibi kuruluşlarla yapılması ilkesinin (Arkan, 2017: 53; Bahtiyar, 2017; 46; Bozer/Göle, 2017: 34; Göle/Aydoğan, 2017: 17; Çamurcu, 2017: 231) gözardı edilmesine⁸ ve bu suretle kurumun kötüye kullanılmasına yol açabilecek uzun vadede, finansmana erişim daha kolay olmasına rağmen taşınır rehniyle sağlanan teminatın tercih edilmemesine neden olabilecektir.

Dikkat çeken bir diğer yön de, tacir veya esnafın, çiftçi, üretici örgütü, serbest meslek erbabı ile rehin sözleşmesi akdedememesidir. Tacir veya esnaf yalnızca kendi arasında rehin sözleşmesi akdedebilir.

Mülga TİRK 2'de, rehin veren tarafın işletmenin sahibi olan gerçek veya tüzel kişi olması gerekiyor iken, TİTRK'da böyle bir zorunluluğa yer verilmemiştir. Bu nedenle, TİTRK'ya göre, ürün kirası sözleşmesi ile ticari işletmeyi işleten tacirin rehin veren olabileceği söylenebilir (Bahtiyar, 2017: 46; Şit İmamoğlu, 2017: 15).

⁸ Şit İmamoğlu, münferit taşınırın rehinde, rehin alan tarafın sınırlandırılmasının gerekmeceğini, ancak ticari işletmenin bütünü üzerinde kimlerin rehin hakkı edinebileceğinin sınırlandırılmasının, tacirin güvenilir kişilerle rehin sözleşmesi akdetmeye sevk edilmesi bakımından önemli olduğunu, TİTRK'da bu hususun tamamen gözardı edildiğini, rehin sözleşmesinin her iki tarafının da herhangi bir tacir veya esnaf olmasının son derece sakıncalı olup, TİTRK 3/b hükmünün kaldırılması gerektiğini belirtmektedir (Şit İmamoğlu, 2017: 11).

Rehin verebilecek kişilerde önemli ölçüde genişleme meydana gelmiştir. TİRK döneminde, çiftçi, üretici örgütü, serbest meslek erbabının rehin veren taraf olarak rehin sözleşmesi yapması mümkün değildi.

Rehin alacağına Yasa'da sayılmayan bir kişiye devredilmesi durumunda (TBK 189/I), rehin sözleşmesi geçerli bir şekilde kalmaya devam edecektir (Göle/Aydoğan, 2017: 15; Bahtiyar, 2017: 47).

2. Rehin Hakkının Kurulması⁹ (TİTRK 4)

Rehin sözleşmesi elektronik ortamda ya da yazılı olarak düzenlenir¹⁰. Elektronik ortamda düzenlenen rehin sözleşmesinin Sicile tescil edilebilmesi için sözleşmenin güvenli elektronik imza ile onaylanması şarttır. Rehin hakkı, rehin sözleşmesinin Sicile tescil edilmesiyle kurulur¹¹ (TİTRK 4).

Yönetmeliğin 5. maddesine göre, rehin hakkının kurulmasının aşamaları şunlardır:

- Rehinle güvence altına alınabilecek mevcut veya müstakbel bir borcun varlığı.
- İradenin¹² mevcut veya müstakbel bir borcun ödenmesini veya ifa edilmesini güvence altına almak amacıyla taşınır varlık üzerinde zilyetliğin devrine gerek olmaksızın sınırlı aynı hak tesis etme yönünde oluşması.

⁹ Taşınırların TMK veya TİTRK'ya göre rehnedilmesi birtakım farklılıklar arz edebilecektir. Gürpınar, ticari işlemlerde taşınır rehninin, teslimine bağlı taşınır rehninden ayrılan temel özelliğinin, bu rehin türünün kuruluş usulünde yattığını, rehnin kurulması aşaması bakımından iki rehin türü arasında farklılık bulunmaması ihtimalinde iki rehin türünü birbirinden ayırt etmenin mümkün olmayacağını belirtmektedir (Gürpınar, 2017: 149-150).

¹⁰ Rehin sözleşmesinin Ticaret veya Esnaf ve Sanatkar Sicili bölgesinde yetkili olan noterce düzenlenmesine (düzenleme şeklinde noter senedi) ilişkin yöntem kaldırılmış, resmi onaya bağlı yazılı şekil benimsenmiştir. Aynı yönde Oğuz, 2017: 11. Buna karşılık Ölmez, imzaların sicil yetkilisinin önünde atılmasının veya imzaların noterce onaylanmasının resmi şekli ifade etmediğini, rehin sözleşmesinin adi yazılı şekle tabi olduğunu belirtmektedir (Ölmez, 2017: 268; aynı yönde Akipek Öcal, 2017: 89).

¹¹ Gürpınar, rehin sözleşmesinin yapılmasının borçlandırıcı işlem ve TARES'e tescilinin ise tasarruf işlemi olduğunu belirtmektedir (Gürpınar, 2017: 134).

¹² Yönetmeliğin 7. maddesinde, "(1) Kanuna ve bu Yönetmeliğe göre geçerli bir rehin hakkı kurulabilmesi için taraf iradelerinin mevcut veya müstakbel bir borcun ödenmesini veya ifa edilmesini güvence altına almak amacıyla Kanunun 5 inci maddesinde belirtilen taşınır varlıklar üzerinde zilyetliğin devrine gerek olmaksızın sınırlı aynı hak tesis etme yönünde olması gerekir." ve 8/4. maddesinde, "Kanuna ve bu Yönetmeliğe göre

- Rehin sözleşmesinin hazırlanması ve imzalanması.
- Rehin sözleşmesinin Sicile tescil edilmesi.

Hüküm uyarınca, TİRK'ten farklı olarak, rehin sözleşmesinin elektronik ortamda düzenlenebilmesine imkân tanınmıştır. Rehin sözleşmesinin elektronik ortamda yapılabilmesi hiç şüphesiz rehin sözleşmesinin akdedilmesini kolaylaştıracak bir düzenlemedir¹³.

Bununla birlikte, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun 5/II. maddesine göre, Kanunların resmi şekle veya özel bir merasime tabi tuttuğu hukuki işlemler ile banka teminat mektupları dışındaki teminat sözleşmeleri, güvenli elektronik imza ile gerçekleştirilemez. TİTRK ile 5070 sayılı Kanun'da teminat sözleşmelerinin güvenli elektronik imza ile gerçekleştirilememesine ilişkin kurala banka teminat mektuplarının yanında bir istisna daha getirilmiş olmaktadır (Aynı yönde Oğuz, 2017: 11).

Rehin hakkı, rehin sözleşmesinin Sicile tescil edilmesiyle kurulduğundan, tescil kurucu bir etkiye sahiptir.

Rehin sözleşmesinde, rehin sözleşmesinin tarafı, borcun konusu, miktarı, borcun miktarı belirli değilse ne miktar için güvence teşkil ettiği, ödenecek para cinsi ve rehlin azami miktarı, rehne konu varlık ile bu varlığın ayırt edici özelliklerini belirten seri numarası, markası, üretim yılı, şasi numarası, belge seri numarası varsa GTİP ya da PRODTR sanayi ürünü kodu gibi hususların yer alması zorunludur. Ancak niteliği gereği

geçerli bir rehin sözleşmesinin hazırlanabilmesi için bir borcun ödenmesini veya ifa edilmesini güvence altına almak amacıyla taşınır varlık üzerinde zilyetliğin devrine gerek olmaksızın sınırlı aynı hak tesis etme yönündeki karşılıklı irade beyanlarının rehin sözleşmesinde belirtilmesi gerekir.” denilmektedir. Rehin sözleşmesinin hukuki niteliği ile birlikte rehin sözleşmesi akdedebilmek amacıyla tarafların birbirine yöneltecekleri öneri ve kabulün içeriği ve unsurları gözönüne alındığında bu düzenlemelerin gereksiz olduğu söylenebilir.

¹³ Göle/Aydoğan da, rehin sözleşmesinin kurulmasında sağlanan kolaylıkların, işlem maliyetlerini düşürerek yatırım ortamının iyileştirilmesine katkı sağlayabileceğinin söylenebileceğini belirtmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 19)

ayırt edici özelliği bulunmayan taşınır varlıklar için bu şart aranmayacaktır¹⁴ (TİTRK 4/6).

Bu hüküm taşınır varlıklar üzerindeki bireysel rehinleri düzenlemektedir. Ticari işletmenin veya esnaf işletmesinin bütünü üzerinde rehin kurulduğunda, işletme faaliyetine tahsis edilmiş olan her türlü varlık rehnedilmiş sayılır. İşletme faaliyetine tahsis edilmiş olan varlıkların ayırt edici özelliklerinin bulunması durumunda, bu özelliklerinin her bir varlık için ayrı ayrı yazılması gerekmektedir (TİTRK 4/6). TİTRK uyarınca, ticari işletmenin tamamı üzerinde rehin kurulması durumunda zorunlu bir içerik öngörülmediğinden, bazı unsurların rehin kapsamı dışında tutulması TİTRK'ten farklı olarak rehin sözleşmesini geçersiz hale getirmeyecektir (Göle, 2017: 41).

TİTRK 4/6-b'de, "ödenecek para cinsi" denildiğinden, TİTRK'nın yabancı para cinsinden rehin kurulmasına izin verdiğini kabul etmek gerekir (Bahtiyar, 2017: 53; Oğuz, 2017: 11).

3. Rehnin Kapsamı

TİTRK 3 uyarınca, ticaret unvanı ve işletme adı ile menkul işletme tesisatı mutlaka rehnin kapsamı içinde yer almaktaydı. Buna karşılık, taraflar marka, patent gibi sınai hakların rehnin kapsamı dışında kalmasını kararlaştırabiliyorlar idi. Buna ek olarak, 4952 sayılı Kanun ile TİTRK'e konulan Ek 2 hükmü ile sanayi işletmelerinde, menkul işletme tesisatının bir veya daha fazla unsurunun rehin konusu yapılabileceği öngörülmüştü.

TİTRK 5 uyarınca, üzerinde rehin hakkı kurulabilecek varlıklar, TİTRK 3'te olduğu gibi hükümde sayılanlarla sınırlanmıştı. Bununla birlikte, rehnin kapsamının TİTRK 3'e göre oldukça genişlediği şüphesizdi. Anılan hükme göre, alacaklar¹⁵, çok yıllık ürün veren ağaçlar, fikri ve sınai mülkiyete konu haklar, hammadde, hayvan, her türlü kazanç ve iratlar, başka bir sicile kaydı öngörülemeyen ve idari izin belgesi niteliğinde olmayan her

¹⁴ 6750 sayılı Kanun'un hükmünün bu son cümlesi 7099 sayılı Kanun'un 27. maddesi ile eklenmiştir.

¹⁵ Şit İmamoğlu, esas itibarıyla mevduatın kapsam dışında bırakılmasının, buna karşılık alacak hakkının kapsama dahil edilmesinin tutarsız olduğu kadar anlamsız olduğu, zira bunlar üzerinde rehin hakkı tesisi için zaten kural olarak yazılı sözleşme gerekli ve yeterli olduğu kanaatindeydi (Şit İmamoğlu, 2017: 10).

türlü lisans ve ruhsatlar, kira gelirleri, kiracılık hakkı, makine ve teçhizat, araç, ekipman, alet, iş makinaları, elektronik haberleşme cihazları dahil her türlü elektronik cihaz gibi menkul işletme tesisatı, sarf malzemesi, stoklar, tarımsal ürün, ticaret unvanı ve/veya işletme adı, ticari işletme veya esnaf işletmesi, ticari plaka ve ticari hat, ticari proje, vagon, bu fıkrafta sayılanlardan üçüncü kişiler zilyetliğindeki taşınır varlık, hak ve paylı mülkiyet hakları üzerinde rehin hakkı kurulması mümkündür.

Buna karşılık, 6750 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasına eklenen “p” bendine göre, benzeri her türlü taşınır varlık ve hakkın rehnedilebileceği kabul edilerek, rehin hakkı kurulabilecek varlıklar sınırlı sayıda olmaktan çıkarılmış, böylece sınırlı sayı ilkesi terkedilmiştir. Bu durum, rehin hakkının kapsamı açısından çok önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Ayrıca, 5. maddede rehin hakkı kurulabilecek varlıkların örnekleyici hale getirildiği söylenebilecektir.

Bununla birlikte, TİTRK’da rehnedilebilecek varlıkların genişliği ve buna ek olarak benzeri her türlü taşınır varlığın rehnedilebileceği kabul edildiğinden hangi taşınır varlıkların rehin kapsamı dışında olduğunun tespit edilmesi rehmin kapsamının belirlenmesi açısından daha işlevsel ve kolay olabilirdi.

TİTRK’ten farklı olarak döner malvarlığı (hammaddeler, stoklar, alacaklar, kiracılık hakkı) üzerinde rehin kurulması olanaklıdır.

Öğretide Şit İmamoğlu, rehin verenin dahi mülkiyetinde kalmayacak, işlenecek, sarf edilecek veya işletmenin amacı doğrultusunda satılarak üçüncü kişilere geçecek döner malvarlığının rehnedilmesinin esas itibarıyla eşya hukukunun belirlilik ilkesine aykırı olduğunu, bu ilkenin rehin konusu taşınırın belli olmasını, işletmede sabit olarak duran şeyler olmasını gerektirdiğini ifade etmektedir (Şit İmamoğlu, 2017: 29).

Bahtiyar, döner malvarlığı unsurlarının işletmeye geldikleri halde kalmadıkları ve üretim veya hizmet sunulabilmesi için asli veya tali amaçlarla kullanıldıklarından, işlendiklerinden ve şekil değiştirdiklerinden, söz konusu malvarlığı unsurlarının rehin

kapsamına alınmasının yerindeliğinin tartışmaya açık olduğunu ifade etmektedir (Bahtiyar, 2017: 49)¹⁶.

Gürpınar, TİTRK'nun aksaklıklarından en önemlisinin, rehin hakkının açıklığını sağlayan sicil sisteminin tüketicinin korunması gerekliliği ile bağdaşmaması olduğunu, ticari işletmenin hammadde, stok mallar ve sarf malzemeleri gibi unsurlarının işlenmesi ve elden çıkarılmasının bu Kanun'a göre rehin hakkını sonlandırmadığını, bu durumun söz konusu ürünlerin yine böyle bir rehin sözleşmesine taraf olabilecek nitelikte kişiler elinde kaldığı sürece sakınca yaratmayabileceğini, ama ürünlerin tüketici işlemlerine konu olmaları durumunda, TARES'te yer alan tescilin tüketicilere karşı da hüküm ifade edebilmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmektedir (Gürpınar, 2017: 156).

TİTRK 8/3'te, "Diğer kanunlar uyarınca bir sicile tescili zorunlu olan taşınır rehinlerine ilişkin hükümler saklıdır. Bu taşınır varlıklar üzerinde bu Kanun kapsamında Sicile tescil edilmek suretiyle rehin tesis edilmez." denilmektedir. Buna göre, Şit İmamoğlu¹⁷, TİTRK 8/3 hükmü ile 5 hükmünün birbiriyle çeliştiğini, TİTRK 8/3 gereği, motorlu taşıt araçları, marka, patent, sürü hayvanları, maden ve gemi gibi varlıklar üzerinde rehin kurulmasının olanaklı olmadığını, bunlar üzerinde ilgili özel hükümlerde gösterildiği şekilde rehin hakkının kurulmaya devam edeceğini, bu unsurların TİRK döneminde ticari işletme rehnine dâhil iken TİTRK ile kaldırılmasının isabetli olmadığını, bu sonucun Kanun'un amacına aykırı olduğunu ifade etmektedir (Şit İmamoğlu, 2017: 25). Buna karşılık, Bahtiyar, TİRK 5'te sayılmayan, özel sicilleri bulunan ve o sicile kayıtlı olan uçak, gemi gibi malvarlığı unsurları üzerinde TİTRK kapsamında rehin kurulamayacağı düşüncesindedir (Bahtiyar, 2017: 48 vd.). Kanaatimizce de, yasanın amacı ve TİRK 5 ile 8/3 bir arada düşünüldüğünde, TİTRK 5'in dışında kalan ve özel sicili bulunan

¹⁶ Göle/Aydoğan da, bu tür taşınır rehnin kurulması olanağının yaratılmasının kavramsal özleriyle uyum içinde olmadığını, uygulamanın ihtiyaçlarına ne derece cevap verebileceğinin de tereddüt uyandırdığını belirtmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 24).

¹⁷ Aynı yönde, Gürpınar, *Rehlinli Taşınır Sicili*, 2017: 71. Göle/Aydoğan, bireysel rehinde aynı yönde düşünmekle birlikte, ticari işletmenin bütünü üzerinde rehin kurulması halinde, özel sicili olan unsurların rehne dâhil kabul edilmesi gerektiği kanaatine varmaktadır (Göle/Aydoğan, 2017:26 ve 32).

malvarlığı unsurları üzerinde TİTRK kapsamında rehin hakkının kurulamayacağını kabul etmek gerekir.

Her ne kadar 6750 sayılı Yasa'nın adı taşınırın teminatını teşkil eden alacağın ticari işten¹⁸ kaynaklanması zorunlu imiş gibi bir izlenim yaratmakta ise de, böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bunun yanında rehnedilecek taşınırın ticari işletme veya esnaf işletmesinin malvarlığında yer alması da gerekli değildir.

Rehnin kapsamı açısından, her iki Kanun karşılaştırıldığında temel fark, TİTRK ticari işletmenin bir bütün halinde rehnedilmesini esas almış iken, TİTRK bu esastan ayrılmış ve bireysel olarak her bir unsurun da rehnedilebileceği temelinde düzenlenmiştir (TİTRK 5/6). Bunun sonucu olarak, mutlaka rehnin kapsamı içerisinde yer alması gereken asgari hususlar bulunmamaktadır. TİTRK'nun işletmenin türüne ilişkin bir ayırım yapılmaksızın her bir unsur üzerinde rehnin kurulabileceğini kabul etmesi, rehin sözleşmesinin kuruluşunu kolaylaştırabilecek en önemli/temel unsurlardan birisini teşkil etmektedir.

Bununla birlikte öğretide Aydoğan/Göle, Kanunda söz konusu olan rehnin zorunlu içeriğine yönelik katı yaklaşımın terk edilmesinin teslimsiz taşınır rehnine yönelik istisnai rejimi oldukça genişlettiğini, bu durumun, hukuk tarihindeki temeli oldukça eskiye dayanan taşınır rehninde teslim koşulunun sağladığı faydaları ortadan kaldıracabileceğinden işlem güvenliği açısından riskli bir durum yarattığını, ayrıca bireysel rehne izin verilmesine uygun ve sağlam bir yasal zeminin oluşturulmadığını, finansman sağlama olanaklarının genişletilmesinde de piyasanın bütün katılanları açısından güven ilkesinin hâkim kılınması gerektiğini, Kanun'un uygulama zorluklarını ve kötüye kullanma ihtimalleri içerdiğini ifade etmektedir (Göle/Aydoğan, 27-28).

İşletmede yer alan diğer taşınır varlıkların borcu karşılaması durumunda, işletmenin tümü üzerinde rehin kurulması¹⁹ mümkün değildir (TİTRK 5/2 son cümle).

¹⁸ Göle/Aydoğan, pozitif hukuk sisteminde yerleşik bir kavram olan ticari işin, yeni oluşturulan bir kanunun adında, asıl anlamından farklı şekilde ve söz konusu kanun açısından ne anlama geldiği açıkça düzenlenmeden yer almasının doğru olmadığını haklı olarak ifade etmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 31). Ayrıca, 6750 sayılı Yasa anlamında ticari işlem kavramına ilişkin açıklamalar için bkz. Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017: 99 - 100.

¹⁹ Ertaş, ticari işletme rehninde neredeyse bir malvarlığının tamamı üzerinde rehin tesis edilebildiğinden, bu durumun aynı haklarda belirlilik ilkesi ile de çeliştiğini ifade etmektedir (Ertaş, 2005: 1163).

Yönetmeliğin 11/2 hükmünde ise Yasa hükmünden farklı olarak, borç miktarının belirli olması halinde birinci fıkrada sayılan varlıklardan ancak borç miktarının tamamına ek olarak azami beşte bir oranına yetecek kadarı üzerinde rehin kurulabileceği kabul edilmiştir. Yasada düzenlenmeyen bir hususun Yönetmelik ile düzenlenmesi eleştirilebilecek niteliktedir (Aynı yönde, Göle/Aydoğan, 2017: 29).

Öğretide, ticari işletme ve esnaf işletmesinin bütünü üzerinde rehin kurulabilmesine ilişkin öngörülen üst sınır karşısında, sonradan çıkabilecek uyuşmazlıkların önüne geçebilmek adına, değer tespiti zorunluluğu bulunan hallerden biri olmamakla birlikte, tarafların değer tespiti yapturmaları önerilmektedir (Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017: 114).

Hüküm, temerrüt sonrasında alacaklının rehinli taşınırın mülkiyetinin devrini edebileceğine ilişkin düzenleme gözönüne alındığında oldukça önem taşımakta olup, aslında borcu karşılamaya yetecek malvarlığının rehnedilmesi amacını taşımaktadır. Bununla birlikte, işletmenin tümü üzerinde rehin kurulmayan hallerde de aynı tehlike söz konusu olup, sadece borcu karşılamaya yetecek değerde malvarlığı unsurunun rehnedilmesine ilişkin genel bir hükmün bulunmaması önemli bir eksiklik olup, aynı zamanda bu iki durum arasında bir çelişkinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, işletmenin tamamı üzerinde değil, ama tamamına yakın bir malvarlığının rehnedilmesi suretiyle hükmün kanuna karşı hile teşkil edecek şekilde dolanılması da mümkündür. Her türlü tacirin rehin alacaklısı olabildiği ve alacaklının mülkiyeti devrini talep etme hakkı düşünüldüğünde, son durumda borçlu önemli ölçüde zarara uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir.

Buna ek olarak, anılan düzenlemeler nedeniyle, rehin alacaklısının da zarara uğraması sözkonusu olabilecektir. Zira işletmenin tümü üzerinde ancak taşınır varlıkların borcu karşılaması üzerinde rehin kurulabileceğinden, rehin alacaklısı takip giderleri ve gecikme faizini rehinli taşınırdan karşılayamayabilecektir. Çünkü teminat altına alınan alacağın kapsamına TMK 946/2 gereğince, asıl alacak, takip ve mahkeme masrafları ve gecikme faizi dahildir. Bu nedenle, taşınır varlıkların borcu karşılayıp karşılamayacağı konusunda yapılacak değerlendirmede, bu kalemlerin de gözönünde tutulması düşünülebilir.

Yönetmeliğin 17/1. maddesi, ticari işletme ve esnaf işletmesinin tamamı üzerinde rehin kurulması hâlinde, rehlin kuruluşu anında işletmenin faaliyetine tahsis edilmiş olan taşınmaz varlıkların da rehnedilmiş sayılacağını düzenlemektedir. Öğretide²⁰ anılan Yönetmelik hükmünün TİTRK'nın kapsama ilişkin emredici hükmüne, dolayısıyla normlar hiyerarşisine ve taşınır rehnini düzenleyen temel sisteme aykırı olduğu ifade edilmektedir (Arkan, 2017: 60; Bahtiyar, 2017: 50; Bozer/Göle, 2017: 42).

TİTRK 5/2, c. 1'de, "*Ticari işletme ve esnaf işletmesinin tamamı üzerinde rehin kurulması halinde, rehlin kuruluşu anında işletmenin faaliyetine tahsis edilmiş olan her türlü varlık rehnedilmiş sayılır.*" denildiğinden, ticari işletmenin tamamının rehnedilmesi durumunda, işletmeye dahil olan varlıkların neler olduğunun ve mümkünse ayırt edici özelliklerinin de rehin sözleşmesinde yer alması gerekir (Göle/ Aydoğan, 2017: 31; Oğuz, 2017: 18)). Yasada açıkça düzenlenmemiş olsa da, böyle bir uygulama ileride rehlin kapsamı açısından ortaya çıkabilecek tartışmaları önleyebilecektir. Buna ek olarak, ticari işletmenin bütünü üzerinde rehin kurulması halinde hangi taşınır varlıkların rehin sözleşmesi kapsamında yer alacağını açıkça belirtilmemesi belirlilik ilkesine de aykırılık oluşturabilecektir.

Yine ticari işletme ve esnaf işletmesinin müstakbel taşınır varlıkları, müstakbel²¹ taşınır varlıklarının getirileri ve sözleşmeden doğan alacakların rehni de mümkündür (TİTRK'nın 5/3, 4 ve 5). Buna karşılık, bu düzenlemenin rehlin belirlilik ilkesine uygunluğu tartışılabilir (Bahtiyar, 2017: 51).

TİTRK'nın 5/1-k ve Yönetmeliğin 11/1-ç, h ve ı maddelerine göre, ticaret ünvanı ticari işletmeden ayrı olarak rehnedilebilmektedir. Oysa TTK 49 uyarınca, ticaret ünvanı devrin kapsamı dışında bırakılabilmekle birlikte, ticaret ünvanının ve ticari işletmenin ayrı ayrı kişilere devredilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, sadece ticaret ünvanının rehnedildiği bir rehin sözleşmesinde borcun ödenmemesi durumunda, rehin alacaklısı

²⁰ Göle/Aydoğan da, lafzi, amaçsal, tarihsel ve sistematik açıdan, taşınmazların TİTRK uyarınca rehnedilmesinin uygun olmadığı düşüncesindedir (Göle/Aydoğan, 2017: 33).

²¹ Müstakbel alacakların rehnine TİTRK 5/5'e göre imkan tanınmakla birlikte, ileride doğacak veya şarta bağlı alacakları garanti altına almak için taşınır rehni kurulup kurulamayacağı tartışmalıdır. Oğuzman/ Seliçi/ Oktay- Özdemir, 2014, 1000. Alacağın ileride doğacak olmasının ve şarta bağlı olmasının muayyenlik ilkesine aykırı olmadığı yönünde, Ertaş, 2005: 1159.

ticaret ünvanının kendisine devredilmesini isteyebilecektir (TİTRK 14/1-a). Böylece TTK 49 ile TİTRK 5/1-k ve Yönetmeliğin 11/1-ç, h ve ı hükümleriyle çelişki ortaya çıkabilecektir. Antalya/Acar, ticaret ünvanının ticari işletmeden ayrı olarak devri mümkün olmadığından, rehin verilmesinin de mümkün olmadığını, TTK 49/1'deki devir yasağının itibar edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Antalya/Acar, 2017: 81).

Üçüncü kişilerin, bu Kanun kapsamında borçlu lehine teslimsiz taşınır rehni kurabileceği düzenlenmiştir (TİTRK 5/9). Bununla birlikte, rehin sözleşmesinde, rehin verenin daima malik olacağı (Şit İmamoğlu, 2017: 18), bu durumda, rehin alanın hem malik dışında bir kişiyle alacak hakkı²² doğuran bir sözleşme, hem de malik ile bir rehin sözleşmesi akdedeceği düşünüldüğünde, burada üçüncü kişi ile kastedilenin rehin sözleşmesinin dışında kalan borçlu olması gerekmektedir.

Nitekim öğretilerde, Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu'nda ve ilgili yönetmeliklerde, işletmesinin unsurlarını ya da bütünü bir başka kişinin borcuna teminat olarak rehnedene kişilerin "üçüncü kişi" olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığı, zira, bu kişilerin Kanunun yöneldiği rehin sözleşmesinin bizzat tarafı oldukları; rehin sözleşmesi açısından üçüncü kişi konumunda bulunanın ise borcu teminat altına alınan borçlu olduğu haklı olarak belirtilmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 15).

Üçüncü kişinin sıfatı TİTRK 3'e uygun olmalıdır. Bir başkasının borcu için taşınırını rehinletmesi, sözleşmenin tarafları açısından geçerli olan kurallara aykırı olmamalıdır. Örneğin, rehin alan kişinin kredi kuruluşu olması durumunda, rehin veren tacir, esnaf, çiftçi, üretici örgütü, serbest meslek erbabı gerçek veya tüzel kişi olmalıdır. Veya rehin alan tacir veya esnaf ise rehin verecek kişi de ancak tacir veya esnaf olabilir (Şit İmamoğlu, 2017: 19; Duran, 2017: s. 107). Buna karşılık, Oğuz, tacir, esnaf, çiftçi, üretici örgütü serbest meslek erbabı gerçek ve tüzel kişilerin borçlu lehine rehin verebileceği gibi bu tanımlama içine girmeyenlerin de fiil ehliyetlerinde kısıtlama olmamak koşuluyla borçlu lehine rehin verebileceği düşüncesindedir (Oğuz, 2017:10).

TİTRK'nın 7. maddesinin değişiklikten önceki hali,

²² Oğuzman/ Selici/ Oktay-Özdemir, taşınır rehininin görevinin belirli bir alacağı teminat altına almak olduğunu ifade etmektedir (Oğuzman/ Selici/ Oktay-Özdemir, 2014: 1000).

“Birleşme ve karışma” başlığı altında, “(1) Birleşen veya karışan taşınır varlıklar üzerinde rehin hakkı kurulabilir.

(2) Bir taşınırın diğer bir taşınır ile bütünüleyici parçası olacak şekilde karışması veya birleşmesi halinde; rehin hakkı o taşınır varlığın tamamı üzerinde tesis edilmiş sayılır.

(3) Birleşen veya karışan taşınır varlıkta devam eden rehin hakkı, her bir birleşen taşınır varlığın; birleşme anındaki değerinin, birleşmiş ürün değerine oranı üzerinden devam eder.

(4) Taşınır varlıkların birbiriyle birleşmesi veya karışması halinde, alacaklılar yeni varlık üzerinde kendi taşınırlarının birleşme veya karışma zamanındaki değerleri oranında paylı rehne sahip olur.”

şeklinde iken, madde başlığı da dahil olmak suretiyle hüküm, 7099 sayılı Kanun’un 29. maddesiyle, “Rehnin kapsamı” başlığı altında,

“(1) Taşınır varlığın gelecekteki her türlü faiz, sigorta gibi hukuki getirileri ile doğal ürün ve ikamesi mallar, taşınır varlık ile birlikte doğrudan rehnin kapsamına girer.

(2) Bir üretim sürecinin, kullanıldığı taşınır varlıklarla birlikte rehnedilmesi halinde rehin, üretim sürecinde ve sonucunda gerçekleşecek olan alacak üzerinde aynı oranda ve sırada kendiliğinden tesis edilmiş sayılır. Buna ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

(3) Bir taşınırın rehinli olduğunu bilmeyen veya bilmesi gerekmeyen iyiniyetli üçüncü kişinin iyiniyeti korunur.”,

şeklinde tamamen değiştirilmiştir.

Hükmün değişik halinde, madde başlığı ile içerik uyumlu değildir. 6750 sayılı TİTRK’da rehnin kapsamı asıl olarak 5. maddede düzenlenmiş olup, 7. maddede, rehin konusu taşınır varlığın yerine geçebilecek ikame değerlerin de rehnin kapsamına dahil olduğu düzenlenmektedir. İyiniyetli üçüncü kişinin korunmasına ilişkin fıkra da madde başlığı ile uyumlu değildir.

Öğretide, bu değişiklikten önce ikame değerlerin rehnin kapsamına dahil olması gerektiği, bu konunun yasada açıkça düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Hamamcıoğlu/ Karamanlıoğlu, 2017: 111).

Hükümde ayrıca üretim sürecinin kullanıldığı taşınır varlıklarla birlikte rehnedilmesinden söz edilmektedir. Bununla birlikte, üretim sürecinin rehne konu olup olamayacağı tartışılabilir niteliktedir.

4. Rehinli Taşınır Sicili (TİTRK 8)

Rehin hakkının tesisi ve üçüncü kişilere karşı hüküm ifade etmesi, rehinli alacaklılar arasında öncelik hakkının belirlenmesi, rehinli taşınır varlık ile alacağın devrinin tescili amacıyla Rehinli Taşınır Sicili kurulur (TİTRK 8/1). Bu sicili ifade etmek üzere, TARES kısaltması kullanılmaktadır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Türkiye Noterler Birliği arasında yapılan protokol gereği, TARES'in kuruluş ve işleyişi Türkiye Noterler Birliği tarafından gerçekleştirilmiş olup; her noter tarafından TARES işlemleri yapılabilmektedir.

Tescil talebi, rehin sözleşmesinin her iki tarafınca birlikte yapılmalıdır (Rehinli Taşınır Sicili Yönetmeliği 22/1). Tescil kurucu niteliktedir. Bu nedenle rehin hakkının doğabilmesi için taraflar arasında rehin sözleşmesinin akdedilmesi yeterli değildir.

TİTRK'ten farklı olarak TİTRK'da rehin sözleşmesinin akdedilmesinden sonra tescil işlemi için herhangi bir süre öngörülmemiştir. Böylece TİTRK 5/II'deki sürenin emredici olup olmadığına ilişkin tartışmanın son bulduğu söylenebilecektir (Bahtiyar, 2017: 54).

TİTRK'deki yolsuz sicil kaydına güvenerek hak iktisap eden kişinin bu iktisabının korunmasına ilişkin sicile güven ilkesine yer verilmemiştir (Arkan, 2017: 56; Bahtiyar, 2017: 55).

Rehinli Taşınır Sicili alenidir (TİTRK 8/2). Ancak burada sözü geçen aleniyetin ticaret siciline benzer bir aleniyet yani kişinin ilgisini dahi ispat etmesine gerek kalmaksızın sicili inceleyebileceği şekilde anlaşılıp anlaşılamayacağına ilişkin TİTRK'te bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Rehinli Taşınır Sicili Yönetmeliği 26/1'de ilgisini ispat eden herkesin, rehin verenin rehinli işlemleri ile Kanun uyarınca rehne konu edilebilecek taşınır varlıklar üzerindeki rehin hakları ve bu rehinlere ilişkin diğer hususları görmek amacıyla Sicilden onaylı belge talebinde bulunabileceği; 30/1'de ilgisini ispat eden herkesin Sicilde sorgulama işlemi yapabileceği düzenlenmiştir. Ticaret

Sicili ile Rehinli Taşınır Sicili arasında neden böyle bir ayırım yapıldığı hususu gerekçede açıklanmamıştır.

Taşınır rehninde, TARES ile aleniyetin sağlanması suretiyle, taşınır rehni sözleşmeleri daha güvenli ve hızlı bir şekilde yapılabilecektir. Böylece TARES finansmana erişim kolaylığı açısından önemli bir fayda sağlayacaktır. Bununla birlikte öğretide Şit İmamoğlu, rehin veren sıfatına sahip olabilecek tacir, esnaf, çiftçi, üretici örgütü, serbest meslek erbabından TİTRK 5'te sayılan bir taşınır veya alacağı devralacak olan kişinin TARES'i inceleyerek, taşınır üzerinde bir rehin bulunup bulunmadığını araştırması gerekeceğinden, devrin zorlaşacağını, zira, taşınırı devralan kişinin taşınır mülkiyetini iyiniyetle kazanımı korunmayacağını ifade etmiştir (Şit İmamoğlu, 2017: 39). Bununla birlikte, yazarın makalesinin yayınlanmasından sonra, TİTRK 7/3 ile bir taşınırın rehinli olduğunu bilmeyen veya bilmesi gerekmeyen iyiniyetli üçüncü kişinin iyiniyetinin korunacağına ilişkin bir değişiklik yapılmıştır²³.

Ticari işletmede yer alan varlıkların rehni diğer kanunlarca bir sicile tescilini gerektiriyorsa bu rehin ilgili sicillere bildirilir (TİTRK 5/2).

Rehin sözleşmesinin kurulması açısından TARES'e bildirim kurucu etkiye sahip olmakla birlikte, TARES'e bildirim yapıldıktan sonra diğer sicillere yapılan bildirim kurucu etkiye değil, olsa olsa açıklayıcı bir etkiye sahip olabilecektir.

5. Rehin Alacaklısının Gecikmesinde Tehlike Bulunan Hallerde Gerekli

Önlemleri Kendiliğinden Alabilmesi (Titrk 12)

TİTRK 12/2'ye göre, zilyed, rehinli taşınırın değerini koruyacak gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Zilyed, rehinli taşınırın değerini düşüren davranışlarda bulunursa; alacaklı, hakimden bu gibi davranışları yasaklamasını isteyebilir. Alacaklıya, gerekli önlemleri almak üzere hakim tarafından yetki verilebileceği gibi; gecikmesinde tehlike bulunan hallerde alacaklı, böyle bir yetki verilmeden de gerekli önlemleri kendiliğinden alabilir.

²³ TARES'in iyiniyeti ortadan kaldırıp kaldırmayacağı hususu da ayrıca tartışılabilir. Bu konuda bkz. "8." başlığı ve 28. dipnotta yapılan açıklamalar.

Gecikmesinde tehlike bulunan hallerde, mahkeme tarafından yetki verilmeksizin rehin alacaklısının gerekli önlemleri alabilmesi, düzenleme içeriğinin belirsizliği ve sınırlanmamış olması karşısında uygulamada sorunlara yol açabileceği gerekçesiyle öğretilerde eleştirilmektedir (Bahtiyar, 2017: 58; Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017:128). Öğretilerde Oğuz, hukuk devleti ilkesinin gereği olarak rehin alacaklısının aldığı bu tedbirin etkisi devam edecek veya tedbir süreklilik arz edecek ise hâkim onayına sunulması gerektiği kanaatinde (Oğuz, 2017: 23).

Rehin alacaklısının her türlü tacir olabilmesi de, daha önce de belirtildiği üzere rehin işleminin güvenilirliğini zedeleyebilecektir.

Rehin alacaklısı, rehin veren ya da üçüncü bir kişinin zilyetliğinde bulunan rehne konu taşınır varlığı denetleme hakkına sahiptir (TİTRK 12/4). Denetleme hakkının nasıl kullanılacağı da belirsizdir (Hamamcıoğlu/ Karamanlıoğlu, 2017: 129; Şit İmamoğlu, 2017: 39).

Öğretilerde, denetleme hakkının teminat konusu varlıkların mevcudiyetinin ve değerinin korunup korunmadığının kontrol edilmesine yönelik olmak üzere, rehinli taşınırı gezip görme, yoklama, tüketme, kontrol etme, bilgi alma, kullanma vb. davranışlarla gerçekleştirilebileceği, ayrıca bu hakkın sınırlarının/çerçevesinin belirlenmesinde dürüstlük kurallarına ve varsa sözleşme hükümlerine uygun davranılması gerektiği kabul edilmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 43; Antalya/Acar, 2017: 163; Oğuz, 2017: 23; Duran, 2016: 112).

Burada, taşınır varlıklar üzerinde bireysel olarak rehin kurulması ile ticari işletme veya esnaf işletmesi üzerinde rehin kurulması halinde kullanılacak denetleme hakkının birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bireysel rehin kurulması durumunda, denetleme hakkının sınırlarının çizilmesi daha basit iken, ticari işletme veya esnaf işletmesi bir bütün olarak rehne konu oluşturduğunda, denetleme hakkının kullanılması ve kullanılan bu hakkın TİTRK'ya uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını belirlemek daha zor olacaktır. Bu bağlamda, örneğin, yöneticilerin nitelikli olmadığı verilen kararlar nedeniyle rehin konusu taşınır varlıkların değerinin düşeceği/zarar göreceği gerekçesiyle ticari kararlara müdahale, ticari işletmenin belirli bir yönde kullanılması/kullanılmaması istenebilir mi? Veya rehin alacaklısı kendi seçmiş olduğu

özel güvenlik görevlileri aracılığıyla, üstelik bedeli rehin borçlusunu tarafından ödenerek sürekli bir şekilde denetleme yapma imkânına sahip olabilir mi? Ya da kamera sisteminin kurulması yoluyla işletmedeki taşınır varlıklar üzerinde tasarrufta bulunulup bulunulmadığı konusunda denetim yapılabilir mi? Ya da genel olarak denetimin şekline, koşullarına ilişkin olarak hangi ölçüde rehin sözleşmesine hüküm konulması mümkün olabilir? Bu hususlar tartışılabilir niteliktedir.

TİTRK 12’de yer alan denetleme hakkı ve gecikmesinde tehlike bulunan hallerde rehin alacaklısının gerekli önlemleri alabilmesi rehin alacaklısının alacağına kavuşması açısından bir güvence ve dolayısıyla finansmana erişim kolaylığı yaratabilecek ise de; bu hakların kullanımının belirsizliği, sınırlarının çizilmemiş olması kötüye kullanımlara neden olabilecektir. Bu da uzun vadede taşınır rehni sözleşmesinin sayısında bir azalmaya yol açabilecektir.

6. Değer Tespiti (Titrk 13)

TİTRK 13 uyarınca, rehin konusu varlığın değerinin tespiti kural olarak isteğe bağlı olmakla birlikte, bazı hallerde değerinin tespit edilmesi zorunludur (TİTRK 13/1; Değer Tespiti Yönetmeliği 9/1). Buna göre, borçlunun temerrüdü (TİTRK 14/1-a), tarafların anlaşamaması, rehlinli varlığın işlenmesi, başka bir varlık ile birleşmesi veya karışması hallerinde değer tespiti zorunludur (TİTRK 13/2; Değer Tespiti Yönetmeliği, 9/2).

TİTRK 13/1’de, tarafların, rehin hakkının kurulması öncesinde de rehne konu taşınırın değerinin tespitini ancak ikinci fıkrada belirtilen usulle, yani Sulh Hukuk Mahkemesi aracılığıyla yaptırabilecekleri düzenlenmiştir.

Rehin Yönetmeliği 9/1’de ise, “(1) *Rehin sözleşmesinin tarafları, rehin hakkının kurulması öncesinde rehne konu taşınırların değerini herhangi bir değerlendirme hizmeti almaksızın serbestçe kararlaştırabilir. Taraflar arasında değer tespiti konusunda bir anlaşma sağlanamaması halinde, yetkili mahkemeden rehne konu taşınır varlığın değerini tespit ettirmek üzere talepte bulunulur.*” denilerek, TİTRK 13/1’e açıkça aykırı şekilde, rehin hakkının kurulması öncesinde tarafların taşınırın değerini Sulh Hukuk Mahkemesi aracılığıyla almaksızın serbestçe kararlaştırabilecekleri öngörülmüştür. Değer Tespiti Yönetmeliği 9/1, açıkça TİTRK 13/1’e aykırıdır. Normlar hiyerarşisine aykırılık taşıyan bu düzenleme eleştirilebilecek niteliktedir.

Öğretide, Antalya/ Acar, temerrüt, birleşme veya karışma gibi olağanüstü bir durum olmadığı halde tarafların mahkemeye başvurmak zorunluluğundan bahsetmenin yararsız ve masrafsız gözüktüğü, dolayısıyla TİTRK 13/1 hükmünün taraflar dilerse mahkemeye başvurabilecekleri şeklinde anlamak gerektiği düşüncesindedirler (Antalya/Acar, 2017: 124).

Bununla birlikte, rehinli varlığın değerinin taraflarca kararlaştırılabilmesi, özellikle ekonomik olarak güçlü olan rehin alacaklısının yararına rehin borçlusunun da zarara uğramasına neden olabilecektir. Zira rehin alacaklısı rehin konusu taşınırın değerini olduğundan düşük tespit edebilecek, buna karşılık rehin borçlusu ekonomik yönden güçlü olan tarafa, bu konuda itiraz etme imkânı bulamayacaktır. Bu da rehin konusu taşınırın, rehin verenin temerrüdü halinde rayicinden çok daha düşük bir bedele rehin alacaklısının mülkiyetine geçmesine neden olabilecektir. Değer tespiti pratik bir yöntem ve dolayısıyla finansmana erişim kolaylığı sağlayacak olmasına rağmen tarafların rehinli taşınırın değerini serbestçe belirleyebilmeleri, hükümden beklenen faydayı azaltabilecektir.

Buna ek olarak, tarafların özgürce rehinli taşınırın varlığın değerini belirlemesi durumunda rehin verenin uğrayabileceği zarar ile tarafların Sulh Hukuk Mahkemesine başvurması durumunda yapacakları masraf (tüketicinin konut finansmanı sözleşmesi imzalaması durumunda taşınmazın değerinin belirlenmesi yönündeki ekspertiz ücretinin dahi zorunlu, makul ve belgeli bir gider olduğu düşünüldüğünde) karşılaştırıldığında, Mahkeme aracılığı ile değer tespiti yaptırılması yönündeki TİTRK 13/1 hükmüne üstünlük tanınması gerekir.

Hükmün konuluş amacı da böyle bir yorumu haklı kılacak niteliktedir. Ayrıca, rehin kurulmasından önce Mahkemeye başvurmaksızın tarafların serbestçe taşınır varlığın değerini belirleyebilmeleri, TİTRK 13 hükmü göz önüne alındığında contra legem bir yorumdur.

Öncelikle konu ikili bir ayırım yapılarak incelenmelidir. Birincisi, değer tespiti yaptırma zorunluluğunun bulunup bulunmadığı, ikincisi değer tespitine ilişkin yöntem. TİTRK'da bazı durumlarda/zamanlarda (temerrüt, birleşme ve karışma) değer tespiti yaptırma zorunluluğundan söz edilmektedir. Bunun dışında değer tespiti yaptırma

zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat taraflar, değer tespiti yaptırmak istiyorlarsa, TİTRK 13/1'e göre, Mahkeme aracılığıyla değer tespiti yaptırmak zorundadırlar.

Bunun yanında, TİTRK 13/1 "rehin hakkının kurulmasından önce" diyerek zamansal bir ayırım yapmış, rehin hakkının kurulmasından sonra ve fakat temerrüt, birleşme ve karışmanın söz konusu olmadığı durumlarda, değer tespitinin nasıl yapılacağını düzenlememiş görünmektedir. Nitekim, öğretilde Göle/Aydoğan, kanun koyucunun değer tespiti işleminin rehin hakkının kurulmasından önce yapılmasını öngörüp sonradan yaptırılabilir halleri belirli nedenlerin varlığına veya iki yıllık sürenin geçmesine bağlamasını, rehin hakkının tesisi sonrası bu durumlar dışında kanun kapsamında değer tespiti işlemi yaptırılmasına izin verilmediğini gösterdiği düşüncesindedir (Göle/Aydoğan, 2017: 36)

Oysa, TİTRK'da değer tespiti konusundaki bu tartışmaları ortaya çıkarmayacak şekilde herhangi bir ayırım yapmaksızın değer tespitinin zorunlu tutulması suretiyle her durumda Sulh Hukuk Mahkemesi aracılığıyla yapılması oldukça faydalı olurdu²⁴. Bu yöndeki bir değişikliğin, TİTRK'nın finansmana erişim kolaylığı sağlama yönündeki amaca da uygunluk taşıyacağı kanaatindeyim.

Daha önce de belirtildiği üzere, işletmenin tamamının rehnedildiği hallerde, taşınır varlıkların borcu karşılayıp karşılamadığının tespiti sonraki zamanlarda ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları en baştan ortadan kaldıracaktır (Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017: 114; Antalya/ Acar, 2017: 123)²⁵. Bu da taşınır rehni kurulmasını ve dolayısıyla finansmana erişimi kolaylaştırabilecektir.

İtiraz üzerine yapılan değer tespitinin kesin olması, bu tespit yapıldığı tarihten itibaren iki yıl geçmedikçe yeniden değer tespiti istenememesi, taşınır varlıkların

²⁴ Aynı yönde, Şit İmamoğlu, 2017: 48. Göle/Aydoğan, gerek teminat miktarının sağlıklı belirlenebilmesi, gerekse asıl borç ilişkisinin ifa edilmemesi halinde söz konusu olacak yaptırımlarda rehin borçlusunun ve rehin alacaklısının korunabilmesi açısından rehnedilen varlıkların değerinin doğru şekilde tespit edilmesinin büyük önem taşıdığını, bunlarla birlikte, bu tür işlemlerin gerçek piyasa değeri üzerinden yapılması kayıt dışı ekonomisinin önlenmesi ve denetim altına alınabilmesi bağlamında da işlevsel olduğu düşüncesindedir (Göle/Aydoğan, 2017: 36).

²⁵ Yazarlar ayrıca, uygulamanın değer tespitinin rehin hakkının kurulmasından önce gelişeceğini ifade etmektedirler (Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017: 114).

değerinin kısa sürede değişebilecek nitelikte olabilmesi nedeniyle öğretide eleştirilmektedir (Hamamcıoğlu/Karamanlıoğlu, 2017:114).

7. Alacaklının Rehinli Taşınırın Mülkiyetinin Devrini Talep Yetkisi (Titrk 14/1-A)

Rehin hukukunun temel ilkelerinden biri borcun zamanında ödenmemesi durumunda, rehin konusu malların mülkiyetinin doğrudan doğruya alacaklıya geçmesi konusunda tarafların yapmış olduğu anlaşmaların geçersiz olmasıdır (lex commissoria yasağı). Böyle bir yasak kötüye kullanımların önlenmesi amacıyla kabul edilmiştir. Aksi durumda, rehin alacaklısı alacağın çok daha üstündeki değerde malları iktisap etme olanağına sahip olabilirdi. Bu nedenle teminatlarının azalması nedeniyle diğer alacaklılar da zarara uğrayabilirdi (Bahtiyar, 2017: 56).

TİRK 14, anılan gerekçelerle lex commissoria yasağını düzenlemiştir. Bununla birlikte, TİTRK'da bu yasak düzenlenmediği gibi yasağın tam aksine rehin borçlusunun, borçlarını süresinde ifa etmemesi halinde alacaklının, rehinli taşınırın mülkiyetinin devrini talep edebileceği belirtilmiştir²⁶ (TİTRK 14/1-a). Hükümün, lex commissoria yasağını kaldırıp kaldırmadığı hususu öğretide oldukça tartışmalıdır.

Öğretide Şit İmamoğlu, söz konusu düzenlemenin lex commissoria yasağını kaldırdığı, bu düzenleme ile işletmelerin sadece rehinli alacaklı karşısında değil, rehinli taşınır devralmak isteyenlere karşı da sömürüye açık bırakıldığı, rehinli taşınırları devralacak olan kişinin, bu taşınırların devrinin yasaklanmamasından dolayı başkasına geçme riski nedeniyle çok daha az bir bedel teklif edileceği düşüncesindedir (Şit İmamoğlu, 2017: s. 39-40).

Antalya/Acar ise TİTRK 14/1'deki imkanların bu yasağı ortadan kaldırmadığı, zira anılan imkanların temerrüde düşme halinden sonra İİK 24 uyarınca söz konusu olduğunu, bu yasağın alacağın muaccel olmasından önceki anlaşmalar bakımından söz konusu olduğunu, alacağın doğumu ve muacceliyetinden sonra tarafların bu yönde anlaşma yapmasının yasak kapsamında olmadığını, oysa TİTRK 14/1'deki imkanın alacağın muaccel olmasından daha öte yani temerrüt sonrasına ilişkin olduğunu, üstelik

²⁶ Göle/Aydoğan, bu düzenlemenin yürürlükten kaldırılmasının yararlı olacağını belirtmektedir (Göle/Aydoğan, 2017: 46).

burada yasal bir imkan olduğunu ve ekspertiz yoluyla objektif olarak taşınırın değerinin saptandığını ve ödeme güçlüğü bağlamında bu objektif değer esas alınarak borçlunun borcundan kurtulması söz konusu olduğu için rehin veren aleyhine sömürü ve ahlaka aykırılık ihtimalinin de zayıf olduğu kanaatindedir (Antalya/ Acar, 2017: 131-132). Bununla birlikte yazarlar eserlerinin ilerleyen sayfalarında, TİTRK'nın genel ve götürü bir şekilde, kapsamına dâhil taşınır rehni ilişkilerinde bu imkânı birinci derece alacaklıya önceden tanıdığını, bu yönüyle bakıldığında lex commissoria yasağına aykırı bir düzenleme görünümünde olduğunu, ne var ki, yasa bunu kabul ettiği için genel yasağa yasal bir istisna getirildiğini ifade etmektedirler (Antalya/ Acar, 2017: 149)

Ölmez de, TİTRK 14 hükmü ile alacaklıya tanınan talep hakkının lex commissoria yasağı kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği, zira hüküm uyarınca mülkiyetin devrinin alacaklıya Kanun uyarınca tanınan bir hak olup, taraflar arasında buna yönelik bir anlaşma yapılmadığı, bu yasağın alacağın muacceliyet kazanmasından önce yapılan anlaşmalar bakımından geçerli olduğu, TİTRK 14/1- a bendi ile tanınan hakkın borçlunun temerrüdü halinde gündeme geldiği kanaatindedir (Ölmez, 2017: 278-279).

Oğuz da aynı şekilde, lex commissoria ilkesinin borçluyu koruyan fonksiyonlarının yerini tutan düzenlemelerin yapılması halinde rehin konusunun devir alınmasının bu ilkeye aykırılık teşkil etmeyeceğini, TİTRK'da lex commissoria yasağının yerini tutan ve rehin haklarını koruyan düzenlemelere yer verildiğini, bunlardan ilkinin rehin konusunun tarafsız ve objektif olarak tespitini sağlayan bir yöntemin benimsenmesi olduğunu (TİTRK 13), buna ek olarak kullanılan kredi tutarından daha yüksek tutarda taşınırın rehin alınmasının yasaklandığını (TİTRK 5/2), ikinci olarak, taşınır konusu rehnin mülkiyetinin borçlunun temerrüde düşmesinden sonra yapılmasının zorunlu olduğunu (TİTRK 14/1), üçüncü olarak, rehnin alacağın teminatını oluşturmak kasdı ile alındığını, mülkiyeti devir amacıyla rehin alınmadığını ifade etmektedir (Oğuz, 2017: 25).

Öğretide Hamamcıoğlu/ Karamanlıoğlu yasağın sadece teminat altına alınan alacağın muacceliyetinden önce yapılan anlaşmaları kapsadığı, alacağın muaccel hale geldikten sonra kendi iradesi ile malını devretmeye karar verebileceği, bu noktada irade özgürlüğüne üstünlük tanınması gerektiği, söz konusu düzenlemenin genel yasağa

kanuni bir istisna getiren özel bir hüküm²⁷ olduğunun söylenebileceği kanaatinde dir (Hamamcıoğlu/ Karamanlıoğlu, 2017: 131).

Lex comissria yasağının, teminat altına alınan alacağın muaccel olmasından önce yapılan anlaşmaları kapsadığı, oysa TİTRK 14/1’de temerrüt gerçekleşikten sonra ancak böyle bir talepte bulunulabildiği, TİTRK 13 ile taşınırın değerinin güvenli ve objektif bir şekilde belirlenebildiği (bu nedenle rehin verenin en azından teorik olarak zarara uğrama ihtimalinin olmadığı, tam aksine birçok durumda taşınırın cebri icra ile satışından daha yüksek bir tutarda borcun azalmasına neden olacağından rehin verenin menfaatine üstünlük tanınan bir düzenleme olduğu), bu bedenle lex comissoria yasağına aykırılık taşımadığı/zedelediği, ona istisna teşkil etmediği kanaatindeyim.

8. Rehin Veren Rehinli Taşınır Devretmesi

Rehin veren, rehinli taşınır varlığın devri ile alacağın devrini Sicile tescil ettirmekle yükümlüdür (TİRK 12/6).

Rehin veren, rehin alacaklısının iznini almaksızın rehinli taşınır devretme yetkisine sahiptir. Rehinli alacaklının izninin aranmaması nedeniyle menfaatleri zarar görebilecektir. Zira borcun ödenmemesi durumunda, rehin alacaklısı taşınırın mülkiyetinin kendisine devredilmesini isteme ve TİTRK 14’te kendisine tanınan diğer haklara sahip olsa da, bir taşınırın rehinli olduğunu bilmeyen veya bilmesi gerekmeyen iyiniyetli üçüncü kişinin²⁸ iyiniyeti korunmaktadır (TİTRK 7/3). Başka bir deyişle,

²⁷ Bilgin, TİTRK 14 hükmünün lex comissoria yasağını zedelediği düşüncesindedir (Bilgin, 2017: 654).

²⁸ Gürpınar, TİTRK 7’de değişiklik yapılmasından daha önceki dönemde yazmış olduğu makalesinde, TMK’nın 1020. maddesinin son fıkrasında, kimsenin tapu sicilindeki kaydı bilmediğini ileri süremeyeceği hususunun açıkça hükme bağlandığını, böyle bir ifadenin TİTRK’da ve Rehinli Taşınır Sicili Yönetmeliğinde bulunmadığını, ancak rehin hakkının, rehin sözleşmenin sicile tescil edilmesiyle üçüncü kişilere karşı hüküm ifade edeceğine yer veren TİTRK 9, sicilin aleni olarak tutulmasını hükme bağlayan TİTRK 8/II ve ilgisini ispat eden herkese sorgulama hizmetinin verildiği (Sicil Yönetmeliği 30/I) bir sicilde, rehin sözleşmesinin tesciliyle rehin hakkının üçüncü kişilere karşı hüküm ifade edeceğinin açıklanmasının, tescilin üçüncü kişilerin iyiniyetini ortadan kaldırdığının açıklanmasından başka bir şey olmadığını, bu yüzden rehinli taşınır sicilindeki bir kaydı da bilmediğini kimsenin ileri süremeyeceğini, sicile tescil ile üçüncü kişilerin rehin hakkının varlığı hakkındaki bilgisizliği ortadan kaldıracığını, tescilin iyiniyeti ortadan kaldırırsa da, onların bu varlıklar üzerinde hak kazanmalarına engel olmayacağını sadece bu kişilerin bu varlıklar üzerindeki hakkı, rehin yüküyle birlikte kazanacaklarını, sicil nedeniyle iyi niyetli sayılmayacakları

iyiniyetli 3. kişi rehinli taşınır malın mülkiyetini rehin yükü olmaksızın iktisap edebilecektir. Dolayısıyla rehin alan kişi TİTRK 7/3'te yapılan değişiklik sonrasında, iyiniyetli taşınır varlığın mülkiyetini devralmış olan kişiden mülkiyetin kendisine devredilmesini isteyemeyecektir. Bu bağlamda, rehin verenin rehin alacaklısının iznini olmaksızın taşınırı devredebilme imkânına sahip olması ve üçüncü kişinin iyiniyetinin korunması rehlin kurulmasını ve finansmana erişimi zorlaştıracak niteliktedir²⁹.

Oysa Yasanın ilk halinde, rehinli taşınırı devralan kişinin, taşınırın mülkiyetini iyi niyetle kazanımını koruyan bir hüküm bulunmamakta ve rehin alan rehinli taşınır varlığın mülkiyetinin kendisine devredilmesini talep edebilmekteydi.

9. Temerrüt Sonrası Haklar (Titrk 14)

TİTRK 14'de 7099 sayılı Kanun'un 31. maddesiyle yapılan değişiklikten sonra, borçların ifa edilmemesi durumunda alacaklı, rehinli taşınırın mülkiyetinin kendisine devredilmesini talep edebileceği gibi alacağını varlık yönetim şirketlerine de devredebilir. Bunların yerine alacaklı genel hükümler çerçevesinde takip de yapabilir. Bu üç yoldan birini seçmek rehin alanın yetkisindedir.

Bununla birlikte, 7099 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce rehin alan ancak diğer yollardan alacağını tahsil edemez ise genel hükümler çerçevesinde³⁰ takip

için devraldıkları taşınır varlıklar üzerindeki rehin hakkının bertaraf edilmesini isteyemeyeceklerini, sicilin böylece rehin hakkının korunmasını sağlayacağını, bu sonucun ise döner malvarlığı için tüketiciler açısından kabul edilemeyeceğini, tüketicilerin edinecekleri her taşınır mal hakkında rehinli taşınır sicilini incelemek zorunda bırakılmalarının kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Gürpınar, *Rehinli Taşınır Sicili*, 2017: 96-97.

²⁹ Şit İmamoğlu (TİTRK 7/3'teki değişiklikten önce), rehin alacaklısının izninin aranmamasının, rehlin yaygınlaşmasını zorlaştıracığının düşünülebileceğini, ancak çıkarları kanun koyucu tarafından reddedilen asıl çevrenin, rehne konu münferit taşınırı, döner malvarlığını veya alacağı devralma olasılığı bulunan üçüncü kişiler olduğunu, rehin hakkının, rehin sözleşmesine tescil edilmesiyle üçüncü kişilere karşı hüküm ifade edeceğini (TİTRK 9/1), taşınırı emin sıfatıyla zilyetten iyiniyetle kazanan üçüncü kişileri koruyucu hiçbir hüküm sevk edilmediğini belirtmektedir (Şit İmamoğlu, 2017: 34-35).

³⁰ Öğretide, genel hükümlerden kastedilenin, haciz veya iflas yoluyla takip olduğu, rehlin paraya çevrilmesi yoluyla takip olmadığı, zira rehin alacaklısının TİTRK kapsamında, yaptığı ve rehinli taşınırın mülkiyetinin kendisine devrini talep ettiği özel prosedürlü takip neticesinde taşınır mülkiyetini kazanmakla beraber halen tahsil edemediği alacak tutarı bulunduğu takdirde genel hükümlere göre takip yollarına başvurabileceği öngörülmüş olup, bundan sonra alacaklının genel hükümlere göre yapacağı takibin ancak haciz ya da iflas yoluyla ilişkilendirilebileceği, zaten rehin

yapabilmektedir. Alacağını tahsil edebilmesi için bu üç yoldan birisini seçme imkânının rehin alana tanınması alacaklının menfaatine bir değişikliktir. Zira rehin alan öncelikle rehinli taşınırın mülkiyetinin devredilmesi veya alacağın varlık şirketine devri yerine genel hükümlerle takip yapma yolunu tercih edebilecektir. Örneğin rehinli taşınırın değer tespitinin yapılması ve itiraz üzerine değer keskinleşmesinden sonra rehinli taşınırın değerinde düşme meydana gelebileceği gibi rehin alan taşınırın mülkiyetini devraldıktan sonra kendisi üçüncü kişilere satarak devretmek istemeyebilecektir.

Dolayısıyla rehin alanın alacağına kavuşması açısından öncelikle belirli yollara başvurmak zorunda bırakılmayarak bu konudaki tercih hakkının kendisine bırakılması finansmana erişim açısından kolaylık sağlayacak bir gelişme (değişiklik) olarak kabul edilebilecektir.

10. Rehin Alacaklısının Rehin Kaydını Sicilden Terkini Talebi (Titrk 15)

TİTRK 15/1³¹ uyarınca, “Rehin alacaklısı, alacağın son bulunduğu tarihten itibaren yabancı hukuka tabi rehin alacaklısı tarafından otuz, Türk hukukuna tabi rehin alacaklısı tarafından on beş işgünü içinde, rehin kaydının Sicilden terkini için başvuruda bulunur. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen rehin alacaklısı hakkında rehin veren veya borçlunun şikayeti üzerine güvence altına alınan borç tutarının onda biri oranında idari para cezası Bakanlıkça uygulanır.”

Ayrıca, böyle bir düzenlemeye rağmen alacağın son bulmasını müteakip rehlin terkini için süresi içinde Sicile başvurmaması halinde, borcunu ödeyen ve bunu belgeleyen borçlu, bizzat kendisi de rehlin terkinini Sicilden isteyebilecektir (TİTRK 15/3).

Hüküm, taşınır rehni kurulmasını kolaylaştıracak niteliktedir (Antalya/Acar, 2017: 3). Zira böyle bir hüküm bulunmasaydı, rehin verenin tek tarafı olarak rehlin terkinini

alacaklısının TİTRK'ya göre rehinli taşınırın mülkiyetini edindikten sonra aynı taşınıra ilişkin rehlin paraya çevrilmesi yoluyla takip yapmasının eşyanın doğasına aykırı olduğu belirtilmiştir (Bilgin, 2017: 651).

³¹ Hüküm 7099 sayılı Kanun'un 32. maddesiyle değişikliğe uğramıştır. Değişiklikten önce, rehin kaydının sicilden terkini açısından yabancı hukuka tabi rehin alacaklısı, Türk hukukuna tabi rehin alacaklısı ayırımı bulunmamaktaydı. Ayrıca rehin kaydının sicilden terkini için üç günlük tek bir süre öngörülmüştü.

talep etmesi mümkün olmayacak, ayrıca hükme aykırı davranması halinde rehin alana idari para cezası uygulanamayacaktır.

11. Rehin Sözleşmesinin Sicile Tescilinden Sonra Zamanaşımının İşlememesi (Rehin Yönetmeliği 23)

Rehin Yönetmeliği'nin 23. maddesinde, rehin sözleşmesinin TARES'e tescilinden sonra rehin alacağı için zamanaşımı işlemeyeceği kabul edilmiştir. Anılan hüküm rehin alanın menfaatine olmakla ve böylece rehlin yaygınlaşmasına hizmet edebileceği söylenebilecek olmakla birlikte, TBK 159 hükmüne açıkça aykırıdır. Zira TBK 159'da *"Alacağın bir taşınır rehniyle güvenceye bağlanmış olması, bu alacak için zamanaşımının işlemesine engel olmaz; bununla birlikte alacaklının, hakkını rehinden alma yetkisi devam eder."* denilmektedir. Rehin Yönetmeliği 23, bu haliyle normlar hiyerarşisine açıkça aykırı olup eleştirilebilecek niteliktedir.

Sonuç

Kredi kuruluşlarının yanında, Yasada ve Yönetmelikte herhangi bir ölçüt olmaksızın herhangi bir tacir veya esnafın rehin alacaklısı olabileceğinin kabul edilmesi, rehin işleminin güvenilir ve itibar sahibi kuruluşlarla yapılması ilkesinin gözardı edilmesine ve bu suretle kurumun kötüye kullanılmasına yol açabilecek, uzun vadede finansmana erişim daha kolay olmasına rağmen taşınır rehniyle sağlanan teminatın tercih edilmemesine neden olabilecektir.

TİTRK ile rehin sözleşmesinin elektronik ortamda yapılabilmesine imkân tanınmıştır. Rehin sözleşmesinin elektronik ortamda yapılabilmesi taşınır rehninin akdedilmesini kolaylaştıracak bir düzenlemedir.

6750 sayılı Kanununun 5 inci maddesinin birinci fıkrasına eklenen "p" bendine göre, benzeri her türlü taşınır varlık ve hakkın rehnedilebileceği kabul edilerek, rehin hakkı kurulabilecek varlıklar sınırlı sayıda olmaktan çıkarılmış, sınırlı sayı ilkesi terkedilmiştir.

6750 sayılı TİTRK'nun amacı ve TİRK 5 ile 8/3 bir arada düşünüldüğünde, TİTRK 5'in dışında kalan ve özel sicili bulunan malvarlığı unsurları üzerinde TİTRK kapsamında rehin hakkının kurulamayacağını kabul etmek gerekir.

İşletmenin tümü üzerinde rehin kurulabilmesinde olduğuna benzer bir şekilde, bireysel rehinde de sadece borcu karşılamaya yetecek değerde malvarlığı unsurunun rehnedilmesine ilişkin genel bir hükmün bulunmaması gerekir.

TARES ile aleniyetin sağlanması suretiyle, taşınır rehni sözleşmeleri daha güvenli ve hızlı bir şekilde yapılabilecektir.

TİRK 12’de yer alan denetleme hakkı ve gecikmesinde tehlike bulunan hallerde rehin alacaklısının gerekli önlemleri alabilmesi rehin alacaklısının alacağına kavuşması açısından bir güvence ve dolayısıyla finansmana erişim kolaylığı yaratabilecek ise de; bu hakların kullanımının belirsizliği, sınırlarının çizilmemiş olması kötüye kullanımlara neden olabilecektir. Bu da uzun vadede taşınır rehni sözleşmesinin sayısında bir azalmaya yol açabilecektir.

6750 sayılı Yasa’da, değer tespitinin her durumda zorunlu tutulması suretiyle ve Sulh Hukuk Mahkemesi aracılığıyla yapılması oldukça faydalı olurdu. Bu yöndeki bir değişikliğin, TİTRK’nın finansmana erişim kolaylığı sağlama yönündeki amaca da uygunluk taşıyacağı kanaatindeyim.

Rehin verenin rehin alacaklısının iznini almaksızın taşınırı devredebilme imkânına sahip olması ve üçüncü kişinin iyiniyetinin korunması rehlin kurulmasını ve finansmana erişimi zorlaştıracak niteliktedir (TİTRK 12/6 ve 7/3).

Kaynakça

- Akipek Öcal, Şebnem (2017). Taşınır Rehni Sözleşmeleri ve Sözleşmelerde Şekil, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran 2017, Cilt 5, Sayı 1, 81-92.
- Antalya, Gökhan/Acar, Faruk (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni, İstanbul: Aristo.
- Arkan, Sabih (2017). Ticari İşletme Hukuku, Ankara: Sözkese.
- Bahtiyar, Mehmet (2017). Ticari İşletme Hukuku, İstanbul: Beta.
- Bilgin, Hikmet (2017). 6750 Sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu’na İcra-İflas Hukuku Açısından Genel Bir Bakış, TAAD, Yıl:8, Sayı:31 (Temmuz 2017), 619-657.
- Bozer, Ali/Göle, Celal (2017). Ticari İşletme Hukuku, Ankara: Sözkese.
- Çamurcu, Emin (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Sözleşmesinin Tarafları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXI, Y. 2017, Sa. 3, 201- 234.

- Duran, Arif (2016). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Sözleşmesi Tarafların Hak ve Yükümlülükleri, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2016.
- Ertaş, Şeref (2005). Tescilli Taşınır Rehinleri, DEÜHFD, 2005, Prof. Dr. İrfan Baştuğ Armağan, Cilt 7, Özel Sayı, 39- 50.
- Göle, Celal/ Aydoğan, Gökhan (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu'nun Ticaret Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Batider, Mart 2017, Cilt 33, Sayı 1, 5-51.
- Gürpınar, Damla (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehininin Teslime Bağlı Taşınır Rehni Kurallarından Ayrılan Yönleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 1, 2017, s. 111-159.
- Gürpınar, Damla (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu Uyarınca Kurulmuş Olan Rehinli Taşınır Sicilinin Tapu Sicili İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, 2017, s. 61-102.
- Hamamcıoğlu, Esra/ Karamanlıoğlu, Argun (2017). 6750 Sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanununa İlişkin Bazı Tespitler, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol: XIII, No.2 (2016), 95- 138.
- Oğuz, Sefer (2017), Ticari İşlemlerde Teslimsiz Tescilli taşınır Rehni, Bankacılar Dergisi, Sayı 100, Mart 2017, İstanbul.
- Oğuzman, Kemal/ Seliçi, Özer/ Oktay-Özdemir, Saibe (2014), İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Ölmez, Belin Köroğlu, Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu Uyarınca Ticari İşletme Rehni, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2017 (129).
- Topçuoğlu, Metin/ Çon, Ömer (2011). Ticari İşletme Rehninde Rehin Alacaklısının Korunması, TBB Dergisi 2011 (93), 174- 214.
- Şit İmamoğlu, Başak (2017). Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu Üzerine Bir İnceleme, Ankara: Sözkese.

Yayın Geliş Tarihi: 20.02.2018

Yayın Onay Tarihi: 11.03.2018

Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu •

Birinci Dünya Savaşının Kazakistan'a Etkileri

The Effects of First World War on Kazakhstan

Özet

1914-1918 yılları arasında gerçekleşen ve milyonlarca insanın ölümü, on milyonlarca insanın yaralanmasıyla sonuçlanan Birinci Dünya savaşı, coğrafi yayılım alanı savaşa katılan ülke ve insan sayısı bakımından dünya tarihinin gördüğü ilk büyük ve genel savaştır. Savaşın bitiminde ülkelerin siyasi haritaları yeniden çizilmiş, birçok imparatorluk tarihe karışmış, yeni siyasi rejimler ortaya çıkmış ve onlarca şehir yerle bir olmuştu. Savaş yıllarında Çarlık Rusya müstemlekesi olan Kazakistan, cephelere doğrudan bağlantısı olmasa da sosyal ve ekonomik açıdan savaşın tüm olumsuzluklarını yaşamış, 1916 yılındaki ayaklanmayla da adeta savaşın yeni bir cephesi haline gelmişti. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşının Kazakistan'a ekonomik ve siyasi etkileri incelenecek ve savaş devam ederken gerçekleşen ulusal bağımsızlık ayaklanması hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Birinci Dünya Savaşı, 1916 Ayaklanması.

Abstract

The First World War between 1914 and 1918, which resulted in the deaths of millions of people, the injuries of tens of millions of people, was the first major and general battle seen in world history in terms of the number of countries and people participating in the war. At the end of the war, the political maps of the countries were redrawn, many empires were wiped out, new political regimes emerged, and dozens of cities were destroyed. Kazakhstan, which was the Tsarist Russia in the war, experienced all the negativities of the war in social and economic terms, although it was not directly connected with the paghalites and became a new frontier in the war with there volts in 1916. This study will examine the economic and political impact of the First World War to the war while continuing to take place in Kazakhstan and will be given information about the national independence uprising.

Keywords: Kazakhstan, World War I, 1916 Revolt.

Giriş

19. Yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan, Rusya tarafından işgal edilmiş, ülkede Hanlık sistemi ortadan kaldırılmış ve Kazak toprakları tamamen Çarlık Rusya'nın sömürgesi haline gelmişti. Rus idaresinin emperyalist politikalarına karşı Kazak halkının yürüttüğü isyanlar bir netice vermemiş, Kazakistan'daki Rus baskı rejimi yıllar boyunca artarak devam etmiştir. Çarlık yönetiminin Kazakistan'daki sömürü siyaseti 20. Asrın başında doruk noktasına ulaşmıştı. Bu yıllarda Kazakların mümbit arazilerinin ellerinden alarak onları çöllere doğru sürme işlemleri hızlanarak devam etmekteydi. 1907 ile 1912 yılları arasında Merkezî Rusya'dan 2.400.000 Rus, Kazakistan'ın en verimli topraklarına yerleştirilmişti. Göçmen Ruslar ülkede alınmakta olan vergilerin birçoğundan da muaf tutulmuştu. Bu şekilde Kazak köylüsü büyük mağduriyete duçar edilmiş oluyordu. Sanayi merkezlerinde de durum farklı değildi. 1912-1914 yıllarında Orenburg-Taşkent Demiryolu, Spassk Bakır İşleme Fabrikası, Torgay Kömür madeni işçileri ile Dossor Petrol işçileri ekonomik sıkıntılardan dolayı grevler yapmış, nümayişler tertiplemişlerdi (Muhamedov ve Sırıbetulı 2009: 163-164). Kuzey ve Doğu Kazakistan'a göçmen Rus çiftçileri yerleştirme işlemi çok öncelerden başladığı için bölgedeki Kazakların ellerindeki arazi iyice azalmıştı. Sadece Yedisu Vilayetinde 1907 ila 1913 yılları arasında Kazaklardan alınarak Rus çiftçilere verilen arazi 2.700.000 hektarı geçmişti (Aspendiyarov 1994: 102). 1906-1915 yılları arasında toplam 20 milyon desyatına (1 desyatına=1,0925 hektar) arazi Kazakların ellerinden alınmıştı. 1917 yılının Ekim ayında ise bu miktar 45 milyon desyatınaya ulaşmıştı. 1869 yılının Haziran ayında Rusya Hükümeti, arazi sahibi olmak isteyen Rus çiftçileri için, Kazakistan topraklarından 15 desyatına arazi verileceği ile ilgili kanun çıkarmıştı. Kanunun uygulanması 20. asrın başlarında da devam etmekteydi. Tarım işlerinden anlamadığı gerekçesiyle Kazakların en verimli toprakları cüzi bir ücret karşılığında ya da zorla ellerinden alınarak Rus çiftçilere dağıtmaya başladı. Bu vaziyet karşısında milliyetçi Kazak entelektüellerinin yayın organı "*Kazak*" gazetesinde şunlar yazılmıştı: "*toprakları ellerinden alınan halkın, sürekli ikamet ettiği bölgede yaşamlarını devam ettirmesini sağlayacak hiçbir yasal imkan bulunmamakta. Haklarını talep edecek olursa başka yerlere sürgün edilmekle tehdit edilmekte. Çar, tüm halklara eşit muamele etmek zorunda değil mi? Kazaklar bütün bunları hak edecek ne yaptı?*" (Kerenov 2000: 10). Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov ve MirjakıpDulatov gibi aydınlar, Kazak gazetesinde çıkan

yazılarıyla halkın millî şuurunu uyandırmaya gayret etmişlerdi. Savaş yıllarında bu gazetede çıkan makalelerle halk Çarlık hükümetinin halka koyduğu yeni vergiler ve cepheye gönderilmesi istenen gıda ve maddiyat hakkında bilgi sahibi olmuştu (s. 11). Rusya Sömürge politikaları Kazakistan'da tüm şiddetiyle devam ederken, dünya tarihte benzeri görülmemiş büyük savaşa doğru ilerlemekteydi. Hem doğu, hem de batı yönünde topraklarını genişletme niyetindeki Çarlık Rusya hükümeti ise emperyalist politikalarını sürdürebilmek için, bu yeni durumda kendine bir konum belirleme yeni müttefikler bulma arayışına girmişti.

1. Savaşın Başlaması ve Kazakistan'a Etkileri

19. yüzyılın sonunda Türkistan topraklarının işgalini tamamlayan Çarlık Rusya, sınırlarını daha da genişletmek için Uzakdoğu arazisine yönelmişti. Ancak 1904 yılında Japonya karşısında beklemediği bir mağlubiyetle karşılaşınca dış politikadaki dikkatini yeniden Avrupa ve Yakın Doğu üzerinde yoğunlaştırdı. Rusya, önce Japonya ile anlaşarak, bu ülkenin Rusya aleyhine İngiltere ile bir ittifak kurması engellendi. Sonrasında İran petroleri sebebiyle İngiltere ile yaşanan sürtüşme çözüme kavuşturuldu. Rusya'nın yürüttüğü bu politikalar, Almanya için tehdit oluşturuyordu, nitekim Rusya'nın İtilaf Devletlerine katılmasıyla, Almanya önderliğinde İttifak grubuyla savaş ihtimali daha da artmıştı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki anlaşmazlığın temelinde İngiliz-Alman anlaşmazlığı yatmaktaydı. Rusya, bu anlaşmazlığın büyümesinde rol oynadı. Çarlık yönetimi Birinci Petro zamanından beri Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ele geçirmek istiyordu ve 20. asrın başında oluşan yeni siyasi konjonktürde bu amacına ulaşabileceğini düşünmekteydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Almanya'nın yakınlaşması, Rusya'nın dış politikasında Almanya'ya yoğunlaşmasına yol açtı. Çünkü Rusların boğazları ele geçirebilmesi için Kayzer Wilhelm yönetimindeki Almanya'nın gücünün kırılmasını gerektiydi. Ayrıca tüm Slavların koruyuculuğu rolünü üstlenen Rusların, Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurma planı da vardı ki bu da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile sorun yaşamasına yol açmaktaydı. Bununla birlikte Çeklerin de Avusturyalı ve Macarlarla eşit statüye getirilerek Avusturya-Macaristan Çek İmparatorluğunun kurulması da düşünülmekteydi. Tüm bunların gerçekleşmesi halinde, bütün Slavların Rus hegemonyası altına alınması planlanıyordu. Rusya, bu planlarını uygulamaya

koyabilmek için 1907-1914 yılları arasında silahlanmaya yaklaşık 5 milyar Ruble harcamış ve hazırlıklarını tamamlayarak uygun zamanın gelmesini beklemeye başlamıştı. Beklediği fırsat 28 Temmuz 1914 tarihinde gerçekleşti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun veliaht prensi Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi sonrası gelişen olaylar dünyayı savaşa sürükledi. 30 Temmuz günü Çar II. Nikola, Savunma Bakanına genel seferberlik için emir vermişti. 1 Ağustos 1914'te Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle, Rusya Birinci Dünya Savaşına dâhil olmuştu (Devlet 1985: 231-232). 20. Asrın başında Rusya'da iktidarın baskı ve zulümlerinden memnun olmayan, başta işçi sınıfı olmak üzere halkın geniş bir bölümü yönetimin aleyhine hareketler arasında yer almaya başlamıştı. Savaşın ilk yıllarında Tanenberg meydanında Alman orduları karşısında alınan mağlubiyet durumunun değişmesine yol açtı. Her sınıftan halk savaşın kazanılabilmesi için hükümete yardım etmeye karar verdi. Savaşın hemen öncesinde başlayan işçi grevleri dahi durmuş, tüm halk Çar'ın etrafında kenetlenmişti. Ancak verilen tüm desteğe rağmen cephede beklenen başarı gelmeyince, ihtilalci propagandaların da etkisiyle halk arasındaki uyum bozuldu ve Çar hükümetine verilen destek kesildi (Kurat 1993: 421-422).

“Halklar Hapishanesi” olarak adlandırılan Çarlık Rusya'da yaşam,savaş başladıktan sonra daha da dayanılmaz bir hal almıştı. 1917 Bolşevik Devriminin lideri V. Lenin, bu konu hakkında şunları söylemişti: *“Savaş başlamadan önce de emperyalizmin ve sömürünün en kaba, ortaçağ metotlarının yaşandığı ülkede ekonomik gerileme, askerî bürokrasi esasında dünya çapında rekor sayılabilecek ulusal baskıya dönüştü”* (Bekmahanov 2012: 555). Savaşın çıktığı Kazakistan'da duyulduktan sonra, Alihan Bökeyhanov'un, *“Kazak”* gazetesinde *“Yeniden Savaş”* adlı makalesi yayınlandı. Makalede, savaşın adaletsizliği ve güçlü devletlerin sömürgeci politikaları tüm yönleriyle değerlendirilmişti. O, *“bu savaştan insanlığa fayda yok. Nihayetinde yine mazlum halkların kanı dökülecek”* (Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 12) demişti. Şüphesiz ki MirjakıpDulatov ve Ahmet Baytursinov gibi Kazak halkının diğer aydınları da benzer görüşleri paylaşıyordu.

Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Çarlık Rusya'nın savaşa iştirak etmesi tüm Rusya'da olduğu gibi Kazakistan'da da ekonomik vaziyetin daha da bozulmasına yol açtı. Savaşla birlikte alınmaya başlanan yeni vergiler, fakir halkın durumunun daha müşkül hal almasına sebep oldu. 1915 yılının Mayıs ayında Ekibastuz Sanayi işçileri,

Spassk Bakır Madeni ve Orenburg-Taşkent Demiryolu işçileri arasında, ülkede yaşanan ekonomik kriz sebebiyle karışıklıklar baş göstermişti. Hayat pahalılığı ve gıda ürünlerindeki kıtlık günlük yaşamı son derece olumsuz etkilemekteydi. 1917 yılının Ocak ayı, 1914 Mayısı ile karşılaştırıldığında un %218, et %225 pahalılaşmıştı (s. 12-13).

Savaş yıllarında Kazaklar üzerindeki çarlık bürokratlarının baskı ve zulümleri arttı. Halkın arazisine el konulması işlemi devam etti. Yedisu'daki Kazak ve Kırgızların tarım arazileri, otlak ve meralarını ellerinden alarak onları Narın Çölü'ne sürülmesi hakkında bir plan da hazırlanmıştı. Çok sayıda at ve tarım ürünü savaş ihtiyacı olarak orduya verilmesi şart koşulmuştu ki, bu durum Kazakların omuzlarına yeni yük gelmesi anlamına geliyordu. Hükümetin belirlediği fiyattan et, canlı hayvan ve gıda ürününün devlete satılması mecbur tutulmuştu. Cephede savaşmakta olan askerlere gönderilmek üzere keçe çadırlar, keçeler, eyerler ve diğer koşumların devlet görevlilerine verilmesi zorunlu hale getirilmişti. Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'in hazırladığı raporda, sadece Türkistan Vilayetinden 3.100.000 put pamuk (1 put=16,3805 kg), 229.000 put sabun, 70.000 baş at, 1.344 adet keçe çadır, 270 adet at arabası alındığı belirtilmişti. Bu raporda Kazakistan'dan alınanlar gösterilmemiştir. Mesela sadece Yedisu'dan alınan hayvan ve hayvansal ürünlerin toplam miktarı 34 milyon Rubleye tekabül ediyordu. Kazakistan'ın diğer vilayetlerinden de yüzlerce milyon Rublelik zenginliğe el konulmuştu (Bekmahanov 2012: 555-556).Savaşın ilk üç yılında Kızılorda, Jambıl, Çimkent ve Taldıkorgan vilayetlerinden cepheye gönderilmek üzere 20.899 put pamuk, 30.000 put et, 109.000 put pamuk yağı, 70.000 baş at, 12.700 baş deve ve 13.441 keçe çadır alınmıştı. Yerli halktan alınan vergi üç-dört kat, bazı zamanlarda on beş kat artırıldı. Hükümetin yerel yöneticileri daha fazla para toplayabilmek için her evden alınan askerî vergileri çeşitlendirdi. Kazakların günlük yaşamlarının vazgeçilmezi olan hayvanları ellerinden alındı. Ural Vilayeti Kazaklarında 1913 yılı kayıtlarına göre 2.206.000 baş hayvan bulunurken, bu sayı 1915 senesinde 260.000 baş hayvana düşmüştü (Kazak SSR 1979: 452).Bunlara ilaveten her seviyedeki çarlık bürokratlarının hırsızlık ve rüşvet alma işlemleri yaygın bir hal almıştı. Vernıy(bugünkü Almatı) Askerî Valisi Folbaum'un sağ kolu konumundaki Porotikov, köy ahalisi üzerine korku salarak topladığı maddiyat sayesinde kısa süre içinde zenginleşmişti. Bir başka yolsuzluk da toplanan yardımların zimmete geçirilmesi şeklinde gerçekleşmişti. Savaşın başladığı ilk günlerde St.

Petersburg'da, savaş meydanındaki askerlere ve onların ailelerine yardım toplamak amacıyla Geçici Müslüman Merkezî Komitesi kurulmuştu. Bu komitenin şubeleri Taşkent, Atbasar, Zaysan, Tokmak, Semerkant, Çimkent, Torgay ve Ombı gibi vilayetlerde açılmış, bunlar çeşitli etkinlikler düzenlemişler ve halktan cephe masrafları için para yardımında bulunmasını talep etmişti. Kazakistan'dan yüz milyonlarca Ruble para toplanmıştı. Kazak gazetesinde belirtildiğine göre, Torgay vilayetinden toplanan 44 milyon Rublenin üzerindeki tutarın büyük kısmını, Agapov ve Obuhov gibi memurlar zimmetlerine geçirmişlerdi (Koygeldiyev 2008: 234-235).

Kazakistan'da işçilerin de durumu savaş yıllarında son derece bozulmuştu. İşçilerin emekleri karşılığı aldıkları ücretler gün geçtikçe azalırken, günlük ihtiyaç maddelerinin fiyatları yükseliyordu. Hayat pahalılığı ve işçilerin müşkül vaziyeti sebebiyle 1915 yılında Kazakistan'ın birçok vilayetinde karışıklıklar meydana gelmişti. Bu karışıklıklar 1916 İlkbaharında daha da artmıştır. Bu tür memnuniyetsizlikler, savaşa karşı duyulan nefretin tüm ülke çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Savaşı, sadece feodal beyler destekliyordu. Onlar, halkın muhtaç duruma düşmeleri sayesinde zenginliklerine zenginlik katmıştı. Feodaller, "*Savaş, Çar'ın ününün artması için gereklidir*", "*savaştan sonra daha iyi şartlarda ömür süreceğiz*" dediler ve Çar hükümetini desteklediler, zafere kadar savaşın devam etmesi propagandasını yaptılar (Bekmahanov 2012: 556-557).

1915-1916 yıllarında alınan ağır yenilgilerden sonra Rusya, batısında önemli toprak kayıpları yaşamıştı. Savaş meydanlarındaki bu başarısızlıklar yeni asker gücü ve ilave teçhizatı gereksinim haline getirmişti. Özellikle cephe gerisinde kullanılmak üzere işçiler alınması acil bir ihtiyaç olmuştu (Muhamedov ve Sırımбетулі 2009: 164). Rusya İmparatorluk yasalarına göre, "Dış Bölgeler" olarak adlandırılan, Müslüman halkın askeri yükümlülükleri bulunmuyordu. Çar Hükümeti onlara güvenmediği için ellerine silah vermek istemiyordu. Ancak savaşın ilerleyen yıllarında doğan ihtiyaca bağlı olarak Dış Bölgelerdeki halkların da cephe gerisinde kullanılmak üzere askere alınması kararlaştırıldı. 25 Haziran 1916 tarihinde Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Dungan ve Uygurların 19 ile 43 yaş arasındaki tüm erkeklerinin askere alınacağını içeren Çar fermanı yayınlandı (Bekmahanov 2012: 558).1915'te, Kazakların savaşa doğrudan katılımıyla ilgili konu gündeme gelince, Kazak aydınları, Kazak gazetesinde Kazakların süvari birliklerinden bir savaş gücü olarak kullanılmasını önermişti. Bununla iki amaca

ulaşılması hedefleniyordu; birincisi, Kazakların Rus Ordusunda yer alması sayesinde Rus göçmenlerin Kazak topraklarını ele geçirmesinin önü alınacaktı. İkinci olarak da, silahlı çatışmalara katılarak, nitelikli ve tecrübeli asker olmak, gelecekteki bağımsız Kazakistan ordusunun oluşumu halinde, askeri personelin eğitimi için hazırlık olabilirdi. Bununla birlikte, Rus hükümeti Kazakların silahlandırılmasını doğru bulmadı. Bunun yerine, Gayrı Rus unsurların Rusya'nın cephe gerisinde işçi olarak kullanılmasına karar verdi (ibrain.kz).

Savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar üzerine bir de evlatlarını cephe gerisinde ateşe atmak zorunda bırakılan Kazak halkı için, diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi çar hükümetine karşı ayaklanmaktan başka çare kalmamıştı.

2. 1916 Yılı Ayaklanması

Ayaklanmanın esas çıkış sebebi, ulusal ve sosyal baskıların dayanılmaz bir hal almış olmasıdır. Öz vatanında, toprakları ellerinden alınmış, hiçbir hak ve hukuktan faydalandırılmayan halk, Çarlık hükümetine karşı 1916 yılından başlayarak toplu bir ayaklanma başlatmıştır. Çarın cephe gerisine asker alınacağını buyurduğu fermanı ayaklanmanın başlaması için sadece bir kıvılcım olmuştur (Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 14). Kazak ulusal bağımsızlık hareketinin önderlerinden MuhamedjanTınışbayev de 1916 yılı ayaklanmasının asıl sebebinin Çarın 25 Haziran fermanının değil, halka uygulanan baskıların Birinci Dünya Savaşı sırasında dayanılmaz bir hal alması olarak göstermişti. O, Türkistan Genel Valisine hazırladığı bir raporunda 1906-1914 yılları arasında Verniy valisi olan S. N. Veletskiy'nin yaptığı hukuksuzlukları inkâr edilemez delillerle gözler önüne sermişti. Raporda belirtildiğine göre, halkın elinden verimli arazilerin alınmasından sonra hayvancılık ve tarım bir hayli gerilemişti. Bununla birlikte ekonomik sıkıntılıların bütün sorumluluğu Kazaklara yüklenmişti. Göçmen olarak bölgeye gelen Rus çiftçilerin herhangi bir güçlük yaşanmaması için idari önlemler alınıyordu. Mesela Rus çiftçilerin bir hayvanının ya da bir mülkünün kaybolması halinde yerel idarecilere üç gün içinde bulunması emri verilmişti (Tulbasiyeva).

Ferman ilan edildikten sonra, askere alınacak bölgelerdeki insan sayısı ile ilgili çalışmalar yapılmıştı. Buna göre Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden toplam

390.000'den fazla kişi cepheye gönderilecekti. Bunun içinde Kazakistan'ın Bozkır vilayetlerinden 100.000, Yedisu Vilayetinden 87.000'in üzerinde kişinin cephe gerisinde görevlendirilmek üzere askere alınması planlanmıştı (Muhamedov ve Sırimbetuli 2009: 165). Asker alımı sırasında pek çok usulsüzlükler meydana gelmişti. Hiçbir sağlık sorunu yaşamayan feodal beylerin çocukları çürüğe çıkartılırken, gerçek anlamda askerliğe elverişli olmayan fakirlerin çocukları cepheye yollandı. Askere alım yaşındaki feodallerin çocukların yaşları küçük ya da 43 yaştan aşmış olarak gösterilirken, 19 yaşından küçük fakir çocukları asker listesine eklendi. Çarlık hükümetinin resmî izniyle feodaller, kendi çocukları yerine alacaklı oldukları fakir ailelerin bireylerine cepheye yollamaya mecbur tuttu. Bu şekilde hazırlanan sahte listeleri halk, ortadan kaldırmak için başkaldırmıştı.

Ayaklanmanın listelerin imha edilmesiyle başlaması son derece önemliydi. Çünkü Kazaklarda resmî nüfus kayıtları tutulmadığı için aile bireylerinin sayısının ve yaşlarının belirlendiği yegâne belge, bu listelerdi. Listelerin ortadan kaldırılması asker alım işlemini yavaşlatıyor, hatta yer, yer durmasını sağlıyordu. Evlatlarının cepheye yolanmasına kesinlikle karşı olan halkın başlattığı ayaklanma kısa süre içinde Kazakistan'ın tamamına yayıldı. TorgayValisinin, Bozkır Genel Valisine yolladığı raporda:

“Kırgızların (Kazakların) cephe gerisinde görevlendirmesi fermanının yayınlanması, Torgay ahalisinin büyük karışıklıklar çıkarmasına yol açtı. Gençler, özellikle de askere alınacak yaşta olan gençler, bu mesele hakkında görüşmeler yapmak üzere toplantılar gerçekleştirdi ve ilk olarak askere alım listesini hazırlamakla görevlendirilenlerin şehre girmesinin engelleme kararı aldılar. Tüm kasabalarda hazırlanan listeler, idarecilerin ellerinden alındı. 19 Temmuz ila 25 Temmuz arasında şehirdeki tüm işçiler iş bırakarak, şehrin yakınında toplanan genç Kırgızlara (Kazaklara) katılmak üzere bozkıra çekildiler”

demmişti. Irgız Valisi de: *“Kırgızların (Kazakların) önemli bir bölümü iş bırakarak bozkıra çekildiler. Kalanlar da kaçmaya hazır durumdadır. Atölyelerde çalışan işçiler saklanıyorlar. Onları ikna etmek mümkün değil, vaziyet hayli müşkül”* diye haber yollamıştı. Aktöbe Valisinden de, vilayetin kuzeydoğusunda karışıklıkların gözlemlenmeye başladığı, halkın köylerini terk ederek dağlık yerlerde ve bozkırlarda toplandığı, Aktöbe-Irgız vilayet sınırında askere alma listelerini hazırlamak için gelen devlet memurlarının ölümle tehdit edildiği bildirilmişti. Genel Valiye bu çeşit haber ve raporlar Kazakistan'ın birçok

bölgesinden ulaşmıştı. 1916 yılı Temmuz ayı sonu ile Ağustos ayının başında ayaklanma tüm Kazakistan'a yayıldı. Her vilayet ve kasabada ayaklanmacıların ayrı liderleri vardı. Bunların arasında en meşhur olanı Torgay Vilayeti ayaklanmasının lideri Amangeldi İmanov'dur (Bekmahanov 2012: 560-561).

2. 1. Yedisu Vilayetindeki Ayaklanma:

Ayaklanma ilk olarak Yedisu Vilayetinde başlamıştı. Bölgede Rus göçmen yoğun bir şekilde yaşamaktaydı ve bazı ailelerden 19-43 yaş arası 4-5 erkeğin cepheye yollanması, bu ailelerin muhtemel Rus göçmenlerin saldırısı karşısında savunmasız duruma düşürmekteydi. Bu durum isyanı kaçınılmaz hale getirmişti (Kara 2014: 11). Ayaklanmacılar arasında Prjevalskiy(Karakol), Jarkent ve Verniy bölgesinin lideri olan Uzak Seuirzakov, halk arasında en çok tanınanıydı. Prjevalskiy İlçesinin idarecisi İvanov, Yedisu Askerî Valisi Folbaum'a yolladığı telgrafta, Seuirzakov'un bir an önce ele geçirilmesi gerektiğini bildirmiş ve bu görevin de kendisine verilmesini talep etmişti. Folbaum ise bu talebi uygun bulmuş ve hemen yerine getirilmesini emretmişti. Ancak İvanov bu talimatı yerine getirememiş, bölgede isyanı bastırmak için gönderilen askerlerin sayısının azlığından yakınmıştı. Yedisu bölgesindeki ayaklanmanın liderlerinden biri de TokaşBokin idi. Bölgede ayaklanma başladıktan sonra İ. Jaynakov, halkı sakinleştirmek için bir takım girişimlerde bulunmuştu. O, Yedisu Askerî Gubernatorundan izin alarak Almatı şehrinde, vilayetin ileri gelenlerini bir araya getirmiş ve 14 Temmuz 1916 tarihinde bir toplantı gerçekleştirmişti. Ancak toplantıya katılanların çoğu ayaklanmanın durdurulması teklifini reddederek TokaşBokin'in tarafında yer almışlardı (Koygeldiyev 2008: 251). Bokin, 1916 yılı Eylül ayında Çarlık askerleri tarafından ele geçirilerek tutuklanmış ve 1917 Şubat devrimine kadar tutuklu kalmıştı.

1 Ağustos 1916 tarihinde Rusya Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Folbaum'a gelen direktifte, 15 Eylül'e kadar bölgedeki Kazak, Kırgız, Uygur ve Dunganların askere alım işlemlerinin tamamlanması emredilmişti. Bu emre uymak istemeyen on binlerce halk ayaklanmaya katılmıştır. Ayaklanmacılar ile Çarlık Ordusu arasındaki en ciddi çarpışmalar Verniy, Lepsi, Bişkek ve Prjevalskiy'de gerçekleşmişti. Ayaklanmacılar birçok posta merkezi, telgrafhane ve köprüyü tahrip etmişti. DevitkulNogayev

yönetimindeki ayaklanmacılar çok sayıda silah ve mühimmatı ele geçirmişti. 20 Ağustos'ta Tokmak şehri ayaklanmacıların eline geçmişti ancak 22 Ağustos günü Yarbay Geysig komutasında çok sayıda askerle harekete geçen Çarlık Ordusu şehri geri almıştır. Yedisu Askerî Valisi Folbaum, durumun acil olduğunu bildirerek Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'den silah ve erzak yardımı talebinde bulunmuştu. Kuropatkin de ona, eli silah tutan Rus göçmenlerinin silahlandırılarak onlardan atlı birlikler kurulmasını ve Kazak boy ve kabileleri arasına nifak salınması talimatını verdi. Aldığı emri geciktirmeden yerine getiren Folbaum, Kazak köylerine saldırılar düzenledi ve yakaladıklarını yargılamadan idam etti. Şehirlerde de "şüpheli" görülenler tutuklanıyor ve gruplar halinde idam ediliyordu. Yedisu'daki ayaklanma Ekim ayına doğru bastırılmıştı. Ayaklanma bastırılırken, bölgeden 300.000 aile Çin'e kaçmak zorunda kalmıştır (Bekmahanov 2012: 566-567). Kazak aydınları Otınşı Aljanov ve Muhamedcan Tınışbayev'in, güçlü silahlarla donatılmış Rus orduları karşısında böyle bir hareketin netice vermeyeceği yönündeki nasihatleri de işe yaramamış ve halk fermana silahlı direnişle karşılık vermişti. Nihayetinde isyan kanlı bir şekilde bastırılmış oldu.

2. 2. Sırderya Vilayetindeki Ayaklanma:

Sırderya Vilayetindeki ayaklanmacılar ile Çarlık Ordusu arasındaki çatışmalar, Ağustos ayının başında Yedisu Vilayeti sınırındaki Evliya Ata şehrinde başlamış, en ciddi çarpışmalar ise Merke Kasabası yakınlarında gerçekleşmişti. Bu bölgedeki ayaklanmayı Alikul Akkozı yönetiyordu. Evliya Ata'dan 300 km uzaklıktaki Çu nehri kıyısında bir araya gelen ayaklanmacılar şehri ele geçirmek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Ancak yerli bir öğretmenin ayaklanmacıların bu planını Çarlık yöneticilerine haber etmesi üzerine şehrin etrafına kanallar kazıldı ve barikatlar kuruldu. Garnizonda 1.000 kadar asker bırakan Çarlık Ordusu karşı hücumla geçti. 16 Eylül günü gerçekleşen çarpışmada top ve ağır makineli tüfeklerle donatılmış Çarlık Ordusuna karşı silah bakımından yetersiz kalan ayaklanmacılar başarılı olamadı ve isyan bastırıldı. Evliya Ata'da isyana katılanların bir listesi hazırlanmıştı. Listedekilerin tamamına yakını yakalandı ve onların çok azı sağ kalabildi. İsyanı destekleyen köyler yerle bir edildi. Hayvanları ve mülkleri yağmalandı. İsyan bastırıldıktan sonra Sırderya bölgesinden 57.730 kişi cephe gerisinde kullanılmak üzere askere alındı. Sırderya'da isyan bastırılmakla birlikte, bölgede kontrol tam olarak sağlanamamıştı. Türkistan Genel Valisi Kuropatkin Çar'a yolladığı

raporunda, *"ilkbahar geldikten sonra Yedisu ve Sırderya'daki Kırgızların (Kazakların) yeniden ayaklanma çıkarmayacaklarını söyleyemem. Bu tehlikeye karşı tedbirler alınmaktadır"* (s. 571-572) demişti.

2. 3. Semey, Akmola ve Torgay Vilayetlerindeki Ayaklanma - Amangeldi İmanov:

Semey Vilayetinin Kazakları, Akmola Vilayetinin ayaklanmacıları ile birlikte hareket etmişlerdi. Zaysan ve Ekibastuz ilçeleri ayaklanmanın önemli merkezleri olmuştur. Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Akmola'da kontrol ayaklanmacıların elindeydi. Bozkır Genel Valisinin elinde isyanı bastırarak güçte ordu bulunmuyordu. Ağustos ayının sonu ile Eylül ayının başında isyanı bastırmak için Ombı, Petropavlsk ve Kazan'dan isyanı bastırmak için ilave kuvvetler getirildi. Akmola'daki ayaklanmaya Torgay ayaklanmasının lideri Amangeldi İmanov destek vermekteydi. Buradaki ayaklanma, 1916 yılı ayaklanmalarının zirvesi olarak gösterilen Torgay Vilayetindeki ayaklanma ile doğrudan bağlantı halindeydi (testent.ru).

Amangeldi İmanov, sadece Torgay Vilayetinin değil, civardaki diğer vilayetlerdeki ayaklanmaların da lideriydi. Meşhur Kazak ozanı Jambıl Jabayev onu bir şiirinde, halk kahramanı ve 1916 yılı ayaklanmalarının önderi olarak göstermişti.

Çar'ın fermanının hemen ardından Amangeldi İmanov, Torgay, Köstanay, Irgız, Aktöbe, Atbasar ve Kızılorda'daki Kazakları, birleşerek ayaklanmaya davet etti. Torgay Valisi Eversman'a, bölgedeki Kazakların silahlı başkaldırıların tehlikeli hal almaya başladığı hakkında haberler geliyordu. İlçelerdeki yöneticiler, ayaklanmacıların dağlık yerlerde toplanıp postanelere saldırılarda bulunduğu, demiryollarını tahrip ettiği, nahiyelerdeki idarecileri öldürdüğü ve idare merkezlerini yıktıklarını bildiriyordu. Özellikle merkezinde Amangeldi'nin bulunduğu Torgay Vilayetindeki ayaklanmanın çok ciddi bir hal aldığı belirtilmişti.

Eylül ayının ikinci yarısında Tkaçenko ile Mordvinov yönetimindeki Çarlık Ordusu Amangeldi ayaklanmasını bastırmak üzere Torgay'a gelmişti. Torgay'dan 50 km uzaklıktaki Tatır Gölü civarında yapılan ve dört saat süren kanlı çarpışma neticesinde Çarlık Ordusu mağlup edildi ve geri çekilmek zorunda bırakıldı. Eylül-Ekim aylarında Amangeldi İmanov'a komşu Akmola, Semey, Sırderya ve diğer vilayetlerden çok sayıda ayaklanmacı katıldı. Böylece o, küçük bir ayaklanmadan, büyük bir ordunun komutanı

konumuna yükseldi. Yeni katılanlara askeri disiplin ve silah kullanımı öğretildi. Çar Ordusunun generallerinden de ayaklanmayla ilgili ciddi tehlikenin olduğu haberleri geliyordu. İmanov'un teşkilatçılık kabiliyeti sayesinde isyancıların sayısı her geçen gün artmıştı. 1916 yılının Mayıs ayında isyan başladığında isyancıların sayısı 20 bin iken 26 Kasım'da askerî nizam altına alınmış ayaklanmacıların 50 bin kişiye ulaştığı görülmüştü (Bekmahanov 2012: 587-588).

Amangeldi İmanov önderliğindeki isyan Ekim-Kasım aylarında, cephe gerisine asker yollanmasına tepki hareketi olmaktan çıkarak, ulusal bağımsızlık ayaklanmasına dönüşmüştü. Ekim ayında yapılan çarpışmalarda silah bakımından yetersiz olunmasına karşın ayaklanmacılar, Çarlık Ordusuna üstün gelmeyi başarabilmişti. Nihayetinde hükümet, ufak çaptaki cezalandırma birlikleri ile bu isyanı bastıramayacağını anladı. Kısa süre sonra General Lavrentyev komutasında bir kolordu bozkıra yollandı. Lavrentyev'e Türkistan Askerî Birliğinden yardımcı kuvvetler de gönderilmişti. Şalkar'da mevzilenen Çarlık Ordusunun bir bölümü Irgız ve Torgay istikametinde harekete geçerken, diğer bölümü Aktöbe'den çıkarak Karabutak üzerinden Irgız'a doğru yürüdü. Ordunun üçüncü bölümü ise Köstanay üzerinden ayaklanmanın merkezi olan Torgay'a saldırmak üzere yola çıktı. Amangeldi İmanov, Çarlık Ordusu ulaşmadan bölgeye tam hâkim olabilmek için Torgay Vilayet merkezini kuşattı. Uzun süren kuşatmada ayaklanmacıların bir bölümü vilayet merkezine girmeyi başarsa da şehir teslim alınmadı. Kuşatma altında kalan Torgay'da bir Rus idarecinin günlüğünde yazılanlardan, kuşatmanın şehir idarecilerini büyük korkuya sevk ettiği, hatta onların sığınaklarda saklanmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ekim ayında başlayan kuşatma Kasım ayının sonuna kadar devam etti. Kışın erken gelmesi, yoğun kar yağışı ve soğuğun bastırması ayaklanmacıların savaş kabiliyetini zayıflatmıştı. Çarlık Ordusunun da yaklaşması üzerine Amangeldi, kuşatmayı kaldırarak daha güvenilir yerlere çekilmeye mecbur kaldı. 1917 yılının Ocak ayında Amangeldi yönetimindeki ayaklanmacılar yeniden Torgay yakınlarında görüldüler. Burada Çarlık Ordusuyla kahramanca çarpışmalar da bu sefer Torgay'ı kuşatmak mümkün olmadı. Amangeldi meselesini kökünden çözmek için harekete geçen Çarlık Hükümeti, kalabalık bir orduyla ayaklanmanın merkezine saldırıya geçilmesi emrini verdi. Ayaklanmanın merkez üssü konumundaki Betpakkara 24 Şubat 1917 tarihinde Çarlık Ordusunun eline geçti. Şubat

ayının sonuna doğru Torgay'daki ayaklanmaya bağımlı olan Akmola ayaklanması da bastırıldı. Akmola ve Torgay'daki ayaklanmacılar Amangeldi İmanov yönetiminde bir araya gelerek yeniden mücadeleye çıkmanın yollarını aradıkları sırada, Şubat ayının sonuna doğru Petersburg'da devrimin gerçekleştiği ve Çarlık yönetiminin yıkıldığı haberi geldi (s. 591-592).

Şubat Devrimiyle Petersburg ve Moskova'da eski yönetimin yıkılması ve idarenin Prens Lvov başkanlığında Geçici Hükümetin eline geçmesiyle, imparatorluğun diğer bölgelerinde de halklar kendi hürriyet ve egemenliklerini kazanma yolunda girişimler içerisine girmişlerdi. Bu siyasi ortamda Kazaklar da Nisan ayında Orenburg vilayetinde Birinci Kazak Kurultayını toplamıştı. Kurultayın ikinci gününde savaş cephesine gönderilmiş olan işçiler konusu değerlendirilmiş, cepheye gönderilen işçilerin sürekli olarak memleketlerine dönmelerinin sağlanması ve işçi alımı ile ilgili daha önce başlatılan kovuşturma işlerinin durdurulması, işçi toplaması sırasında ortaya çıkan olaylarda tutuklananların serbest bırakılması talep edilmişti (Çokay 1988: 15).

Çarlık rejiminin devrilmesinden sonra Kazakistan'daki aydınlar tüm mesaisini cepheye giden askerlerin emin bir şekilde evlerine dönmelerine ve isyan sırasında başka ülkelere kaçmak zorunda kalanları memleketlerine geri getirme işine ayırdılar. Mirjakıp Dulatov, Moskova ve Petersburg'da Kazakistan'a dönmek için garlarda beklemekte olan Kazak gençlerine biletlerini aldı ve onlara maddi yardımlarda bulundu. Dulatov'un ayrıca Ahmet Baytursinov ile birlikte Doğu Türkistan'ın Tarbagatay ilinin Çöçek bölgesine göç eden Kazakları vatanlarına dönmeleri konusunda da önemli hizmetleri olmuştur. Aynı görevle Muhamedja Tınışbayev Kulca'ya, Mustafa Çokay da Özbek vilayetlerine gönderilmişti (Tulbasiyeva). Mustafa Çokay, bundan daha önce de cephe gerisindeki Türkistanlı işçilerin memleketlerine dönmeleri konusu ile ilgilenmişti. O, Orenburg'daki Kazak Kurultayına katılmak üzere Petersburg'dan yola çıktığı sırada Penza şehrinin istasyonunda, belirlenmiş yerlerine ulaşmadan orada kalan onlarca vagon içinde bekleyen Türkistanlı işçilerle karşılaşmıştı. Bölgenin İşçi ve Asker Sovyetleri Temsilcisi ve Vilayet Komiseri ile görüşmeler yapan Çokay, Türkistanlı işçilerin evlerine geri dönmelerini sağlamıştı. Şıran ve Samara'da da benzer durumdaki işçileri kurtarmıştı (Çokay 1988: 13-14).

Savaşta ger, hizmette kullanılmak üzere cepheye işçi olarak gönderilen Kazakların vatanlarına geri dönmesi işleri ile ilgilenildiği dönemde başka bir mesele de gündeme gelmişti. Bu konu İttifak Devletlerinin savaş tutsakları meselesiydi. Birinci Dünya Savaşında savaş tutsaklarının önemli bir bölümü, Kazakistan'daki esir kamplarına yerleştirilmişti. Zaysan, Pavlodar, Semey, Öskemen ve Türkistan Askeri Okrugunda esir kamplarına yerleştirilen Avusturya-Macaristan ordusunun on binlerce asker ve subayı savaş yıllarında çok zor şartlarda en ağır işlerde kullanılmıştı. 1917 yılındaki devrimden sonra bu tutsakların bir kısmı ülkelerine geri dönerken, diğer bir kısmı Kazakistan'da kalmış ve Bolşeviklerle birlikte Sovyet yönetiminin kurulması için mücadele etmiştir (Karatayeva 2016: 79). Devrimin gerçekleşmesi, Çarlık rejiminin yıkılması ve Rusya'nın savaştan çekilmesiyle, tüm Türkistan'da olduğu gibi Kazakistan'da da beklenen huzurun nihayet geleceği umudu doğmuştu. Ancak kısa süre sonra bu umut büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Çarlığın yerel idarecilerin yönetimden el çektirildikten sonra idareyi ele alan İşçi ve Asker Sovyetleri yerli halka zulmetmeye başlamışlardı. Kazakistan'ın Kızılorda vilayeti Kazalı ilçesinde yaşananları buna örnek olarak gösterebiliriz. Silahlı işçi ve askerler köylere giderek *devrim ve devrimin kurbanlarının* yararına kullanılmak üzere halka ölçsüz ve ağır vergiler koymuşlardı. Bunlar kimin kapısında kıymetli halı, kürk, altın, gümüş eşya görürlerse alıp götürdüler. İlçede açlık baş göstermesine rağmen buğday, darı, arpa ve pirin gibi gıda maddeleri Ruslara paylaşılacak üzere şehir ve istasyonlarda saklanmıştı (Çokay 1988: 35). Böylece Birinci Dünya Savaşının bütün ağır şartlarını yaşamış olan Kazak halkına 1917 devrimlerinin hiçbir faydasının olmayacağı anlaşılmıştı.

Sonuç:

Asırlardır süre gelen ve 20. asrın başında doruk noktasına ulaşan Rus sömürü siyaseti, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalarla Kazak halkı için dayanılmaz hal almıştı. 1916 yılının Haziran ayındaki Çar'ın Kazakları cephe gerisinde işçi olarak kullanılması fermanı Kazakistan'ın tamamına yayılan bir ayaklanmanın başlamasına yol açmıştı. Bu durum zaten Birinci Dünya Savaşında zor günler yaşamakta olan Çarlık Rusya için adeta, Türkistan bölgesinde yeni bir cephe açılması anlamına geliyordu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem sosyal hem de ekonomik açıdan büyük güçlükler yaşanan Kazakistan'da, savaşın en ağır etkileri 1916 yılı ayaklanmaları sırasında görülmüştü. İsyan Çarın fermanına karşı bir başkaldırı olarak başlamış gibi görünse de esasında yüzyıllardır süre gelen sömürü ve baskılara karşı sabrı tükenmiş halkın ulusal bağımsızlık hareketi şeklinde gelişmiştir. Çarlık hükümeti bu hareketi Türk ve Alman ajanlarının kışkırtmalarıyla gerçekleştiğini bile iddia etmişler ve halkın talep ve isteklerini nazarı dikkate almamışlardı. Bu isyan, sonraki yıllarda Komünist yayınlarda *zenginlerin ve panislamistlerin çabalarıyla ortaya çıkan ve burjuva milliyetçiliğine hizmet eden bir hareket* olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdi. Buna karşılık olarak Kazak aydın ve devlet adamı TurarRıskulov'un cevabı ise ayaklanmanın *bir hürriyet ve büyük bir devrim hareketidir* şeklinde olmuştur (Abdulkadir 2005: 67).

1916 ayaklanması tahammülü tamamen tükenmiş bir ülkenin kahramanlığı idi. Çarlık yönetiminin isyanı bastırmakla görevli birlikleri Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Uygurları yaşlarına ve cinsiyetlerine bakılmaksızın katletmekle yetinmemiş, onların yaşadıkları bütün köyleri, kışlakları ve şehirleri yerle bir etmişti. Bağ-bahçeler, ekinler mahvedilmişti. Yedisu'daki bütün kasaba ve nahiyelerdeki Kazaklar ve Kırgızlar, bozkırlara, çöllere, kırlara doğru sürülmüşlerdi. Hükümet askerleri tarafından desteklenen silahlı Rus Mujikleri, silahsız köyleri kana bulamıştı (Yesmagambetov 2015: 75).

1917 Şubat Devriminden sonra kurulan hükümete başkanlık etmiş olan A. F. Kerenskiy, Türkistan seferi dönüşünde 13 Aralık 1916 tarihinde Devlet Duma'sının kapalı oturumunda yaptığı konuşmasında, "Türkistan ile Bozkırın Kırgız vilayetleri, Tombov ya da Tula vilayetleri değildir. İngilizler ve Fransızlar kendi kolonilerine nasıl bakıyorsa biz de onlara öyle bakmalıyız" diyerek, Çarlık hükümetinin isyanı bastırmakla görevli askerlerinin Kazaklara yaptığı insanlık dışı muameleleri gizlememiştir. A. Kerenskiy: "Onlar yerli halkı kırıp yok etmiş, her yeri yağmalamıştı. Tertipsizliğe karşı Rus devlet idaresi, medenî Avrupa ülkeleri bir tarafa, Doğunun despotlarının bir tekinin bile yapmayacağı terörle cevap verdi" demiştir. O özellikle, Çarlık askerleri, Rus Kazakları ve göçmenlerin "birlikte hareketleri" yüzünden Yedisu Kazaklarının çok ağır vaziyetin içine düştüğünün üzerinde durmuştur. Türkistan ile Kazak Bozkırındaki vahşetin durdurulması için milli aydınlar delegasyonlar hazırlayarak Çar'ı ziyaret

etmişler, Devlet Duması ve İçişleri Bakanlığı'na dilekçelerle müracaatta bulunmuşlardı. Savaş meydanının geri cephesinde çalıştırılmak üzere Kazakların asker yazımı sırasında yoğun bir şekilde hukuksuzlukların yapıldığı “on beş yaşında çocuğun, dört-beş kardeşin tamamının cepheye sevk edildiği” gibi konular hakkındaki makaleler “Kazak” gazetesinde yayınlanmıştı. Mustafa Çokay, A. Bökeyhanov'la birlikte aç-biilaç bir şekilde savaş meydanına yollanan Kazaklara yardım edilmesi hususunda Petersburg'da bir makale kaleme almışlardı. Ayrıca o, İmparatorluğun üst düzey yönetimi ile belediyeler ve şehirler odağı arasında savaş meydanındaki Türkistanlılar meselesi hakkında bağlantı kurma rolünü de üstlenmişti (s. 76).

Kazaklar 1916 yılı ayaklanmalarında kahramanca mücadele etmelerine rağmen başarılı olamamıştı. Bu mağlubiyetin çeşitli sebepleri vardır. Her şeyden önce isyancılar arasında bir bağlantı bulunmamaktaydı. Modern silahlarla donatılmış Çarlık Ordularına karşı çoğunlukla kılıç, balta, kargı gibi silahlarla yapılan savaştan da zaferle çıkmak mümkün değildi. Çarlık bürokratları göçmen Rus Ukraynalı çiftçilerle yerli Kazak, Kırgız, Uygur, Dungan gibi halkların arasına soktukları nifakı kendi adlarına başarıyla kullanabilmişlerdi. Bazı zengin ve feodaller ayaklanmacılara destek vermemişti. Diğer yandan ulusal demokratik liderler arasında da birlik yoktu. Tüm bunlara rağmen 1916 yılı ayaklanmaları halk arasında millî şuurun uyanmasına ve bağımsızlık fikrinin yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Bu konu hakkında Alihan Bökeyhanov şunları yazmıştı: “Kazak ve Kırgızlar bu ayaklanma sırasında birçok insanını kaybetse de, malları mülkleri talan edilse de gelecek nesillere nasıl bir ülke olduğunu gösterebildi. Çabalamayan, güreşmeyen bağımsızlık atına binemez, baskıdan çıkıp rahata erişemez, oğulları kul olmaktan, kızları cariye olmaktan kurtulamaz, canına da malına da sahip olamaz”(Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 22).

25 Şubat 1917'de Çar II. Nikola, Duma'nın oturumlarına ara veren son fermandı imzalamıştı. M. Çokay, Müslüman Türk halklarını, sömürgeci baskıyla ezmekte olan Çarlık yönetiminin yıkılmasını Kazak halkı memnuniyetle karşılamıştı. “Kazak” gazetesinde, A. Bökeyhanov ve M. Dulatov önderliğindeki on Kazak aydınının halkı “eşitlik ve bağımsızlık gününün gelmesi” münasebetiyle kutladığı, onları Şubat Devrimi sonrası kurulan Geçici Hükümeti desteklemeye, teşkilatlanmaya, kurultay toplantısına hazırlık yapmaya, toprak meselesini yeniden ele almaya davet ettiği, Minsk'ten

yolladıkları telgraf yayınlanmıştı. Telgraf teyakkuz halindeki Kazak vatandaşlarına, onların arasında M. Çokay'a ve dava arkadaşları A. Kötibarov (Taşkent), K. Kojikov (Andican) ve S. Akayev'e de (Taşkent) gönderilmişti (Yesmagambetov 2015: 78).

Şubat Devrimiyle Çarlık rejimi yıkılmış ve tüm Rusya halklarında olduğu gibi Kazaklar arasında da özgürlük ve eşitliğin geleceğine dair büyük ümit doğmuştu. Ancak bu beklentiler kısa süre içinde karşılık bulamamış, cephe gerisine gönderilen Kazakların ülkelerine geri dönmeleri dahi uzun süren bir sürece yayılmıştı. Birinci Dünya Savaşının tüm olumsuzlukları ve beraberinde gelen 1916 yılı ayaklanmaları kaybedilen binlerce canın yanı sıra ekonomik anlamda da büyük bir çöküntünün yaşanmasına yol açmıştı. Bu olumsuzluklar Bolşevik Devrimi sonrasındaki iç savaş ve 1920'li yıllarda yaşanan açlık zamanında daha da şiddetli hissedilecektir.

Kaynakça

- Abdulkadir,(Fe. Sin.) (2005). "1916 Senesi Türkistan Genel İsyanı", *Türkistan'ın Bağımsızlığına Hizmet Eden "Yeni Türkistan'dan" Seçilmiş Makaleler*.Editör: Tülay Duran. İstanbul: Ayaz-Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı Yayınları. s. 66-68.
- Aspendiyarov,Sanjар (1994).*KazakistanTarihununOçerkeri*. Almatı:Sanat Baspası.
- Bekmahanov,Ermahan (2012).*Kazak Yelinin Tarihi*, 3. Baskı. Almatı.
- Çokay, Mustafa (1988).*1917 Yılı Hatıra Parçaları*. Ankara:Yaş Türkistan Neşriyat.
- Devlet, Nadir (1985).*Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi: 1905-1917*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kara, Abdulvahap (2014) "Türkistan'da I. Dünya Savaşının Etkileri ve Türk Sovyet Cumhuriyetlerinin Oluşumu".*Türk Dünyası Araştırmaları*.Yıl:36, Cilt:108, Sayı:213, Aralık.s. 9-26.
- Karatayeva, T. E (2016). "Birinci Dünyeye jüzilik Sogıs Tutkındarının Kazakistan LagerindegiJağdayı".*İzvestiya Natsionalnoy Akademik Nauk Respubliki Kazhstan Seriya Obşestvoennih i Gumanitarnih Nauk*. Volume: 5, Number: 309. s. 78-82.
- Kerenov, Raşit (2000), "Alaşın Bas Kösemi".*Aziya-Tranzit*. № 2. s. 5-13.

- “Kazahstan v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, <http://ibrain.kz/istoriya-kazahstana/kazahstan-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny>Erişim Tarihi: 25.12.2017.
- (1979). *Kazak S.S. R. Tarihi-KöneZamannanBuginge Deyin*. C. III. Almatı.
- Koygeldiyev,Mambet (2008).*Alaş Kozgalısı*.C.I.Almatı: Mektep Baspası.
- Kozıbayev, M.,Nurpeyis, K., Jükeşev K. (2013).*KazakstanTarihi (XX.Gasırdın Bası-Bugingi Küнге Deyin)* Almatı: Mektep Baspası.
- Kurat, Akdes Nimet (1993).*Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhamedov, Murat, SırımbetulıBekmırza (2009).*KazakstanTarihi*, Almatı: Sanat Baspası
- Tulbasiyeva,S. K. “M. TınışbayevJane 1916 JılgıUlt-Azattık Köterilis”, http://elibrary.kz/download/zhurnal_st/st3471.pdf. Erişim Tarihi: 26.12.2017
- Yesmagambetov,Köşim (2015).*Mustafa Çokay, Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür*.Çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu. İstanbul:Ötüken Neşriyat.
- “XX. Gasır Basındağı Kazakstannın Öleumettik-ekonomikalılJöne Sayasi Jagdayı” http://testetent.ru/load/ucheniku/istorija/Birnshi_d_nie_zh_zilik_so_ys_zh_ne_aza_stan_1916_zhyl_y_lt_Azatty_oz_alys/21-1-0-941. Erişim Tarihi 25.12.2017

Yayın Geliş Tarihi: 25.12.2017

Yayın Onay Tarihi: 01.06.2018

Serap ÇOLAK ¹

Abdullah ÖRS ²

Enis ÇOLAK ³

Murat SON ⁴

Dilşat GÜZELORDU ⁵

Tuncay ÇOLAK ⁶

Mehmet YARGICI ⁷

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin E-Spor Bilgi Düzeylerinin Araştırılması

*Research on Knowledge Level of Faculty of Sports
Science Students About E-Sports*

Özet

E-spor son yıllarda gündemimize giren, devasa bütçelere ulaşmış bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kesimler bilgisayar çağında buna rekreatif faaliyet gözüyle bakmaktadır. E-spor Türkiye’de yeni gelişmekte olan bir spor dalıdır. Yaptığımız çalışmada ülkemizde e-spor hakkındaki bilgi düzeyini ölçmeyi hedeflemekteyiz. 162 Erkek, 123 kadın (yaş:22,95± 2,43) Spor Bilimleri Fakültesi öğrencisine demografik özellikleri, dijital oyun oynama sıklığı, e-spor bilgi düzeyleri ve e-spor ile ilgili bilgileri nasıl öğrendikleri ile ilgili soruların bulunduğu bir anket uygulanmıştır. Çalışmaya katılanlardan 181 kişi (%63,5) daha önce e-spor sözcüğünü hiç duymadıklarını belirtmiştir. 30 kişi (%10,5) daha önce e-spor oyunu oynadığını, 11 kişi (%2,1) e-spor turnuvasına katıldığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan kişilerin Spor Bilimleri Fakültesi öğrencisi ve 18-33 yaş aralığında olmalarına rağmen sonuçlarımız e-spor’ un yeteri kadar bilinmediğini ve e-spor oyuncu sayısının az olduğunu göstermektedir. E-spor her yıl katlanarak büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Potansiyel nüfusuyla Türkiye’nin e-spor alanında dünya ile yarışabilecek düzeye gelmesi için e-spor hakkındaki bilgi düzeyi belirlenmeli ve bilgi düzeyini artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: E-spor, Dijital oyun, Anket.

JEL Kodları: Z20.

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor YO, Spor Yöneticiliği. srpclk@gmail.com

² Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi Anatomi ABD. dr.ors@hotmail.com

³ Okt., Kocaeli Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor YO, Rekreasyon. enis.colak@Kocaeli.edu.tr

⁴ Okt., Kocaeli Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor YO, Antrenörlük Eğitimi.
murat.son@Kocaeli.edu.tr

⁵ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi Anatomi ABD. dilsat.guzelordu@kocaeli.edu.tr

⁶ Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi Anatomi ABD. tuncaycolak@live.com

⁷ Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitim ve Spor, Yüksek Lisans Öğrencisi.
mehmet.yargici@kocaeli.edu.tr

Abstract

In the recent years, e-sports has been mentioned more and more frequently as a profession, and the amount of money being spent on it has also increased in a parallel manner. It can be considered as a recreative activity. E-sports has just started to develop in Turkey in the recent times. In our work, we aim to detect how informed Turkish students are about e-sports. We've conducted a survey with 162 male and 123 female participants (285 in total), who are all students at Faculty of Sports Sciences (ages: 22,95± 2,43). They were asked about their demographic characteristics, how often they played digital games, how much they knew about sports and how they've acquired their knowledge on the topic. 181 of the participants (63.5%) stated that they've never heard of "e-sports". 30 people (10.5%) have played e-sports before, 11 (2.1%) have participated in an e-sports tournament. The results show that even though the participants are all students of Faculty of Sports Science, and of ages varying between 18-33, e-sports is well known among them, and players are not much in numbers. E-sports is a sector that has been rapidly developing with each passing day. To realize the potential of Turkey on this subject, and to rise her to the level of her contemporaries, the public's level of knowledge on the subject should be evaluated in a more detailed manner, and efforts should be made to inform the public about the e-sports.

Keywords: E-sport, Digital games, Questionnaire.

JEL Codes: Z20.

Giriş

Dünyada hızla gelişen teknoloji ortaya yeni sektörler ve kavramlar çıkartmaktadır. E-spor da son yıllarda hayatımıza giren kavramlardan biridir. Net bir tanımı olmamakla beraber Wagner (2006) e-spor'u, insanların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak zihinsel ve fiziksel yetenekler geliştiren ve eğiten spor faaliyetleri olarak tanımlamıştır. Hamari ve Sjöblom (2015) ise e-sporu, sporun birincil yönlerinin elektronik sistemler tarafından kolaylaştırılmış biçimi olarak tanımlamaktadır. Elektronik spor hem fiziksel hem zihinsel özelliklere sahip bir spor dalıdır. Geleneksel sporlardan, bireysel ve takım halinde uygulanabilmesi, doğasına özgü araç ve gereci gerektirmesi, dünyanın her yerinden, her yaşta ve cinsiyetten icra edilebilmesi, iklim şartlarının önemsizliği, bir oyuncunun profesyonel seviyede birden fazla oyuna katılabilmesi ile ayrılır. Bununla birlikte e-spor, okçuluktaki gibi reaksiyon zamanı, beyzboldaki gibi refleks hareketleri veya satrançtaki gibi düşünmeyi gerektiren bir spordur (Arganvd, 2006). E-sporlar yüksek derecede el-göz koordinasyonu gerektirmektedir. Bunun yanında takımların maçı kazanmaları için karşı takımların stratejilerinden daha iyi bir strateji belirlemek

zorundadırlar (Wagner, 2006). Çoğu oyundaki hareketleri manipüle etmek farenin ve klavyenin hızlı ve doğru hareketlerine dayanmaktadır. Bu gereksinimler oyuncular için özelleşmiş ekipmanların gelişmesini sağlayıp yeni bir sektör daha ortaya çıkartmıştır (Seo and Jung, 2014:645).

İlk dönemlerinde bilgisayar oyunu yada video oyun olarak adlandırılan dijital oyunların tarihi 1940'lı yıllara dayanmaktadır. İlk etkileşimli oyun ise 1962 yılında MIT (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) tarafından geliştirilen 'Spacewar' adlı oyundur. 1972 yılında televizyona ilk bağlanabilen oyun olan 'Pong' satışa sunulmuş ve her kesimden insanın dijital oyunlara ulaşmasının yolu açılmıştır. 1992 yılında ilk 3 boyutlu oyun olan 'Wolfenstein' oyun piyasasına sunulmuş, bunu 'Doom' adlı oyun izlemiş, böylelikle FSP (birinci kişi gözünden bakış) oyunları hayatımıza girmiş ve pc satışlarında patlamalar yaşanmıştır (Yılmaz ve Çağiltay, 2004). İnternet bağlantısı ile beraber dünya çapındaki erişim ağı oyunları online (çevrimiçi) hale dönüşmüştür. Bunun neticesinde oyunlar singleplayer (tek oyunculu) olmaktan çıkmış ve multiplayer (çok oyunculu) hale gelmiştir. Oluşan rekabet unsurları ve ödül platformu oyuncuları çeşitli oyun gruplarında toplanmaya yöneltmiştir (Coşkun ve Öztürk, 2016). 1993 yılında piyasaya sürülen Doom adlı FSP oyunu ile birlikte takımlar çevrimiçi turnuvalarda yarışmaya başlamıştır. 1997 yılına gelindiğinde ABD'de Cyberathlete Professional League kurulmuştur. 1999 yılında Counter Strike oyunu rekabetçi oyunlarda yeni bir çıkış sağlamıştır. Batıdaki gelişmelerle birlikte 90'lı yıllarda Güney Kore'de gerçek zamanlı strateji oyunları ve MMORGP (çok yönlü kullanıcı çevrimiçi rol oynama oyunları) gelişmeye başlamıştır (Wagner, 2006). Günümüzde tüm dünyada pek çok elektronik spor turnuvası düzenlenmektedir. Bunlardan en bilinenleri World Cyber Game, European Nations Championship, International Premiership Series ve Esl Pro Series'dir. Bu turnuvalarda macera, rol oyun, FSP, spor, savaş, aksiyon, simülasyon, strateji gibi alt kategoriler bulunmaktadır (Argan vd, 2006). E- spor olarak en çok ilgi gören oyunlar arasında ise Counter Strike, Dota 2, League of Legends, Star Craft 2, Super Smash Bros, Street Fighter gibi oyunlar bulunmaktadır (Parshakov and Marina, 2015).

Tüm dünyada çok hızlı bir şekilde büyüyen, devasa bütçelere ve takipçi sayısına ulaşan, olumlu ve olumsuz yanları bulunan e-spor ülkemiz gençlerini de etki altına almaya başlamıştır ve bu etki giderek artmaktadır. Ülkemizde Gençlik ve Spor Bakanlığı

tarafından 2011 yılında Türkiye Dijital Oyunlar Federasyonu(TUDOF) kurulmuştur ve 2013 yılında Gelişmekte Olan Sporlar Federasyonu'na bağlanarak faaliyetlerini sürdürmektedir(TUDOF,2012). Buna rağmen ülkemizde e-sporun olumsuz yönleri genç nüfusumuzu etki altına alabilmektedir. Çalışmamızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin e-spor hakkındaki bilgi düzeylerini ve görüşlerini öğrenmeyi amaçlamaktayız.

1. Yöntem

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya 123 kadın 162 erkek toplam 285 Spor bilimleri Fakültesi öğrencisi (yaş:22,95± 2,43) katılmıştır. Katılımcılara demografik özellikleri, daha önce bilgisayar oyunu oynayıp oynamadıkları, ne kadar sıklıkla oynadıkları, e-spor hakkında bilgileri, bilgileri nereden öğrendikleri, daha önce herhangi bir e-spor oynayıp oynamadıkları, herhangi bir e-spor turnuvasına katılıp katılmadıkları ve e-spor hakkında ilgili soruların olduğu bir anket uygulanmıştır.

1.2. Verilerin Analizi

Sonuçların istatistikleri SPSS 21.00 istatistik programı ile değerlendirilmiştir. Veriler Bağımlı İki Toplum Farklarının Ortalamasına Dayalı İki Örneklem T Testi uygulanmıştır.

2-Bulgular

Tablo1: E-spor sözcüğünü hiç duydunuz mu?

	Kişi sayısı (285)	Yüzde
Evet	104	36,5
Hayır	181	63,5

Tablo2: İlk olarak ne zaman ve nerede duydunuz?

	Kişi sayısı(285)	Yüzde
İnternette	34	11,9
Arkadaşımdan	31	10,8
Online oyunlardan	19	6,6
Televizyondan	16	5,6
Diğer	4	1,4
Duymadım	181	63,5

Tablo3: Bugüne kadar hiç e-spor oynadınız mı?

	Kişi sayısı(285)	Yüzde
Evet	30	10,5
Hayır	255	89,5

Tablo4: E-spor turnuvasına katıldınız mı veya izlediniz mi?

	Kişi sayısı(285)	Yüzde
Katıldım	11	3,9
İzledim	42	14,7
Hem katıldım hem izledim	6	2,1
Ne katıldım ne izledim	226	79,3

Tablo5: E-spor sizce nedir?

	Kişi sayısı(285)	Yüzde
Online oyun	51	17,8
Elektronik ortamda yapılan spor müsabakaları	37	12,9
Zaman kaybı, gereksiz,zararlı bir şey	18	6,3
Geleceğin sporu	16	5,6
Oyun oynayarak para kazanmanın yolu	8	2,8
Spor ve haber sitesi	8	2,8
Hareketsiz spor	5	1,7
Diğer	15	5,2
Bilmiyorum	112	39,2

Tartışma ve Sonuç

Çalışmaya katılanlardan 181 kişi (%63,5) daha önce e-spor sözcüğünü hiç duymadıklarını belirtirken, 104 kişi (%36,5) duyduğunu belirtmiştir(Tablo1). E-spor'u ilk defa nerden duydunuz soruna 34 kişi (%11,9) internetten, 31 kişi (%10,8) arkadaşından, 19 kişi (%6,6) online oyunlardan, 16 kişi (%5,6) ise televizyon duydukları cevabını vermiştir(Tablo2). Bugüne kadar hiç e-spor oynadınız mı sorusuna 30 kişi (%10,5) evet 285 kişi ise hayır cevabını vermektedir(Tablo3). Daha önce hiç e-spor turnuvasına katıldınız veya izlediniz mi sorusuna ise 11 kişi (%2,1) e-spor turnuvasına katıldığını, 42 kişi (%14,7) kişi e-spor turnuvası izlediğini, 6 kişi (%2,1) ise hem e-spor turnuvasına katılıp hem de e-spor turnuvası izlediğini belirtmiştir(Tablo4).Çalışmaya katılan kişilere e-spor sizce nedir sorusu sorulmuş 112 kişi (%39,2) bilmiyorum, 51 kişi (%17,8) online oyun, 18 kişi (%6,3) zaman kaybı, 16 kişi (%5,6) geleceğin sporu, 15 kişi (%5,2) ise bilgisayar oyunu cevaplarını vermiştir(Tablo 5).

Son yıllarda yapılan e-spor turnuvaların bütçesi, izlenme sayısı ve katılan oyuncu sayısı bakımından olimpiyat oyunları ile yarışacak düzeye gelmiştir. Günümüzde dijital oyun sektörü 70 milyar dolarlık devasa bir sektördür. Bu rakam Hollywood endüstrisinin

gelirlerinin üzerinde bir rakamdır (Karahisar, 2013:107).Dünyada 1 milyardan fazla insan dijital oyun oynamaktadır. Ülkemizde ise 20 milyon kişi dijital oyun oynamaktadır ve sektörün bütçesi 200 milyon dolar seviyesindedir. (TUDOF,2012). 2013 yılında yapılan WCG e-spor turnuvasına 40 ülkeden 400 sporcu katılmış ve 155000 kişi bu turnuvayı yerinde izlemiştir. Los Angeles'ta yapılan Legends Ligi finallerinde birinci olan takıma 1 milyon dolar ödül verilmiştir. SuperBowl finalleri adındaki e-spor turnuvasını tüm dünyada 114 milyon kişi izlemiştir. Aynı yıl NBA finallerini ise 19 milyon kişi izlemiştir. Son birkaç yılda E-spor turnuvalarında dağıtılan ödül miktarı 181 milyon doların üzerindedir(SIDEQIK, 2016).E-sporların el-göz ve motor fonksiyonlarını geliştirmesi, fiziksel sınırları, dil, din, ırk, cinsiyet farklılıklarını minimize etmesi, eğitim amaçlı kullanılabilmesi, iş imkanları oluşturabilmesi gibi yararları bulunmaktadır. Bunun yanında bazı oyunlardaki şiddet içeriği, bağımlılık ihtimali, turnuvaların ve oyunların oynandığı mekanların kontrolünün zorluğu gibi olumsuz yönleri bulunmaktadır(TUDOF,2012).

Bilgisayar çağında e-spor tüm dünyada ve ülkemizde artarak büyüyecek bir sektör olması kaçınılmazdır. Bu sektörün gerisinde kalmamak, olumlu yönlerini gençlere kazandırıp olumsuz yönlerine engel olmak gerekmektedir. Sonuçlara bakıldığında Türkiye'deki potansiyel genç nüfusa ve çalışmanın Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde yapılmış olmasına rağmen e-sporun yeterince bilinmediği görülmektedir. Tüm dünyada devasa boyutlara ulaşmış e-spor sektöründe potansiyel genç nüfusuyla ülkemizin de söz sahibi olabilmesi ve yararlı yönlerinin kullanılabilmesi için e-spor hakkında bilgilendirici ve denetleyici çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Wagner, Michael (2006).” On TheScientificRelevance of ESports”. InProceedings of the 2006 İnternational Conference on İnternet Computing and Conference on Computer Game Development.LasVegas, Nevada: CSREA Press: 437-440.
- Hamari, Juho, MaxSjöblom(2015). “What Is eSportsandWhy Do People Watch It?” İnternet Research.27(2):211-232.
- Argan, M., Özer, A., Akın, E. (2006).”Elektronik Spor: Türkiye'deki siber sporcuların tutum ve davranışları”. Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi. 1(2): 1306-4371

- Yuri Seo, Sang-Uk Jung (2006). "Beyond solitary play in computer games: The social practices of eSports". *Journal of Consumer Culture*. 16(3):635-655
- Yılmaz, E., Çağıltay K. (2004). "Elektronik oyunlar ve Türkiye." *TBD 21. Ulusal Bilişim Kurultayı*. Ankara.
- Parshakov, Petr, and Marina A. Zavertiaeva. "Success in eSports: Does Country Matter?" (2015). <http://ssrn.com/abstract=2662343> / 24.12.2017
- Coskun, Engin, and Mesude Canan Öztürk (2016). "Steam dünyası: dijital oyun bloglarına yönelik bir değerlendirme." *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 4(2): 667-702
- Karahisar, T. (2014). "Türkiye’de dijital oyun sektörünün durumu". *Uluslararası Sanat, Tasarım ve Manüplasyon Sempozyumu*, 21-23 Kasım 2013, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları: 107-115.
- SIDEQIK (2016). <https://www.sideqik.com/sideqik-infographics-together-marketing/the-1bn-esports-industry> / 24.12.2017
- TUDOF(2012). https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/bilisim_internet/doc/s/sunumlar/turkiye_dijital_oyunlar_federasyonu.pdf / 24.12.2017

Yayın Geliş Tarihi: 26.04.2018

Yayın Onay Tarihi: 10.06.2018

Serkan ERTİN*

Ciddi Olmanın Önemi'nde Kimliğin Performatif Halleri: Bir Yapısökümcü Okuma

*Identity Performance in The Importance of Being
Earliest: A Subversive Reading*

Özet

Oscar Wilde bilhassa toplumsal komedileriyle ön plana çıkan bir oyun yazarıdır. *Ciddi Olmanın Önemi* adlı oyunu Viktorya çağının sözde değerlerini ve edebiyattaki temsilini alaya alan ve dil ile kimlik kavramlarını tersyüz eden taşlamalı bir güldürüdür. Oyun, dönemin yapmacık ve dayatma ahlak değerlerinden dolayı düşkünlüğüne uğramış yazarın yitirdiği inancını, belirsizlik duygularını ve ikiyüzlülüğe olan tepkisi dile getirmesi bakımından yapısöküme kendini açmaktadır. Bu nedenle de oyun aslında bireylerin sözde görkemli Viktorya çağında yaşadıkları saygın hayatların ve kayıtsız memnuniyetlerinin sert birleştirisidir. Oyun tam da bu amaçla ikili karşıtlıklar arasındaki sınırları muğlaklaştırır ve birlikte uyumsuz görünen zıtlıkları birarada uyum içerisinde kullanır. Wilde'in ortaya çıkardığı şey parody tanımına çok yakındır ve oyun da yazarın dil ile oynaması ve hiciv içeriğiyle parody etkisi yaratır. Bu makale, *Ciddi Olmanın Önemi* adlı oyunu inceleyerek oyunun Viktorya çağı imajını ve edebiyattaki temsilini ne ölçüde yapısöküme uğrattığını ve tersyüz ettiğini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Viktoryanizm, Anti-Viktoryanizm, Oscar Wilde, yapısöküm, kimlik politikaları.

Abstract

Oscar Wilde is known for his society comedies. His play *The Importance of Being Earnest*, is a farcical play ridiculing the values and representation of the Victorian period and subverting the deployment of language and identity. The play sets a good example for deconstructive analyses because Wilde, disappointed with the pretentious and superimposed moral codes of the century, portrayed his sense of disenchantment, ambiguity, and hypocrisy in his play. Therefore, the play turns out to be a harsh critique of the moral collapse behind the apparently glorious period and decent lives and the (self-)deceptive complacency of individuals. What Wilde creates is quite similar to the definition of burlesque; a burlesque effect thanks to his play with language and his farcical plot. This article intends to find out to what extent his play bears a deconstructivist and subversive approach to the face value and image of the Victorian era.

Keywords: Victorianism, Anti-Victorianism, Oscar Wilde, deconstruction, identity politics

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
serkan.ertin@kocaeli.edu.tr

Introduction

Late-Victorian as he was, Oscar Wilde stood out from the crowd of the era with his revolutionary life and literary style, and thus, he is considered a modern playwright. William Archer, in his review of *A Woman of No Importance*, admires Wilde's work since "it must be taken on the very highest plane of modern English drama [...] In intellectual calibre, artistic competence – and in dramatic instinct – Mr Wilde has no rival among his fellow workers for the stage" (qtd in Varty v). Wilde is especially known for his society comedies. In the nineteenth century, well-made plays were established and three of Wilde's plays comply with the mainstream. Yet the fourth one, *The Importance of Being Earnest*, is a farcical play ridiculing the strict morality of the Victorian era and subverting the deployment of language. The play opens itself for deconstructive analyses because Wilde, disillusioned with the pretentious and superimposed moral codes of the century, depicted his sense of disenchantment, ambiguity, and hypocrisy in the play. Thus, the play turns out to be a harsh critique of the moral collapse behind apparently decent lives and the (self-)deceptive attitude of individuals.

Deconstruction dates back to the Structuralist movement, which tried to find out deep structural principles and binary oppositions underlying all texts. However, structuralism was entrapped within the world which Derrida calls 'metaphysics'. Poststructuralist interventions of Jacques Derrida, Michel Foucault, Roland Barthes, and Jacques Lacan take structuralism a step further and aim at "unravelling the entire project of Western 'bourgeois' humanism", which is also referred as the Enlightenment Project (Selden 1989 6). These pioneers of poststructuralism differ from their antecedents in that they resisted oppression and deception presented in the guise of such privileged terms as "Truth, Hierarchy, Morality, Merit, etc". Derrida, for instance, argues that man always thinks through opposites, but these opposites are also hierarchies privileging one term over its other. He does not attempt or intend to reverse the binaries; he just tries to blur and destroy the boundaries between opposites. Ross C. Murfin asserts that to deconstruct a text is to show that a text can have intertwined opposite discourses, strands of narrative, and threads of meaning (262). Likewise, in *The Importance of Being Earnest* the boundaries between opposite concepts are blurred and apparently incompatible legs are used together in a harmony. This was actually what Wilde explicitly stated in an interview as

his purpose of writing the play: "We should treat all the trivial things of life very seriously, and all the serious things with sincere and studied triviality" (qtd in Varty xxii). What he asserts is quite similar to the definition of burlesque, and accordingly what he achieves in the play is a burlesque effect thanks to his play with language and his farcical plot. This paper aims to analyse *The Importance of Being Earnest* in order to find out to what extent it bears a deconstructivist and subversive attitude towards accepted Victorian values.

Analysis

The deployment and construction of identity have always been a great concern for deconstructivist criticism. According to deconstruction, "identity is never simply complete or given, but is the product of [...] decisions and assumptions" (Thomson 300). *The Importance of Being Earnest* is tailor-made for deconstructive analysis because it problematises the theme of identity. In the play, two men, Jack and Algernon, create alter egos and utilise them in order to cope with the pressure of Victorian morality. Through his alter ego "Ernest", Jack Worthing flees from the country life, where he is to mind his ward Cecily, into town life. Likewise, Algernon Moncrieff using the same name, Ernest, flies from the town into the country. They both pretend to be visiting some people in need; Jack pretends to be helping his notorious brother and Algernon minding an ill friend – Mr Bunbury. Jack proposes to Gwendolen and Algernon falls in love with Cecily; surprisingly, both women are more than willing to marry a man called 'Ernest' because they believe the name Ernest to be a reliable indicator of an earnest nature. The women are unaware that the signifier 'Ernest' does not refer to any signified like 'earnest.' The play "reminds us that there is really no difference between being earnest and being called Ernest, between being true and simulating truth, at least in a world where people believe that names actually 'mean' something" (Thomson 310).

The wordplay on the homonym pair 'earnest/ Earnest' first appears when Algernon finds Jack's cigarette case with a note inside. He thinks Jack's name is Ernest and when he finds out that it is not, he is disillusioned: "You have always told me it was Ernest. I have introduced you to everyone as Ernest. You answer to the name of Ernest. You look as if your name was Ernest. You are the most earnest looking person I ever saw in my life"

(Wilde 1632). Although Algernon himself is another 'Bunburyist', he cannot believe having been fooled; he still believes in the metaphysical signifieds. However, in deconstruction a signifier has its meaning only within a particular context. Otherwise, a signifier cannot refer directly to a signified. To illustrate the point, Derrida coins the term *différance*; in spoken language the word cannot be told apart from *différence*. The distinction can only be made in written form (Selden 1988 85). Similarly the words Ernest and earnest are pronounced the same, yet their spellings are different. However, characters in the play fail to distinguish between being earnest and being named Ernest.

Gwendolen is another device used by Wilde to ridicule the signification of 'Ernest'. Actually Gwendolen sometimes shows awareness of the arbitrariness of the relation of a sign to a signified:

JACK. Charming day it has been, Miss Fairfax.

GWENDOLEN. Pray don't talk to me about the weather, Mr. Worthing. Whenever people talk to me about the weather, I always feel quite certain that they mean something else. And that makes me so nervous. (Wilde 1636)

She knows that when a person starts talking about the weather, it is just beating about the bush and they are actually trying to get to the main point. This is true because Jack – pretending to be Ernest – is trying to profess his love to her. When he finally manages to do so, Gwendolen talks about the 'age of ideals' she lives in: "My ideal has always been to love someone of the name of Ernest. There is something in that name that inspires absolute confidence. The moment Algernon first mentioned to me that he had a friend called Ernest, I knew I was destined to love you" (Wilde 1636). Oscar Wilde, by using Gwendolen, mocks the false and irrelevant meanings attributed to words. Gwendolen loved Jack before she even met him, just because of his name, Ernest – which was not his at all. She loved him passionately and thinks that his name Ernest has a divine music and vibrations.

Obviously disturbed and worried due to Gwendolen's excessive attraction to his false name, Jack tries to find out what would happen if she learnt his real name:

JACK. I think there are lots of other much nicer names.
I think Jack, for instance, a charming name.

GWENDOLEN. Jack? ... No, there is very little music in the name Jack, if any at all, indeed [...] Besides, Jack is a notorious domesticity for John! And I pity any woman who is married to a man called John [...] The only really safe name is Ernest.
(Wilde 1636)

For Gwendolen, each name has a signified and people are automatically attributed characteristics according to their names. She is not aware of her being fooled by Jack and she assumes that the name Ernest proves the reliability of her husband-to-be.

In post-structuralism names are random and they never refer to a fixed signified. Jack Worthing's story of how he got his family name is another subversion of the belief in certain meanings. He explains to Lady Bracknell, Gwendolen's mother, how he was found and adopted: "An old gentleman of a very charitable and kindly disposition, found me, and gave me the name of Worthing, because he happened to have a first-class ticket for Worthing in his pocket at the time. Worthing is a place in Sussex. It is a seaside resort" (Wilde 1639). For Lady Bracknell, one's family name and possessions certify their noble background. However, Jack's surname was picked randomly and it does not refer to any specific family. Upon learning the truth about Jack's life, Lady Bracknell strongly advises him "to try and acquire some relations as soon as possible, and to make a definite effort to produce at any rate one parent, of either sex, before the season is quite over" (Wilde 1639). Using Bracknell, Wilde underlines that names can be bought so long as one is prosperous. In this way, he highlights the hypocrisy in the society and wisely deconstructs the so-called morality of the Victorian age.

Cecily is another literary device Wilde employs to underline the arbitrariness of words and deconstruct the meanings attributed to them. In her article Köseoğlu underlines the significance of women in fiction in terms of "stopping the chaos in society" and claims that "in a male-dominated society, a female's having the ability to establish morality in society and to punish the wicked" is noteworthy (133). In Wilde's

play, similarly, just like Gwendolen, Cecily falls in love with Algernon only because she supposes that his name is Ernest. She tells Algernon how important his name – which is not his—is: “It had always been a girlish dream of mine to love someone whose name was Ernest [...] There is something in that name that seems to inspire absolute confidence. I pity any poor married woman whose husband is not called Ernest” (Wilde 1652). Like Gwendolen, she associates trust with the name Ernest and falls into the metaphysical entrapment. Oscar Wilde elaborates the theme of signification with the first dialogue between Cecily and Gwendolen. As soon as they meet, Gwendolen enthusiastically says: “What a very sweet name! Something tells me that we are going to be great friends. I like you already more than I can say. My first impressions of people are never wrong” (Wilde 1653). Nevertheless, when she thinks that she and Cecily are engaged to the same person, since both presume that they are engaged to an Ernest, she loses her temper: “From the moment I saw you I distrusted you. I felt that you were false and deceitful. I am never deceived in such matters. My first impressions of people are invariably right” (Wilde 1656). Her latter utterance is in sharp contrast to her former one. By belying her *first* impression, Gwendolen actually questions the validity and reliability of appearances in Victorian life. In fact Oscar Wilde’s aim is

the exposure of the moral bankruptcy of the codes governing society. [He] uses farce to ridicule social etiquette by depicting characters so harnessed by the inflexibility of the social system that their attempts to accommodate their own individuality within it result in deception (Bunburying), self-deception (Cecily and her diary), tyranny (Lady Bracknell’s prohibitions) and aggression (Cecily and Gwendolen at tea) (Varty xxii).

The characters develop various defense mechanisms to be able to survive within the apparently moral and decent members of the society. This is why Jack and Algernon create doubles and get out of their everyday lives. Surprisingly, though, at the end of the play the doubles they created become real; Jack’s Christian name turns out to be ‘Ernest’ indeed and Jack turns out to be Algernon’s lost elder brother.

The fact that apparent deceptions and self-deceptions in the play finally become real means art itself becomes real life. In *The Importance of Being Earnest*, life imitates art and the play turns out to be a celebration of the superiority of artifice over real life. Occasionally the play employs self-reflexivity, which is usually attributed to post-modern texts, and subverts realistic narrative by foregrounding its own fictionality. Cecily is the main agent of ridiculing the fictive nature of works of art. She always keeps a diary and writes everything word for word in it. Even when Algernon tries to propose to her, she interrupts him in order to be able to write his words down in her diary: "If you will allow me I will copy your remarks into my diary [Goes over to table and begins writing in diary]" (Wilde 1650). She does not count on her memory to keep records of her life because she believes that memory makes up things which have never happened. She, therefore, takes writing for granted, which is totally a misconception she is not aware of. She attempts to take every single word Algernon utters down and warns him when he coughs:

CECILY. Oh, don't cough Ernest. When one is dictating one should speak fluently and not cough. Besides, I don't know how to spell a cough. [Writes as ALGERNON speaks.]

ALGERNON. [speaking very rapidly] Cecily, ever since I first looked upon your wonderful and incomparable beauty, I have dared to love you wildly, passionately, devotedly, hopelessly.

CECILY. I don't think that you should tell me that you love me wildly, passionately, devotedly, hopelessly. Hopelessly doesn't seem to make much sense, does it? (Wilde 1651)

Cecily illustrates the self-reflexivity in the text with her writing, which is – she says, to be published later. She reveals the writing process of the text and its fictiveness. Moreover, she acts like an editor and changes Algernon's remarks, which subverts the established narrative styles. Traditionally a narrative creates an illusion of reality and a

make-believe world in which the reader inevitably gets involved. Wilde's play, in contrast, shatters this illusion and raises an awareness of the fictitious nature of his play.

Alex Thomson asserts that both writing and reality are iterable. "In its very structure, an 'event' is like a word, or like a text. Events are 'iterable': they can be cited, discussed, and examined in new contexts" (305). Accordingly, in the play Cecily not only discloses the process of writing but also re-writes the history in her diary. Her diary is her phantasy world where she records events which never happened. For instance, she accepts Algernon's proposal immediately on the grounds that they have been engaged for three months. She explains how they got engaged—in her mind: "I accepted you under this dear old tree. The next day I bought this little ring in your name, and this is the little bangle with the true lovers' knot I promised you always to wear" (Wilde 1651). In fact Algernon just meets Cecily and it is love at first sight for him. However, Cecily— from the moment she first heard Algernon's name, which she thinks is Ernest, invented an affair and even bought a ring for herself in Algernon's name. Cecily's invented world is what Baudrillard calls 'hyperreal'; it initially refers to a material reality beyond itself, yet it distorts, disguises, and finally replaces that reality (qtd in Sheehan 30-31). In her hyperreal world, during her imaginary affair with Algernon, Cecily even wrote letters to herself from Algernon:

CECILY. This is the box in which I keep all your dear letters. [Kneels at table, opens box, and produces letters tied up with blue ribbon.]

ALGERNON. My letters! But my own sweet Cecily, I have never written you any letters.

CECILY. You need hardly remind me of that, Ernest. I remember only too well that I was forced to write your letters for you. I always wrote three times a week, and sometimes oftener [...]

The three you wrote me after I had broken off the engagement are so beautiful, and so badly

spelled, that even now I can hardly read them without crying a little.

ALGERNON. But was our engagement ever broken off?

CECILY. Of course it was. On the 22nd of last March.(Wilde 1651-1652)

Her inventing the break-off of her imaginary engagement, writing false letters from a person she has never met, and recording each and every thing in her diary neatly is the parody of realistic writing. What she writes in her diary finally comes true and she gets engaged to Algernon, which shows that—in contrast to the traditional *mimetic* theory of art— life imitates art. By using Cecily, Oscar Wilde also questions and challenges the reliability of texts. Texts, like history, are nothing but fiction. This is why Wilde attacks and ruins the concept of Truth, one of the innumerable centring and organising principles Western thought has produced. Writing is degraded further in the play by Algernon: “More than half of modern culture depends on what one shouldn’t read” (Wilde 1631). It is a direct attack on the literary canon and the popular works of the period. Cecily takes the debate further by praising the Canon Chasuble: “Dr. Chasuble is a most learned man. He has never written a single book, so you can imagine how much he knows” (Wilde 1652). All these statements are also successive attacks on logocentrism as Wilde shows that not everything written is factual or valuable. Writing does not correspond to ‘presence’ or ‘absence’ of anything. The privileged term ‘writing’, or ‘word’, is deconstructed in this way.

Conclusion

To conclude, *The Importance of Being Earnest* is one of the earliest examples of modern plays in that it deconstructs not only the reified relation of signifiers to their referents but also the mimetic theory of art, blurring the boundary between art and real life. Wilde also subverts the hypocritical morality of the Victorian society and reveals what lies behind so-called decent lives. An expert who had to lead a double life because of his sexual orientation throughout his life, Wilde wisely mocks and attacks the loopholes in the pretentious Victorian society.

References

- Köseoğlu, Berna(2014). "Gender and Detective Literature: The Role of Miss Marple in Agatha Christie's *The Body in the Library*". *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 4, 132-137.
- Murfin, RossC. (1999). "Deconstruction and *The Rime of the Ancient Mariner*." Paul H Fry(Ed.),*Case Studies in Contemporary Criticism: Samuel Taylor ColeridgeThe Rime of the Ancient Mariner*. Boston: Bedford/St.Martin's.
- Selden, Raman (1988). *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. Sussex: The Harvester Press.
- Selden, Raman(1989). *Practicing Theory and Reading Literature: An Introduction*. Kentucky: UP Kentucky.
- Sheehan, Paul (2004). "Postmodernism and Philosophy." *The Cambridge Companion to Postmodernism*. Steven Connor (Ed.), Cambridge: Cambridge UP.
- Thomson, Alex (2006). "Deconstruction." *Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide*. Patricia Waugh (Ed.), New York: Oxford UP.
- Varty, Anne (Ed.)(2002). *The Plays of Oscar Wilde*. London: Wordsworth.
- Wilde, Oscar (1993). "The Importance of Being Earnest." Ed. M. H. Abrams. *The Norton Anthology of English Literature*. London: W.W. Norton & Company.

Yayın Geliş Tarihi: 03.01.2018

Yayın Onay Tarihi: 04.04.2018

Ferhat PEHLİVANOĞLU*
Retno RİYANTİ**

Macroeconomic Effect on the Automobile Sales in Top Four Automobile Production Countries*

*En Büyük Dört Otomobil Üreticisi Ülkedeki Araç
Satışlarının Makroekonomik Etkileri*

Abstract

The automotive industry is a major industrial and economic force worldwide. This paper examines macroeconomic effect with six variables on the automobile sales in top four automobile production countries. These variables are real GDP, GDP per capita, automobile production, inflation, gasoline price, and exchange rate; and the countries has been selected are China, USA, Japan, and Germany that has first four highest automobile production countries in the world. The findings shows that real GDP, car production, gasoline price have positive impact towards car sales while change in GDP percapita, inflation and exchange rate cause the opposite. Some variables in this research based on findings is inconsistent with the previous findings done by other researcher. While for those top countries GDP percapita and gasoline price have different effect to the automobile sales. The reason of that situation is because GDP percapita that reflect fluctuation of income perpeople of those countries have no significant effectto the number of automobile sales.

Anahtar Kelimeler: Automobile Sales, Real GDP, Automobile Production, Gasoline Price.

JEL Codes: E23, F14

Özet

Otomotiv endüstrisi dünya genelinde önemli bir sanayi kolu ve ülkeler için ekonomik bir güçtür. Bu çalışmanın amacı altı değişkenin otomobil üretimi üzerindeki makroekonomik etkisini incelemektir. Söz konusu değişkenler; reel GSYİH, kişi başı GSYİH, otomobil üretimi, enflasyon oranları, benzin fiyatları ve döviz kurudur. Çalışmanın analiz kısmı için seçilen ülkeler ise Çin, ABD, Japonya ve Almanya'dır. Bu ekonomiler dünyada otomobil üretiminde en büyük pay sahibi ilk dört ülkedir. Çalışma bulgularına göre, reel GSYİH, otomobil üretimi ve benzin fiyatlarının otomobil satışları üzerinde olumlu etkileri olduğunu gösterirken, kişi başı GSYİH, enflasyon ve döviz kuru tam tersi olarak üretim üzerinde olumsuz etkiler göstermiştir. Bu çalışmadaki bazı

* Assoc. Prof, Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

** Master Student, Kocaeli University, Social Sciences Institute, Department of Economics, retno.riyanti@gmail.com

* This article is produced from a master thesis called " Competitive Advantage of Automotive Industry in The Emerging Market Economies Countries in Term of Comparison "

değişkenlerin otomobil satışı üzerindeki etkileri literatürdeki diğer bazı çalışmalara göre çelişen sonuçlar göstermiştir. Örneğin bu üst düzey ülkeler için kişi başı GSYİH ve benzin fiyatlarının otomobil satışları üzerinde farklı etkileri vardır. Bu durumun nedeni, söz konusu ülkelerin her birinin kişi başına düşen gelir düzeylerinin büyük dalgalanma göstermesidir.

Keywords: Otomobil Satışları, Otomobil Üretimi, Benzin Fiyatları

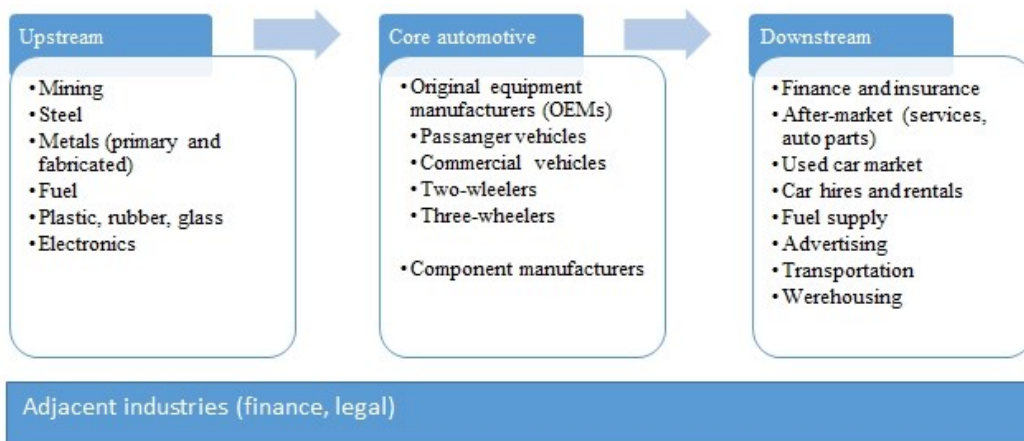
JEL Kodları: E23, F14

Introduction

Transportation is one of the most essential economic goods in the modern world. An efficient mode of transportation ensures the mobility of individuals and product delivery could be conducted in a safe and timely manner. To meet this requirement, various types and models of vehicles were produced by automotive companies to fulfil the needs of consumers especially in the context of passenger vehicles.

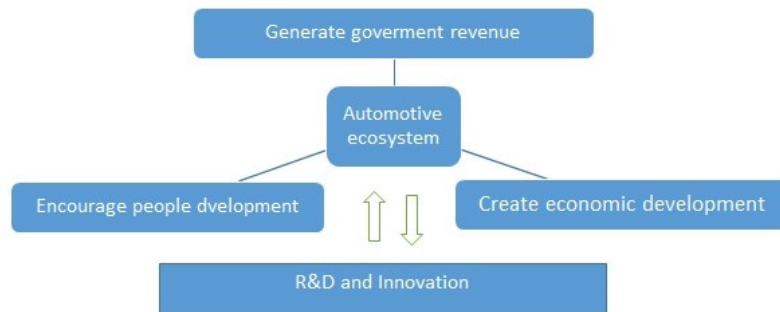
The automobile is a pillar of the global economy, a main driver of macroeconomic growth and stability and technological advancement in both developed and developing countries, spanning many adjacent industries. The core automotive industry (vehicle and parts makers) support wide range of business segment, both upstream and downstream, along with adjacent industries (figure 1).

Figure 1. The Core Automotive Industry Supports Upstream And Downstream Industries

Automotive contributes to several important dimensions of nation building: generating government revenue, creating economic development, encouraging people development, and fostering R&D and innovation (figure 2).

Figure 2. The Auto Industry’s Contribution To The Economy

Generating revenue. The automotive sector contributes significant tax revenues from vehicle sales, usage-related levies, personal income taxes, and business taxes. Production and sales of new and used vehicles, parts, and services deliver excise, sales, value-added, and local taxes and import duties.

Economic development. The automotive industry is important to global economic development. Globally, automotive contributes roughly 3 percent of all GDP output; the share is even higher in emerging markets, with rates in China and India at 7 percent and rising.

People development. Worldwide there is one motor vehicle for every five people; in the United States there is one car for every 1.25 citizens. Automobiles can increase quality of life through increased mobility, comfort, and safety.

Fostering R&D and innovation. R&D investment by automakers is driven by consumer demands for more product variety, better performance, improved safety, higher emission standards, and lower costs.

1. Automotive Market

Four main markets dominate global car sales are China, the United States, Germany, and Japan. China has been the largest market since 2009, and its lead over the United States is growing with each dominant market in terms of passenger car sales, emerging

markets are yet to impose themselves in terms of sales volumes. The hoped-for El Dorado is struggling to materialize as economic and political crises slow household vehicle ownership rates.

Car sales by market reflect the economic difficulties facing various countries. The recovery is sluggish in Europe; in the United States it is more pronounced, but “jobless”; in Japan it is underpinned by public policies; in the emerging countries it is lagging behind. despite high expectations. Car registrations are also a major indicator of a country’s economic health. This report sheds light on their expected trends.(Economic Outlook, 2014: 5)

Growth in global automotive production is likely to remain around +4% per year in 2014 and 2015, with an increase in production in China, India, and Mexico at the expense of Europe. Production is even expected to exceed 100 million vehicles by 2017. The major component manufacturers, which are essential for auto makers, have relocated to follow production and register healthy levels of profitability.(Economic Outlook, 2014:8)

Global new automobile sales totaled 20.44 million units during the first quarter of 2016. That is 2.8% more than the total posted in Q1 2015, or 558,700 more units. The biggest contributors to this growth were the Chinese and European markets, both of which continued to show positive macroeconomic trends. Meanwhile the US car market moderated its growth, whilst Japan, Brazil and Russia recorded the biggest drops.(JATO, 2016:16) By JATO Dynamic Limited has summarized to identify countries which have high influence to the world automobile market (Table 1).

Table 1. Top Ten Automobile Markets 2016-Q1

Countries	Units (000)	Change Q1 (2015-2016)
China	6.073	+6%
USA	4.081	+3%
Japan	1.449	-7%
UK	871	+5%
Germany	849	+5%
India	807	+3%
France	616	+8%
Italy	558	+21%
Brazil	465	-28%
South Korea	416	+5%

Source: JATO Dynamics Limited

With growth of +10% in 2014 and +8% expected for 2015, the Chinese market is extending its lead after having surpassed overtaken the US market in 2009. At nearly 20 million units sold in 2014, it now accounts for 27% of global sales. Moreover, with an ownership rate of close to 5%, it offers all auto makers very attractive prospects for long-term growth of around +8% to +10% per year. It is a vehicle market whose role is growing: with 21 million units sold in 2015, it will be 25% larger than the US market.

The US market represents 23% of global sales of passenger vehicles (PV) and light commercial vehicles (LCV), or 16.5 million units. It has become very profitable once again, after the deep restructurings carried out in 2009-2010. The US automotive industry has thus regained the competitiveness it had previously lost: for an unchanged level of production, the workforce has been reduced by -20% and many production sites have been shut down. Armed with a renewed and completely restructured product range, US groups have returned to being profitable, although for General Motors 2014 will be largely tarnished by massive callbacks of its vehicles (nearly 25 million) for safety reasons.

The automotive industry is one of the Japanese economy's core sectors, in 2013 automotive shipments accounted for 17.8% of the total of Japan's manufacturing shipments, and 40.9% of the value of the machinery industries combined shipments. (JAMA, 2015:22) The production of passenger vehicles by Japanese manufacturers in 2014 saw a slight increase of 1.1% compared to the previous year to total of 8.2 million units. In 2014 motor vehicles in Japan increased for the first time in two years, totaling 9.77 million units, up 1.5% from the previous year.

German automobile manufacturers produced over 15 million vehicles in 2015 that equivalent to more than 19 percent of total global production. 21 of the world's 100 top automotive suppliers are German companies. Germany is the European car production leader: some 5.7 million passenger cars and 325,200 trucks and buses were manufactured in German plants in 2015. The automotive industry is the largest industry sector in Germany. In 2015, the auto sector recorded turnover of EUR 404 billion which is around 20% of the total German industry revenue. (GTAI, 2017:18)

2. Macroeconomic Report of the Countries

2.1. China

According to the World Bank, the Gross Domestic Product of China was 10351.11 billion USD in 2014, rank 2 globally. The GDP per capita was 7587.29 USD positioning China at rank number 77 in the world in terms of economic development. Foreign direct investment into China was 268.10 billion USD in 2014 which is 2.59 percent of GDP. We look primarily at the percent of GDP as opposed to the dollar amounts because larger economies would normally attract greater volumes of foreign investment. Values above 4-5 percent of GDP suggest that the country is an attractive foreign investment destination.

China is one of the main (top 10) trading partners of more than 100 economies that account for about 80 percent of world GDP. Given its key role in global and regional supply chains-importing intermediate and capital goods and exporting processed goods - China can also be a conduit for shocks that originate in other countries. Furthermore, over the past decade, China's role as a source of final demand has increased markedly: China's imports of final capital goods and consumption goods from Europe and the United States are material. IMF staff analysis suggests that a 1 percentage point investment-driven drop in China's output growth would reduce Group of Twenty (G20) growth by $\frac{1}{4}$ percentage point.

China's economic growth has proved to be quite resilient. At 6.9 percent for the whole year, the country's GDP growth rate for 2015 stayed very much in line with the official target. While slower than previous years, this is still among the highest of the world's major economies, and given the size of China's economy today, the increase in economic output in 2015 was more than in previous years when the growth rate was higher. In comparison, the US would have to grow at 4 percent in order to produce the same amount of incremental economic output that China generated with 6.9 percent growth. Unsurprisingly, according to forecasts prepared by the International Monetary Fund (IMF), China is expected to continue being the largest contributor to world GDP - in purchasing power parity terms - and is expected to account for nearly 20 percent of

world GDP by 2020, compared to 15.5 percent for the European Union and 14.9 percent for the US.(IMF, 2015)

China, now the world's largest economy on a purchasing power parity basis, is navigating a momentous but complex transition toward more sustainable growth based on consumption and services. Ultimately, that process will benefit both China and the world. Given China's important role in global trade, however, bumps along the way could have substantial spillover effects, especially on emerging market and developing economies.

2.2. United States of America

Seven years after financial crisis, the United States comeback with economic recovery, while modest by historical standards, has been one of the strongest in the OECD, by robust monetary policy support and an early expansion. Many sector jobs have been created, about 2.6 million jobs in 2015, pushing unemployment down to its pre-crisis level fell to 5.0 percent, half its level in fall 2009, thereby providing consumers with higher income and improving their confidence. Health care price growth remained at low levels not seen in nearly five decades as the Nation's uninsured rate fell below 10 percent for the first time ever. (OECD, 2016)

The US economy continued to grow in 2015, as the recovery extended into its seventh year with widespread growth in domestic demand, strong gains in labor markets and real wages, and low inflation. Real gross domestic product (GDP) increased 1.8 percent during the four quarters of the year, down from 2.5-percent growth during 2013 and 2014.

Inflation remained low with consumer price inflation (CPI) at only 0.7 percent during the 12 months of 2015, reflecting a sharp decline in oil prices. Core CPI, which excludes food and energy, increased 2.1 percent, above the year-earlier rate of 1.6 percent. Real average hourly earnings of production and nonsupervisory workers rose 2.3 percent over the 12 months of 2015, as nominal wage growth exceeded price inflation.(Transmitted to the Congress, 2016)

Consumption growth was lackluster early in 2016, but data on retail sales and motor vehicle sales suggest that spending has picked up appreciably so far this quarter. Smoothing through the monthly fluctuations, consumer spending is reported to have increased at an annual rate of nearly 3 percent over the first four months of this year, only a little slower than the pace in 2015.

2.3. Japan

During the past two decades, economic growth has been sluggish, reducing Japan's relative per capita income from a level matching the top half of OECD countries in the early 1990s to 14% below, sluggish growth and persistent deflation have reduced Japanese livingstandards below the OECD average. Gross government debt has risen to 226% of GDP, the highest in the OECD, driven by rising social spending and inadequate revenues. Rapid population ageing is putting continued pressure on public spending, while pushing down Japan's potential growth rate to around $\frac{3}{4}$ percent. Abenomics – bold monetary policy, flexible fiscal policy and a growth strategy to revitalize the economy and end deflation – had an immediate positive effect in 2013, thanks to the first two arrows. Growth was interrupted in the wake of the tax increase in April 2014, but resumed later in the year (OECD, 2015). The Abenomics economic reform agenda had shown signs of traction, but the economy unexpectedly fell into a recession in the third quarter of 2014, shrinking 1.9 percent at an annualized rate, driven primarily by the April sales tax hike. (Lannahan and Giles, 2015:) After years of very low inflation and deflation, Japanese inflation was forecast to remain above the 2 percent target for 2014, but it is estimated to fall short of it in 2015 at 1.8 percent. (EIU, 2014)

Reversing the fall in Japan's potential growth rate, which slowed from over 3% in the early 1990s to around $\frac{3}{4}$ per cent in 2014 requires additional steps to: i) slow the decline in the labor force or even reverse it; and ii) boost labor productivity growth, which will depend to a large extent on innovation. The government aims to boost real annual output growth to 2% through 2022 (2.4% in per capita terms), well above the 0.9% rate of the past two decades. In December 2014, the government stated that "Japan must aim to become the most innovative country in the world by carrying out social and economic structural changes". The ten key reforms in the Strategy that was revised in June 2014

(Table 3), which have been addressed in previous *OECD Economic Surveys of Japan*, contain many important measures. However, the implementation of the third arrow has lagged behind the first two arrows. It is essential that Japan implement the planned reforms. Moreover, further reforms are needed to achieve the 2% target. The issues discussed below include the priorities in the 2015 edition of the OECD's *Going for Growth*: i) relaxing barriers in the service sector, in part through foreign direct investment; ii) reducing producer support for agriculture; iii) improving the efficiency of the tax system by raising the consumption tax and cutting the corporate tax; iv) raising female labor participation; and v) reforming employment protection. (OECD, 2015)

Growth is projected to remain at 0.5 percent in 2016, before turning slightly negative to -0.1 percent in 2017 as the scheduled increase in the consumption tax rate (of 2 percentage points) goes into effect. The recent appreciation of the yen and weaker demand from emerging market economies are projected to restrain activity during the first half of 2016, but lower energy prices and fiscal measures adopted through the supplementary budget are expected to boost growth (with fiscal stimulus alone adding 0.5 percentage point to output). The Bank of Japan's quantitative and qualitative easing measures—including negative interest rates on marginal excess reserve deposits adopted in February—are expected to support private demand. Japan's medium- to long-term growth prospects remain weak, primarily reflecting a declining labor force.

2.4. Germany

Economic growth (the rate of change of real GDP). For that indicator, the average value for Germany during period 2000 to 2015 was 1.2 percent with a minimum of -5.62 percent in 2009 and a maximum of 4.08 percent in 2010.

Gross Domestic Product. The average value for Germany during period 2000 to 2015 was 3091.42 billion U.S. dollars with a minimum of 1949.95 billion U.S. dollars in 2000 and a maximum of 3868.29 billion U.S. dollars in 2014.

GDP per capita: Purchasing Power Parity. The average value for Germany during period 2000 to 2015 was 37740.58 U.S. dollars with a minimum of 23687.30 U.S. dollars in 2001 and a maximum of 47767.00 U.S. dollars in 2014.

Inflation: percent change in the Consumer Price Index. The average value for Germany during period 2000 to 2015 was 1.19 percent with a minimum of 0.2 percent in 2000 and a maximum of 2.6 percent in 2008.

Taxes on goods and services, percent of total revenue. The average value for Germany during period 1972 to 2014 was 23.14 percent with a minimum of 19.96 percent in 1997 and a maximum of 28.33 percent in 1972.

Unemployment rate. The average value for Germany during period 2000 to 2015 was 7.67 percent with a minimum of 5 percent in 2014 and a maximum of 11.1 percent in 2005.

The automotive industry is the largest industry sector in Germany. In 2011, the auto sector recorded turnover of EUR 351 billion – around 20 percent of total German industry revenue. According to the A.T. Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index 2012, Germany is the most attractive FDI destination in Europe. Internationally participating business executives also conclude that ongoing investment in sustainable business is an absolute imperative for successful market competition and shareholder satisfaction. The UNCTAD World Investment Report 2011 confirms Germany's reputation as one of the most attractive business locations in continental Europe. Ernst & Young finds Germany to be the most attractive investment location in Europe in 2012 with its *Standort Deutschland 2012 - Der Fels in der Brandung?* (A pillar of strength in troubled times?) international manager study. American interview partners also singled out German R&D – and partnerships with German universities and research centers – for specific praise. German R&D excellence is held in such high esteem that a number of US companies have established their own research centers here – many of them with global reach.

3. Literature Review

A few empirical studies have been conducted to examine the relationship between passenger car sales and various macroeconomic variables and the findings are generally mixed. Based on the review of these researches, several factors have been identified capable of influencing car sales. These include fluctuation in fuel price as well as loan interest, unemployment and income rates.

Dynaquest (2002) finds that there is also a strong relationship between new car sales and the nominal GDP just as there is a relationship between the total number of cars in use and the nominal GDP. However, the correlation between the sale of new cars and nominal GDP is not as strong as the relationship between the total number of cars in use and GDP. Based on Automotive Research (Smith and Chen, 2009), a historical correlation between annualized GDP and vehicle sales growth in US indicates that positive vehicle sales growth depends on three percent or higher GDP growth. Thus, vehicle sales can be expected to fall if the annualized GDP growth rate is below 1.0 percent. Generally, only a GDP above 3.0 is associated with growing sales. These findings show that there is a significant relationship between GDP and car sales in the US. According to Babatsou and Zervas (2011), it is clear that a good correlation exists between GDP with passenger car sales in the European Union countries. The results of this study clearly show that the number of passenger cars increases with GDP indicating a very good linear correlation ($r = 0.95$). It clearly indicates that a regression in GDP will lead to a decrease of total passenger cars in use. Kongsberg Automotive (2008) analyzed the relationship between global car sales and global GDP from 1998 until 2008. The results show that there is a high correlation between global car sales and global GDP.

Other factors that have been analyzed were income level, interest rate, financial aggregate and unemployment rate. These include the research by Shahabudin (2009) on domestic and foreign care sales. In this research, it was discovered that all variables could significantly influence car sales. However, this regression model suffered from heteroscedasticity that affected the efficiency to gauge domestic and foreign car sales. In this research, it is proven that all variables could significantly influence car sales. However, the problem of heteroscedasticity had impaired the efficiency of the model as a whole.

On the other hand, Ludvigson (1998) tested the impact of financial policy on car sales pular which was attributed to the offering of bank loans for car purchase. The increase of basic interest rate was found to pose a significant negative impact on car sales. This is due to the lack of ability among commercial banks to provide loans for car buyers

As described by Dargaydan Gately (1999) following their research on car ownership in 26 countries from 1960 to 1992, it was discovered that the projected rate of car ownership for two decades until 2015 is high for low income nations. The same statistics is expected to be recorded in other economies including Portugal, Greece and Ireland. This is based on these countries' own expectation that they will achieve high income growth in the future. On the other hand, for China, India and Pakistan, car ownership increased twofold in line with their per capita income growth.

Dargay (2001) using Family Expenditure Survey from 1970 to 1995, it was found out that the statistics of vehicle ownership recorded a positive upward trend with income increase. However, there is a negative correlation when there is an income reduction. This is associated with the personal habit of individual consumers as vehicle is seen as an important necessity in the present context of everyday life.

Chifurira, et al. (2014) their object of study is to examine the impact of inflation on the automobile sales in South Africa over the sample period of 1969 to 2013. The finding of the study indicated that there is unidirectional causal effect (one-way causality) from inflation to new vehicle sales.

Muhammad, et al. (2012) following their research to analyze the impact of economic variables on automobile sales in five ASEAN countries. The long term and short term correlation between these variables are implemented using the panel error-correction model. Annual data from 1996 to 2010 involving five variables from five ASEAN countries namely Malaysia, Singapore, Thailand, Philippines and Thailand were accumulated as sample for this research. Result from the test shows that gross domestic product (GDP), inflation (CPI), unemployment rate (UNEMP) and loan rate (LR) have significant long term correlation with automobile sales in these ASEAN countries. The value of error correction in the short term to achieve long term stability based on ECT parameter is found to be significant in Malaysia, Singapore and Thailand. On the other hand, each country is influenced by different variables in the short-term period.

4. Empirical Analysis

4.1. Purpose of Study

The objective of this paper is focused on to analyze the impact of the macroeconomic condition on automobile sales in the countries that has highest automobile production in the world. Four countries that have been choose namely China, United State of America (USA), Japan, and Germany. The six variables of macroeconomic particularly Real Gross Domestic Product (GDP), Gross Domestic Product per Capita (GDP-C), Automobile Production (AUP), Inflation Rate (INF), Exchange Rate (XCR), and Unemployment Rate (UNEMP) for the period 2000 to 2015.

4.2. Research Methodology

The analysis was performed in the following stages: 1) data collection and assessment; 2) estimation model determination; 3) estimation method determination; 4) assumption tests; and 5) interpretation model.

Ordinary Least Square (OLS) and Fixed Effect Model (FEM) used for estimation model determination. A balanced panel data set is used which has equal number of observations for each individual (cross-section) and for best model selection, FEM hypothesis testing, OLS versus FEM, Chow test is used. (Gujarati, 2003, Hsiao, 2003 etc). Random effect model is not used because the number of countries are less than the number of independent variables.

1) Pooled OLS

While using the assumption that all coefficients are constant across time and individuals, we assume that there is neither significant country nor significant temporal effects. Ordinary least squares (OLS) regression model;

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 + \beta_3 X_{3it} + \dots + \beta_n X_{nit} + u_{it}$$

2) Fixed Effects Models

To take into account the individuality of each country/ cross-sectional unit, intercept is varied by using dummy variable for fixed effects. Dummy for Pakistan is used as comparison. Fixed effect models for cross section (intercept or individual);

$$Y_{it} = \alpha_1 + \alpha_2 D_2 + \dots + \alpha_n D_n + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_n X_{nit} + u_{it}$$

4.3. Empirical Result

4.3.1. Estimation Model Determination

After having the thorough discussion regarding the methods used in the current study we have reached on the following results.

Table1.OLS Result for Sales Data

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RGDP	0.269512	0.049013	5.498841	0.0000
GDPG	-0.013304	0.001161	-11.46188	0.0000
PROD	0.812921	0.034792	23.36504	0.0000
INF	-0.072326	0.065419	-1.105583	0.2736
GSP	1.980303	0.308747	6.414006	0.0000
EXC	-0.016415	0.002715	-6.045117	0.0000
C	0.152710	0.382903	0.398820	0.6915

* Significant at 5% level of significance.

According to the Table 1, all variables are significant because P value < 0.05 except INF (inflation rate) that has P value > 0.05. According to this model the R-squared value is 0.984906. This regression assumes that all of countries have the same condition, but factually the countries are different. In constant coefficient model all intercepts and coefficients are assumed to be same (i.e. there is neither significant country nor significant temporal effects), in this way space and time dimensions of the pooled data are disregarded, data is pooled and an ordinary least squares (OLS) regression model is run. So these models are highly restricted assumptions about the model. Regardless of the simplicity of the model, the pooled regression may disfigure the true picture of the relationship between Y and the X's across the cross-sections. So, goes to second regression.

Table 2.FEM Result for Sales Data

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RGDP	0.390893	0.084842	4.607305	0.0000
GDPC	-0.011506	0.003591	-3.204208	0.0023
PROD	0.799615	0.039842	20.06957	0.0000
INF	-0.041296	0.065530	-0.630185	0.5312
GSP	1.117507	0.689680	1.620326	0.1110
EXC	-0.004108	0.013437	-0.305707	0.7610
C	-0.614410	0.791012	-0.776739	0.4407

According to the Table 2, figure out that 3 of 6 variables are significant, they are Real GDP, GDP per capita, and Automobile Production. The rest of variables are not significant.

Different variations with reference to cross-section or time are applied to the fixed effects models here. The fixed effects model has constant slopes but intercepts differ according to the cross-sectional (group) unit. For i classes $i-1$ dummy variables are used to designate the particular country, this model is sometimes called the LSDV model. Another fixed effects panel model where the slope coefficients are constant, but the intercept varies over individual/ country as well as time. FEM with differential intercepts and slopes can also be applied on data, but inclusion of lot of variables and dummies may give results for which interpretation is cumbersome, because many dummies may cause the problem of multicollinearity. There is also a fixed effects panel model in which both intercepts and slopes might vary according to country and time. This model specifies $i-1$ country dummies, $t-1$ time dummies, the variables under consideration and the interactions between them. If all of these are statistically significant, there is no reason to pool (Gujarati, 2003).

5. Estimation Method Determination

5.1. Chow Test (F Test)

Chow Test used for chose which the best model between Ordinary least squares (OLS) regression model and Fixed effects model.

Table 3.Chow Test Result

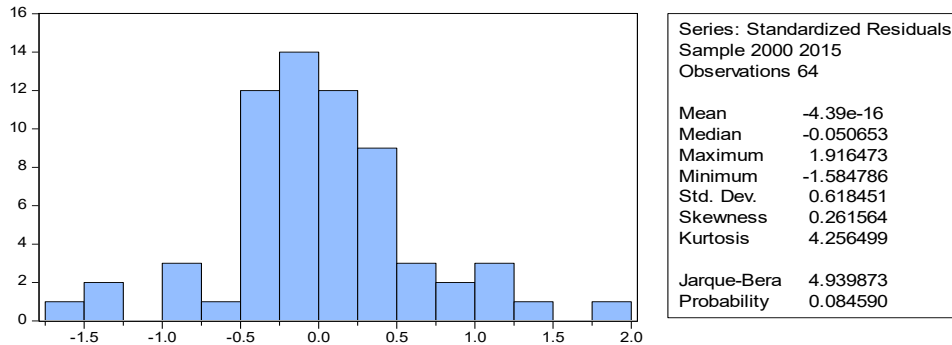
Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	2.476253	(3,54)	0.0712
Cross-section Chi-square	8.249220	3	0.0411

According to above table P value > 0.05 , so H_a is rejected and H_0 is accepted (Ordinary least squares regression model is appropriate).

6. Assumption Tests

6.1. Normality Test

Based on estimation method determination tests (Chow test), Common Effect Model is the most appropriate model for this regression panel model.

Table 4.Normality Test

With 6 independent variables and significant value 5%, so based on table chi square value is 12.592. That is mean JB value less than Chi Square value ($4.939873 < 12.592$), so this research data is normal distributed (H_0 is accepted = normal data distributed).

6.2. Multicollinearity Test

Hypothesis for multicollinearity test is if value between two variables < 0.8 , it's mean there is no multicollinearity. According to the table 5, the result is there are 2 variables have multicollinearity, the multicollinearity its exist between variables sales and automobile production.

Table 5.Multicollinearity Test

	SALES	RGDP	GDPC	PROD	INF	GSP	EXC
SALES	1.000000	0.363529	-0.414343	0.929647	0.330129	-0.126705	-0.155174
RGDP	0.363529	1.000000	0.468626	0.462410	0.248574	-0.344996	-0.263588
GDPC	-0.414343	0.468626	1.000000	-0.163840	-0.186727	0.335675	0.126439
PROD	0.929647	0.462410	-0.163840	1.000000	0.223583	-0.056991	0.081238
INF	0.330129	0.248574	-0.186727	0.223583	1.000000	-0.244694	-0.531275
GSP	-0.126705	-0.344996	0.335675	-0.056991	-0.244694	1.000000	0.237078
EXC	-0.155174	-0.263588	0.126439	0.081238	-0.531275	0.237078	1.000000

But as long as value of multicollinearity between sales and automobile production (0.929647) less than value of R^2 (0.984906), will not become a problem for the regression.

7. Interpretation Model

$$\text{Sales}_{it} = 0.152710 + 0.269512\text{RGDP}_{it} - 0.013304\text{GDPC}_{it} + 0.812921\text{PROD}_{it} - 0.072326\text{INF}_{it} + 1.980303\text{GSP}_{it} - 0.016415\text{EXC}_{it} + \varepsilon_{it}$$

P value of all variables except inflation is 0.0000, it is meant that real GDP, GDP percapita, car production, gasoline price and exchange rate have significant effect towards car sales. While inflation has p value 0.2736 which is more than 5%, that meant inflation has no significant effect towards car sales. According to the above equation, it can interpreted that real GDP, car production, gasoline price have positive impact towards car sales while change in GDP percapita, inflation and exchange rate cause the opposite.

Starting with the first variable of GDP, like as generally speaking one might assume that as GDP for the country increases, as would the sales of automotive. In regards to GDP growth and the automobile sales in top four automobile production countries reflects that there is a positive correlation between these two factors. After running a linear regression in e views 8, the resulting coefficient for GDP in relation to automobile sales was 0.269512. This positive coefficient shows the positive relationship between the two factors and how if GDP increases, automobile sales increases and vice versa. Essentially this means that as GDP increases by 100% automobile sales increases by 26.95% respectively, while all other variables are held constant.

The second macro economic indicator analyzed was GDP percapita. When thinking about GDP percapita and its effect on automobile sales, one would probably assume that the GDP percapita has positive correlation like relationship between real GDP with

automobile sales. But regards to GDP percapita and automobile sales actually reflects that there is a negative correlation between these two factors. The coefficient for GDP percapita variable is -0.013304 showing a less negative relationship between automobile sales and GDP percapita. This means that as GDP percapita increases by 100%, automobile sales decreases by 1.33% respectively, while all other variables are held constant.

Followed by automobile production as the next variable analyzed has impact to automobile sales. Like a demand and supply law, its reveal that if supply is increases then the price will be goes down and the sales will be increase. When looking at the numerical results of the regression this hold true. The coefficient for automobile production variable is 0.812921 showing a positive relationship between automobile sales and automobile production. This means that as automobile production increases by 100%, automobile sales increases by 81.29% respectively, while all other variables are held constant.

Yet another macro economic indicator used in this study which influences the automobile sales is inflation. When looking at inflation and its potential persuasion of sales, one would most likely assume that there would be a positive relationship between the two because as inflation or general prices increase, as would the automobile sales. The statistical analysis of this actually reflects the opposite. The coefficient of the inflation variable is 0.072326 showing that there is indeed a negative relationship between the two factors. This means that if inflation increases, then the automobile sales will decrease while all other variables are held constant. This means that the inflation increases by 1 unit, automobile sales decreases by 7.23% respectively, while all other variables are held constant.

The other variable analyzed has influence to the automobile sales is gasoline price. As the gasoline is the main complementary items of automobile, so that the price of gasoline also becomes significant factor for automobile sales. By the economic theory the complementary items has negative relationship between the two, but in this study shows the opposite. The coefficient of the gasoline price variable is 1.980303 showing that there is a positive relationship between the two. It means that as the gasoline price increases

by 1\$, the number of automobile sales will increase 198.03% while all other variables are held constant.

The last variable analyzed in regard to responsiveness of automobile sales on the top four automobile production countries is exchange rate. Some of consument of automobile buy car from outside of the country automatically has different currency, therefore the exchange rate has influence to the automobile sales. The statistical analysis of this actually reflect a negative relationship between the two. The coefficient of the exchange rate variable is -0.016415 showing that there is a negative relationship between exchange rate and automobile sales. This means that as exchange rate increases by 100%, automobile sales decreases approximately 1.64% while all other variables are held constant.

Besides showing the analysis of the effect of macroeconomic variables on the number of automobile sales for the combined countries, for more details also displayed analysis of macroeconomic variables in each country. The result is presented in this below table.

Table 6. Individual Results of Panel Data of Automobile Sales Equation For 4 Countries

Variable		China	USA	Japan	Germany
RGDP	a	-0.697218	-0.588408	-23.25654	-0.187281
	b	2.921058	1.386631	7.71254	0.338676
	c	0.8167	0.6803	0.0146*	0.5937
GDPC	a	0.110742	0.018186	0.277441	-0.001603
	b	0.416649	0.04979	0.091876	0.001737
	c	0.7964	0.7225	0.0145*	0.3802
PROD	a	0.963654	0.421501	0.442501	-0.34883
	b	0.02623	0.059621	0.135706	0.310722
	c	0.0000*	0.0000*	0.0098*	0.2906
INF	a	0.010967	-0.010676	-0.206125	-0.052355
	b	0.020544	0.134911	0.124701	0.122386
	c	0.6064	0.9385	0.1327	0.6789
GSP	a	-0.173588	1.280896	-0.135917	0.064299
	b	0.465675	1.987886	1.020905	0.479763
	c	0.7179	0.5338	0.897	0.8963
EXC	a	0.052558	NA	-0.0638	0.665777
	b	0.257861	NA	0.04683	0.943228
	c	0.843	NA	0.2062	0.4981

a: coefficient, significant at 5 % b: standard error c: probability value

According to Table 6, it is shown that real GDP and GDP percapita variable only has significant towards automobile sales in USA. On the other hand automobile production variable has significant effect to the automobile sales in three countries, i.e. China, USA and Japan. Inflation, Gasoline price and exchange rate variables has non significant value to all of the countries. Exchange rate variable to USA is not available, because itself currency used for basic calculating other country's currencies.

Conclusion

Overlooking these general economic indicators and their effect of automobile sales, it is safe to say that automobile sales in the top four automobile production countries have the same result for the variables such as GDP, automobile production, inflation and exchange rate like the previous common research. While for those top countries GDP percapita and gasoline price have different effect to the automobile sales. The reason of that situation is because GDP percapita that reflect fluctuation of income per people of those countries have no significant effect to the number of automobile sales. The same condition with the gasoline price, people in those countries have a good standard life, change of the gasoline price will not effect to the number of automobile sales, even in this study shows opposite result that when gasoline price increases, significantly automobile sales increases as well.

References

- Analysis for ASEAN Countries, *IOSR Journal of Business and Management*, 2(1), 15-21.
- Babatsou, Christina and Zervas, Efthimios, (2011), *EU Socioeconomic Indicators and Car Market*, World Academy of Science, Engineering and Technology.
- Ben McLannahan and Chris Giles, (2014), "Sales Tax Tips Japan Back into Recession," *Financial Times*, 17 November.
- Breusch, T. and Pagan, A. (1979). A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation. *Econometrica*, 47, 1287-1294.
- Berry, S., J. Levinsohn, And A. Pakes (1992): "Automobile Prices in Market Equilibrium," NBER Working Paper No. 4264.

- Chifurira, R., Mudhombo, I., Chokobvu, M., and Dubihlela, D., (2014), The Impact of Inflation on the Automobile Sales in South Africa, ISSN 2039-2117, vol. 5, No. 7, pp: 200-207.
- DargayJoyce M. and Gatley, Detmot, (1999). Income's effect on car and vehicle ownership, worldwide: 1960-2015, *Transportation Research Part A*, 33, pp. 101-138.
- Dixit, A. (1988): "Optimal Trade and Industrial Policy for the U.S. Automobile Industry," in *Empirical Methods for International Trade*, ed. by R. Feenstra. Cambridge, MA: MIT Press.
- DynaquestSdnBhd, (2002), Update on a section of the Motor Vehicle Report on BSA-Industry Overview, Prospect, Directors and Management.
- Economic Outlook No:1210, (2014), The Global Automotive Market-Back on four wheels, Euler Hermes.
- EIU, Economist Intelligence Unit, (2016), Country Data, (Accessed 29 December 2016).
- GTAI, Germany Trade and Invest, (2017), Industry Overview: The Automotive Industry in Germany 2016/2017.
- Gujarati, D. (2003), *Basic Econometrics*. 4th ed. New York: McGraw Hill, pp. 638-640.
- Goldberg, K. P. (1995), *Product Differentiation and Oligopoly in International Markets: The Case of U.S. Automobile Industry*. *Econometrica*
- Haugh, D., Mourugane, A. and Chatal, O. (2010). *The Automobile Industry in and Beyond the Crisis*.
- Hensher, D., And V. Le Plastrier (1983): "A Dynamic Discrete Choice Model of Household Automobile Fleet Size and Composition," Working Paper No. 6, Dimensions of Automobile Demand Project, Macquarie University, North Ryde, Australia.
- Hsiao, C., (2003), *Analysis of Panel Data*. 2nd ed. United Kingdom: Cambridge University Press, 1-7

- IMF Data Mapper: World Economic Outlook (October 2015), IMF, (Accessed on 29 December 2016). <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>.
- IMF, (2016), World Economic Outlook-Too Slow for Too Long.
- JAMA, Japan Automobile Manufacturers Association, (2015), Inc. The Motor Industry of Japan 2015, P. 4.
- JATO, (2016), Global Car Market, New Car Sales 2016-Q1.
- Joyce M. Dargay (2001), The effect of income on car ownership: evidence of asymmetry, *Transportation Research Part A*, 35, pp. 807-821.
- KPMG.(2016), China Outlook, KPMG Global China Practice.
- Levinsohn, J. (1988): "Empirics of Taxes on Differentiated Products: The Case of Tariffs in the U.S. Automobile Industry," in Trade Policy Issues and Empirical Analysis, ed. by R. Baldwin. Chicago: University of Chicago Press.
- Mannering, F., And K. Train (1985): "Recent Directions in Automobile Demand Modelling," *Transportation Research*, 19B, 265-274.
- Muhammad, F., Hussin, M. Y. M., &Razak, A. A. (2012). Automobile Sales and Macroeconomic Variables: A Pooled Mean Group
- OECD, (2015), OECD Economic Surveys Japan, April 2015 Overview.
- OECD, (2016), OECD Economic Surveys United State, June 2016 Overview. www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-united-states.htm
- Shahabudin,Syed, (2009), Forecasting automobile sales, *Management Research News*, 32:7, pp. 670-682.
- Smith, Brett and Chen, Yen (2009), The Major Determinants of US Automotive Demand: Factors driving US Automotive Market and Their Implications for Specialty Equipment and Performance Aftermarket Suppliers, Center for Automotive Research.

Sydney Ludvigson (1998), The Channel of Monetary Transmission to Demand: Evidence from the Market for Automobile Credit, *Journal of Money, Credit and Banking*, 30:3, pp. 365-383.

Thompson, P. A. and Noordewier, T. (2012), Estimating the Effects of Consumer Incentive Programs on Domestic Automobile Sales. *Journal of Business & Economic Statistics*

Transmitted to the Congress, (2016), Economic Report of the President – together with The Annual Report of the Council of Economic Advisers.

<http://databank.worldbank.org/data/>

<http://fxtop.com/en/historical-exchangerates.php/>

<http://jamaserv.jama.or.jp/>

<http://www.oica.net/category/production-statistics/>

http://www.theglobaleconomy.com/China/Unemployment_rate/

Yayın Geliş Tarihi: 19.05.2017

Yayın Onay Tarihi: 05.06.2018

Oya ŞENYURT*

Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme

A Study About the Buildings of Şemsi Ahmed Pasha In Uskudar

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan en parlak dönemlerini yaşadığı 16. yüzyıl İstanbul'u içinde Üsküdar'ın önemli bir yeri bulunmaktadır. Semtin 16. yüzyılda kazandığı prestij büyük ölçüde saray ve yakın çevresine ait şahsiyetlerin inşa ettirdikleri külliyelerle gerçekleşmiştir. Şemsi Ahmed Paşa tarafından 16. yüzyılda inşa ettirilen ve Üsküdar sahilinde konumlandırılan Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ile Şemsi Ahmed Paşa Sarayı'nın da bu yapılar içinde bulunduğu bilinmektedir. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'ne ilişkin yazılmış çoğu makale, belirli bir dönemle sınırlanmış ve birbirinin tekrarı olma özelliği gösterdiğinden bu makalede; Paşa'ya ait Üsküdar'daki yapılar bir bütün halinde ve günümüze gelinceye kadar geçirdiği tamirler ve değişimlerle ele alınacaktır. Söz konusu yapılardan külliyenin yerleşim planı, mimarisi ve külliyenin ortaya çıkmasında yazılı bir karar niteliğinde olan vakfiyesi ile Şemsi Ahmed Paşa'nın mülkleri içinde dikkat çeken sarayı incelenecektir. Arşiv belgeleri ve kaynaklar derlenerek kaleme alınan bu çalışma, konuyla ilgili yeni bilgileri araştırmacılarla buluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdar, Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, Şemsi Ahmed Paşa Sarayı.

JEL Kodu: N94

Abstract

Uskudar has an important place in 16th century's Istanbul which was a bright period for Ottoman Empire in terms of economy. The prestige of the city gained in 16th century happened with the Islamic-Ottoman social complexes built by the people of the palace and its inner circle. It is known that Şemsi Ahmed Pasha Social Complex, which was located in Uskudar Coast and was built by Şemsi Ahmed Pasha in 16th century, and Şemsi Ahmed Pasha Palace are among these structures. As most of the articles written about Şemsi Ahmed Pasha Social Complex are restricted in a certain period and have repetitive features, in this study, the structures belonging to the Pasha in Uskudar will be discussed as a whole with the repairs and changes it had until today. From the aforesaid structures, the settlement plan of the social complex, architecture and foundation certificate-charter which has a written decision quality to make the social complex appear and the conspicuous palace of Şemsi Ahmed Pasha among his properties will be examined. This study written up by compiling archive documents and resources, aims to bring the new information about the topic and the researchers together.

* Prof. Dr., KOÜ MTF Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, oya.senyurt@kocaeli.edu.tr.

Keywords: Uskudar, Şemsi Ahmed Pasha Social Complex, Şemsi Ahmed Pasha Palace.

JEL Codes: N94

Giriş

Üsküdar bir yerleşim yeri olma özelliğini Osmanlı döneminde kazanmıştır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren İstanbul için önemli bir pazar yeri haline gelmesi nüfusunun hızla artmasını sağlamış, sahilde ve iç kesimlerde yeni mahalleler kurularak buraları vakıf eserlerle donatılmıştır. Fethin ardından Rum Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği külliye bir başlangıç olarak kabul edilebilirse de (Karakaya, 2012: 368); Üsküdar'ın gelişmesinde etkili olan diğer önemli eserler içinde Arasta Çarşısı (Bat Pazarı), Davûd Paşa İmaret, Gülfem Hatun Çarşısı, Mihrimah Sultan Külliyesi ile yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Atik Vâlide Sultan Külliyesi'nin adlarını da belirtmek gerekir (Bostan, 2012: 365). Üsküdar'ı prestijli hale getiren bu semtin konumudur. Anadolu'dan İstanbul'a gelirken bir çeşit son durak ve kapı olan semt bu yönüyle önem kazanır (Katipoğlu, 2006: 95). İmparatorluğun önemli isimlerinin köşklerinin, saraylarının ve külliyelerinin burada olması Üsküdar'ın prestij alanı olmasında önemli bir etkidir. Yerleşim kararları açısından, Şemsi Ahmed Paşa ve Mihrimah Sultan külliyelerinin kıyıda; Rum Mehmed Paşa ve Yeni Valide külliyelerinin denize yakın; Atik Valide, Ahmediye ve Çinili külliyelerinin ise yoğun kent dokusunda yer aldıkları görülmektedir. İşlevleri açısından karşılaştırıldıklarında ise Rum Mehmed Paşa, Şemsi Ahmed Paşa ve Mihrimah Sultan külliyelerinin Ahmediye, Çinili ve Yeni Valide külliyelerine göre az programlı, Atik Valide külliyesinin ise en yoğun programa sahip, aynı zamanda bünyesinde kervansaray bulunduran tek külliye olduğu da görülmektedir (Dalgıç ve Benian, 2006: 76-77).

16. yüzyılda semte Geredeli grupların yerleştiği bilinmektedir. Deniz kenarında bir külliye inşa ettiren Şemsi Ahmed Paşa'nın İsfendiyaroğulları'ndan gelmesi ve hâziresinde yer alan mezar taşları içinde Bolulu şahıslara ait olanlara rastlanması iskânın boyutlarını ortaya koyar. Semt bu sıralarda vadi tabanından tepelere doğru gelişim göstermiştir (Bostan, 2012: 365). Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, A. Kuran'a göre deniz kenarında mimarlık-doğa ilişkisine en güzel çözümü getiren boyutlar içinde çözümlenen ve Mimar Sinan'ın mimari bir deneme içine girdiği ilginç yapılarından biridir. Ayrıca Kuran, Mimar Sinan'ın hayatının sonlarına doğru tasarladığı ve onun duygusal yönünü

iyi yansıtan bu küçük külliye de bir yandan Osmanlı mimarisinin derli toplu bir örneğinin sergilendiğini belirtirken, diğer yandan da Osmanlı klasik mimarisinin ötesinde bir yerleşme düzeni yaratarak zamanını aşan bir mekân kavramının ortaya çıktığını ileri sürer (Kuran, 1986: 193).

Burada bir vakıf eseri olan Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ile Şemsi Ahmed Paşa Sarayı'na ilişkin şimdiye kadar yapılmış çalışmalardan derlenen bilgiler, vakfiyesi ve arşiv belgeleri ışığında ortaya çıkan yeni bulgular, bütüncül bir biçimde değerlendirilecektir. Şemsi Ahmed Paşa'nın içinde bulunduğu tarihi koşullar, devlet görevi ve sosyal faaliyetleri yapıların inşasıyla ilişkili olarak elde edilen veriler ışığında, sonuç kısmında sunulacaktır¹.

1. Külliye'nin Vakfiyesi

Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişimine büyük katkı sağlayan vakıflar, aynı zamanda sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz ederek şehirlerin silüetini ve mimarisini de oluşturmuştur. Bir mülkü kamu yararına ebedi olarak tahsis etmek anlamında kullanılan bir terim olan vakıf, bireysel çalışmalarla elde edilen varlıkların gönül rızasıyla paylaşılmasını esas alan hukuki ve sosyal bir sistemdir. Osmanlı toplumunda başta padişahlar olmak üzere sadrazamlar, devlet adamları ve varlıklı kişiler, maddi güçlerine göre vakıf kurmuştur. Padişah veya saray mensupları tarafından kurulup yönetilen vakıflar, "Mazbut Vakıflar" bir diğer ismi ile "Selâtin Vakıfları" olarak bilinmektedir. Özel şahıs vakıflarının yönetimi ise mütevellilere bırakılmıştır (Bayartan, 2008: 157, 159). Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'da inşa ettirdiği külliyesi de şahıs vakıfları statüsünde değerlendirilebilir. 16. yüzyılda yaşamış olan Şemsi Ahmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde önemli hizmetlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Kaynaklardaki bilgiler, onun Kanuni ve Sultan II. Selim'e yakın olup bu sultanların musâhipleri arasında yer aldığını, III. Murad zamanında ise bir ara baş defterdarlık makamına getirildiğini ve devlet işlerinde etkili bir kimse olduğunu gösterir (Tüfekçioğlu, 2003: 11 ve Bayraktar, 1981: 101).

¹ Bu makale VAKAR (Vakıf Araştırmaları Merkezi) bursu ile desteklenerek hazırlanmıştır.

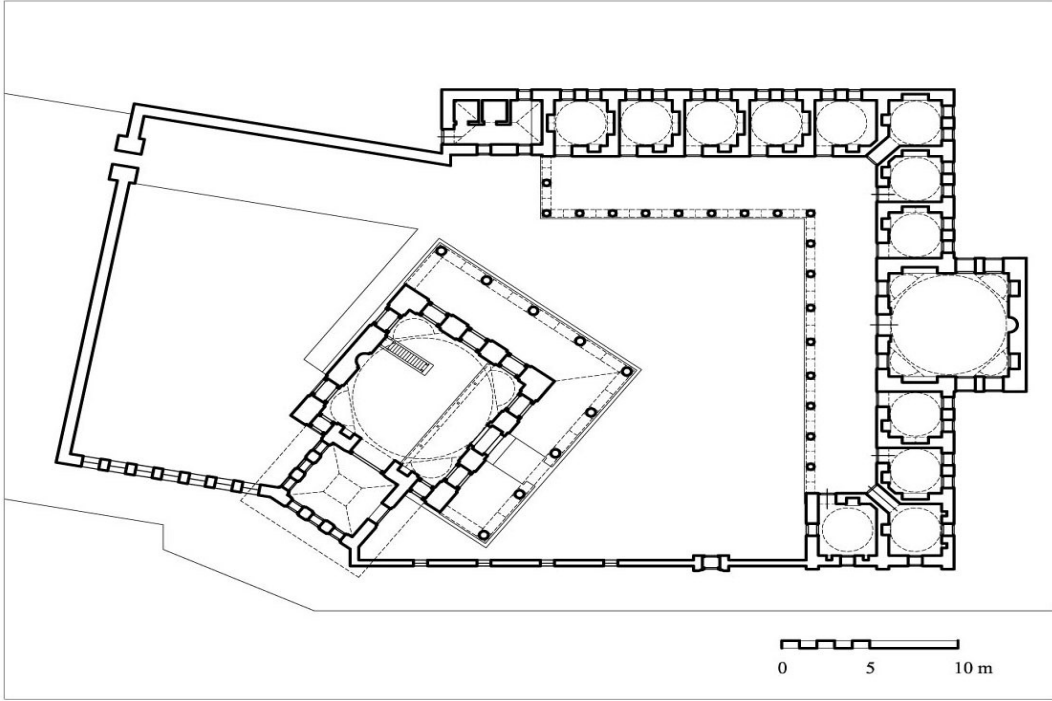
Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki yapıların tümü, Şemsi Ahmed Paşa'ya ait vakıf eserlerdendir ve bu yapıların inşası hakkında alınan kararları içeren vakfiyesi burada genel olarak değerlendirilecektir. "Vakfiyye", vakfedenin bu konudaki beyan ve şartlarını içeren vakfın âdeta tüzüğü niteliğindeki yazılı belgeye denir. Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan hangi esas ve ölçüler içinde yararlanılacağı, vakfedenin iradesiyle belirlenir. Usulüne uygun biçimde kurulan vakfın kendisinden beklenen amacı gerçekleştirebilmesi için vakfiyedeki şartlara uyulması ve vakfın yararının titizlikle korunması, bakım ve onarımının yapılması, işletilmesi ve elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması gerekmektedir (Günay, 2012: 478).

M. İnbaşı'ya göre, Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar, Bolu ve Gerede'de bulunan cami, medrese, imaret, hankâh ve türbe için hazırlanmış olduğu vakfiye, İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yazı formu olarak vakfiyenin "nesih" tarzında yazılmış olduğunu belirten İnbaşı, metnin "Şemsi Paşa Hazretlerinin Ebniye-i Hayratının Vakfiyesi Suretidir" şeklinde bir girişle başladığını anlatır. M. İnbaşı'nın 25 sayfa 690 satırlık vakfiyeye ilişkin anlatımlarına göz atılacak olursa; vakfiyede ağırlıklı olarak Kur'an'dan ayetlerin yanında Hz. Peygamber'e ait çeşitli konulardaki hadisler ile Farsça ibareler ve şiirlerin yer aldığı görülür. Herhangi bir tarih kaydı yoksa da bu metindeki gerek Bolu ve Gerede'de bulunan cami, medrese ve imareti ile ilgili kayıtlar, gerekse Üsküdar'daki cami, türbe ve konak ile ilgili bilgiler, vakfiyenin Şemsi Paşa'nın sağlığında hazırlandığını gösterir. Vakfiyenin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kaydında 978 / 1570-71 yılı gösterilmiştir. Şemsi Paşa'nın ise, bundan 10 yıl sonra, 18 Muharrem 988/6 Mart 1580 yılında vefat ettiği ve Üsküdar'daki caminin yanında bulunan türbesine defnedildiği bilinmektedir. Şemsi Paşa'nın hizmetinde bulunduğu Sultan II. Selim, onun yaptırdığı vakıfların hizmetlerinin devamını sağlamak amacıyla, vakıf olarak tahsis ettiği köyleri kendisine temlik edip, mülk-nâme vermiştir. Vakfiyede bu husus ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir (İnbaşı, 2005: 257, 264).

2. Külliye'nin Genel Yerleşimi

Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nde, cami, dâru'l-hadîs, türbe, saray ve zaviye bulunmaktaydı. Bugün cami, dâru'l-hadîs ve türbe ayakta olup diğerleri yıkılmıştır (Baltacı, 1976: 606). Şemsi Ahmed Paşa medresesi "L" biçiminde tasarlanmıştır (Şekil 1).

Medresenin "L" formu oluşturan kollarından biri Boğaz'a dik, diğeri kıyıya paralel konumlanmış ve tüm yapı grubunun yerleşim sınırlarını batı ve güney yönlerinden belirlemiştir. Cami ve medrese arasındaki bağ ise bir duvarla sağlanmıştır (Plan 1). Caminin açılı konumu nedeniyle ikiye bölünen avlunun kıydan parçalı olarak görünürlüğü pencere boşlukları yardımıyla gerçekleşmiştir (Fot.: 1).

Plan 1: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesinin planı

Kaynak: (Kuran, 1986: 194).

Fot.: 1 Yapının denizden görünümü

Kaynak: <http://eski.istanbulium.net/post>).

3. Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'ye Göre Külliye'nin Kitabeleri

3.1 Caminin kapısında yer alan kitabe:

“Şemsi Paşa eyledi bu câmi 'i bünyâd çün
Umarız kim ola merhumun yeri dârü's-selâm
Ulviyâ hâtîf görünce didi kim târihini
Secdegâh olsun Habîb'in ümmetine bu makâm
988 (1580)”.

3.2 Türbede yer alan kitabe:

“Türbesini kenâr-ı deryâda
Şemsi anıñcün eyledi bünyâd
Geçerken bu kenâr-ı deryadan
Âşinâlar du'ayla ide yâd
Yâ İlâhî bi-hakk-ı nûr-ı Nebî
Nârdan eyle ol kulun âzâd

Vefâtı târihi dahi budur ki:

Bugün gözden dolandı Şemsi Paşa

988 (1580)

Bu dahi vefatına târihtir:

Küsûfü'ş-şemsi'l-ma'ârif

988." (Ayvansarâyî, 2001: 603).

4. Külliye İçinde Yer Alan Yapılar ve Mimari Özellikleri

4.1 Medrese

Külliye'nin vakfiyesinde, Şemsi Paşa'nın Üsküdar'daki caminin yanına on iki odalı bir Darü'l-hadis bina ettirdiği, burada eğitimi devamlı olan din ve fen bilgilerinin üstat hocalar tarafından verildiği, bu medresenin hizmetlerini devam ettirebilmek için çok sayıda vakıf ve akar tahsis edildiği belirtilmektedir (İnbaşı, 2005: 263).

Medresenin uzun kenarının ortasında kubbe örtülü sınıf yer almaktadır (Yetkin, 1980: 4). İstanbul Âbideleri başlıklı kitapta "on iki yuvarlak bir farîsi kubbenin örttüğü on iki odalı ve bir dersaneli" medrese yapısından söz edilir (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116). Bugün farîsi kubbe ortadan kalkmış, sınıfın üstü kubbe ile örtülmüştür. "L" biçimindeki medresenin kıyıya dik olan kolunun ortasında yer alan sınıfın kubbesi dört yandaki tromplara binmektedir. Medresenin önü revaklarla çevrilidir ve 12 öğrenci odası bulunmaktadır. Öğrenci odaları pandantiflere binen kubbeli birimler olarak düşünülmüştür (Fot.: 5).

15 R 1301/13 Şubat 1884 yılında Üsküdar'da bulunan Ahmediye Medresesi ile birlikte Şemsi Ahmed Paşa Medresesi'nin kullanımlarının değiştiği tespit edilir. Medresede muhacirlerin bulunduğu ve tahliye edilmek istendiği anlaşılmaktadır (BOA., DH.MKT., Dosya no: 1343, Gömlek no: 105). Bununla birlikte, Balkan Savaşları (1912-1913) ardından, 1914 ve 1918 yıllarında da medresede muhacirlerin varlığına rastlanır (Kütükoğlu, 2000: 317). Ayrıca, yapının işlevi dışında kullanıldığını gösteren başka belgeler de vardır. Söz gelimi, 17 Ra 1322/1 Haziran 1904 yılında medrese odalarının birinde matbaa malzemelerinin saklandığı ve saklayanlar hakkında matbaalar nizamnâmesine göre işlem yapılması için karar verildiği (BOA., MF.MKT., Dosya no: 783, Gömlek no: 74) tespit edilmektedir.

Fot.: 2 Günümüzde Üsküdar Halk Kütüphanesi olarak kullanılan

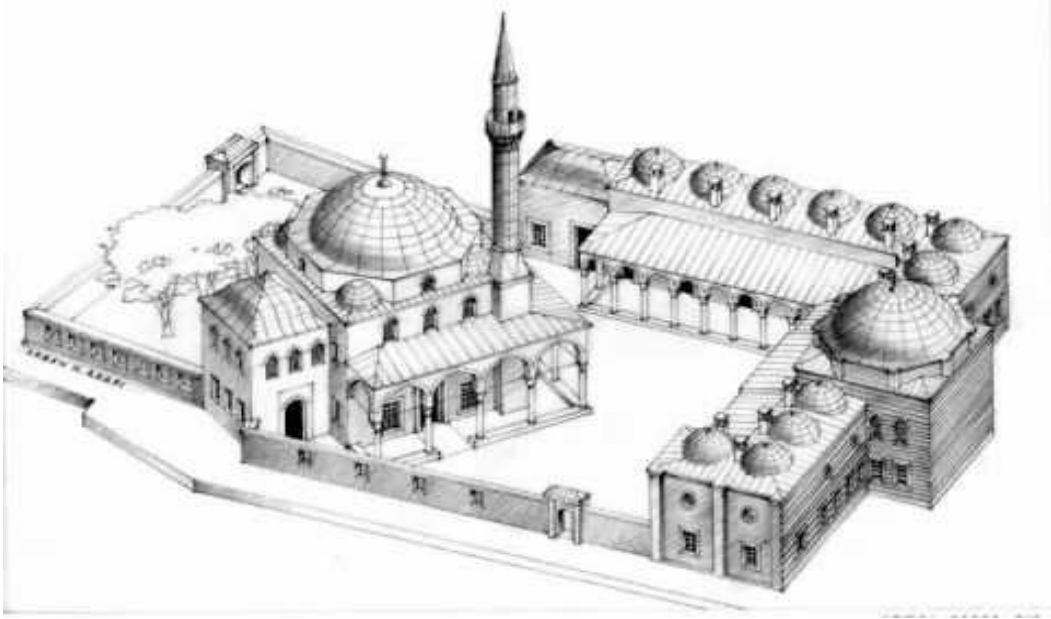
Şemsî Ahmed Paşa Medresesi'nin revak bölümünün içinden bir görüntü (Fotoğraf yazara aittir).

Fot.: 3 Medresenin sınıf bölümünün kubbesi ve iki tarafta tromplar ile revzenli tepe pencereleri (Fotoğraf yazara aittir).

19. yüzyılın sonlarından Cumhuriyet dönemine kadar medresedeki farklı kullanımların yapıda nasıl bir değişiklik yarattığı bilinmemektedir. Bununla birlikte, 1940

yılında onarılan ve bu onarım sırasında revakları camekânla örtülen Şemsi Ahmed Paşa medresesi, 29 Mayıs 1953 yılında Üsküdar Halk Kütüphanesi haline getirilmiştir; bugün de bu işlevi sürdürmektedir (Kuran, 1986: 194) (Fot.: 2-3). Kütüphanenin ilk nüvesini Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nden getirilen 6000 adet kitap ve dergiler oluşturmuştur. Daha sonra yayım müdürlüğünden ve diğer resmi kurumlardan gelen ve hibe edilen kitaplarla bu rakam oldukça artmıştır (Solmaz, 1979: 95).

Şekil 1: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin perspektifi.

Kaynak: (Kuran, 1986)

4.2 Cami

Şemsi Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde Üsküdar Şemsi Paşa Cami ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Üsküdar'daki camiyi onun ikâmetgâhı olan yerde hayır ve hasenat için yaptırdığı belirtilmektedir. Bu durum vakfiyede, "... Halen hengâm-ı ferağlarında makarr-ı 'izzet ve cây-ı kararları olan mahrûse-i safâ-bahş Üsküdar'ı dahi şeref-i iltifat ve itibarları ile müşerref eyleyüb ebniye-i hasenât-ı süreyya-karîn ile ta'mir ve tezyîn ideler. Binâen ala zalîk müşârun üleyh vâkıf-ı rûşen mesâlik-i mahrûse-i mezbûrede leb-i deryâyı dürer-bâr ve güherdâr dâri's-sa'adeleri civarında bir cami'i bülend ve 'âl-i esas ve mâ'bed-i dil-pesend ve âsumân-ı müseltet binâ itdiler..." şeklinde kaydedilmiştir. Bu ifadelerden Şemsi Paşa'nın

Üsküdar'da, kendi konağı civarında deniz kıyısında bugün de hizmet veren Şemsi Paşa Cami'ni inşa ettirdiği, caminin kubbesinin denizde parlayan bir mermer gibi görüldüğü ve her iki kıta için cennet bahçesi gibi olduğu, abartılı biçimde kaydedilmiştir. Caminin parlayan nurundan dolayı banisinin, Şemsi'z-zuhûr / Güneşin doğduğu, parladığı yer unvanı ile anılmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu ifadeler, "... Zikr olan cami'i lâm'in-nûr mezkur paşa-yı Şemsi'z-zuhûra intimayla ma'ruf ve meşhur olmağın tahdid ve ta'rifden müsta'nidir..." şeklinde (İnbaşı, 2005: 263).

Şemsi Paşa'nın namaz kılınması için cami yaptırdığı, bunun önemini ayet ve hadislerle nasıl anlatıldığı belirtildikten sonra, Şemsi Paşa'nın da bunu iyi bildiği için camiyi inşa ettirdiği ifade edilmiştir. Hatta bununla ilgili olarak "... 'İlm-i matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ 'urve-i vuskâ kible-i ulyâdır..." şeklinde; İlim, en yüksek arzu, en yüce hedef ve en güvenilir dayanaktır anlamına gelen beyit, onun bu konudaki düşüncelerini göstermektedir (İnbaşı, 2005: 263).

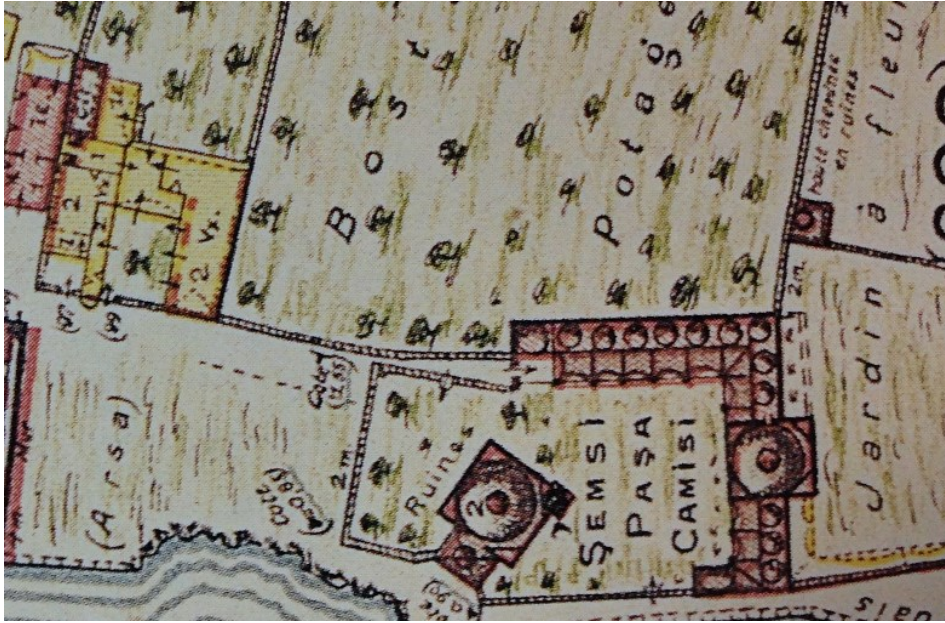

Fot.: 4 Caminin ana kubbesi ve trompların duvarla birleşimleri (Fotoğraf yazara aittir).

E. Çelebi Kömürcüyan, Üsküdar'da sahil boyunca Yahudi evlerinin bulunduğu ve ayrıca bu caminin yakınında debbağların çalıştığından (İnciciyan, 1956: 109) söz eder.

Ayrıca, Kömürçiyân ve onu destekleyen P. Ğ. İnciciyan, kubbe üzerine alışlagelen alem yerine banisinin adına izafeten bir güneş (şems) biçimi bulunduğunu belirtir (Kömürçiyân, 1988: 282). Erdem Yücel'e göre, kubbeye "Allahûnûssemati", kubbe eteğinde de "Hüvallahüllezî" ayeti yazılıdır (Yücel, 48: 1988).

Cami ana sahnından da görülebileceği gibi caminin kubbesi tromplara oturur (Fot. 4). Caminin sağında yer alan ve küpüne kadar yıkılan minare ile kuzey ve doğu duvarlarını gölgeleyen revaklar, 1940 onarımında yenilenmiştir. Söz konusu onarım öncesindeki tespitlerde cami kapısının kemerinin zambak şeklinde işlenmiş kırmızı Hereke taşı ve beyaz mermerle örüldüğü tespit edilmiştir. Onarım öncesinde pencere üstündeki panolar, kubbeye ve duvarlarda yer alan yazıların kabartma olduğu ve dökülen yerlerinde yapılan tespitlerde alt bölümlerinde yazı şekillerine göre çakılmış çiviler olduğu kaydedilmiştir (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116).

Plan 2: Pervititch Haritası'nda Şemsi Ahmed Paşa Camii "yıkıntı" olarak ifade edilmiştir. Külliye'nin sağında çiçek bahçesi, solunda boş bir arsa ve onun yanında Üsküdar Tütün Deposu yer almaktadır.

Çiçek bahçesinin içinde yıkık bir baca kalıntısı dikkat çeker (Pervititch, t.y.: 258).

1939 yılında yapının bir yıkıntı halinde olduğu ifade edilmektedir. Sütunları çalınmış, kubbesi çökmüş, minaresi yıkılmıştır ve arsa olarak satışa çıkarılmıştır (Plan 2). İbrahim Hakkı Konyalı'nın konuya dikkat çekmesi üzerine, Mustafa Kemal Atatürk tarafından külliye'nin restorasyonu emredildikten sonra onarım, 1940-1943 yıllarında Vakıflar Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Caminin yıkılan minaresi ve kubbesi yeniden yapılmıştır. Camiden alınan sütunlar gittiği yerlerden toplanarak yerlerine konulmuştur (Yetkin, 1980: 6). 2007-2008 yıllarındaki son onarımda deniz yönüne tehlikeli bir eğim gösteren minaresi aslına uygun biçimde tamir edilmiştir (Karakaya, 2010: 530).

Fot.: 5 Şemsî Ahmed Paşa medresesi (Fotoğraf yazara aittir).

Fot.: 6 Şemsî Ahmed Paşa türbesi ve külliye duvarının sınırladığı açılı avlu (Fotoğraf yazara aittir).

4.3 Türbe

Külliyenin avlusunu açılı olarak ikiye bölen Şemsi Ahmed Paşa Cami ve camiye bitişik olan türbesi, medreseden uzanan ve sahile paralel giden bir duvarla dar açıyla birleşmektedir (Fot.: 6). Böylelikle iki yapının yerleşimleri medrese ile bağlantılı olarak külliye'nin bütününe dahil olmuştur. Cami ve türbenin dış kütlelerinin birbirlerini tamamlayan formları iç mekânlarındaki ilişkilendirmeye de güçlendirilmiştir. İstanbul Âbideleri başlıklı kitapta iki yapıyı "Hendesî (geometrik) şekillerle süslenmiş tunçtan yekpare" bir parmaklığın ayırdığı ifade edilmektedir. Yapıda yer alan bugünkü tunçtan parmaklık kitapta yer alan tarife uymamaktadır ve zaman içinde yapıdaki bu öğenin değişikliğe uğradığı görülmektedir. Türbenin 1940 yılı tamiratından önce Hereke taşından ve mermerden yapılmış kapı kemerleri ve ön duvarı çökmüş, kubbesi çatlamıştır (İstanbul Âbideleri, t.y.: 116). Şemsi Ahmed Paşa türbesini 1940 yılından önce inceleyen Fazıl Ayanoğlu, kapısının üzerinde iki satırlık kitabesini görmüş ve fotoğraflarıyla birlikte yayınlamıştır. Bu kitabe 1940 onarımı sırasında indirilmiş sonra bir daha yerine konmamıştır. 1974 yılında Konyalı, aynı kitabeyi caminin güney duvarı önünde yarı toprağa gömülü halde bulmuş ve yerine koydurmaya çalışmışsa da bu girişimi sonuçsuz kalmış ve bu arada kitabe de ortadan kaybolmuştur (Kuran, 1986: 194-196).

4.4 Hazire

Şemsi Ahmed Paşa Camisi'nin avlu girişinin sağında, mihrabın arkasına rastlayan yerde küçük bir hazire yer almaktadır (Fot.: 7). Son dönemdeki araştırmalarda hazirede külliye'nin küçüklüğüne uygun düşecek biçimde 10 mezar yeri ve 16 kitabeli mezar taşı tespit edilmiştir. Mezar taşlarından dördü bağımsızdır ve sonradan rastgele yerleştirilmiştir (Kucur, 2004: 28). Yapı topluluğunun 1940 yılındaki onarımı ile birlikte hazire de düzenlenmiştir. Şemsi Ahmet Paşa soyundan gelenlerle çevredeki ünlü kişilerin mezar taşlarının burada yer aldığı anlaşılmıştır (Yücel, 1988: 48). Bunlardan üçünün Şemsi Ahmed Paşa'nın ailesinden diğer ikisinin vakıf ve cami görevlisi olduğu belirlenmiştir. Sadi S. Kucur'a göre, hazirenin orijinal halini muhafaza etmemesi nedeniyle toprağa gelişigüzel dikilmiş şahideler bulunmaktadır. Ayrıca bunun dışında sandukası veya pehlesi bulunan mezarlar üzerindeki şahidelerin, ayak taşı yerine

dikilmiş başkasına ait baş taşlarının ve sabit olmayan başlıkların bile hâlihazırda üzerinde bulunduğu şahideye ve mezara aidiyeti kesin değildir (Kucur, 2004: 34, 28).

Fot. 7: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin haziresi (Fotoğraf yazara aittir).

5. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin Gördüğü Tamirler

Evkâf Defterleri'ndeki kayıtlara göre, 1871 yılında Üsküdar Şemsi Paşa Cami'nin tamiri Yamandi adında bir kişi tarafından yapılmıştır. Aynı defterde tarih verilmeksizin Tunuslu Ömer Ağa'dan satın alınan Tunus hasırının cemaat mahalline inşaat müdürü tarafından döşendiği bilgisine ulaşılmaktadır (BOA., EV.d., 20889, sayfa no: 55). Bir başka Evkâf Defteri'nde ferman tarihi olarak geçen 18 Mart ve 20 Mayıs 1885 yılında, mecîdî 19 kuruş hesabıyla tamirat memuru Ali Bey'e 8000 kuruş ödenmiş (BOA., EV.d., 26068, sayfa no: 1) olması; 1871 ve 1885 yıllarında yapının tadilatlar geçirdiğini göstermektedir.

1892 yılında Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Cami, medrese ve türbesinin tümünün 35.446 kuruşla tamiratının yapılacağı kaydedilmiştir. 7 Ekim 1892 yılına ait Şurayı Devlet Dahiliye Dairesi üyelerinin mührü ve imzası olan bu belgede, Üsküdar'da Şemsi Ahmed Paşa Cami ile bitişiğindeki medrese ve türbenin, tamire muhtaç olması sebebiyle yapılan keşfi gereğince mecîdî 19 kuruş hesabıyla 35.446 kuruşa tamiratının yapılacağı anlaşılmış ve caminin vakfının 16.374 kuruş ödeyebileceği, geri kalanının ise Evkâf Hazinesi'nden karşılanmak üzere Hicri 1308 yılı bütçesinde yer alması istenmiştir. Vakfın mali

kaynaklarının yetersizliği nedeniyle cami, türbe ve medresenin harap halde bırakılması uygun bulunmamıştır (BOA., İ.EV., Dosya no: 1, Gömlek no: 52). Toplam bedelin 25.761 kuruşu caminin, 6185 kuruşu medrese ve türbenin tamiri için harcanacaktır. Tasarruf kaidelerine dikkat edilerek, keşfinden eksik ve sağlam olarak tamir edilmesi ve tamiratın Evkâf-ı Hümayun tamirat müdürü tarafından "emaneten" yapılması uygun görülmüştür (BOA., ŞD., Dosya no: 123, Gömlek no: 8).

Yapının tamir edilmesine ilişkin bir başka bilgiye 1896 yılına ait bir yazışmadan ulaşılmaktadır. Bu kez yapı, 1894 yılında gerçekleşen deprem nedeniyle tamire ihtiyaç göstermiştir. Şehremaneti'ndeki fen heyeti tarafından yapılan keşif gereğince tamiratın mecîdî 19 kuruş hesabıyla 6190 kuruş masrafla yapılacağı, cami vakfının bu ödemeyi yapmaya muktedir olduğu ve tamiratın emaneten gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu tamir masrafı 1311/1894 yılı bütçesi "tamirat tertibi"nden harcanacaktır (BOA., İ.EV., Dosya no: 12, Gömlek no: 49. Ayrıca bkz. BOA., BEO., Dosya no: 762, Gömlek no: 57148).

24 Mart 1898 yılında Şehremaneti'ne yazılmış bir evrakta, Şemsi Ahmed Paşa türbesi ve medresesi önünde bulunan Şekerci Hacı Hasan Efendi'nin kullandığı Veli Mahalli'ndeki rıhtımın tamir edilmediği için türbe ve medresenin yıkımına sebebiyet vereceği kaydedilmiştir. Bu dükkanın Hacı Hasan Efendi'ye ait olup olmadığı araştırıldığında, Dokuzuncu Belediye dairesi tarafından dükkanın bulunduğu alanın caddeye ait olduğu ve sonuçta belediye dairesi tarafından tamir ettirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Ancak, konuya ilişkin başka bir belgeye ulaşılamadığından tamirin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir (BOA., BEO., Dosya no: 1099, Gömlek no: 82352).

Yapı deniz kenarında bulunuşu dolayısıyla rutubetten fazlasıyla etkilenmiştir. 1914'de önündeki rıhtımın çökme eğilimi göstermesi durumundan başka lağımlarının da bozulmuş olmasından dolayı rutubetin yanında kötü bir kokunun da oluştuğu dikkate alınarak bu haliyle içinde talebe iskânı uygun görülmemiştir. Yapının tamir edilmesi veya yeniden yapılmasına şartların elverişli olmadığı ifade edilmiştir. Yapıyla ilgili

hazırlanan olumsuz rapora rağmen, medrese dârülhilâfe kadrosu² içine alınmıştır (Kütükoğlu, 2000: 317).

Cumhuriyet sonrasında yapının harap halde olduğu dikkat çeker. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifinin 14 Temmuz 1938 yılında Atatürk tarafından onanmasıyla, Şemsi Paşa Cami'nin 22.348 Lira 16 kuruş keşif bedelli tamirat ile mütehasıs ustalar marifeti ile emaneten yaptırılmasına karar verilir (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 84.65.17).

1940 yılında ödeneğin yetmemesi sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 5.000 Lira daha talep edilmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından bu teklif kabul edilmiştir (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 90.22.3). Yapı topluluğunun onarım görevi Vakıflar Genel Müdürlüğü mimarlarından Süreyya Yücel'e verilmiştir. Onarım çalışmaları yaklaşık olarak iki yıl sürmüş bu arada yapının büyük ölçüdeki harap durumu ortaya çeşitli engeller çıkarmıştır. Cami kubbesinin çatlaklarına çirali çam takozlar çakılarak mukavemetleri arttırılmış, ibadet mekânının duvarlarının %75 oranında taşları değiştirilmiştir. Bu arada Mimar Sinan üslubundaki minareler örnek

² XX. yüzyılın başında medreselerdeki bozulma daha da ileri bir safhaya ulaşmış, hatta medrese hoca ve talebeleri dahi bundan şikâyetçi olmuş, bu durumun düzeltilmesi hususunda bazı tedbirlerin alınmasını isteyen çeşitli neşriyatta da bulunmuşlardı. Nihayet 1908'de II. Meşrutiyetin ilânından sonra konuya ciddi olarak yaklaşıldı. *Tabhâne Medresesi*" ndeki açılışın ardından çıkarılan 26 Şubat 1909 tarihli *Medâris-i İlmiyye Nizamnamesi* ile medrese tahsili on iki yıl olarak kabul edildi, ayrıca dinî ilimler yanında hesap-hendese-cebir, coğrafya, umumi tarih ile İslâm ve Osmanlı tarihleri, hikmet (fizik), kimya, hey'et (astronomi) ve kozmografya gibi dersler de konuldu. Ancak bu teşebbüs başarıya ulaşamadığından şikâyetler devam etti. Medreselerdeki esaslı ıslahat, *Mustafa Hayri Efendi'nin şeyhülislâmlığı* sırasında dört yıllık çalışmalar sonunda gerçekleştirildi. İslahatın ilk olarak İstanbul'da başlatılması uygun görülerek İstanbul medreseleri bir heyet tarafından tek tek dolaşılıp incelendi. Böylece hangi medresenin kullanılabilir, hangisinin harap halde olduğu, sıhhi bakımdan talebe barındırmaya elverişli bulunup bulunmadığı, dershanesinin mevcut olup olmadığı, kaç talebeyi barındırabileceği gibi hususlar tesbit edildi. Bu araştırmaya göre deftere kaydedilen 184 medreseden seksen yedisi kadroya alınırken doksan yedisi kadro dışı bırakıldı. Ancak daha sonra yeni birtakım düzenlemelere gidilerek komisyonun kadro dışı bıraktığı *Küçük Ayasofya Medresesi* ve *Süleymaniye Dârülhadisî* kadroya dahil edilirken bu tesbitte yer alan *Mehmed Ağa, Rüstem Paşa, Rahîkizâde, Süleymaniye Tıp medreseleri, Fâtih medreselerinden Karadeniz tarafı Çifteayak Kurşunlu ile Baş Tetimme, Akdeniz tarafı Tetimme-i Sâni medreseleri, ayrıca İsmihan Sultan ve Kariye medreseleri* kadro dışı tutuldu. Böylece yeni sisteme dahil olan medrese sayısı seksen bire inmiş oldu. *Kadroya alınanlar ise tek bir medrese sayılarak İslâm hilâfetine merkezinde bulunduğu için Dârü'l-hilâfetil-aliyye Medresesi* adıyla anıldı. Her sınıf için belli bir semtteki medreseler ayrıldı. <http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Egitim-Kurumu/1943/Darul-Hilafe-el-Aliyye-Medresesi.asp>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

alınarak yeniden minare inşa edilmiştir. Medrese hücreleri, darülkurra, türbe hemen hemen yeni baştan mevcut izlere, kalıntılara dayanılarak onarılmıştır. Yapı topluluğunun haziresi ise İ. Fazıl Ayanoğlu ekibi tarafından yeniden düzenlenmiştir (Yücel, 1988: 49). 1947 yılında Şemsi Paşa Medresesi'nin bakım ve onarım giderleri devlet bütçesinden ödenmek ve kitaplık olarak kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmesi uygun görülmüştür (BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 113.33.16). Yapı kütüphaneye dönüştürüldükten sonra 1958 yılında İstanbul'daki pek çok tarihi yapıyla birlikte tamiri ihaleye çıkarılmış ve eksiltme usulü ile tamirine karar verilmiştir³.

Külliyenin yakın zamanlarda yapılan tadilatlarına göz atıldığında 2010 yılında Üsküdarlı hayırsever bir iş adamı tarafından tüm masrafları karşılanarak yaptırılan tadilat sonrasında binaların 10 Ağustos 2010 yılında açılış töreni gerçekleştirilmiştir⁴. Halk Kütüphanesi olarak hizmet veren Üsküdar'daki Şemsi Paşa Medresesi tamiri ise İstanbul İl Özel İdaresi tarafından 2012 yılının Temmuz ayında başlatılmıştır⁵.

6. Şemsi Ahmed Paşa "Sarayı"

Külliyenin batısında Şemsi Paşa'nın külliyyeden daha erken bir tarihte yaptırdığı sarayının bulunduğu bilinmektedir. Bu yapı ile ilgili olarak arşivlerde, Şemsi Paşa Kasrı, Şemsi Paşa Sahilsarayı, Şerefâbâd Kasrı, Şerefâbâd Yalısı gibi tanımlamalara rastlanmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda "Şemsi Paşa Sarayı" olarak anılması dikkat çekicidir. Câhid Baltacı'nın "XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri" başlıklı kitabında Şemsi Ahmed Paşa'nın Üsküdar'daki medresesinden söz edilirken ikâmet ettiği konuta da "saray" adının verildiği (Baltacı, 1976: 606) tespit edilmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı da "Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi (Cilt 1)" başlıklı eserinde paşanın konutunu "saray" olarak nitelendirmiştir (Konyalı, 1976: 292). P. Ğ. İnciciyan ise bu ikâmetgâhın paşanın adını taşıyan bir "padişah sarayı" olduğunu belirterek; Boğaz'ın Anadolu sahilinde bir dil biçiminde olan ilk burnun Üsküdar olduğunu ve ilk padişah

³ Tamiri uygun görülen diğer yapılar şunlardır: İstanbul Fatih-Millet, Murat Molla, Atif Efendi, Köprülü Kütüphaneleri. Bkz. BCA., Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 150.60.15.

⁴ <http://www.uskudarli.com/haberdetay.asp?ID=1111>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

⁵ <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/789950>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

“biniş yeri”⁶nin de Şemsi Paşa Sarayı olduğunu ifade eder (İnciciyan, 1956: 108-109). Adı geçen kaynaklarda rastlanan “saray” ifadesi, Şemsi Ahmed Paşa’nın bu yapıyı III. Murad için inşa ettirmesi ve padişahlara layık görülen bir yer olması düşüncesiyle kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, sadece III. Murad değil, aynı zamanda çeşitli tamirlerle; III. Ahmed ve II. Mahmud da bu yapıyı ikâmetgâh olarak kullanmıştır. Özellikle II. Mahmud’un yapının güzelliğine hayranlığı da düşünüldüğünde (Bayraktar, 1981: 108-109), Şemsi Ahmed Paşa’ya ait bu konutun padişahların kullanımına layık küçük bir saray olduğu ve paşanın ölümünden sonra da padişah konutu olarak işlev gördüğü söylenebilir. Bu sebeplerle bu bölümün başlığında paşanın konutu için “saray” nitelendirmesini kullanmak uygun görülmüştür.

Kanuni ve seleflerinin hoş vakitler geçirdiği saray, III. Ahmed döneminde (1703-1730) esaslı bir tamirin ardından “Şerefâbad” adı ile kullanılmıştır. 1816 yılında II. Mahmud döneminde Ampir üslubunda tekrar inşa edilen saray, “Şemsi Paşa Sarayı” adı ile anılmaya devam etmiştir. Abdülmecid’in saltanatının son yıllarında yapı harap olmuştur. Bununla birlikte, 1861-1871 yılları arasında da yangın geçirdiği tahmin edilmektedir⁷. Çırağan baskını yapan Ali Suâvi’nin burada oturması nedeniyle II. Abdülhamid’in bu binayı sevmediği için yıkılmaya terk ettiği bilinmektedir (Bayraktar, 1981: 110). 20. yüzyılın başında Üsküdar’da bulunan sarayın yıkıldığı ve “Şemsi Paşa arsası” adı ile anıldığı belgelerde görülmektedir. Bazı kaynaklarda, külliyenin batısında kalan kalıntılardan söz edilir ve bunların sarayın hamamının su deposuna ait olduğu söylenir (Gültekin, 1994: 159).

18. yüzyıla ait Kauffer Haritaları’nda Şemsi Ahmed Paşa Sarayı, “T” planlı bir yapı olarak kıyıda yer almaktadır (Plan 3). Sarayın yerindeki arsa, II. Abdülhamid tarafından Redif Paşa’ya ihsan edilmiş, Redif Paşa’nın vefatıyla mirasçılara intikali yapılarak senet verilmiştir. Ancak, mirasçılar arsayı bir yabancıya satmaya teşebbüs etmiştir. Söz konusu alanın “Gezi mahalli” olarak ve “Hürriyet bahçesi” adıyla adlandırılmak üzere, Üsküdar Belediye Dairesi’ne terk edilmesi hakkında ahali tarafından verilen arzuhaller ve Defter-i

⁶ Osmanlı padişahlarının özellikle son yüzyıllarda at veya saltanat kayığı ile yaptıkları kısa süreli gezintiler için kullanılan bir tabir.

⁷ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, “Şerefâbâd Kasrı”, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080>. Erişim: 07.04.2016.

Hakani Nezareti'nin konu hakkındaki tezkireleri üzerine, Mülkiye Dairesi'nden gönderilen ve Meclis-i Vükela'da okunan mazbatada; bu tür bina ve arsaların sahipliğinin doğrudan doğruya Beytülmal'e ait olması gerektiği ifade edilmiştir (BOA., [27 Recep 1328/4 Ağustos 1910], BEO., Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116).

20. yüzyıl başında Şemsi Paşa Sarayı'ndan kalan yapıların mutfak ve su haznesi gibi ek yapılar ile yıllık 250 kuruştan kiraya verilmiş bir müstemilat olduğu tespit edilir (BOA., [27 Recep 1328/4 Ağustos 1910], BEO., Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116). 1939 yılında Sermet Muhtar Alus, Şemsi Paşa sarayından sadece bahçe duvarlarının kaldığını ve sarayın bulunduğu alanın "Şemsi Paşa Meydanı" olarak anıldığını ifade eder (Evren, 2010). Pervititch Haritaları'nda da solda Şemsi Paşa Külliyesi, sağında çiçek bahçeleri ve cadde ile ayrılan "Şemsi Paşa Meydanı" yer almaktadır (Pervititch, t.y.: 258). Aynı haritada Şemsi Ahmed Paşa Cami "harabe" olarak nitelendirilmiştir.

Plan 3: Kauffer Haritaları'nda Şemsi Ahmed Paşa Köşkü ve Camisi (http://gallica.bnf.fr/ark:/12148. Erişim: 10.05.2016).

Sonuç

Şemsi Paşa, Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde bulunmuş, Enderun'dan Müteferrika'ya çıkmış ve Sipahioğlanları Ağası olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve Sultan III. Murad Han'a musâhiplik ve avcıbaşılık da yapan paşa, 1551-1554 yılları arasında Şam Valisi olarak tâyin edilmiştir. 1554'te Anadolu, 1555'te ise Rumeli Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. Kanunî'nin son seferi olan Zigetvar Seferi'ne (1566) kardeşi Mustafa Paşa ile birlikte katılmıştır (Tüfekçioğlu, 2003: 11). Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra bir süre inzivaya çekilen paşa, II. Selim döneminde (1566-1574) vezirliğe terfi etmiştir. III. Murad (1574-1594) zamanında padişahın güvenini kazanmıştır (Bayraktar, 1981: 101). Eldeki bilgilerle kısa biyografisine göz atıldığında paşanın birkaç padişahın iktidarında üst düzey görev yapmış olması nedeniyle, havasına, konumuna ve manzarasına padişahların bile özendiği ve "saray" olarak adlandırılan bir ikâmetgâhı ile sonrasında ikametgâhının yakınında inşa ettirdiği bir külliyeyle sahip olabildiği söylenebilir. Bununla birlikte paşanın önemli görevleri üstlenmesi dışında, nükteli ve güzel konuşma meziyeti ile şairlik sıfatının padişahlarla arkadaşlık kurabilmesini sağladığı ve tüm bu yatırımlarının gerçekleşmesini kolaylaştırdığı da düşünülebilir.

Üsküdar'da, Topkapı Sarayı'nın tam karşısında evi bulunan Şemsi Ahmed Paşa'nın sarayı sık sık ziyaret ettiği söz edilir. Buna rağmen paşanın külliyesi ve konutu için Üsküdar semtini seçmesinin gerisinde iki önemli neden olmalıdır. G. Necipoğlu'na göre Üsküdar, emekli edilen paşaların inzivaya çekildikleri bir semttir ve Şemsi Paşa da emekliye ayrıldıktan sonra bu semte yerleşmiştir. G. Necipoğlu emekli edilen bazı vezirlerin saraylarına işaret ederek, Osmanlı Devleti'nin Üsküdar'ı devlet yönetiminden ayrılan eski yöneticiler için iç işlerine karışmayacakları uzak bir dinlenme yeri olarak kullandığından bahseder (aktaran Katipoğlu, 2006: 96). Diğer bir neden paşanın kendi ağzından aktarılmıştır. Buna göre Mustafa Âli, Şemsi Paşa'ya neden başkentten uzakta bu sade mekânda yaşadığını sorduğunda; Şemsi Paşa'nın cevabı "*Üsküdar Anadolu'dan, Şam'dan, Halep'ten ve özellikle Mısır ve Irak'tan iş için gelen sayısız insan için bir durak noktasıdır. Onlar İstanbul'daki vezirlerin saraylarını ziyaret etmeden önce benimle karşılaşırlar ve bana hediyelerin kaymağını verirler*" biçiminde olmuştur (Katipoğlu, 2006: 95-96). Şemsi Paşa'nın cevabı, bir menzil yeri ve ticaret merkezi olan Üsküdar'ın sosyal ve ekonomik

hareketliliğinden çıkar sağlamayı hedeflediğini gösterir. Sarayla devam eden ilişkileri sayesinde taşradan Üsküdar'a ulaşan pek çok kişinin bürokratik işlerini çözümlemeye aracı olabildiği ve bunu belirli bir bedel karşılığında gerçekleştirdiği çıkarımı yapılabilir.

Vakıf kurabilecek güce erişen paşa, konutunun yanında külliyesini kurmuştur. Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişimine büyük katkı sağlayan tüm vakıflar gibi Şemsi Paşa Külliyesi de aynı zamanda sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz ederek kentin silüetinin ve mimarisinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Külliyedeki yapıların denizden tümüyle görünür kılınması ya da denize açılması, Mimar Sinan'ın Şemsi Paşa Külliyesi'ndeki tasarım yaklaşımındaki farklılığı ortaya çıkaran önemli bir özelliktir. Caminin kibleye yönelmesi gerekliliği nedeniyle konumu, türbenin yerini de etkilemiş ve her iki yapının yerleşimi ve ilişkileri kıyıda algılanabilmelerini sağlamıştır.

Şehir sakinlerinin pek çoğu için vakıf beşikten mezara kadar yararlanılan bir kurumdur. İnsan vakıf evinde doğup, bir vakıf beşiğinde uyuyabilir, vakıf tayını yiyip içebilir, vakıf kütüphanesinde okuyabilir, bir vakıf okulunda ders verebilir, maaşını vakıf idaresinden alabilir ve öldüğünde bir vakıf tabutuna konulup, vakıf mezarlığına gömülebilirdi (Boyar ve Fleet, 2017; 143). Paşa'nın türbesinin de bu külliyenin içinde ve konutuna yakın bir noktada konumlanması, Şemsi Ahmed Paşa'nın vakfı aracılığıyla maddi ve manevi dünya görüşünün mekânsal karşılıklarını yarattığını düşündürmektedir. Külliyenin inşası sırasında paşanın zevk ve tercihleri bağlamında Mimar Sinan'ı yönlendirdiğine ilişkin yazılı bir bilgi bulunmamakla birlikte, farklı dönemlerde yapıyı gören farklı kişiler tarafından cami bir "kuş yuvası" (Bayraktar, 1981: 106), "kuş kafesi" (Konyalı, 1976: 281), "biblo" (Yücel, 1988: 158), "şirin bir bina" ve "kasr-ı müzeyyen"⁸ gibi sıfatlarla tarif edilmiştir. İzleyen kişilerin algılarında boyutları nedeniyle caminin göze hoş görüldüğü ve kıyı silüetine olumlu bir katkı yaptığı sonucuna varılmaktadır. Genellikle camilerde ay biçiminde olan alem yerine camideki güneş (şems) biçimindeki alemin paşanın ismine (Şemsi) yapılmış esprili bir gönderme olması; onun şakacı ve sohbeti dinlenen kişiliğinin temsiliyeti gibidir. Külliyenin inşa edildiği arsanın darlığı yerleşim konusunda bazı zorunluluklar getirmişse de; Mimar Sinan'ın simetrik olmayan yapı düzenlemesi ve az görülen "L" biçimli medrese formu ile

⁸ Her iki tarifi Evliya Çelebi'den aktaran Nimet Bayraktar'dır. Bkz. (Bayraktar, 1981 : 106).

farklı bir arayışa girmesi, devletle ilişkilerinde görevi ile sınırlı kalmayan Şemsi Ahmed Paşa'nın padişahlarla arkadaşlık yapmayı başaran, ezber bozan, girişken ve cesaretli kişiliğini külliye de nesnelleştirmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Şemsi Ahmed Paşa'nın Türkçe divanının dışında Arapça-Türkçe sözlüğü, Tuhfe adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü, İslam dini, İslam devletleri ve Osmanlı tarihine ilişkin eserleri bulunmaktadır (Afyoncu, 2010: 529). Bu sebeple, ilim sahibi olmaya verdiği önem külliyesindeki medrese ile somutlaşmış ve sürekli kılınmıştır. Külliye nin içinde yer alan zaviye günümüze ulaşamamış ve yapı hakkında bilgi edinilememiştir.

Diğer taraftan, 1871, 1885, 1892, 1896 yıllarında tamir edildiği tespit edilen caminin, 1898 yılından sonra kendi haline bırakıldığı, II. Meşrutiyet devrinde yağma edildiği (Yücel, 1988: 159) ve külliye deki tüm yapıların 1938 yılına kadar harap durumunun farkına varılmadığı anlaşılmaktadır. Külliye nin 19. yüzyılın sonlarına ait söz konusu tamirlerinin detaylarına ulaşılammıştır. Ancak 1938 yılından sonra caminin minare ve duvarlarının hemen hemen yeniden inşası, kubbesinin ise tamirinin, caminin günümüze kadar ayakta kalmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Benzer biçimde medrese ve türbenin de üst örtüleri ile duvarlarının tamiri, yapıları yıkılmaktan kurtarmıştır. Diğer taraftan gerek 19. yüzyılın sonları, gerekse 1938 yılından sonra yapılan tamiratların "emaneten" gerçekleşmesinin uygun görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu tip eski eserlerin tamirlerinden, zamanında alacaklarını alamayan kalfaların vakıf eserlerin tamirat ve inşaat münakasalarına (eksiltme) katılmamaları nedeniyle münakasa usulünün gerçekleşmemesi (BOA., ŞD., Dosya no: 110, Gömlek no: 20) ve yöneticilerin eski eserleri kendi kontrollerinde, işi bilen kalfalara ve mimarlara bırakmayı tercih etmeleri; 19. yüzyıl sonlarından itibaren "emanet" usulü ile yapılan inşaat taahhüt işlerinde tarihi yapıların önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur. Önceden belirlenen tek bedel üzerinden herhangi bir eksiltmeye ve pazarlığa izin vermeyen "emanet" usulü, tarihi yapı tamiri konusunda bilgi sahibi kalfalara/mimarlara öncelik veren bir yöntem olarak inşaat örgütlenmesinde benimsenmiş (Şenyurt, 2011: 127-128) ve pek çok yapıda olduğu gibi Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nde de uygulanmıştır..

Kaynakça

Afyoncu, Erhan (2010). "Şemsi Ahmed Paşa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 38, 527-529.

- Ayvansarâyî, Hüseyîn Efendi (2001). Alî Sâtî' Efendi, Süleymân Besîm Efendi, Hadîkatü'l- Cevâmi' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz.: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Baltacı, Câhid (1976). XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilât, Tarih. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Bayartan, Mehmet (2008). "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler". Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 10(1): 157-175.
- Bayraktar, Nimet (1981). "Şemsi Ahmed Paşa: Hayatı ve Eserleri". Tarih Dergisi Fatif Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı, 33: 99-114.
- Bostan, M. Hanefi (2012). "Üsküdar". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 364-368.
- Boyar Ebru ve Kate Fleet (2017). Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dalgıç, Gülay ve Esin Benian (2006). "Değişmeyen Mimarileri-Değişen Rollerleriyle XXI. Yüzyılda Üsküdar Külliyelerine Bakış". Ed.: Coşkun Yılmaz. Üsküdar Sempozyumu IV. C. 1, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 73-88.
- Evren, Burçak (2010). Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul. İstanbul: Novartis.
- Gültekin, Gülbin (1994). "Şemsi Paşa Külliyesi". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı. C.: 7, 157-159.
- Günay, Hacı Mehmet (2012). "Vakıf". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 475-479.
- İnbaşı, Mehmet (2005). "Şemsi Paşa Vakfisi". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, (27): 257-270.
- İnciciyan, P. Ğ. (1956). XVIII. Asırda İstanbul (Çev.: Hrand D. Andreasyan). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Karakaya, Ebru (2010). "Şemsi Paşa Külliyesi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 38, 529-530.

Karakaya, Enis (2012). "Üsküdar Mimari". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.: 42, 368-372.

Katipoğlu, Ceren (2006). "Sinan'ın Üsküdar'ı ve Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi Üzerine Bir Yorum". Ed.: Coşkun Yılmaz. Üsküdar Sempozyumu IV. C. 1, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 89-102.

Kömürciyan, Eremya Çelebi (1988). İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Kucur, Sadi S (2004). "Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Haziresi Mezartaşları". Üsküdar Sempozyumu I. C. 2, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 26-59.

Kuran, Abtullah (1986). Mimar Sinan. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Pervititch, Jacques (t.y.). Sigorta Haritalarında İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı.

Solmaz, Mehmet (1979). Tarih Boyunca Asya'nın Kapısı Her Yönüyle Üsküdar. İstanbul.

Şehsüvaroğlu, Halûk Y., "Şerefâbâd Kasrı". Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080>. Erişim: 07.04.2016.

Şenyurt, Oya (2011). Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit (2004). "Üsküdar ve Şam Arasındaki Köprü: Şemsi Ahmed Paşa ve Mimari Eserleri". Üsküdar Sempozyumu I. C. 2, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 9-26.

Yetkin, Suut Kemal (1980). "Şemsi Paşa Külliyesi". Sanat Dünyamız, (19): 2-9.

Yücel, Erdem (1988). "İstanbul Şemsi Ahmet Paşa Camii Restorasyonu". Türk Dünyası Tarih Dergisi, (24): 45-49.

.. (t.y). "Şemsi Paşa Camii", İstanbul Âbideleri, Yedigün Neşriyatı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

EV.d. (Evkaf Defterleri), 20889, sayfa no: 55.

EV.d. (Evkaf Defterleri), 26068, sayfa no: 1.

İ.EV. (İrade Evkaf), Dosya no: 1, Gömlek no: 52.

ŞD. (Şurayı Devlet), Dosya no: 123, Gömlek no: 8.

BEO. (Bab-ı ali Evrak Odası), Dosya no: 3789, Gömlek no: 284116.

DH.MKT. (Dahiliye Mektubi Kalemi), Dosya no: 1343, Gömlek no: 105.

MF.MKT. (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi), Dosya no: 783, Gömlek no: 74.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 84.65.17).

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 90.22.3).

BCA., (Sayı: 9258, Dosya: 229-113, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 113.33.16).

İnternet Kaynakları:

<http://www.uskudarli.com/haberdetay.asp?ID=1111>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

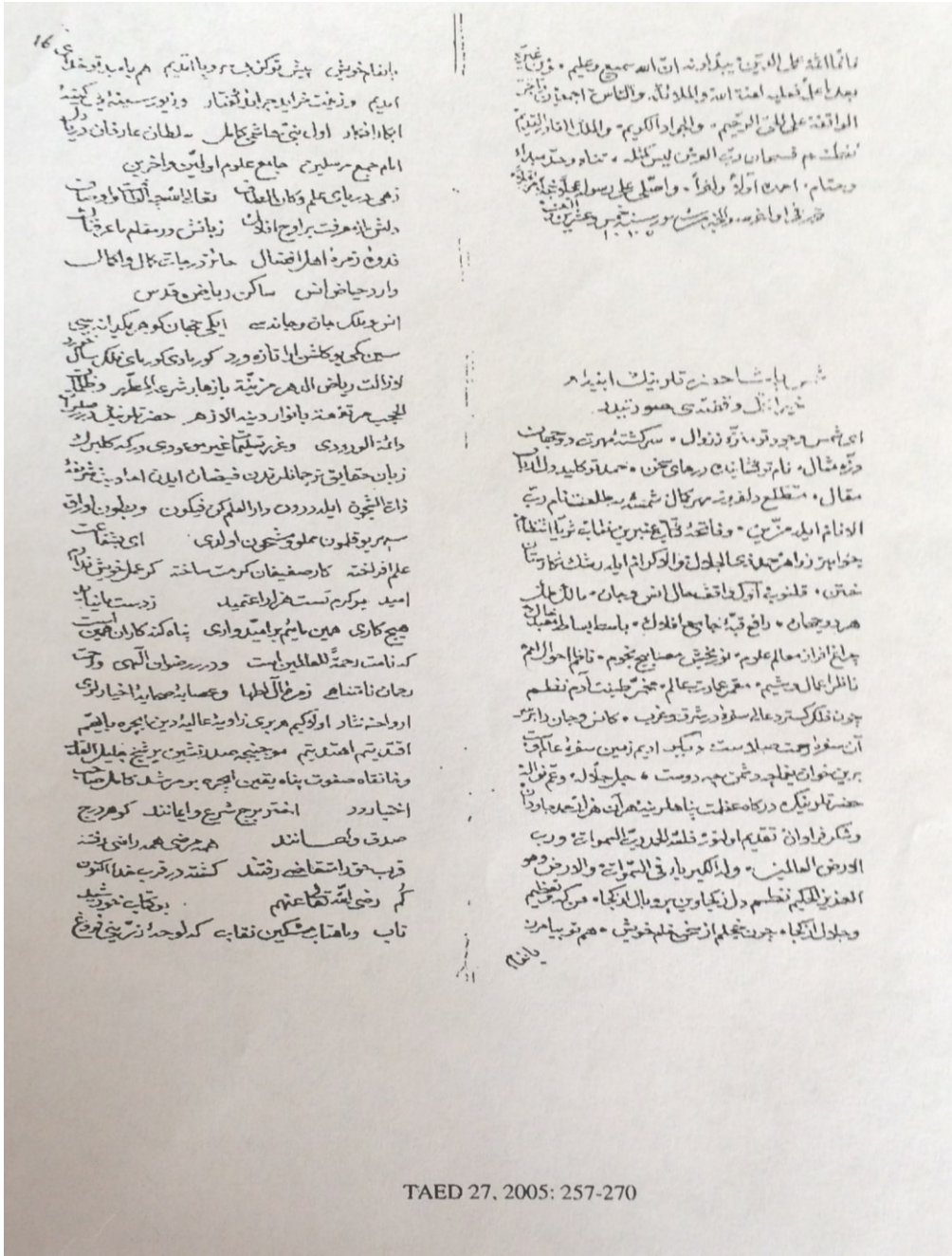
<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/789950>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

<http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Egitim-Kurumu/1943/Darul-Hilafe-el-Aliyye-Medresesi.asp>. Erişim: 3 Mayıs 2016.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148>. Erişim: 10.05.2016.

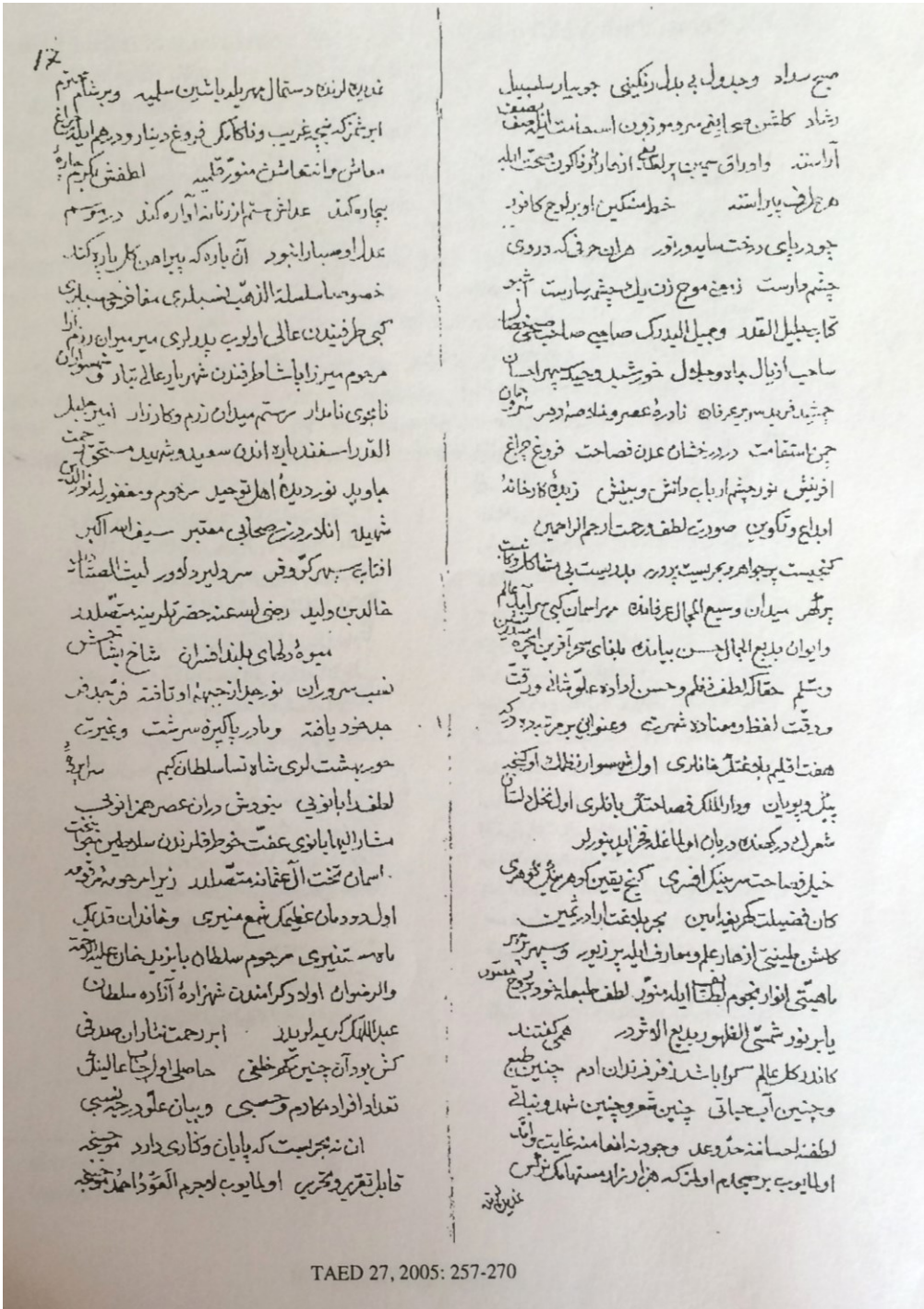
EKLER

BELGELER

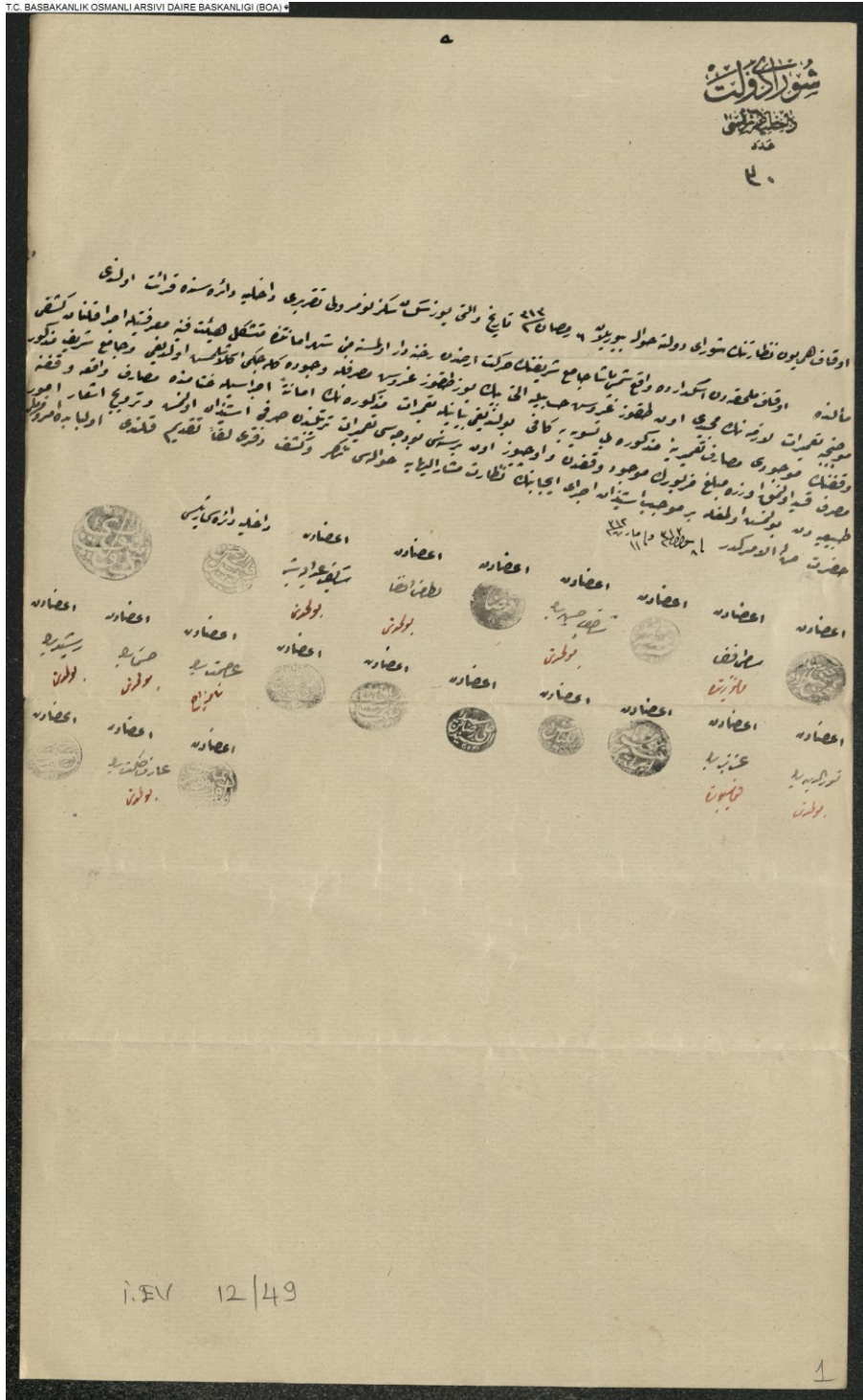
TAED 27, 2005: 257-270

Şemsi Paşa Vakfiyesi (İnbaşı, 2005, s. 269).

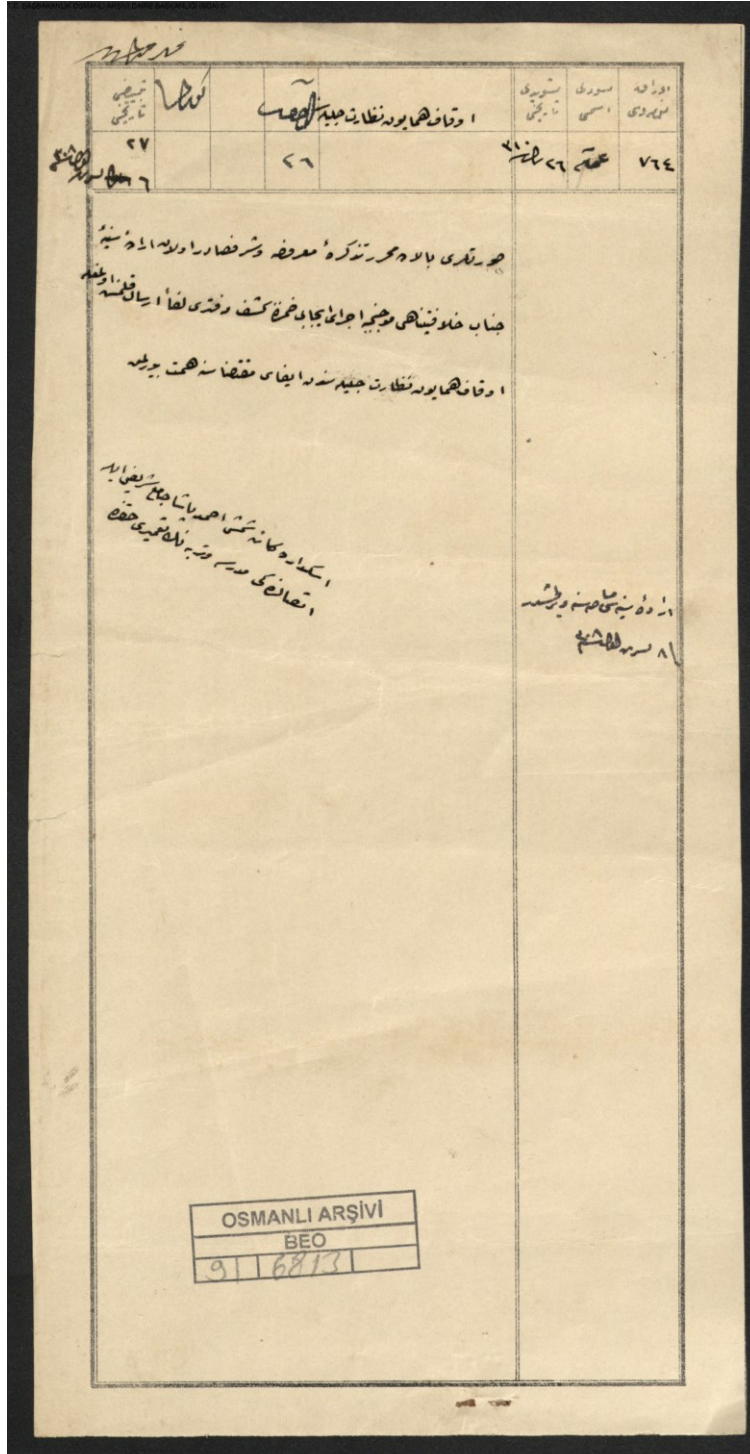
TAED 27, 2005: 257-270

Semsi Paşa Vakfiyesi (İnbaşı, 2005, s. 270).

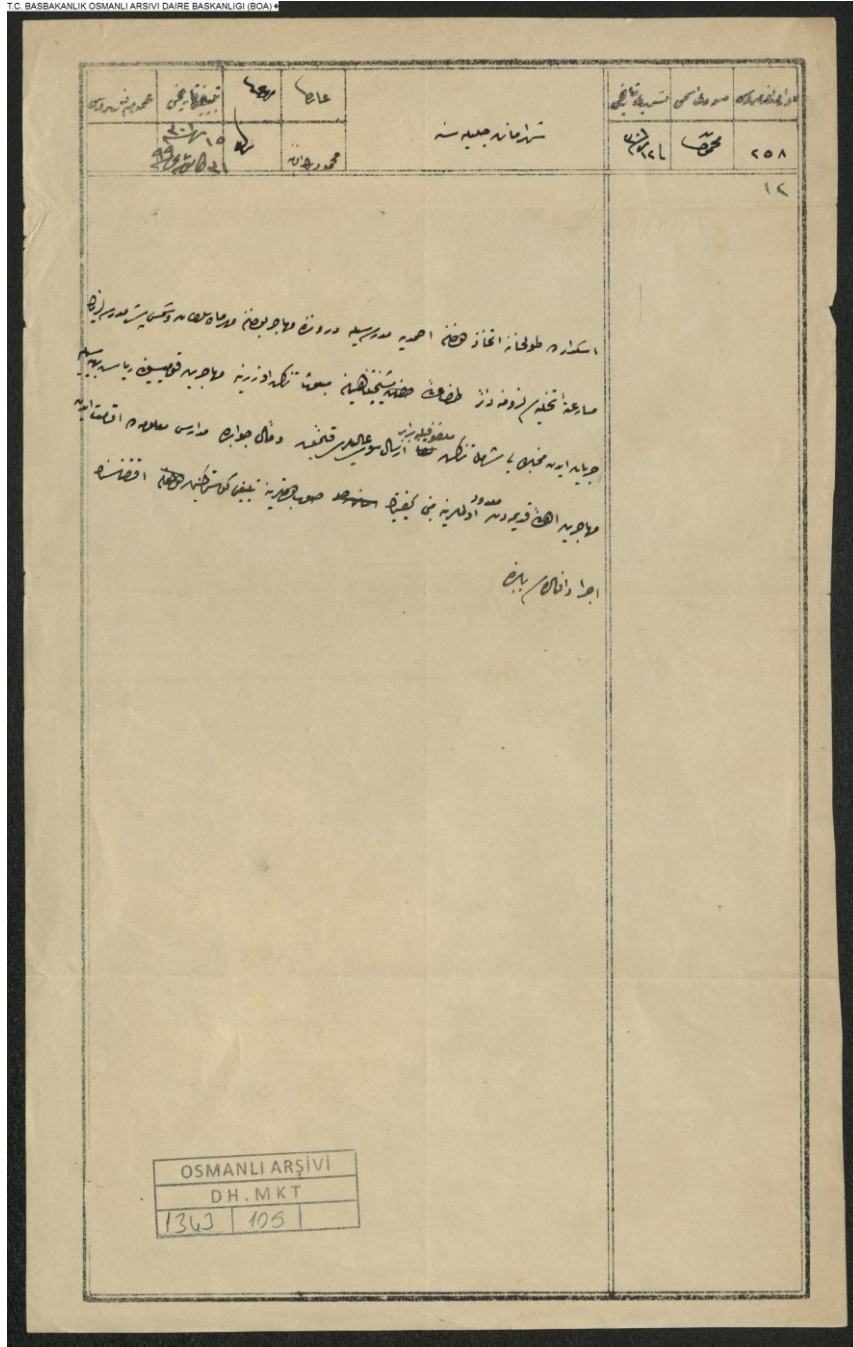
İ.EV.00012.00049.001

Üsküdar Şemsi Paşa'nın tamirine ilişkin bir belge.

BEO.000091.006813.001

Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi'nin tamirine ilişkin belge.

15 R 1301/13 Şubat 1884 yılında Üsküdar'da bulunan Ahmediye Medresesi ile birlikte Şemsi Ahmed Paşa Medresesi'nde muhacirlerin yerleştirildiği ve tahliye edilmek istendiği tespit edilmiştir

Yayın Geliş Tarihi: 18.07.2017

Yayın Onay Tarihi: 12.17.2017

Levent ATALI*

Gülşah SEKBAN**

Buz Hokeyi Dünya Şampiyonası Seyircilerinin Etkinliğe Yönelik Kalite Algısı (U18-DIV III-Group B-Türkiye-2014)¹

*Ice Hockey World Championship Audiences Quality
Perception
(U18-DIV III-GROUP B-TURKEY-2014)*

Özet

Bu araştırmanın amacı, Buz Hokeyi 18 Yaşaltı Dünya Şampiyonası etkinliğine katılan seyircilerin etkinliğe yönelik kalite algılarını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini tesadüfî örneklem yöntemiyle seçilen 252 seyirci oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçek daha önce Ko ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilmiş ve Şimşek (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği alt boyutları ortalama ve standart sapma betimsel istatistikleri ile; alt boyutlarda Mann Whitney testi ile; Kruskal Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak oyun alt boyutunda maç saatlerinin uygunluğunun memnuniyetinin yüksek oranda olduğu, takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgilere ulaşabilme boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Hizmet artışı alt boyutunda gıda kalitesi ile ilgili olarak memnuniyetinin yüksek oranda olduğu, gıda çeşitliliğine yönelik ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Etkileşim alt boyutunda görevli personelin dost canlısı olmasına yönelik memnuniyetin yüksek oranda olduğu, problemlerin hızlı ve tatmin edici olmaması boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Sonuç alt boyutunda sosyal etkileşime yönelik memnuniyetin yüksek oranda olduğu, görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Seyirci, Kalite Algısı, Buz Hokeyi

JEL Kodu: L8,L83, Z2

Abstract

The aim of this research is to determine the quality perceptions of the activity of the audiences participating in the Ice Hockey 18 Under-18 World Championship event. The scale used in the study was developed by Ko (2011) and adapted to Turkish by Şimşek (2013). The sample of the research consists of 252 spectators chosen by random sampling method. The subscales of the Quality Perception Scale of the event are the mean and Standard deviation descriptive statistics; Mann Whitney test was used for sub-dimensions; Kruskal Wallis H test. As a result, in the game

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi leventatali@gmail.com

** Dr., Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi gsekban@gmail.com

¹Bildiri olarak 2015 yılı 3. Rekreasyon Araştırmaları Kongresinde sunulmuştur.

sub-dimension, it is seen that the satisfaction of the match times is high, and the lack of memorability in reaching daily information about teams and events. Satisfaction with food quality was high in the service increase subscale, and dissatisfaction with food diversity. It has been seen that there is a high level of satisfaction in the fact that the personel involved in the interaction sub-dimension are friendly, and that dissatisfaction with the speed and unsatisfactory nature of the problems is seen. In the result sub-dimension, it was seen that satisfaction towards social interaction is at a high level, at least it is at the level of activity end.

Keywords: Spectator, Quality Perception, Ice Hockey.

JEL Codes: L8,L83, Z2

Giriş

Günlük yaşamımızda oldukça sık olarak karşımıza çıkan kalite kavramı, dünya ekonomisinin küreselleşmesi, teknolojik gelişmeler ve toplumsal değer yargılarının farklılığı gibi nedenlerden dolayı değişik şekilde tanımlanmaktadır. Birçok kişiye göre kalite; “pahalı”, “lüks”, “ender bulunan”, “üstün nitelikli” ve benzeri kavramlar ile eşanlamda ifade edilmektedir. Kalite bir ürün, sistem veya sürecin kendine özgü özellikler dizisinin müşteri veya ilgili tarafların ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğidir. En geniş anlamda kalite, iyileştirilebilen her şeydir. Bu bağlamda kalite sadece ürün ve hizmette değil aynı zamanda kişilerin nasıl çalıştıkları, sistem ve süreçlerin nasıl yürütüldüğü ilede ilgilidir, aynı zamanda insan davranışlarını her yönüyle içermektedir (Devecioğlu ve Yücel, 2012)

Parasuraman ve arkadaşları (1985)'na göre hizmet kalitesi, müşterilerin hizmet algıları ve beklentileri arasındaki farklılığın yönü ve derecesidir. Bu sebeple işletmeler, müşterilerin algıları ile beklentileri arasındaki farklılığın azalması için, hizmet kalitesini geliştirmek ve devamlılığını sağlamakla yükümlüdürler. Bu sebepten dolayı müşteri memnuniyeti için işletmelerin, müşterinin ne aradığını, neyi satın almak istediğini arayıp bulması gerekmektedir. İşletmeler müşterilerin tekrar gelmelerini sağlamak için ise müşterilerinin isteklerini ve beklentilerini karşılayabilmelidir. Bütün hizmet işletmelerinde olduğu gibi spor işletmelerinde de, müşteri memnuniyetini sağlamak ve müşterilerin beklentilerini karşılayabilmek için en önemli koşullardan biri sunulan hizmet kalitesini artırmaktır (Yüzgenç ve Özgül, 2014).

Spor hizmetleri açısından kalitede en önemli unsurun müşterilerin spora ilişkin beklentilerini karşılayabilme ya da geçme yeteneği olarak olduğu bilinmektedir. Bir

başka tanıtımda spor hizmetlerinde kaliteli hizmeti müşteri tarafından algılanan performans ya da tatmin düzeyi belirlemektedir (Çimen, 2003).

Spor hizmetleri sunan spor tesisleri, müşteri merkezli hizmet sunan birimler olarak müşteri memnuniyetini sağlamak durumundadırlar. Müşteriler gittikleri spor tesisinden memnun oldukları takdirde spor tesisine tekrar geleceklerinden, hizmetin, ürünlerin ve faaliyetlerin sunuluşu diğer hizmet işletmelerinde olduğu gibi spor tesisleri için de önemlidir. Hizmet kalitesi ile ilgili çalışmalarda, yöneticilerin sunulan hizmete yönelik müşteri algılarını etkileyecek faktörleri belirlemelerinin yararlı olabileceği belirtilmektedir (Ergin ve arkadaşları 2011).

Bu aşamada özel ve kamu spor işletmeleri, hizmet kalitesini artırarak müşteri memnuniyetini sağlama açısından aynı sorumluluğa sahiptirler. Kamu adına çalışan serbest zaman yöneticileri, serbest zaman ile ilgili eylemlerin seyirlerini, gelişen stratejileri, hedef ve amaçları belirleyerek, pazarda diğer kesimlerle rekabet etmelidirler (Yüzgenç, Özgül, 2014). Ticari amaçlı rekreasyon hizmet organizasyonlarının gelişmesi çeşitlenmesi ve yaygınlaşması ortaya koyulan rekreatif etkinliklerin kalitesini de beraberinde getirmektedir. Özellikle piyasada kalıcı olabilme, müşteri edinebilme, tüketici tatminini sağlayabilme ve tüketici memnuniyetinin oluşturulmasında yapılan etkinliklerin kalitesini belirleyebilmek ticari amaçlı rekreatif hizmet organizasyonu yapan işletmeler tarafından dikkate alınması gereken en önemli belirleyebilme unsurlarıdır. Bu bağlamda ticari rekreasyon faaliyetleri etkinlik kalitesinin artırılması sektörün gelişmesine, tüketici beklentilerinin karşılanmasına, kaliteli uzman personelin yetişmesine, kaliteli uzman personelin istihdamına ve sektör içerisinde yeni iş alanlarının oluşmasına önemli katkılar sağlayacaktır (Şimşek, 2013).

Hizmet sektöründe ürünlerin yaratılması, sunumu ve müşteride yarattığı tatmin düzeyinin belirlenmesinde bazı teknik ve kavramlar imalat sektöründen alınmasına rağmen, hizmet kalitesinin artırılabilmesi için bazı özel çabaların gösterilmesi gerekmektedir. Bununda en önemli nedeni hizmetlerin dolayısıyla spor hizmetlerinin mallardan farklılaşan bir takım özelliklere sahip olmasıdır. Spor hizmetlerinin farklılık gösteren özellikleri nedeni ile spor işletmelerinde algılanan hizmet kalitesine etki eden faktörlerin ortaya konulması araştırmaya değer bir konu olarak görülmektedir (Çimen, 2003).

Spor hizmetlerinin kalitesinde müşteri algıları spor organizasyonlarının başarısı için çok önemlidir. Spor hizmetlerinin sunumu tesis içinde önemli olabilmekte ve bu hizmetleri ekipmanın kendisi, tesis tarafından yaratılan atmosfer, izleyicilerin oyuna katılması spor faaliyetlerinde satılan imtiyazlar olarak belirtebiliriz. (Scott ve Turley, 2001).

Özellikle birçok ulusun katılacağı uluslararası spor organizasyonlarında spor tesislerinin sunduğu hizmetlerin maksimum düzeyde kaliteli gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Sporcuların rahat bir müsabaka yapmalarının yanı sıra seyircilerinde konforlu müsabaka izlemeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Seyircilere sunulacak olan yarışma programı, rahat müsabaka izleme koşulları, müsabaka sonuçlarına ulaşma gibi hizmetler organizasyonun kalitesini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de gerçekleştirilen Buz Hokeyi 18 Yaşaltı Dünya Şampiyonası etkinliğine katılan seyircilerin oyun, hizmet artışı, etkileşim, sonuç ve çevre boyutlarına göre etkinliğe yönelik kalite algılarını belirlemek amacı için yapılmıştır. Türkiye’de gelişmekte olan bir spor branşında seyircilere yönelik gerçekleştirilen bu çalışma seyircilerin katılımı ve tesislerin daha iyi hizmet sunması boyutunda önem arz etmektedir.

1.Yöntem

Bu çalışmada Ko ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen ve Şimşek (2013) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak güvenilirlik geçerlik çalışmaları yapılan toplam 39 maddeden oluşan “Etkinliğin Kalite Algısı” ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin orjinaline uygun olarak ve özdeğeri 1’den büyük 5 faktör ile başlanan Varimaxdöndürmeleri sonucunda; birden fazla faktörde yüksek faktör yüküne sahip maddeler çıkarılmış, birden fazla faktörde faktör yüküne sahip maddelerin faktör yükleri farkı 0,10’ dan büyük olanları ve faktör yükleri 0,40’ın altında kalan maddeler çıkarılmıştır. Şimşek (2012) çalışmasında faktör yapısı madde azalmasıyla birlikte doğrulanmış, gözlenen faktör yapısı ve açıklanan toplam varyans oranları yeterli düzeyde bulunmuştur. Çalışma kapsamında elde veriler SPSS (Statistical Package Program for Social Science) 15.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde seyircilerin kişisel özelliklerine göre dağılımları frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları şeklinde gösterilmiştir. Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği alt boyutları ortalama ve standart sapma betimsel

istatistikleri ile alt boyutların cinsiyet ve daha önce uluslararası etkinliklere katılma değişkenlerine göre karşılaştırması Mann Whitney testi ile; yaş ve eğitim durumu değişkenlerine göre karşılaştırması Kruskal Wallis H testi ile yapılmıştır. Gruplar arasında anlamlı farklılık görüldüğü durumlarda ikili karşılaştırmalar için Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada yapılan faktör analizinde KMO 0,86; Bartlett's küresellik testi anlamlılık düzeyi ise $p < 0,01$ olarak ölçülmüştür. 252 kişilik örneklem ile yapılan uygulamadan elde edilen veriler ile "Etkinliğin Kalite Algısı" ölçeğine faktör analizi yapılmasının uygun olduğu gözlenmiştir. Güvenirlik analizinde Cronbach alfa katsayıları sırasıyla (Oyun, Hizmet Artışı, Etkileşim, Sonuç, Çevre) 0,78 - 0,72 - 0,77 - 0,81 - 0,83 ve ölçeğin geneli için 0,91 olarak bulunmuştur. Alpar (2010)'ın belirttiği referans değerlerine göre elde edilen katsayılar ölçeğin güvenirliliği için oldukça yüksektir.

Çalışmanın örneklem grubunu müsabakaları izleyen toplam 252 buz hokeyi seyircisi oluşturmaktadır. Seyircilerin 167'si (%66,3) erkek, 85'i (%33,7) kadındır ve 110'u (%43,7) 17-21 yaş aralığında, 42'si (%16,7) 22-26 yaş, 19'u (%7,5) 27-31 yaş, 23'ü (%9,1) 32-36 yaş, 21'i (%8,3) 37-41 yaş aralığında, 37'si (%14,7) 42 yaş ve üzerindedir. Ayrıca seyircilerin 213'ü (%84,5) daha önce uluslar arası etkinliklere seyirci olarak katılmış, 39'u (%15,5) katılmamıştır. Seyircilerin 16'sı (%6,3) ilköğretim, 101'i (%40,1) ortaöğretim, 42'si (%16,7) ön lisans, 82'si (%32,5) lisans, 11'i (%4,4) lisansüstü mezundur.

2. Bulgular

Tablo 1. Oyun Alt Boyutu Maddelerine Ait Betimsel İstatistikler

İfade	$\bar{\chi}$	SS	Katılım Düzeyi
4.Etkinliklerin gerçekleştirildiği saatler uygundur.	3,87	1,08	Katılıyorum
5.Maç saatleri uygundur.	3,90	1,07	Katılıyorum
7.Takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgiler ulaşılabilir.	3,38	1,30	Biraz katılıyorum
8.Etkinlikler hakkında bilgi edinmek kolaydır.	3,42	1,31	Katılıyorum
9.Etkinliklerle ilgili bilgilere internet üzerinden kolayca ulaşabilirim.	3,64	1,28	Katılıyorum
24. Maç izleme saatleri uygundur.	3,97	1,01	Katılıyorum
OYUN	3,70	0,82	Katılıyorum

Oyun alt boyutu incelendiğinde katılımcıların en fazla maç izleme saatlerinin uygunluğundan memnun oldukları, en az ise takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgilere ulaşabilmekten memnun oldukları ve bu etkinlikten memnuniyetlerinin “biraz katılıyorum” düzeyinde; diğer etkinliklerden memnuniyetlerinin ise “katılıyorum” düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Oyun alt boyutu puan ortalaması “3,70±0,82” “Katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 2. Hizmet Artışı Alt Boyutu Maddelerine Ait Betimsel İstatistikler

İfade	$\bar{\chi}$	SS	Katılım Düzeyi
3. Tesiste yüksek kalitede gıda sağlanır.	2,92	1,35	Biraz katılıyorum
14. Tesiste gıda çeşitliliği ayrıcalığı vardır.	2,74	1,31	Biraz katılıyorum
15. Gıda kalitesindeki ayrıcalıklar beni çok etkiler.	3,29	1,35	Biraz katılıyorum
HİZMET ARTIŞI	2,98	1,07	Biraz katılıyorum

Hizmet Artışı alt boyutu incelendiğinde katılımcıların en fazla gıda kalitesindeki ayrıcalıklardan memnun oldukları, en az ise tesiste gıda çeşitliliği ayrıcalığının olmasından memnun oldukları ve tüm etkinliklerde memnuniyetlerinin “biraz katılıyorum” düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Hizmet Artışı alt boyutu puan ortalaması “2,98±1,07” “Biraz katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 3. Etkileşim Alt Boyutu Maddelerine Ait Betimsel İstatistikler

İfade	$\bar{\chi}$	SS	Katılım Düzeyi
16. Çalışanlar işleri hakkında çok bilgili görünür.	3,53	1,15	Katılıyorum
17. Etkinlikte görevli personelin dost canlısı olduğunu söyleyebilirim.	3,73	1,12	Katılıyorum
18. Çalışanlar problemleri hızlı ve tatmin edici şekilde çözerler.	3,51	1,08	Katılıyorum
38. Çalışanlar her taraftarın özel ihtiyaçlarıyla hoş bir tavırla ilgilenir.	3,53	1,18	Katılıyorum
ETKİLEŞİM	3,58	0,87	Katılıyorum

Etkileşim alt boyutu incelendiğinde katılımcıların en fazla etkinlikte görevli personelin dost canlısı olmasından memnun oldukları, en az ise çalışanların problemleri hızlı ve tatmin edici şekilde çözesinden memnun oldukları ve tüm etkinliklerde memnuniyetlerinin “Katılıyorum” düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Etkileşim alt boyutu puan ortalaması “3,58±0,87” “Katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 4. Sonuç Alt Boyutu Maddelerine Ait Betimsel İstatistikler

İfade	$\bar{\chi}$	SS	Katılım Düzeyi
25.Ailem ve arkadaşlarımla etkinlikteyken kaliteli zaman geçiririm.	4,10	1,00	Katılıyorum
26.Etkinlik sonucu ne olursa olsun bana iyi hissettirir.	3,85	1,10	Katılıyorum
28.Etkinliklere katılmak vefalı bir taraftar olmama yardımcı eder.	4,02	0,99	Katılıyorum
32.Etkinliğin sonucunu değerlendirmekten hoşnut olurum.	3,86	1,00	Katılıyorum
35. Etkinlikteki sosyal etkileşimden keyif alırım.	4,15	0,96	Katılıyorum
SONUÇ	3,95	0,74	Katılıyorum

Sonuç alt boyutu incelendiğinde katılımcıların en fazla etkinlikteki sosyal etkileşimden memnun oldukları, en az ise etkinlik sonucu ne olursa olsun kendisine iyi hissettirdiğinden memnun oldukları ve tüm etkinliklerde memnuniyetlerinin “Katılıyorum” düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Sonuç alt boyutu puan ortalaması “3,95±0,74” “Katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 5. Çevre Alt Boyutu Maddelerine Ait Betimsel İstatistikler

İfade	$\bar{\chi}$	SS	Katılım Düzeyi
19. Skorbord estetik ve çekicidir.	3,29	1,35	Biraz Katıl.
27. Tesisin dizaynından çok etkilenirim	3,58	1,15	Katılıyorum
29.Salonun ambiyansı mükemmeldir.	3,64	1,19	Katılıyorum
30.Bir taraftar olarak salonun ambiyansı tamda aradığım gibidir.	3,55	1,20	Katılıyorum
31.Tesisler temiz ve bakımlıdır.	3,58	1,22	Katılıyorum
36.Tabelalar tesiste yolunu bulmama yardımcı olur.	3,73	1,18	Katılıyorum
37.İhtiyaçlarım için beni yönlendiren yeterince tabela vardır.	3,58	1,19	Katılıyorum
39.Skorbord kolayca okunabilir.	4,07	1,13	Katılıyorum
ÇEVRE	3,63	0,81	Katılıyorum

Çevre alt boyutu incelendiğinde katılımcıların en fazla skorbordun kolayca okunmasından memnun oldukları, en az ise skorbordun estetik ve çekici olmasından memnun oldukları ve bu etkinlikten memnuniyetlerinin “Biraz katılıyorum” düzeyinde; diğer etkinliklerden memnuniyetlerinin “Katılıyorum” düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Çevre alt boyutu puan ortalaması “3,63±0,81” “Katılıyorum” düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 6. Etkinliğin Kalite Algısı Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Alt Boyut	Cinsiyet	n	$\bar{\chi}$	SS	U	p
Oyun	Erkek	167	3,64	0,80	6076,50	0,061
	Kadın	85	3,82	0,85		
Hizmet Artışı	Erkek	167	3,02	1,07	6701,00	0,466
	Kadın	85	2,92	1,08		
Etkileşim	Erkek	167	3,56	0,88	6908,50	0,729
	Kadın	85	3,61	0,86		
Sonuç	Erkek	167	3,91	0,75	6468,00	0,249
	Kadın	85	4,03	0,70		
Çevre	Erkek	167	3,66	0,81	6540,00	0,308
	Kadın	85	3,55	0,80		
ÖLÇEK GENEL	Erkek	167	3,62	0,65	6966,50	0,811
	Kadın	85	3,66	0,65		

Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği ve tüm alt boyutlarda cinsiyete, yaş gruplarına ve katılımcıların daha önce uluslararası etkinliklere katılmış olmasına göre anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 7. Etkinliğin Kalite Algısı Alt Boyutlarının Eğitime Göre Karşılaştırılması

Alt Boyut	Eğitim Durumu	n	$\bar{\chi}$	SS	X ²	p	Anlamlı Fark
Oyun	A-İlköğretim	16	3,78	0,90	13,244	0,010	B>D, C>D
	B-Ortaöğretim	101	3,79	0,79			
	C-Önlisans	42	3,95	0,65			
	D-Lisans	82	3,45	0,84			
	E-Lisansüstü	11	3,61	1,05			
Hizmet Artışı	A-İlköğretim	16	3,25	1,04	10,730	0,030	B>D
	B-Ortaöğretim	101	3,15	1,06			
	C-Önlisans	42	3,11	1,13			
	D-Lisans	82	2,72	1,04			
	E-Lisansüstü	11	2,58	0,92			
Etkileşim	A-İlköğretim	16	3,94	0,91	12,551	0,014	A>D, B>D
	B-Ortaöğretim	101	3,71	0,86			
	C-Önlisans	42	3,59	0,82			
	D-Lisans	82	3,34	0,85			
	E-Lisansüstü	11	3,55	1,02			

Sonuç	A-İlköğretim	16	4,17	0,84	7,072	0,132	
	B-Ortaöğretim	101	4,02	0,73			
	C-Önlisans	42	4,01	0,68			
	D-Lisans	82	3,79	0,76			
	E-Lisansüstü	11	3,89	0,63			
Çevre	A-İlköğretim	16	4,00	0,83	20,059	0,000	A>D,
	B-Ortaöğretim	101	3,80	0,78			A>E,
	C-Önlisans	42	3,70	0,68			B>D,
	D-Lisans	82	3,37	0,78			B>E,
	E-Lisansüstü	11	3,18	1,06			C>D
ÖLÇEK GENEL	A-İlköğretim	16	3,90	0,67	19,062	0,001	A>D,
	B-Ortaöğretim	101	3,76	0,63			B>D,
	C-Önlisans	42	3,74	0,53			C>D
	D-Lisans	82	3,40	0,64			
	E-Lisansüstü	11	3,42	0,80			

Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği Oyun alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($X^2=13,244$; $p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ortaöğretim ve ön lisans mezunu katılımcıların Oyun alt boyutu puan ortalamaları lisans mezunu katılımcıların puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$).

Hizmet Artışı alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($X^2=10,730$; $p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ortaöğretim mezunu katılımcıların Hizmet Artışı alt boyutu puan ortalamaları lisans mezunu katılımcıların puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$).

Etkileşim alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($X^2=12,551$; $p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ilköğretim ve ortaöğretim mezunu katılımcıların Etkileşim alt boyutu puan

ortalamaları lisans mezunu katılımcıların puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$).

Sonuç alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Çevre alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($X^2=20,059$; $p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ilköğretim ve ortaöğretim mezunu katılımcıların Çevre alt boyutu puan ortalamaları lisans ve lisansüstü mezunu katılımcıların puan ortalamasından; ön lisans mezunu katılımcıların puan ortalaması lisans mezunu katılımcıların puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$).

Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği genelinde eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($X^2=19,062$; $p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ilköğretim, ortaöğretim ve ön lisans mezunu katılımcıların Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeği genel puan ortalamaları lisans mezunu katılımcıların puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de gerçekleştirilen Buz Hokeyi 18 Yaşaltı Dünya Şampiyonası etkinliğine katılan seyirciler ile gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı; oyun, hizmet artışı, etkileşim, sonuç ve çevre boyutlarına göre seyircilerin etkinliğe yönelik kalite algılarını belirlemektir.

Oyun alt boyutunda maç saatlerinin uygunluğunun memnuniyetinin yüksek oranda olduğu, takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgilere ulaşabilme boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Scott ve Turley (2001) çalışmalarını spor faaliyetlerinde seyircinin memnun kalması ve servis hizmetlerinin tüketici algı kalitesinin değerlendirilmesi üzerine gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda beklenen servis hizmetleri kaliteli ise müşteri o spor tesisinde daha fazla zaman geçirmek istemektedir. Papadimitrou ve Karteliotis (2000) kalite algısının ülkeden ülkeye kültürden kültüre göre değişebildiğini belirtmektedirler. Carmen (1990), Babulus ve Roller (1992) tarafından önerilen bağımsız değişkenlere göre hizmet kalitesi boyutları hizmetlerin farklı türler

arasındaki eğilimlerden farklılaştığıdır (Aktaran: Tsitskari ve ark. 2006) Oyun alt boyutunda maç saatlerinin uygunluğu maçların tatil zaman dilimlerine denk gelmesinden dolayı olduğu düşünülebilir. Takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgilere ulaşabilme alt boyutunda ise eksikliğin seyirci yönünden mi yoksa organizasyon açısından mı olduğuna yönelik kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Seyircilerin çoğunluğunun daha önce uluslar arası organizasyonlara katıldığı bulgusu seyircilerin bu tür bilgilere nasıl ve nerden ulaşabilecekleri tecrübesine sahip olduğunu göstermektedir. Organizasyonların seyircilere bu tür bilgileri ulaştırmak için birçok iletişimi sağlayacak mecraayı kullanmaları önem arz etmektedir.

Hizmet artışı alt boyutunda gıda kalitesi ile ilgili olarak memnuniyetin yüksek oranda olduğu, gıda çeşitliliği boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Afthinos ve arkadaşları (2001)'nin spor tesislerinde müşteri algılarını ölçmeye yönelik yapmış oldukları çalışmalarında seyircilerin yeme içme beklentilerinin düşük düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır. Buna karşılık Ko ve arkadaşları (2011)'nin yaptığı diğer bir çalışmada hizmetle ilgili deneyimlere katkı sağlayan en önemli unsurlardan birinin yiyecek stantları olduğudur. Hacıfendioğlu ve Koç (2009) çalışmalarında müşteri bağlılığını etkileyen hizmet kalitesi boyutlarını ortaya koymuş ve bu boyutların müşteri bağlılığı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; hizmet kalitesi boyutları ile müşteri bağlılığı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, müşteri bağlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ileri sürülen hizmet kalitesi boyutlarından geçmiş deneyimler, değer, güvenilirlik ve yiyecek kalitesi boyutlarının müşteri bağlılığı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Hizmet artışı boyutu ile ilgili spor işletmelerinde müşterilere yani bir başka yönü ile seyircilere hizmet etmek ve seyircilere kaliteli deneyimler sunmak seyirci tatminini arttıracaktır. Bu tür hizmetlerin spor tesislerinin performansını ve örgütsel karlılığını da yükselteceği düşünülmektedir.

Etkileşim alt boyutunda görevli personelin dost canlısı olmasına yönelik memnuniyetin yüksek oranda olduğu, problemlerin hızlı ve tatmin edici olmaması boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Spor servis hizmeti uygulamalarında bazı önemli uygulamalar vardır. Scott ve Turley (2001) bu uygulamaları çalışanlar, fiyat, yer kullanımı, yetki kullanım belgesi, izleyicilerin rahat

ettirilmesi, oyuncuların kalitesi, gösterilerin zamanı ve diğer uygunluklar olarak belirtmiştir. Tsitskari ve arkadaşları (2006) yaptıkları çalışmada, spor seyircileri bağlamında bakıldığında spor tesisleri, bu tesislere ulaşım, ücretsiz otopark, tesisin temizliği, tesisin estetiği, skorbord kalitesi, oturma konforu ve oturma düzeneği, erişilebilirliği ve güvenlik, gibi unsurların kalite algısında önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu unsurların yeterliliği seyircilerin aldığı hizmetten memnuniyetini arttırmaktadır. Yeterli ve kaliteli hizmet sunumu problem oluşmasını da engelleyecektir denebilir.

Sonuç alt boyutunda sosyal etkileşime yönelik memnuniyetin yüksek oranda olduğu, en az ise etkinlik sonucu ne olursa olsun düzeyinde olduğu görülmüştür. Seyircilerin müsabakalar sırasında diğer seyircilerle, sporcularla ve diğer kişilerle etkileşime girmesi muhtemel bir sonuç olarak görülmektedir. Kouthouris ve Alexandris (2007) çalışmalarında hizmet kalitesi konusundaki müşteri memnuniyetini kalitenin artışına ve etkilerine bağlamışlardır. Müşteri memnuniyetinde hizmet kalitesinin artışıyla doğrudan bir ilişki olduğunu ve hizmet kalitesi değerlendirmelerinin olumsuz olması ile müşterilerin davranışları da olumsuz olabilmektedir diye belirtmişlerdir. Bu yüzden sonuç alt boyutunda memnuniyetin yüksek oranda olduğu sonucu üzerine memnuniyet önemsenmelidir.

Pek çok çalışmada, çoğunlukla spor olaylarında sunulan hizmetlerin algılanması üzerinde durulmuştur. Amaç spor müsabakalarında seyirci algısını anlamak üzerinedir. Schnitzer ve arkadaşları (2014) yapmış oldukları çalışmada; yeni yarışma formatlarının seyirciler tarafından nasıl algılandığı üzerinde durmuşlardır. Çalışmalarında farklı unsurlar kullanarak yarışmanın algısını tanımlayan farklı durumları, spor alanlarındaki yani müsabakaların işleyişini gözlemleyerek değerli sonuçlar elde etmişlerdir (Aktaran: Çimen, 2003).

Bu çalışmada oyun alt boyutunda maç saatlerinin uygunluğunun memnuniyetinin yüksek oranda olduğu, takım ve etkinlikler ile ilgili günlük bilgilere ulaşabilme boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Hizmet artışı alt boyutunda gıda kalitesi ile ilgili olarak memnuniyetinin yüksek oranda olduğu, gıda çeşitliliği boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Etkileşim alt boyutunda görevli personelin

dost canlısı olmasına yönelik memnuniyetin yüksek oranda olduğu, problemlerin hızlı ve tatmin edici olmaması boyutunda ise memnuniyetsizlik olduğu görülmüştür. Sonuç alt boyutunda sosyal etkileşime yönelik memnuniyet yüksek oranda olduğu, en az ise etkinlik sonucu ne olursa olsun düzeyinde olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak spor tesisi ve organizasyon yöneticileri seyircilerin beklentilerini, kalite algılarını göz önünde bulundurarak sunulan hizmetin kaliteli olmasına, çeşitli olmasına, fiziksel alanın kullanışlı olmasına, gıda çeşitliliğine dikkat etmeleri gerekmektedir. Sunulacak olan hizmet seyircilerin memnuniyetini sağlamalı ve müsabaka heyecanını desteklemelidir.

Kaynakça

- Afthinos, Y., Costa, G., Theodorakis, N., and Gargalianos, D. (2001). Assessing service quality in public and private fitness centers in Greece. *European Association for Sport Management*. Vitoria-Gasteiz, Basque Country, Spain Available at: http://works.bepress.com/yanni_afthinos/10
- Alper, R. (2010). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlilik*. Detay Yay.: Ankara: sf: 350.
- Çimen, Z. (2003) Spor Hizmetlerinde Toplam Kalite Standartları, İstanbul Üniversitesi Spor Bilim Dergisi, 11:3(ÖS)13-17.
- Devecioğlu, S., Yücel, A.S., (2012). Spor Sektörü ve Altı Sigma Yönetim Modeli, *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, x (1) 17-24, Ankara
- Ergin, B., İmamoğlu, A.F. ve ark. (2011) Üniversite Spor Merkezlerindeki Algılanan Hizmet Kalitesinin İncelenmesi, *Spor Performans Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, sayı: 1, 41-49.
- Hacıfendioğlu, Ş., Koç, Ü. (2009). Hizmet Kalitesi Algılamalarının Müşteri Bağlılığına Etkisi ve Fastfood Sektöründe Bir Araştırma, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, (18),2:146-167.
- Ko, Y., Zhang, J. ve Cattoni, K. Pastore, D. (2011). Assesment of Event Quality in Major Spectator Sports. *Managing Service Quality*, 21(3),304-322.

- Kouthouris, C., ve Alexandris, K. (2007). Can service quality predict customer satisfaction and behavioral intentions in the sport tourism industry? An application of the SER. VQ.U AL model in an outdoors setting. *Journal of Sport Tourism* 10(2),101-111
- Schitzer, M.,Scheiber S., ark., (2014). Perception of the New Competition Formats in the Innsbruck 2012 Youth Olympic Games Sports Programme- A Spectators' Perspective, *Sport Management Review*, 17, 432-443.
- Scott, W.K.,Turley K.T., (2001). Consumer Perceptions of Service Quality Attributes at Sporting Events, *Journal of Business Research* 54 161-166
- Şimşek, Y. K. (2013). *Etkinliğin Kalite Algısı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Dünya Salon Atletizm Şampiyonası*, İstanbul, 2012. II. Rekreasyon Araştırma Kongresi 31 Ekim-03 Kasım 2013, sf:329-350.
- Tsitskari, E.,Tsiotros, D., Tsiotras, G., (2006). Measuring Service Quality in Sport Service, *Total Quality Management* Vol,17, No:5 623-631
- Yüzgenç, A.A., Özgül, S. A. (2014). Yerel Yönetimlerin Sunduğu Spor Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi (Gençlik Merkezleri ve Aile Yaşam Gençlik Merkezleri Örneği) *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of SportSciences*25 (2) 79-93

Yayın Geliş Tarihi: 26.03.2017

Yayın Onay Tarihi: 06.06.2018

Kürşat Haldun AKALIN •

Eski Ahit'in Ekonomik Analizi

The Economic Analysis of The Old Testament

Özet

Eski Ahit'te, kardeşinden faiz almayacağını şeklinde İsraili bir borçlu hakkında çok özel bir yasak vardır. Tevrat olarak adlandırılan Eski Ahit'in ilk beş kitabında veya Musa'nın şeriatinde, fakirden faiz alınmasına yasak getirilmişken zenginlerden faiz alınması yasaklanmamıştır. Aynı zamanda bu yasaklama İsraili olmayanlardan faiz alınmasına yasak getirmemektedir. Bir bütün olarak İsrail dini, Yahve ile seçtiği halkı arasında akdettiği anlaşmadan başka bir şey değildir; bu tanrısal ahit, kısmen bu dünyada ve kısmen de ahrette, yerine getirdiği görevlerden dolayı kişiyi ödüllendirirken önemsemeyip yapmadığı her buyruk için de cezalandırmaktadır. Eski Ahit'in pek çok yerinde, fakirlik ve borç almak bir tanrı cezası olarak görülürken, zenginlik ve faizli borç vermek de tanrının bir ödülü olarak yüceltilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefecilik, Ticaret, Eski Ahit, Talmud, Kapitalist.

JEL Kodu: A14, B20, B30

Abstract

In the Old Testament, there was a special prohibition of a Jewish debtor that dont take interest from your brother. In the first five books of Old Testament or the sharia of Moses which named Torah, not prohibited taking interest from richs but from poors. At the same time this prohibition wasn't ordered that taking interest from non-jews. The whole Jewish religion is in reality nothing but a contract between Yahweh and his chosen people, this divine contract usually set forth that man is rewarded for duties performed and punished for duties neglected, the rewards and punishments being received partly in this and partly in the next world.. There are many places in the Old Testament which regard poverty and debt as a punishment of God, and which exalt to richness and creditor as a reward of God.

Keywords: Usury, Trade, Old Testament, Talmud, Capitalist.

JEL Codes: A14, B20, B30

Giriş

Eski Ahitteki faiz karşıtı bütün uyarıların ve yasakların temelinde fakirin korunması ve ulus birliğinin sağlanması kaygısı yattığı için, kardeş-yabancı ayrımı açısından denilebilir ki; fakirliğin ve köleliğin nedeni olarak faizli borçlanma öne çıkarılmış, kardeşler arası borçlanmalarda veya ödünç iase verilmesinde faiz kötülük olarak lanetlenmiş ve kesinlikle yasaklanmış, garip olarak girdikleri Kenan topraklarında İsraililer yabancı (yani Yahve'nin yasasına bağlanmamış) kimselere faizli borç verilmesi özendirilmiştir. Temel ekonomik kavramların en basitinden bile açıklamasına veya imasına yer verilmeyen Eski Ahit'in ilk beş kitabı Tevrat'ta açıklanan Musa'nın yasalarında, kazanç maksatlı ekonomik etkinliğin izine rastlanılmasa da, yabancıya verilen faizli borcun tanrısal ödül olarak görülen zenginliğin kaynağı olarak algılanmış olması, garip olarak gidilen ve yerleşilen yabancı topraklarda girişilen var olma mücadelesinde parasal servetin neredeyse tek dayanak olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak Davud'un krallığı dönemine gelindiğinde garip olarak Kenan toprakları üzerinde şehirler kurulmuş veya yerleşik hayata geçiş yapılmış olduğu için, 'biz' duygusu önemli ölçüde hasara uğramış ve yerini çok güçlü bir dinamik olarak 'ben' tutkusuna bırakmıştır. Şehir hayatının geliştiği krallar döneminde, borç vermede yardımseverlik veya Yahve yasasına bağlanarak sergilenen merhamet özverisi giderek zayıflamış; böylece Tevrat'ta özellikle de Levililerin 25. bölümünde sözü edilen tefecilik ve faizli borçlanma yoluyla gerçekleşen kölelik ve cariyelik eziyetleri, 'ben' tutkusunun tatminine giderek daha fazla aracılık etmiştir.

Roma istilasıyla hızla etkisini gösteren Helenleşme dönemi boyunca, para miktarındaki hızlı artış ya da azalışların bir sonucu olarak ürün fiyatlarındaki istikrar veya durağanlık bir anda bozulmuş, fiyat değişikliklerine bağlı olarak aynı borçlanmada bir hak olarak görülmeye başlanılan fazla ödeme, nakit ödemelerde de faizin kapısını açmıştır. Romalı askerlerle birlikte giriş yapan altın-gümüş paraya rağmen kısa dönemde üretimin kesinlikle arttırılamayışı, fiyat artışlarına enflasyonist bir özellik kazandırmış, bir süre sonra ödenilen borçla daha az ürün satın alınacağı izlenimi veya günümüz terminolojisine göre konuşulacak olunursa paranın satın alma gücünün sürekli azaldığı kanısı borç alan kimsede olduğu kadar borç veren kimsede de uyanmıştır. Ne Tevrat'ta ve ne de Eski Ahit'in sonraki kitaplarında kesinlikle ihtimal verilmeyen bu fiyat

yükselişleri, akıl ile bilgeliğiyle kutsal metinleri tefsir eden ve 50 ile 300 yılları arasında ortaya çıkan rabbilerin dikkatinden hiç kaçmamıştır. Yalnızca faizli borca getirdiği kardeş-yabancı ayrımıyla dikkati çeken Eski Ahit yazınında, kazanç maksatlı ekonomik etkinliğin izine veya içeriğine açıkça pek rastlanılmadığı halde, rabbiler, tamamıyla akılcı muhakeme temelinde oluşturdukları Talmud kitaplarında, yalnızca borç verme işlerinde değil bir bütün olarak ekonomik faaliyetin her kesitinde rasyonel ve etkin tasarımlarına girişmişlerdir. Eski Ahit'te öne çıkan kardeş-yabancı ayrımına pek girmeksizin, fiyat artışlarına dayanarak ödenilen faizli borçlardaki bu fazladan ödeme (aynı ya da nakdi) birer hak olarak rabbiler tarafından kabul edilmiş, bir malın alımı ile teslimi sırasında fiyat yükselişi gerçekleşmişse ödemenin teslim anındaki fiyata göre yapılması gerektiği hükme bağlanmıştır.

1. Tevrat'ta Ondalık Desteğiyle Kurulan Aile Ekonomisi

Tanrının ruhunu kendi insan bedeninde taşıdığı için kendisini tanrı ya da örneğin Ra'nın soyu olarak gören varlık ve güç sahibi hanedanların, asırlar boyu sarsılmaz sanılan siyasal iktidarlarının tam anlamıyla yıkılıp yok olmasına yol açmış olan Yahve; gözde peygamberi Musa aracılığıyla bildirdiği yasında aileyi toplumun temeli haline getirdiği gibi, saygı ve sevgi bağının aile içinde yerleşmesini sağlamış, toprağın (yeryüzünün) kendi mülkü olduğunu ve mülkünü İbrahim soyuna verdiğini bildirmiş¹;

¹ "Avram, 'yüce baba' anlamına gelir; İbrahim, İbranice Avraham, 'çokların babası' anlamına gelir; Rab Yahve, Avram'a, bulunduğu yerden kuzeye, güneye, doğuya, batıya dikkatle bak, gördüğün bütün toprakları sonsuza dek sana ve soyuna vereceğim, soyunu toprağın tozu kadar çoğaltacağım, öyle ki biri çıkıp da toprağın tozunu sayabilirse senin soyunu da sayabilecek, kalk, sana vereceğim toprakları boydan boya dolaş; soyunu gökteki yıldızlar kadar çoğaltacağım, bu ülkelerin tümünü onlara vereceğim, yeryüzündeki ulusların hepsi senin soyun aracılığıyla kutsanacak; Yakup çok korktu, sonra şöyle dua etti: ey atam İbrahim'in, babam İshak'ın Tanrısı Rab Yahve! Bana, ülkene, akrabalarının yanına dön, seni başarılı kılacağım' diye söz verdin; hemen babamın yanına gidin ve ona oğlun Yusuf şöyle diyor deyin, Tanrı beni Mısır ülkesine yönetici yaptı, durma yanıma gel, Goşen bölgesine yerleşsin çocukların, torunların, davarların, sığırların ve sahip olduğun her şeyle birlikte yakınımda olursun; firavun Yusuf'a şöyle dedi, babanızı ve ailelerinizi buraya getirin, size Mısır'ın en iyi topraklarını vereceğim; Yusuf kardeşleriyle babasının ev halkına şöyle dedi, gidip Firavun'a haber vereyim, Kenan ülkesinde yaşayan kardeşlerimle babamın ev halkı yanıma geldi diyeyim, atalarımız gibi biz de çocukluktan beri hayvancılık yapıyoruz dersiniz, öyle deyin ki sizi Goşen bölgesine yerleştireyim çünkü Mısırlılar çobanlardan iğrenir; Yusuf babasıyla kardeşlerini Mısır'a yerleştirdi, Firavun'un buyruğu uyarınca onlara

edinilen mülkün ve servetin babadan oğullara miras olarak aktarılmasını yasa haline getirerek, ekonomik birim işlevine kavuşturduğu aile bireylerinin çalışmalarına ve kazanç emellerine insan ömrünü de aşan hedeflerin tasarlanmasını sağlamıştır.²

Evlilik yoluyla kurulan akrabalıkta karısının anne ile babasını kendi öz anne ve babası kardeşini de kendi öz kardeşi kılacak kadar aileyi kutsal kılan Tevrat'ta, toplumsal hayatı oluşturan insanlar, ekonomik etkinlik bakımından beş gruba ayrılmıştır. Çocuklar, yaşlılar, hastalar, düşkünler, dullar, yetimler adı altında anılan birinci grubu verimsizler; hiç bir şey üretmese dahi kendisi halkın hizmetine adanmış kahin ve terzi gibi hizmet erbapları

ülkenin en iyi yerinde Ramses bölgesinde mülk verdi; Yusuf ürünün beşte birinin Firavun'a verilmesini Mısır'da toprak yasası yaptı, bu yasa bugün hâlâ yürürlüktedir; İsrail Mısır'da Goşen bölgesine yerleşti, orada mülk sahibi oldular çoğalıp arttılar; İsrail ellerini çapraz olarak uzattı sonra Yusuf'u kutsayarak şöyle dedi, atalarım İbrahim'in, İshak'ın hizmet ettiği, bugüne dek yaşamım boyunca bana çobanlık eden Tanrı, beni bütün kötülüklerden fidyeyle kurtaran melek bu gençleri kutsasın benim adım ve atalarım İbrahim'le İshak'ın adı bu gençlerle yaşasın yeryüzünde çoğalsınlar." (Kutsal Kitap, 2004; Yaratılış, 17)

² "Tanrı, verimli olun, çoğalın, diyerek onları kutsadı; ama soyları arttı, türeyip çoğaldılar, gittikçe büyüdüler, ülke onlarla dolup taşı, derken Yusuf hakkında bilgisi olmayan biri Mısır Kralı oldu, halkına bakın İsraililer sayıca bizden daha çok dedi; sizi İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a vereceğime ant içtiğim topraklara götüreceğim, orayı size mülk olarak vereceğim, ben Rab Yahve'yim; Levililer kendilerine ait kentlerde sattıkları evleri her zaman geri alma hakkına sahiptiler, eğer bir Levili bu kentlerde sattığı evi geri alamazsa özgürlük yılında ev kendisine geri verilecektir, çünkü Levililer'in kentlerindeki evler onların İsrail halkının arasındaki mülkleridir; erkek çocuğu olmadı diye babamızın adı kendi boyu arasından neden yok olsun babamızın kardeşleri arasında bize de mülk verin, Musa onların davasını Rab Yahve'ye götürdü, Rab Musa'ya şöyle dedi: Selofhat'ın kızları doğru söylüyor, onlara amcalarıyla birlikte miras olarak mülk verecek, babalarının mirasını onlara aktaracaksınız. Rab Yahve Harun'a, sen, oğulların ve ailen Kutsal Yer'e ilişkin herhangi bir suçtan sorumlu tutulacaksınız, kâhinlik görevinizle ilgili suçtan da sen ve oğulların sorumlu tutulacaksınız, ama sunaktaki ve perdenin ötesindeki kâhinlik görevini sen ve oğulların üstleneceksiniz, sizden başka perde gerisindeki Kutsal Yer'e kim yaklaşırsa öldürülecektir, Bana sunulan kutsal sunuların bağış kısımlarını sana veriyorum, bunları sonsuza dek pay olarak sana ve oğullarına veriyorum, insan olsun hayvan olsun Rab'be adanan her rahmin ilk ürünü senin olacak, ancak ilk doğan her çocuk ve kirli sayılan hayvanların her ilk doğanı için kesinlikle bedel alacaksınız, İsraililer'in bana sundukları kutsal sunuların bağış kısımlarını sonsuza dek pay olarak sana, oğullarına ve kızlarına veriyorum, senin ve soyun için bu Rab'bin önünde sonsuza dek sürecek bozulmaz bir antlaşmadır, Buluşma Çadırı'yla ilgili yaptıkları hizmete karşılık İsrail'de toplanan bütün ondalıkları miras olarak Levililer'e veriyorum, Buluşma Çadırı'yla ilgili bütün hizmeti Levililer yapacak çadıra karşı işlenen her suçtan onlar sorumlu olacak, İsraililer'in Rab'be armağan olarak verdiği ondalığı miras olarak Levililer'e veriyorum, bu yüzden Levililer için İsraililer arasında onların mirası olmayacak dedim." (Kutsal Kitap, 2004; Çölde Sayım 18)

ikinci grubu; bir ücret karşılığında işlerde çalışan ve meta üretimine fiilen katılan ancak devamlı istihdam edilmedikleri için sağladıkları gelirleriyle gereksinimlerini karşılamada zorlukla karşılaşan yarı-üreticiler üçüncü grubu; halı dokuyan, demircilik yapan, sepet ören, el sanatları maharetiyle masa ve sandalye vs. gibi malları imal eden, üretilmiş malları ücret karşılığında bir yerden başka bir yere taşıyan, kısacası ürünün üretilmesine fiilen katılan üreticiler kesimi dördüncü grubu; sebze, meyve ve hayvan yetiştirerek bütün insanların beslenmesi sorumluluğunu üstlenmiş olan çiftçiler ise beşinci grubu oluşturmaktadır. Tevrattaki bu toplumsal tabakalaşma ayrımında ilk üç grubu oluşturan kesimler, sınırlı yetenekleri veya kendilerini kuşatan olumsuzlukları nedeniyle, insanların gereksinimlerini doğrudan giderecek üretim sürecinin dışında kalırken; dördüncü gruptaki çalışanlar kesimi de kendi maharetiyle geliştirdikleri el sanatlarıyla insanların gereksinimlerini karşılarken; beşinci grubu oluşturan çiftçiler ise, tüm insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için zorunlu olan yiyecek ürünlerini yetiştirmekte ve yiyecek mallarına ana malzeme sağlamışlardır³.

Yahve'nin yasasını uygulayan Musa'nın, Levili kahinleri başta olmak üzere tüm kesimlerin beslenmelerini sağlamak veya destek olmak için çiftçilerden alınan ondalıkların Levililere emanet etmesi, böylece insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için bir erzak deposunu oluşturması çok ilginçtir. Her yıl ürünün onda birinin ve yetiştirilen

³ "Kentlerinizde yaşayan Levililer'i yüzüstü bırakmayın. Onların sizin gibi payları ve mirasları yoktur. Her üç yılın sonunda, o yılın ürününün bütün ondalığını getirip kentlerinizde toplayın. Öyle ki, sizin gibi payları ve mirasları olmayan Levililer, kentlerinizde yaşayan yabancılar, öksüzler, dul kadınlar gelsinler, yiyip doysunlar. Bunu yaparsanız, Tanrınız Rab Yahve el attığınız her işte sizi kutsayacaktır. İsraililer'in Rab'be armağan olarak verdiği ondalığı miras olarak Levililer'e veriyorum. Bu yüzden Levililer için, İsraililer arasında onların mirası olmayacak dedim. Rab Yahve, Musa'ya şöyle dedi: Levililer'e de ki: Miras olarak size verdiğim ondalıkları İsraililer'den alınca, aldığınız ondalığın ondalığını bana armağan olarak sunacaksınız. Armağanınız harmandan tahıl ya da üzüm çiğneme çukurundan bir armağan sayılacaktır. Böylelikle siz de İsraililer'den aldığınız bütün ondalıklardan Rab'be armağan sunacaksınız. Aldığınız bütün armağanlardan Rab için bir armağan ayıracaksınız; hepsinin en iyisini, en kutsalını ayıracaksınız. Levililer'e şöyle de: 'En iyisini sunduğunuzda, geri kalanı harman ya da asma ürünü olarak size sayılacaktır. Siz ve aileniz her yerde ondan yiyebilirsiniz. Buluşma Çadırı'nda yaptığımız hizmete karşılık size verilen ücrettir bu.' En iyisini sunarsanız, bu konuda günah işlememiş olursunuz. Ölmek için İsraililer'in sunduğu kutsal sunuları kirletmeyeceksiniz." (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 14: 27, Çölde Sayım 18: 26)

hayvanların da ilk doğanların kendisine verilmesinde yarasında şart koşan Yahve; ondalıkların ve ilk doğanların değerinin paraya çevrilmesine izin vermiş, bu ondalık parası ile başka malların alıp satılmasını isteyerek işletilmesini dahi özendirmiştir⁴. Ancak Yahve'nin Musa'ya bildirdiği tek şartı vardır, bu da halka kahinlik-kefaret görevini üstlenen Levililerin ve birinci guruba giren verimsizlerin beslenmesidir.

İlk ürün ve ilk doğanları kendisine ait kılan Yahve, fakirlerin ve düşkünlerin yanında yabancıların da doyurulmalarını istemiştir⁵. Apokrif kitaplardan Tobit'te, Yahve,

⁴ "Her yıl tarlalarınızda yetişen ürünlerin ondalığını bir yana ayıracaksınız. Tahılınızın, yeni şarabınızın, zeytinyağınızın ondalığını, sığırlarınızın ve davarlarınızın ilk doğanlarını, Tanrınız Rab Yahve'nin adını yerleştirmek için seçeceği yerde O'nun önünde yiyeceksiniz. Bunu yapın ki, her zaman O'ndan korkmayı öğrenesiniz. Tanrınız Rab'bin adını yerleştirmek için seçeceği yer uzaksa, yol Tanrınız Rab Yahve'nin size verimli kıldığı ürünlerin ondalığını oraya taşıyamayacak kadar uzunsa, ondalığınızı gümüşe çevirin. Gümüşü alıp Tanrınız Rab'bin seçeceği yere gidin. Gümüşü dilediğiniz şekilde kullanın: Sığır, davar, şarap, canınızın istediği başka bir şey alın. Siz ve aileniz orada, Tanrınız Rab'bin önünde yiyecek ve sevineceksiniz." (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 14: 22)

⁵ "Yalan haber taşımayacaksınız. Haksız yere tanıklık ederek kötü kişiye yan çıkmayacaksınız. Düşmanınızın yolunu şaşırması öküzüne ya da eşeğine rastlarsanız, onu kendisine geri götüreceksiniz. Yalandan uzak duracak, suçsuz ve doğru kişiyi öldürmeyeceksiniz. Çünkü ben kötü kişiyi aklamam. Rüşvet almayacaksınız. Çünkü rüşvet göreni kör eder, haklıyı haksız çıkarır. Yabancıya baskı yapmayacaksınız. Yabancılığın ne olduğunu bilirsiniz. Çünkü siz de Mısır'da yabancıydınız. Toprağımızı altı yıl ekecek, ürününü toplayacaksınız. Ama yedinci yıl nadasa bırakacaksınız; öyle ki, halkınızın arasındaki yoksullar yiyecek bulabilsin, onlardan artakalanı da yabancı hayvanlar yesin. Bağınıza ve zeytinliğinize de aynı şeyi yapın. Bütün erkekleriniz yılda üç kez ben Rab Yahve'nin huzuruna çıkacaklar. Toprağınızın seçme ilk ürünlerini Tanrınız ben Rab Yahve'nin Tapınağı'na getireceksiniz. Kurban eti, kestiğiniz gün ya da ertesi gün yenecek, üçüncü güne kalan et yakılacak. Üçüncü gün kurban etini yiyen suçunun bedelini ödeyecek ve Tanrı Halkı'nın arasından atılacaktır. Ülkenizdeki ekinleri biçerken tarlanızı sınırlarına kadar biçmeyeceksiniz. Artakalan başakları toplamayacaksınız. Bağbozumunda bağınızı tamamen devşirmeyecek, yere düşen üzümleri toplamayacaksınız. Onları yoksullara ve yabancılara bırakacaksınız. Ne babalar çocuklarının günahından ötürü öldürülecek, ne de çocuklar babalarının. Herkes kendi günahı için öldürülecek. Yabancıya ya da öksüze haksızlık etmeyeceksiniz. Dul kadının giysisini rehin almayacaksınız. Tarlanızdaki ekini biçtiğinizde, gözden kaçan bir demet olursa, almak için geri dönmeyin. Onu yabancıya, öksüze, dul kadına bırakın. Öyle ki, Tanrınız Rab Yahve, el attığınız her işte sizi kutsasın. Zeytin ağaçlarınızı dövüp ürününü topladığınızda, dallarda kalanı toplamak için geri dönmeyeceksiniz. Kalanları yabancıya, öksüze, dul kadına bırakacaksınız. Bağ bozumunda artakalan üzümleri toplamak için geri dönmeyeceksiniz. Yabancıya, öksüze, dul kadına bırakacaksınız." (Kutsal Kitap, 2004; Çıkış 23: 19, Levililer 19: 9, Tesniye 24: 19)

kendisine ayrılan ondalık hakkından vazgeçmekte ve verginin alınmamasını istemektedir⁶. Yasayı uygulayan ve dini temsil eden kahinler ulus varlığının korunmasında ve devamının sağlanmasında temel bir işlev gördüğü için, Yahve, kendisine sunulan kurbanları sadece kahinlerin yemesine⁷ izin vermiştir. Tevrat'la yasallaşan ve tarıma ağırlık veren Musa ekonomisinin, fakir halk⁸ ile savaşı hükümet

⁶ "Ağaçlardan toplanan meyvelerin yarısıyla ekili tohumun üçte biri benim hakkım olmasına rağmen, bugünden başlayarak sonsuza dek Yahudi ülkesine ve ona bağlı Samiriye'yle Galile bölgesine bu konuda özgürlük tanyorum. Yeruşalim ve toprakları kutsal olacak, ondalık vergisiyle öbür vergilerden muaf tutulacaktır. Yeruşalim Kalesi'ni kontrol etmekten vazgeçiyorum. Bu işi başkâhine bırakıyorum. O da kendi seçeceği bir garnizonla orayı yönetecektir. Krallığımda Yahudiye ülkesinden tutsak edilen tüm Yahudiler fidye ödenmeden özgür olacaktır. Tüm Yahudiler'in vergilerden muaf tutulacağını bildiririm. Çiftlik hayvanları da buna dahildir." (Tobit 30-33)

⁷ "Kâhinler buyruklarına uymalıdır. Yoksa günahlarının bedelini öder, buyruklarını çiğnedikleri için ölürlere. Onları kutsal kılan Rab Yahve benim. Kâhin ailesi dışında hiç kimse kutsal sunuyu yemeyecek; kâhinin konuğu ve işçisi bile. Ama kâhinin parayla satın aldığı ya da evinde doğan köle onun yemeğini yiyebilir. Kâhinin kâhin olmayan bir erkekle evlenen kızı bağışlanan kutsal sunuları yemeyecek. Ama dul kalmış veya boşanmış, çocuğu olmamış ve gençliğinde kaldığı baba evine geri dönmüş kâhin kızı babasının ekmeğini yiyebilir. Aile dışından yabancı biri asla yiyemez. Bilmeden kutsal sunuyu yiyen biri, beşte birini üzerine katarak kâhine geri verecek. Kâhinler İsrail halkının Rab'be sunduğu kutsal sunulara saygısızlık etmeyecekler. Yoksa kutsal sunuları yiyen öbür insanlara büyük suç yüklemiş olurlar. Çünkü sunuları kutsal kılan RAB benim." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 22: 9-16)

⁸ "Eğer Tanrınız Rab Yahve'nin sözünü iyice dinler ve bugün size ilettiğim bütün buyruklarına uyarsanız, Tanrınız Rab sizi yeryüzündeki bütün uluslardan üstün kılacaktır. Tanrınız Rab'bin sözünü dinlerseniz, şu bereketler üzerinize gelecek ve sizinle olacak: Kentte de tarlada da kutsanacaksınız. Rahminizin meyvesi kutsanacak. Toprağınızın ürünü, hayvanlarınızın dölü (sığırlarınızın buzağuları, sürülerinizin kuzuları) bereketli olacak. Sepetiniz ve hamur tekneniz bereketli olacak. İçeri girdiğinizde de, dışarı çıktığınızda da kutsanacaksınız. Rab Yahve size saldıran düşmanlarınızı önünüzde bozguna uğratacak. Onlar size bir yoldan saldırarak, ama önünüzden yedi yoldan kaçacaklar. Rab'bin buyruğuyla ambarlarınız dolu olacak. El attığınız her işte Rab sizi kutsayacak. Tanrınız Rab Yahve size vereceği ülkede sizi kutsayacak. Tanrınız Rab'bin buyruklarına uyar, O'nun yollarında yürürseniz, Rab Yahve size içtiği ant uyarınca sizi kendisi için kutsal bir halk olarak koruyacaktır. Yeryüzündeki bütün uluslar Rab Yahve'ye ait olduğunuzu görecek, sizden korkacaklar. Rab Yahve atalarınıza ant içerek size söz verdiği ülkede bolluk içinde yaşamınızı sağlayacak: Rahminizin meyvesi kutsanacak; hayvanlarınızın yavruları, toprağınızın ürünü verimli olacak. Rab Yahve ülkenize yağmuru zamanında yağdırmak ve bütün emeğinizi verimli kılmak için göklerdeki zengin hazinesini açacak. Birçok ulusa ödünç vereceksiniz; siz ödünç almayacaksınız. Rab sizi kuyruk değil baş yapacak. Eğer bugün size ilettiğim Tanrınız Rab Yahve'nin buyruklarını dinler, onlara iyice uyarsanız, altta değil, her zaman

arasında kaldığını, kendi yaşam gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalan halkın beslenmesinin yanında Levililerin başını çektiği kahinlerden oluşan idareci kesimlerin konumlarının korunması gibi ciddi sorunlarla karşılaşmış olduğunu fark etmek hiç de zor değildir. Musa'nın tek tanrısı ve Tevrat'ın da Yahve'si, ruh olmadığı ve ruhsal yaşamı da tanımadığı için, ölümden sonraki sonsuz hayatı da vaat etmemiş; yasası ile fiili davranışlar arasında kurduğu adaletinde, ödülünü zenginlik ve cezasını da fakirlik olarak sadece bu dünyada verdiği için, Musa ekonomisinin en önemli hedeflerinden birisini fakirliği yok etmek olmuştur. Musa'nın üst benliğinin bir ürünü olmaktan asla ileri gidemeyen Yahve'nin olmasa dahi, Musa'nın kendisinin sağlam bir ekonomi bilgisine sahip olduğuna kesinlikle kuşku duyulmamalıdır.

2. Tevrat'ta Mal ile Hizmet dolaşımı ve Para Ekonomisi

Ekonomik hayatın ve paranın, verimliliğin ve bereketin olduğu kadar kazancın ve beslenmenin de önemini belirtmesi açısından Musa'nın Tevrat'ında, tüm davranışların yasaya uygun kılınmasının temel dinsel şart haline getirilmiş olması; Eski Ahit'e inanılan ve bağlanılan her yerde ve özellikle de Orta Çağ Avrupa'sında, büyü ve ruh çağırma gibi rasyonellik karşıtı eğilimlere meydan verilmemesine neden olduğu gibi, hayatın her sahasına yayılan rasyonelleşmenin de temellerinin atılmasını sağlamıştır. Zira, Tevrat'ın

üstte olacaksınız. Bugün size ilettiğim buyrukların dışına çıkmayacak, başka ilahların ardınca gitmeyecek, onlara tapmayacaksınız. Ama Tanrınız Rab Yahve'nin sözünü dinlemez, bugün size ilettiğim buyrukların, kuralların hepsine uymazsanız, şu lanetler üzerinize gelecek ve size ulaşacak: Rab mülk edinmek için gideceğiniz ülkede sizi yok edinceye dek, salgın hastalıkla cezalandıracak. Veremle, sıtmayla, iltihapla, yakıcı sıcaklıkla, kuraklıkla, samyeliyle, küfle cezalandıracak. Siz yok oluncaya dek bunlar sizi kovalayacak. Başınızın üstündeki gök tunç, ayağınızın altındaki yer demir olacak. Rab Yahve, sizi iyileşemeyeceğiniz Mısır çıbanıyla, urlarla, kaşıntıyla, uyuzla vuracak. Rab sizi delilikle, körlükle, şaşkınlıkla cezalandıracak. Öküzünüz gözünüzün önünde kesilecek ama etini yemeyeceksiniz. Eşeğiniz zorla sizden alınacak, geri getirilmeyecek. Davarlarınız düşmanlarınıza verilecek. Sizi kurtaran olmayacak. Tanımadığınız bir halk toprağınızın ürününü ve bütün emeğinizi yiyecek. Sürekli sıkıştırılacak, ezileceksiniz. Aranızdaki yabancılar yükseldikçe yükselecek, sizse alçaldıkça alçalacaksınız. O sana ödünç verecek, ama sen ona ödünç vermeyeceksin. O baş, sen kuyruk olacaksın. Bu lanetler siz ve soyunuz için sonsuza dek bir belirti, şaşılabilir bir olay olarak kalacak. Madem bolluk zamanında Tanrınız Rab Yahve'ye sevinçle, hoşnutlukla kulluk etmediniz, Rab'bin üzerinize göndereceği düşmanlara kölelik edeceksiniz. Aç, susuz, çıplak kalacaksınız ve her şeye gereksinim duyacaksınız. Rab sizi yok edinceye dek boynunuza demir boyunduruk vuracak." (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 28: 1-45)

temelini oluşturan tanrısal yasa, bu dünyayla sınırlı olduğu gibi ekonomik kazanç ile bereketi özendirdiği için, kısacası gelip geçici saydığı dünyayı reddeden ve kazancı da günah bilerek çalışmaya dahi karşı çıkan irrasyonellik yerine rasyonelliği esas aldığı için; dinsel güdülerle dahi olsa, Tevrat'ın bu yasasına bağımlı kılınan tüm davranış ile eylemler de, ister istemez, rasyonel ve kazanç maksatlı olduğu kadar insan odaklı ve ekonomik olacaktır. Gıda maddeleriyle insanların yaşama seviyesi arasında bir bağ kuran Musa'nın Tevrat'ı, çiftçilerin gayreti ve yetiştirdikleri ürünler ile halkın diğer kesimlerinin (mağaza sahibi, hamal, kunduracı, sepet örücü, tüccar, imalatçı, gemici vs.) işlerini yapabilmeleri için gerekli gıdanın alınması arasında doğrudan bir ilgi kurabilen, belki tarihteki ilk yazılı kaynaklardan birisidir. Bağımsız iş yapan ekonomik gruplar olarak görünse de dahi, hepsinin yaşamsal bir bağla çiftçilere bağlı olduğu gerçeğinin Tevrat'ta fark edilmiş olması bile, en azından, zihinlerde, Yahve bir ekonomist miydi kuşkusunu uyandırmıştır.

Musa, yazdığı Tevrat'ın her satırında, karşılaştığı ekonomik sorunun büyüklüğünün ve ciddiyetinin tamamıyla farkındadır. Çiftçilerin yetiştirdikleri ürünler ve besledikleri hayvanlar, hangi değişim ilkesiyle alıcıları veya tüketicileri olan meslek sahibi ve girişimcilere aktarılacaktır sorusu, Musa'nın Tevrat'ta yazdıklarının ana temasını oluşturmuştur. Musa'nın zamanında mal ile hizmetler çok çeşitli olmasa veya zorunlu ihtiyaç maddeleriyle sınırlı kalmış olsa dahi, çeşitli ülkelerde yaşayan insanlar, birbirinden farklı ağırlık ve bileşimdeki paraları kullanmış ve farklı standartlardaki ölçülere bağlı kalmışlardı. Paradaki farklı ağırlıklar ve bileşimlere rağmen, temel ihtiyaçlarla sınırlandırılan mal ile hizmet akımında ve hemen hemen her yerde aynı düzeyde kalmış basit üretim tekniğiyle gerçekleştirilen üretim faaliyetinde bile, insanların kendi maharetinden kaynaklanan verim farklılığına rastlamak olasıydı. Özellikle de el sanatlarına dayanan ve sürekli maharet gelişmesini sağlayan masa, sandalye, testi, çömlek, kundura vs. gibisinden imalat işlerinde, çalışmalar arasında belirginleşen işgücü niteliğindeki farklılığında, yetenekli olanlara diğerlerine kıyasla

daha yüksek ücretin ödenmesi gerektiği içeriğindeki buyruklara, yaş ve cinsiyete dayalı dahi olsa Musa'nın Tevrat'ında rastlanılmış olması, gerçekten çok ilginçtir⁹.

Gerçi burada İsraililerin tanrısı Yahve'ye adanmış kişilerden söz ediliyor olsa dahi, tanrıyla yapılmış bir çalışma anlaşması bakımından, farklı yaş ile cinsiyetlerde çalışan ve karşılığında ücret alan işçilere yapılacak ödemelere de bir ölçü olmuştur. Bu konuyla ilgili Tevrat'taki son madde gerçekten çok daha fazla ilginçtir¹⁰. Bu son cümledeki ödeme gücüne göre değer biçecektir ifadesi, kişinin çalışmadaki verimliliğinin yanı sıra fakir ya da zengin olma durumunun dikaate alındığını göstermektedir¹¹. Ayrıca, Tevrat'ta, çalışanların verimliliği kadar tarlaların bereketinin de gözönüne alınarak paraya çevrilmiş olması, aynı ödeme yerine paraya öncelik tanınmış¹² olduğunu göstermektedir. Tanrıya adanmış her şeyde değerinin kahin tarafından belirlenme zorunluluğunun getirilmesi, musevilikte yasanın hükümlerine göre gerçek hayatı yöneten kahinleri neredeyse birer ekonomist haline getirmiştir.

⁹ "Rab Yahve Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, eğer bir kimse Rab'be birini adanmışsa senin biçeceğin değeri ödeyerek adağını yerine getirebilir. Yirmi yaşından altmış yaşına kadar erkekler için elli tapınak şekeli gümüş, kadınlar için otuz şekel. Beş yaşından yirmi yaşına kadar erkekler için yirmi, kadınlar için on şekel. Bir aylıktan beş yaşına kadar oğlanlar için beş, kızlar için üç şekel gümüş. Eğer altmış ya da daha yukarı yaşta iseler, erkekler için on beş, kadınlar için on şekel." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 27: 2)

¹⁰ "Ancak adakta bulunan kişi belirtilen parayı ödeyemeyecek kadar yoksulsa, adadığı kişiyi kâhine götürecektir; kâhin adakta bulunan kişinin ödeme gücüne göre ona değer biçecektir." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 27: 8)

¹¹ "İster insan, ister hayvan, ister aileden kalma tarla olsun, Rab'be koşulsuz adanan hiç bir şey satılmayacak ve geri alınmayacaktır. Çünkü Rab'be koşulsuz adanan her şey Rab için çok kutsaldır. Kim ondalığının bir bölümünü geri almak isterse, değerinin üzerine beşte bir fazlasını katarak ödemelidir. Hayvan sahibi hayvanları iyi, kötü diye ayıramaz, birini öbürüyle değiştiremez. Değiştirirse, değiştirilen hayvanların ikisi de kutsal sayılacak ve karşılığı ödenip geri alınamayacaktır. Bir kimse kutsal bir sunu olarak evini Rab'be adarsa, evin iyi ya da kötü olduğuna kâhin karar verecektir. Eğer kişi adadığı evi geri almak isterse, kâhinin biçtiği değerin üzerine beşte bir fazlasını katarak ödeyecek, böylece ev kendisine kalacaktır. Kâhinin biçtiği değer geçerli olacaktır. Rab'be koşulsuz adanan insan para karşılığında kurtarılamayacak, kesinlikle öldürülecektir. Rab Yahve'nin Sina Dağı'nda İsrail halkı için peygamberi ve kulu Musa'ya bildirdiği buyruklar bunlardır." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 27: 29)

¹² "Bir kimse ailesinden kalan tarlaların bir bölümünü Rab'be adamak isterse, tarlaya ekilecek tohum miktarına göre değer biçilecektir. Bir homer arpa tohumu ekilebilecek tarlaların değeri elli şekel gümüş olacaktır." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 27: 16)

Göksel vatandaşlıkla tanrı krallığına girişte ruhani olarak bütün insanları tanrının gözünde bir ve eşit kılan hristiyanlığın, bu dünyada insanlara gereksinimlerine göre üründen almalarına izin veren komünal görgülerinin aksine¹³; Tevrat'ın Musa yasası, her çalışmanın sağladığı değerine göre karşılığının verilmesini şart koşmasıyla, İncil'deki keyfi ödeme¹⁴ haksızlığıyla kesinlikle uyuşmamaktadır. Gerçi paganist insan-tanrı tapınması ve platonik felsefeyle yetkinleşen Yunan ruhsallığı üzerindeki dehası kadar, Eski Ahit ve Musa yasası hakkında da ayrıntılı bilgi sahibi olan ve tüm bilgisini hristiyanlığa uyarlamış olan Paul; çalışmak istemeyen yemesin diyerek¹⁵, Musevilerin karşısına çıkardığı ruhsallığa hiç de uymayan dünyevi çalışmayı adeta dinin temeli haline getirmiştir. Elbette Musa, Paul gibi ruhsal bir vatandaşlığı asla öngörmüyordu, ölümden sonraki hayat diye bir emeli de yoktu, ancak son derece katı ve bir o kadar da müsamahasız bir yasa koyucuydu.

İsraililerin tanrısı Yahve'nin yasasıyla biçimlenen Yahveizmde, işlenmiş her günahın suç sunusu olarak paraya çevrilmiş bir karşılığı olmuş, tapınak çatısında oluşmuş din de

¹³ "İmanlıların tümü bir arada bulunuyor, her şeyi ortaklaşa kullanıyorlardı. Mallarını mülklerini satıyor ve bunun parasını herkese ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. Tanrı'nın büyük lütfu hepsinin üzerindeydi. Çünkü toprak ya da ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip elçilerin buyruğuna verirlerdi; bu da herkese ihtiyacına göre dağıtıldı. Kıbrıs doğumlu bir Levili olan ve elçilerin Barnaba, yani 'Cesaret Verici' diye adlandırdıkları Yusuf, sahip olduğu bir tarlayı sattı, parasını getirip elçilerin buyruğuna verdi." (Kutsal Kitap, 2004; Elçilerin İşleri 2: 45, 4: 33)

¹⁴ "Saat beşe doğru işe başlamış olanlar gelip kâhyadan birer dinar almışlar. Birinciler gelince daha çok alacaklarını sanmışlar, ama onlara da birer dinar verilmiş. Paralarını alınca bağın sahibine karşı söylenmeye başlamışlar. Bu sonuncular yalnız bir saat çalıştılar demişler. Ama sen onları, günün yükünü ve sıcağını çeken bizlerle bir tuttun. Bağın sahibi onlardan birine şöyle karşılık vermiş: Arkadaş, sana haksızlık ettiğim yok! Seninle bir dinara anlaşmadık mı? Hakkını al, git! Sana verdiğimi bu sonuncuya da vermek istiyorum. Kendi paramla istediğimi yapmaya hakkım yok mu? Yoksa elim açık diye kıskanıyor musun?" (Kutsal Kitap, 2004; Matta 20: 9)

¹⁵ "Bizleri nasıl örnek almanız gerektiğini kendiniz biliyorsunuz. Çünkü biz aranızdayken boş gezenler değildik. Kimsenin ekmeğini karşılıksız yemedik. Herhangi birinize yük olmamak için uğraşp didindik, gece gündüz çalıştık. Yardımlarınızı hak etmediğimiz için değil, size, izleyebileceğiniz bir örnek bırakmak için böyle yaptık. Hatta sizinle birlikteyken size şu buyruğu vermiştik: Çalışmak istemeyen, yemek de yemesin. Çünkü aranızda bazılarının boş gezdiğini duyuyoruz. Hiçbir iş yapmıyor, başkalarının işine karışp duruyorlarmış." (Kutsal Kitap, 2004; 2. Selanikliler 3: 6)

suç ile kefareti kurban arasında eşitlenen miktara karar veren (Levilili) kahinin aracılığı üzerine kurulmuştur. Musa'nın yasasında tembelliğe ve aylaklığa müsamaha edilmediği gibi çalışmadan rahat yaşamaya da karşı çıkmış, "*Çalmayacaksın. Hile yapmayacaksın. Birbirinize yalan söylemeyeceksin. Komşuna haksızlık etmeyecek, onu soymayacaksın. İşçinin alacağını sabaha bırakmayacaksın.*" (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 19: 13) buyruğuyla da, işçinin hakları korunmuştur. Yahve'ye adanan her ürünün ve her gayri-menkulün ekonomik değerinin doğrudan kahin tarafından gümüş olarak belirlenmesini, günaha denk düşen kefarete bedeli olarak günah sunusunun ne olacağına (sığır, koç, güvercin vs.) kahinin karar vermesini, işçilerin emeklerinin karşılığını değişim ekonomisinin para ölçüğünde ödenmesini şart koşmuş olmasıyla Musa'nın Tevrat'ı sayesinde; kısmen de olsa, o zamanlar halk arasında oldukça yaygın olan trampa ekonomisinin dışına çıkabilmesi mümkün olabilmıştır¹⁶.

Çok sınırlı kapsamda kullanılıyor olsa da, Musa'nın zamanında para, halkın çoğunluğunda yeterince bulunmaması nedeniyle, kötülüklerin anası gibiydi. Paranın ürün satışında kullanılmasıyla ve özellikle parasal borçlanma yoluyla fakirliğin ve

¹⁶ "Biri komşusuna saklasın diye parasını ya da eşyasını emanet eder ve bunlar komşusunun evinden çalınırsa, hırsız yakalandığında iki katını ödemelidir; emanete ihanet edilen konularda, öküz, eşek, koyun, giysi, herhangi bir kayıp eşya için bu benimdir diyen her iki taraf sorunu yargıcın huzuruna getirmelidir; yargıcın suçlu bulunduğu kişi komşusuna iki kat ödeyecektir, komşusu adamın malına el uzatmadığına dair Rab'bin huzurunda ant içmelidir; mal sahibi bunu kabul edecek ve komşusu bir şey ödemeyecektir, ama mal gerçekten ondan çalınmışsa, karşılığı sahibine ödenmelidir. Sayılan yirmi yaşındaki ve daha yukarı yaştaki herkes bana armağan verecektir, canlarınızın bedeli olarak bu armağanı verdiğinizde zengin yarım şekelden fazla yoksul yarım şekelden eksik vermeyecek; İsraililer'den bedel olarak verilen paraları toplayacak, Buluşma Çadırı'nın hizmetinde kullanacaksınız; bu paralar canlarınızın bedeli olarak, ben Rab Yahve'ye İsraililer'i hep anımsatacaktır. Rab Yahve'nin bana buyurduğu gibi Kızıldeniz yolundan çöle gittik, uzun süre Seir dağlık bölgesinde dolanıp durduk; sonra halka şu buyrukları vermemi söyledi: size onların ülkesinden hiçbir toprak parçası, ayağınızı basacak bir yer bile vermeyeceğim, yiyeceklerinizi ve içeceklerinizi onlardan para karşılığında alacaksınız. Levili kâhinlerin, bütün Levi oymağının öbür İsraililer gibi payı ve mirası olmayacak, kardeşleri arasında mirasları olmayacak; Rab için yakılan sunularla, Rab'be düşen payla geçinecekler; eğer bir Levili, yaşadığı herhangi bir İsrail kentinden Rab'bin seçeceği yere kendi isteğiyle gelirse, aile mülkünün satışından eline geçen para dışında, eşit pay yiyecekler." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 18: 5)

köleliğin gelmesi¹⁷, Tevrat'ta, parayı çok iyi kullanan ve ticareti de çok iyi bilen Yahve'nin peygamberi Yusuf'un hikayesinde, meşru kılınmıştır. Yusuf, Mısırlı çiftçileri, sonunda firavunun kölesi¹⁸ yapmıştır. Musa'nın Tevrat'ıyla kölelik meşru kılınmış, kısaca kısas uygulamasının yanında para cezası da uygulanır olmuştur. Musa'nın tek tanrısı Yahve, kardeş-yabancı ayrımı yaptığı gibi, hür-köle ayrımı da yapmakta, çifte standart yasasını kölelikte de işletmektedir.

¹⁷ "Yusuf sattığı buğdaya karşılık Mısır'daki ve Kenan'daki bütün paraları toplayıp Firavun'un sarayına götürdü. Mısır ve Kenan'da para tükenince, Mısırlılar Yusuf'a giderek, bize yiyecek ver, gözünün önünde ölelim mi, paramız bitti, dediler. Yusuf, paranız bittiyse davarlarınızı getirin dedi, Onlara karşılık size yiyecek vereyim. Böylece davarlarını Yusuf'a getirdiler. Yusuf atlara, davar ve sığır sürülerine, eşeklere karşılık onlara yiyecek verdi. Bir yıl boyunca hayvanlarına karşılık onlara yiyecek sağladı. Böylece Yusuf Mısır'daki bütün toprakları Firavun için satın aldı. Bütün Mısırlılar tarlalarını sattılar, çünkü onları buna kıtlık zorluyordu. Toprakların tümü Firavun'un oldu. Yusuf Mısır'ın bir ucundan öbür ucuna kadar bütün halkı köleleştirdi. Yalnız kâhinlerin toprağını satın almadı. Çünkü onlar Firavun'dan aylık alıyorlardı ve Firavun'un onlara bağladığı aylıkla geçiniyorlardı. Bu yüzden topraklarını satmadılar. Yusuf halka, sizi de toprağınızı da Firavun için satın aldım, dedi, İşte size tohum, toprağı ekin. Ürün devşirdiğinizde, beşte birini Firavun'a vereceksiniz. Beşte dördünü ise tohumluk olarak kullanın ve kendiniz, aileleriniz, çocuklarınız yiyin. Canımızı kurtardın, diye karşılık verdiler, efendimizin gözünde lütuf bulalım. Firavun'un kölesi oluruz. Yusuf ürünün beşte birinin Firavun'a verilmesini Mısır'da toprak yasası yaptı. Bu yasa bugün hâlâ yürürlüktedir. İsrail Mısır'da Goşen bölgesine yerleşti. Orada mülk sahibi oldular, çoğalıp arttılar." (Kutsal Kitap, 2004; Yaratılış 47: 21)

¹⁸ "Bir adam erkek ya da kadın kölesini değnekle döverken öldürürse, kesinlikle cezalandırılacaktır. Ama köle hemen ölmez, bir iki gün sonra ölürse, köle sahibi ceza görmeyecektir. Çünkü köle onun malı sayılır. İki kişi kavga ederken gebe bir kadına çarpar, kadın erken doğum yapar ama başka bir zarar görmezse, saldırgan, kadının kocasının istediği ve yargıçların onayladığı miktarda para cezasına çarptırılacaktır. Ama başka bir zarar varsa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bereye karşılık bere ödenecektir. Bir adam erkek ya da kadın kölesini gözüne vurarak kör ederse, gözüne karşılık onu özgür bırakacaktır. Eğer erkek ya da kadın kölesinin dişini kırarsa, dişine karşılık onu özgür bırakacaktır. Kâhin ailesi dışında hiç kimse kutsal sunuyu yemeyecek; kâhinin konuğu ve işçisi bile. Ama kâhinin parayla satın aldığı ya da evinde doğan kölesi onun yemeğini yiyebilir. Düşmanlarınızla savaşmaya çıktığımızda ve Tanrınız Rab Yahve onları elinize teslim ettiğinde, tutsaklar alır ve aralarında sevdiğiniz güzel bir kadın görürseniz, onu kendinize eş olarak alabilirsiniz; onu evinize götürün, başını tıraş etsin, tırnaklarını kessin, üzerinden tutsaklık giysilerini çıkarsın; evinizde otursun, anne babası için bir ay yas tutsun, sonra kadını alan kişi onunla yatabilir, erkek ona koca, kadın da ona karı olacak; kadından hoşnut kalmazsa, onu özgür bıraksın, kadınla yattığı için onu parayla satmasın, ona köle gibi davranmasın." (Kutsal Kitap, 2004; Çıkış 21: 19)

3. Eski Ahit'te Ulus Birliğinin Temeli Olarak Faiz Yasağı ve Özgürlük Yılı

Eski Ahit'in ve özellikle de ilk beş kitabından oluşan Tevrat'ın temel vurgusu, İsraililer arasında fakirin korunarak ve köleliğin de fiilen yok edilerek ulus birliğinin sağlanması olmuştur. Tevrat'ın ekonomik yasaları arasında Yubil ya da yedi sebt yılından ($7 \times 7 = 49$) sonra gelen ellinci yılın özgürlük yılı olarak kutsal kılınarak, bütün Yahudi kölelerin serbest bırakılması, borçların silinmesi ve ne kadara satılmış olursa olsun mülkün ilk sahibine geri dönmesi yoluyla, ekonomik eşitsizlikler giderilmek istenmiştir. Tesniye'de bildirilen Yahve'nin bu yasasına göre, İsrailoğullarının kendi aralarındaki bütün borçları her yedi yılın sonunda silinmekte, her ellinci yılda da köleler serbest bırakılmakta ve ne kadar el değiştirirse değiştirsin mülk ilk sahibine geri dönüş yapmaktadır¹⁹; ancak bu yasa sadece İsrailoğullarını kapsadığı için, yabancıların borcu veya köleliği devam etmekte, mülkün yabancıya geri dönüşü asla söz konusu olmamaktadır²⁰. Gerçekten de İsrail halkının tüm kaderini, bu bir tek Tanrı sözü

¹⁹ "İbrani bir köle satın alırsan, altı yıl kölelik edecek, ama yedinci yıl karşılık ödemediğin özgür olacak. Ellinci yıl kutsal sayacak, bütün ülke halkı için özgürlük ilan edeceksiniz. O yıl sizin için özgürlük yılı olacak. Herkes kendi toprağına, ailesine dönecek. Tarlanız temelli olarak satılamaz. Çünkü mülk bana aittir. Sizse yabancısınız, konduğunuz. Miras alacağınız ülkenin her yerinde tarlanın asıl sahibine tarlasını geri alma hakkı tanınmalıdır. Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kâr alma. Tanrı'dan kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın. Aranızda yaşayan bir kardeşin yoksullaşır, kendini köle olarak sana satarsa, onu bir köle gibi çalıştırmayacaksın. Özgürlük yılına dek yanında çalışacak. Çünkü İsraililer benim Mısır'dan çıkardığım kullarımdır. Köle olarak satılamazlar. Her yedi yılın sonunda size borçlu olanları bağışlayacaksınız. Borçları bağışlama işini şöyle yapacaksınız: Her alacaklı, komşusunun borcunu bağışlayacak. Borcun ödenmesi için komşusunu ya da kardeşini zorlamayacak. Çünkü Rab'bin borçları bağışlama yılı duyurulmuştur. Yabancıdan borcunu alabilirsin. Ama İsraili kardeşinin borcunu bağışlayacaksın. Aranızda yoksul kimse olmayacak." (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 15: 1-18)

²⁰ "Rab Yahve Sina Dağı'nda Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, ize vereceğim ülkeye girdiğiniz zaman ülke Rab için Şabat'ı kutlamalı; yedi yılda bir kutlanan Şabat yıllarının yedi kez geçmesini bekleyin, yedi kez geçecek Şabat yıllarının toplamı kırk dokuz yıldır, sonra yedinci ayın onuncu günü yani günahları bağışlatma günü, bütün ülkede yüksek sesle boru çalınacak, ellinci yıl kutsal sayacak bütün ülke halkı için özgürlük ilan edeceksiniz, o yıl sizin için özgürlük yılı olacak, herkes kendi toprağına, ailesine dönecek Ellinci yıl sizin için özgürlük yılı olacak, o yıl ekmeyecek, kendiliğinden yetişen ürünü biçmeyecek, asmanın üzümünü toplamayacaksınız; çünkü o yıl özgürlük yılıdır sizin için kutsaldır, yalnız tarlada kendiliğinden yetişeni yiyebilirsiniz; özgürlük yılında herkes kendi toprağına dönecektir, bir komşuna tarla satar ya da ondan tarla

değiştirmeye yetmiştir. Sina dağında kendini göstererek yarasını nebisi Musa'ya bildiren Yahve, sözünü gökten yere indirmiş, iman edenlerin ağzına ve yüreğine yerleştirmiştir (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 30: 11-20). Bu en eski vaatle, İsrail'de borç alıp verme sisteminin yüksek derecede gelişmesine yol açmış olduğu, Eski Ahit'in (Kutsal Kitap, 2004; Nehemya 5:1-12, 6: 15) ifadesinden²¹ de, açıklıkla anlaşılmaktadır. Eski Ahit'teki ifadede²² betimlenen manzara gayet açıktır. İsrail halkı, iki zümreye bölünmüştür.

alırsan, birbirinize haksızlık yapmayacaksınız; eğer sen ondan alıyorsan, özgürlük yılından sonraki yılların sayısına göre ödeyeceksin, o da sana ürün yıllarının sayısına göre satacaktır; yılların sayısı çoksa fiyatı artıracak, azsa indireceksin, çünkü sana yıllık ürünlerini satıyor, birbirinize haksızlık yapmayacak, kurallarına uyacak, ilkelerimi yerine getireceksiniz, böylece ülkede güvenlik içinde yaşayacaksınız; tarlanız temelli olarak satılmaz, çünkü mülk bana aittir, sizse yabancısınız Benim konuğumsunuz, miras alacağınız ülkenin her yerinde tarlanın asıl sahibine tarlasını geri alma hakkı tanınmalıdır; bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak, ondan faiz ve kâr almayacak ve ona faizle para vermeyeceksin, ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın, Ben Kenan ülkesini size vermek ve Tanrınız olmak için sizleri Mısır'dan çıkaran Tanrınız Rab Yahve'yim." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 25: 8-35)

²¹ "İngiltere Bankasının 1694-1944 döneminde uyguladığı faiz politikasının temelini, Kutsal Kitap'ın Çıkış 22: 25 ile Nehemya 5: 7-11 bölümlerine dayanarak faizi yasaklayan Kilise yasaları oluşturmuştur. İngiltere'de ilk faiz yasağı, borçla yiyecek maddesi alanlara fiyatı arttıran tacirler için verilen üç yıllık hapis cezasıyla, yedinci asırda Conterbury Başpiskoposu Tarsuslu Theodore tarafından uygulanmıştır. Yiyecek almada vadeye bağlı fiyat artış uygulamasının yoğunluğunu fark eden İngiltere Paramentosu da 1341 yılında vadeli satışlardaki fiyat artışlarını kesinlikle yasaklamış; bu yasak, her fazla ödemenin tefecilik sayılarak paradan faiz alınmasına yasak getirildiği on beşinci asra kadar devam etmiştir. Hristiyanların faizli borç vermeleri şiddetle yasaklanırken, mülk almaları ve ziraatle uğraşmaları yasak olan Musevilere böylece faizcilik yolu açılmıştır. 8. Henry döneminde 1545 fermanı ile faiz oranı en fazla %10 olarak sınırlanmış, faize getirilen bu sınırlamayı devam ettiren Elizabeth uygulamaları VI. Edward'ın çıkardığı 1571 fermanı ile geçersiz kılınmış; Tanrı yasası olarak kutsal kılınan Çıkış ile Nehemya'daki bu ifadelerle dayanarak, vadeye göre hesaplanan fazla ödemenin veya yüksek fiyatın doğasında isyankarlığın ve günahkarlığın yattığına ve kardeşlik ruhunu yok ettiğine hükmedilerek iğrenç bulunmuştur. Ancak I. James'in krallığı dönemine gelindiğinde %6 ve 1713 yılında da Ann tarafından %5 ile faiz oranı tekrar yasal kılınmıştır. İngiltere Bankası 1716 yılında verilen bir yetkiyle faizli borç vermede ayrıcalığa ulaşmış, 1833-39 yıllarında tek başına faiz oranını belirleme serbestliğine kavuşmuşsa da bu gücü 1854 yılında elinden alınmıştır. İkinci Dünya savaşı öncesine kadar mümkün olduğu kadar ucuza alıp en yükseğe satarak çok kazanma ideali meşru görülümüşse de, savaşla birlikte en az faizcilik kadar kınanır olmuştur." (Dopsch 1937; 159)

²² "Bir süre sonra kadınlı erkekli halk Yahudi kardeşlerinden şiddetle yakınmaya başladı. Bazıları, biz kalabalığız, oğullarımız, kızlarımız çok, yaşamak için buğdaya ihtiyacımız var, diyordu. Bazıları, kıtlıkta

Toplumun üst katmanındaki servet sahibi kimseler giderek zenginleşmiş ve borç para verir hale gelmiştir. Halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan tarımsal işçiler de, sömürülmekten acı çeker olmuşlardır. Bu gibi iktisadi ilişkiler, Nehemya ve diğer fakir halkın tarafını tutan nebilere rağmen sürüp gitmiştir. Filistin ve Babil'deki İsrail tarihi, bunun gibi faiz yakarılarıyla doludur.

Mısırdayken İsraililerin borçlu kimseler oldukları, Mısır'dan çıktıklarında ise, aldıkları borçlarla birlikte gittikleri bilinmektedir²³. Nitekim, Eski Ahit'te, ifadesi bulunmaktadır. Mısır'dan çıktıktan sonra İsraililerin arasında zengileşmeler dolayısıyla da farklılaşmalar başlamıştır. İsrail halkı, faizle borç para veren ve parayı ellerinde tutan ciddi bir güce ulaşmış; diğer halklar ise, kendisine borçlu taraflar olmuştur. Böylece de, Tanrının İsraililere ettiği vaat yerine gelmiş, İsrail'e verilen Tanrı sözü, ekonomik tarihlerinde adeta bir düstur²⁴ halini almıştır. Yahve'nin bu emirlerine rağmen, faizli borç

buğday almak için tarlalarımızı, bağlarımızı, evlerimizi ipotek ediyoruz, diyordu. Bazıları ise, krala vergi ödemek için tarlalarımızı, bağlarımızı karşılık gösterip borç para aldık diyordu, Yahudi kardeşlerimizle aynı kanı taşıyor muyuz? Bizim çocuklarımızın onlarınkinden ne farkı var? Oğullarımızı kızlarımızı köle olarak satmak zorunda kaldık. Kızlarımızdan bazıları cariye olarak satıldı bile. Çaresiz kaldık. Çünkü tarlalarımız, bağlarımız başkalarının elinde. Düşününce soylularla yetkilileri suçlu buldum. Onlara, "Kardeşlerinizden faiz alıyorsunuz!" dedim. Onlara karşı herkesi bir araya topladım. Sonra şöyle dedim: 'Biz yabancılara satılan Yahudi kardeşlerimizi elimizden geldiğince geri almaya çalışırken siz kardeşlerinizi satıyorsunuz. Yine bize satılınsınlar diye mi?' Sustular, söyleyecek söz bulamadılar. Tarlalarını, bağlarını, zeytinliklerini, evlerini onlara hemen geri verin. Bir de faiz olarak aldığınız gümüşün, buğdayın, yeni şarabın, zeytinyağının yüzde birini verin. Veririz, artık onlardan hiçbir şey istemeyeceğiz, ne diyorsan öyle yapacağız, dediler. Kâhinlerin önünde verdikleri sözü tutacaklarına ilişkin ant içirdim." (Kutsal Kitap, 2004; Nehemya 5:1-12, 6: 15)

²³ "Mısır Kralı'na gidip, İbranilerin Tanrısı Yahve bizimle görüşti diyeceksiniz. Elimi uzatacak ve aralarında şaşılabilir işler yaparak Mısır'ı cezalandıracağım. O zaman sizi salıverecek. Halkımın Mısırlıların gözünde lütuf bulmasını sağlayacağım. Gittiğinizde eli boş gitmeyeceksiniz. Her kadın Mısırlı komşusundan ya da konuğundan altın ve gümüş takılar, giysiler isteyecek. Oğullarınızı, kızlarınızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlıları soyacaksınız. İsraililer Musa'nın dediğini yapmış, Mısırlılardan altın, gümüş eşya ve giysi istemişlerdi. Mısırlılar onlara istediklerini verdiler. Böylece İsraililer onları soydular." (Kutsal Kitap, 2004; Çıkış 3: 20-21, 12: 36)

²⁴ "Aranızda yoksul kimse olmayacak. Tanrınız Rab'bin mülk edinmek için size vereceği ülkede Tanrınız Rab Yahve'nin sözünü can kulağıyla dinler, bugün size bildirdiğim bütün bu buyruklara uyarsanız, O sizi kesinlikle kutsayacaktır. Siz birçok ulusa ödünç vereceksiniz, ama siz ödünç almayacaksınız. Siz birçok ulusu yöneteceksiniz, ama onlar sizi yönetmeyecek. Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para verirsiniz,

yoluyla köleleştirmelerin arttığı İsraililerde peygamberler daima fakir halkın yanında yer almış, kralları ve zenginleri tanrı yasasıyla korkutma yoluna gitmiştir.

Eski Ahit'te faizle ilgili kardeş-yabancı tarzında bir insan ayrımcılığı öne çıkmış olsa da, metinlerin dikkatlice okunması durumunda, yasaya uyan yabancıya da kardeş hükmüne alındığı derhal fark edilir²⁵. Eski Ahit'teki bir ifadeyle²⁶; kardeş ile yabancı sonu

ona tefeci gibi davranmayacaksınız, borcunun üzerine faiz eklemeyeceksiniz. Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Yabancıdan borcunu alabilirsin, ama İsraili kardeşinin tüm borcunu bağışlayacaksın. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız Rab Yahve sizi kutsasın. Yabancıya kefil olan mutlaka zarar görür, kefaletten kaçınan ise güvenlik içinde yaşar. Kendiliğinden ölen hiç bir hayvanın etini yemeyeceksiniz, ölü hayvanı yemesi için kentlerinizde yaşayan bir yabancıya verebilir ya da öteki yabancılara satabilirsiniz. İsraili kardeşlerinizden olmayan birini, bir yabancıyı kral seçmeyeceksiniz.” (Kutsal Kitap, 2004; Çıkış 22: 25 ; Tesniye 15: 6)

²⁵ “Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim, onların Tanrısı olacağım. Yakup, İshak'la İbrahim'in de yabancı olarak kalmış olduğu, bugün Hevron denen Kiryat-Arba yakınlarındaki Mamre'ye, babası İshak'ın yanına gitti. Yanınızdaki yabancı bir konuk Rab'bin Fısh Bayramı'nı kutlamak isterse, önce evindeki bütün erkekler sünnet edilmeli; sonra yerel halktan biri gibi İsrail halkına katılıp bayramı kutlayabilir, ama sünnetsiz biri Fısh etini yemeyecektir. Musa, garibim bu yabancı diyarda diyerek, oğullarından birine Gerşom (oradaki garip) adını vermişti. Yedinci gün bana, Tanrın Yahve'ye Şabat Günü olarak adanmıştır, o gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancı hiç bir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab Yahve, yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal kıldım. Yabancıya haksızlık ve baskı yapmayacaksınız, çünkü siz de Mısır'da yabancıydınız. Yabancıya baskı yapmayacaksınız, yabancılığın ne olduğunu bilirsiniz, çünkü siz de Mısır'da yabancıydınız. Ülkenizde sizinle birlikte yaşayan bir yabancıya kötü davranmayın, ona sizden biriymiş gibi davranacak ve onu kendiniz kadar seveceksiniz, çünkü siz de Mısır'da yabancıydınız; yargılarken, uzunluk ve sıvı ölçerken, ağırlık tartarken haksızlık yapmayın; doğru terazi, ağırlık taşı, efa ve hin kullanın, Mısır'dan sizi çıkaran Tanrınız Rab Yahve benim. İster İsraili olsun, ister İsrail'de yaşayan bir yabancı olsun, biriniz Rab'be dilek adağı ya da gönülden verilen bir sunu olarak yakmalık sunu sunmak istiyorsa, kusursuz bir erkek sığır, koyun veya keçi sunmalı, kusurlu olanı sunmayacaksınız, çünkü kabul edilmeyecektir. İster yerli ister yabancı olsun, Rab Yahve'ye söven herkes öldürülecektir. Yerli yabancı herkes için tek bir yasanız olacak. Tarlanız temelli olarak satılamaz, çünkü bana aittir, sizse yabancısınız, konuğumsunuz. Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin; aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak, ondan faiz ve kâr alma. Tanrın Yahve'den kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Bilmeden günah işleyen İsrail yerlisi için de aranızda yaşayan yabancı için de aynı yasayı uygulayacaksınız; yerli ya da yabancı biri bilerek günah işlerse, Rab'be saygısızlık etmiştir, bu kişi halkının arasından atılmalı. Bu kural hem İsraililer, hem de aralarında yaşayan

gelmeyen bir rekabete sürüklenmiştir. Buna rağmen, kardeş-yabancı kazanç maksatlı ticaret faaliyetinin temeli sayılan dürüstlük ve iyi ahlaklılığın yanısıra alışverişte karşılaşılan bütün insanlara (ya da yabancılara) adaletli olmanın veya haksızlık yapmamanın bir tanrı buyruğu olarak Eski Ahit'te şart koşulmuştur.

Parayı kazanma ve elde tutma zorunluluğu, parayı borç vererek kullanma yeteneği, yalnızca, İsrail'inin gezgin yaşamının zorunluluğundan kaynaklanmamıştır. Ülkesi istilaya uğrayıp dünyanın her bir yanına göçe zorlanmadan önce de, kutsal kitaplarında İsraili paranın öneminden haberdar olmuştur. Çok büyük miktarlardaki altın ile gümüşün, Filistin'deki krallar döneminde biriktirilmiş olduğu, kesinlik kazanmıştır. Özellikle de, Davut'un baskın tarzındaki seferlerinden çok büyük miktarda kıymetli maden ve taşlarla ülkesine geri döndüğü bir yana, bu yolla edinilen altın ile gümüşlerin muazzam tutarından dolayı da sürekli olarak övündüğü, hiç yadsınılamayan gerçeklerden biridir. Nitekim, Eski Ahit'teki ifadelerde Davut'un savaş sonrası ganimetlerle İsrail'i nasıl varlıklı kıldığı anlatılmaktadır²⁷. Ayrıca, Tapınağın yapılmasıyla ilgili olsa da, altın ve gümüşün kullanılması hakkında çok ilginç anlatımlara rastlanılmaktadır²⁸. Yine İsraililerin zenginliğini inançlarını kaybetmelerine veya

yabancılar için kalıcı olacaktır. Bir adamla İsraili kardeşi ya da bir yabancı arasındaki davaları doğrulukla yargılayın; yargılamak kimseyi kayırmayın, yargı Tanrı'ya özgüdür. Tanrınız Yahve, tanrıların Tanrısı, rablerin Rabbi'dir; O kimseyi kayırmayan, rüşvet almayan, ulu, güçlü, heybetli Tanrı'dır; öksüzlerin, dul kadınların hakkını gözetir; yabancıları sever, onlara yiyecek, giyecek sağlar; siz de yabancıları seveceksiniz; çünkü Mısır'da siz de yabancıydınız." (Kutsal Kitap, 2004; Levililer 19: 33-37)

²⁶ "Aranızdaki yabancılar yükseldikçe yükselecek, sizse alçaldıkça alçalacaksınız; onlar sana ödünç verecek, ama sen onlara ödünç vermeyeceksin, onlar baş sen ise kuyruk olacaksın; bütün bu lanetler başınıza yağacak, çünkü Tanrınız Rab Yahve'nin sözünü dinlemediniz, size verdiği buyrukları ve kuralları yerine getirmediğiniz" (Kutsal Kitap, 2004; Tesniye 28: 43)

²⁷ "Toi, oğlu Yoram'ı, kral Davut'u selamlamak ve kendisini kutlulamak için ona gönderdi. Çünkü Davut, Hadadezerlerle cenk edip onları vurmuştu. Yoram'ın elindeki gümüş, altın ve tunç eşyayı, Davut, hüküm altına aldığı bütün milletlerin çapulunda sağladığı gümüş ve altınla birlikte Rab'be tahsis etti." (Kutsal Kitap, 2004; 2.Samuel 8: 10)

²⁸ "Kral Süleyman angaryasına çalıştırmak üzere bütün İsrail'den otuz bin adam topladı. Süleyman'ın ve Hiram'ın yapıcılarıyla Gevallılar, tapınağın yapımı için taşlarla keresteleri kesip hazırladılar. Hiram, Kral Süleyman'a yüz yirmi talant altın göndermişti. Hiram denizi bilen gemicilerini Süleyman'ın adamlarıyla birlikte Ofir'e gönderdi. Ofir'e giden bu gemiciler, Kral Süleyman'a dört yüz yirmi[iii] talant altın getirdiler. Saba

Yahve'nin yasasını terk etmelerine bağlayan peygamber Yeşaya'nın, haykırışıyla üzüntüsünü belirtmiş²⁹ olmasına şaşmamak gerekir.

Eski Ahit'te sözü edilen bu kadar büyük miktardaki altın ve gümüşe³⁰, kıymetli taşlara ne olduğu gerçekten ciddi bir araştırma konusu olmuştur. Kazanç maksatlı bir ticari alış verişin asla söz konusu olmadığı Eski Ahit'teki bazı ifadelerden, para dolaşımıyla gerçekleşen ve sermaye birikimlerine de kaynak teşkil eden bir kapsamda uluslar arası ticaretin yapılmadığı sonucu dahi çıkarılmıştır. Eski Ahit'teki bu gibi ifadelerden; Babil'e sürgün giden İsraililer içinden servet sahibi oldukları tahmin edilmişse de, bu dönemdeki İsraililerin hangi meslekle uğraşmış olduklarını tahmin etmek pek mümkün olmamıştır. Talmut rabbileri bu sorunu dikkatle irdelemişler ve bunca muazzam servetin İsraililerde kalmadığı sonucuna varmışlardır. Nitekim, Eski

Kraliçesi krala yüz yirmi talant altın, çok büyük miktarda baharat ve değerli taşlar armağan etti. Süleyman'a bir yılda gelen altının miktarı altı yüz altmış altı talantı buluyordu. Alım satımla uğraşanlarla tüccarların kazançlarından ve Arabistan'ın bütün krallarıyla İsrail valilerinden gelenler bunun dışındaydı. Kral Süleyman her biri altı yüz şekel ağırlığında dövme altından iki yüz büyük kalkan yaptırdı. Ayrıca her biri üç mina ağırlığında dövme altından üç yüz küçük kalkan yaptırdı. Kral bu kalkanları Lübnan Ormanı adındaki saraya koydu. Kral fildişinden büyük bir taht yaptırıp saf altınla kaplattı. Kral Süleyman'ın kadehleriyle Lübnan Ormanı adındaki sarayın bütün eşyaları saf altından yapılmış, hiç gümüş kullanılmamıştı. Süleyman'ın döneminde gümüşün değeri yoktu. Sur Kralı Hiram Süleyman'a mektupla şu yanıtı gönderdi: Rab Yahve halkını sevdiği için seni onların kralı yaptı, yeri göğü yaratan İsrail'in Tanrısı Rab Yahve'ye övgüler olsun Kral Davut'a bilge bir oğul verdi, Rab için bir tapınak, kendisi için de bir saray yapacak akıllı bir oğul." (Kutsal Kitap, 2004; 1. Krallar 5: 18, 10: 11)

²⁹ 'Ya Rab, halkını, Yakup soyunu terk ettin çünkü yürekleri doğu kökenli inançlarla dolu, yabancılarla el sıkışıyorlar, onların memleketi gümüşle ve altınla dolu, hazinelerinin de hiç sonu yoktur ve onların diyarı ilahlarla dolu" (Kutsal Kitap, 2004; Yeşaya 2: 7)

³⁰ "Komşuları gönülden verdikleri armağanların yanısıra, altın, gümüş kaplar, mal, hayvan ve değerli armağanlarla onları desteklediler. Pers Kralı Koreş de Nebukadnessar'ın Yeruşalim'deki Rab'bin Tapınağı'ndan alıp kendi ilahının tapınağına koymuş olduğu kapları çıkardı. Sayım sonucu şuydu: Otuz altın leğen, bin gümüş leğen, yirmi dokuz tas, otuz altın tas ve birbirinin benzeri dört yüz on gümüş tas, bin parça değişik kap. Altın ve gümüş eşyaların toplamı beş bin dört yüz parçaydı. Boy başları Yeruşalim'deki Rab Yahve'nin Tapınağı'na varınca, tapınağın bulunduğu yerde yeniden kurulması için gönülden armağanlar verdiler. Her biri gücü oranında hazineye bu iş için toplam 61.000 drahmi altın, 5.000 mina gümüş, yüz kâhin giysisi bağışladı. Her Şeye Egemen Rab Yahve bana şöyle seslendi: Armağanları sürgünden dönenlerden al altından bir taç yaparak Yehosadak oğlu Başkâhin Yeşu'nun başına tak." (Kutsal Kitap, 2004; Ezra 1: 7-11 ; Zekeriya 6: 11)

Ahit'teki bir ifadeden³¹, İsraililer Mısır'ın parasını ile Ahit tabletlerini getirmiş ve parasal bir servetle Kenan diyarına göç etmiş olsalar bile, sözü edilen muazzam serveti pek koruyamadıkları anlaşılmaktadır. Burada önemli olan, daha tarihlerinin başlangıç dönemlerinde bile, muazzam miktardaki kıymetli madenin İsrail'de biriktirilmiş olduğu ve kutsal metinlerinde de övgüyle söz edildiğidir. Sağlanan bu servetin, faizle ödünç verme işinde uzmanlaşan kişi ya da ailelerin eline nasıl geçtiği ise, ayrı bir merak konusudur. Asırlar boyu sürdürülen bu ödünç verme işlemlerinden, dünyanın hemen her ticaret merkezinden sağlanan bu parasal kazançların nasıl bir arada tutulduğu, hayranlık uyandıran bir maharet ve dayanışma örneğidir.

Sonuç

İlk doğanı kutsayan Tevrat hükümlerinin yanında, kefarete parası olarak yirmibeş gümüş şekel olarak açıkça belirlenmiş olması; yasa ile parayı dinin temel çarkları halinde işletilmesinin sonucunda, her insani suçun kurban sunusu olarak bir kefarete (af) bedeli olduğu gibi her tanrısal lütfun da yine parasal olarak değeri kesinleşmiş adak karşılığının hesaplanmasına yol açmıştır. Yahveizmde kahinin ekonomik yargısıyla dinselleşen para, günahın kefarete aracı ve ilk doğan insanın kutsiyetinin adak bedeli işlevinde sürekli olarak işlem gördüğü için, bir taraftan işlenmiş günahı kendinden silmenin ve gelecek üçüncü ya da beşinci kuşak soyu üzerinden atmanın bedeli olarak dinsel bir enstrüman halini alırken, diğer taraftan da üretilmiş malların pazardaki bir karşılığı olarak değişim işlevini görmekte ve çeşitli madeni ağırlık ve bileşimleriyle nispi değerlere sahip olmaktadır. Dini yönüyle ve kahinin ekonomik takdiriyle, günahı kişiden ve gelecek ikinci veya üçüncü neslinden silen her para türü; madeni özelliklerine göre standart bir değere sahip olarak ve malların fiyatlarına göre de nispi bir satın alma gücüne muktedir bulunarak, kendi arasında diğerine göre sabit bir değişim oranına göre işlem görmektedir. Halkın suçlarını günah keçisinin yüzüne söyleyip sonra serbest bırakılması bir yana, işlediği günahın ağırlığına göre güvercin mi yoksa koyun mu ya da sığır mı kurban sunusu olarak tapınağa vereceğine karar veren Yahve'nin kahinleri; ondalığı

³¹ "Rehavam'ın krallığının beşinci yılında Mısır Kralı Şişak Yerusolim'e saldırdı, Süleyman'ın yaptırmış olduğu altın kalkanlar da içinde olmak üzere Rab'bin Tapınağı'nın ve sarayın bütün hazinelerini boşaltıp götürdü" (Kutsal Kitap, 2004; 1. Krallar 14: 25)

gümüşe ve tapınak vergisini (iki dinarii = yarım şekel) akçeye çevirmekle dinsel bir yükümlülükle sarraflığa adım attıkları gibi, çeşitli madeni paraları altın-gümüş-bakır türüne göre belirlenen oranlara göre değişimde hesap ustalığına erişerek yabancı para değerleri hakkında ayrıntılı bilgileri edinmişlerdir.

Kaynakça

- ANONİM (2004). Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi İstanbul
- BENTHAM J. (1974). Defense of Usury , Clarendon Press, New York
- BLİDSTEİN G. (1975). Honor Thy Father And Mother : Filial Responsibility İn Jewish Law and, New York
- BYRON (1990). In partnership with God : contemporary Jewish law and ethics, Syracuse
- COHEN B. (1949). Everyman's Talmud , E. P. Dutton, New York
- COHEN S.J. (1973). Sefer hayashar: the Book of the righteous, New York
- DANİEL Z. F. (1999). The right and the good : halakhah and human relations, Northvale
- DOPSCH A. (1937). The economic and social foundations of European civilization, London
- DORFF E.N. (2003). Love Your Neighbor And Yourself : A Jewish Approach, Philadelphia
- GOLDİN J. (1955). The Fathers according to Rabbi Nathan. Translated from the Hebrew, New Haven
- GOLDİN J. (1957). The Living Talmud : The Wisdom of the Fathers, New York
- GOODMAN L.E. (1998). Judaism, human rights, and human values, New York
- GOODMAN L.E. (1976). Rambam : readings in the philosophy of Moses Maimonides, New York
- HAJMAN A. (1968). The foundations of Jewish ethics, Koller, New York
- HOOKE S.H. (1938). The Origins of Semitic Ritual, New York
- HUNT E.S. (2004). A History Business in Medieval Europe 1200-1550, New York

- JACOBS L. (1998). *A Jewish Theology*, New York
- JOSEPH M. (1964). *Judaism as Creed and Life*, London
- KOHLER L. (1956). *Hebrew Man*, London
- KADUSHISS M. (1956). *The Rabbinic Mind*, New York
- MAÏMONIDES M. (1975). *Ethical writings of Maimonides*, New York
- MAÏMONIDES M. (1966). *The eight chapters of Maimonides on ethics (Shemonah perakim)*, New York
- MONTEFIORE C.G. ; Loewe H. (1960). *A rabbinic anthology*, New York
- NEUSNER J. (1976). *The way of Torah: An Introduction to Judaism*, California
- NEUSNER J. (1990). *The economics of the Jewish People*, Chicago Press
- NOTH M. (1981) , *The Deutoronomistic History*, New York
- NOVAK D. (1992). *Jewish social ethics*, New York
- OESTERLEY W.O. (1930). *Hebrew Religion : It's Origin and Development*, London
- PARKES J. (1941). *The Conflict of the Church and the Synagogue*, New York
- PİCA J.N. (1962). *The Banking and Finance Among Jews in Renaissance Italy*, New York
- PLOTNİK M.J. (1937). *Werner Sombart and his type of economics*, New York
- POUNDS N.J. (1974). *An economic history of medieval Europe*, Longman, New York
- RABİ Behar N. (2004). *Dini Uygulama Rehberi*, İstanbul
- ROBERTSON H.M. (1933). *Aspects of the Rise of Economic Individualism*, Cambridge
- RODKINSON M.L. (1918). *The Babylonian Talmud*, New York
- SCHECHTER S. (1954). *Aspects of Rabbinic Theology*, Philadelphia
- SCOTT R. (1971) *The way of in the Old Testament*, New York
- SEARS D. (1998). *Compassion for humanity in the Jewish tradition*, Northvale

- SHATZMILLER J. (1990). Sylock Reconsidered : Jews , Moneylending and Medieval Society, Berkeley
- SHEAR E.M. ; Chaim M. (1998). The Rich Go To Heaven : Giving Charity In Jewish Thought, Northvale
- SOMBART W. (1951). The jews and modern capitalism, Glencoe
- SOMBART W. (1967). The Quintessence of Capitalism, New York
- TAMARI M. (1987). With all your possessions : Jewish ethics and economic life, London
- TRAVERS R. (1966)., Christianity in Talmud and Midrash, New York
- WAXMAN M. (1958). Judaism: religion and ethics, New York
- WOUK H. (1964). This is my God : The Jewish way of life, New York
- WOOD D. (2005). Medieval Economic Thought, New York
- ZION B.B. (1951). The Wisdom of Talmud : A Thousands Years of Jewish Thought, New York

Yayın Geliş Tarihi: 23.05.2018

Yayın Onay Tarihi: 25.06.2018

Cengiz YANIKLAR •

Postmodern Tüketim, Tüketim Kültürü ve Toplumsal Kimliğin İnşası

*Postmodern Consumption, Consumer Culture and
Construction of Social Identity*

Özet

Bu çalışma tüketim olgusunun ve tüketim kültürünün toplumsal kimliğin inşa edilme süreci üzerindeki rolünü tartışmayı amaçlamaktadır. Tüketimi konu edinen postmodern yaklaşımlar, simgesel bir boyutta bireylerin satın aldıkları mal ve hizmetler aracılığıyla kimlik inşa etmeye çalıştıklarını ileri sürerler. Bu yaklaşımların temel argümanlarından biri, tüketim toplumunda sınıfların önemini giderek kaybettiği ve akışkan statü gruplarının öne çıktığı bir topluma geçildiği yönündedir. Öne sürülen bir diğer sav ise, kimlik duygularının sembolik oluşumunda iş rollerinden ziyade tüketici etkinliklerinin daha önemli olduğu yönündedir. Bu noktaları göz önüne alarak çalışmada, ilk olarak, toplum tipleri içinde kimliğin değişen nitelikleri ele alınmakta, ardından postmodern yaklaşımların savları irdelenmektedir. İkinci olarak, postmodern yaklaşımların kimlik ve tüketim arasındaki ilişkiyle ilgili olarak daha çok kültürel boyuta odaklandığı, bu nedenle de ekonomik eşitsizlikleri ihmal ettiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde, tüketim aracılığıyla kimlik inşa etme süreciyle ilgili postmodern yaklaşımlara bazı eleştiriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Toplumsal Kimlik, Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü.

JEL Kodu: M31, M37, Z13

Abstract

This study aims at discussing the role of consumption phenomena and consumer culture on the process of construction of social identity. Postmodern approaches dealing with consumption argues that at a symbolic level individuals try to construct identity through goods and services they buy. One of the basic arguments of these approaches is that in consumer society the importance of classes diminishes and fluid status groups come to the fore. Another claim is that in the symbolic construction of sense of identity consumer practices are more important than work roles. Considering these points, in this study, firstly, changing characteristics of identity are dealt with, and then postmodern claims are discussed in different types of society. Secondly, it is emphasized that with regard to the relationship between identity and consumption, postmodern approaches focus more on cultural dimension, for this reason economic dimension is neglected. Conclusion

• Doç.Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cengiz.yaniklar@erdogan.edu.tr

part of this study makes some critical points on postmodern approaches which are related to identity construction process.

Keywords: Postmodernizm, Social Identity, Consumer Society, Consumer Culture.

JEL Codes: M31, M37, Z13

Giriş

Toplumsal kimlik kavramı yaş, sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, ulusçuluk gibi temel sosyolojik ilgi alanlarının araştırma gündeminde önemli bir yer tutmaktadır (Bradley, 2016; Jenkins, 1996; Philips ve Western, 2005, 163). Sosyal kategorilerin ve sosyal ilişkilerin istikrarsızlaşması ve akışkan hale gelmesi gibi süreçlerin yanı sıra tüketim olgusunun öneminin giderek artması, akademik yazında kimlik kavramına yönelik ilgiyi arttırmıştır.

Toplumsal kimlik en genel anlamda insanların kim oldukları, kendilerini nasıl düşündükleri ve başkalarının onları nasıl algulamalarını istedikleri ile ilgilidir (Bocock, 1997: 56). Postmodern olarak adlandırılan yaklaşımlarda sıklıkla ileri sürüldüğü gibi, kimlik duygusunun oluşumu, tüketim mallarının edinimi, kullanımı ve bunlarla ilişkilendirilebilecek etkinliklere katılma yoluyla inşa edilebilecek bir süreç olarak değerlendirilir. Bu yaklaşımlar içinde, üzerinde uzlaşmaya varılan noktalardan biri, tüketimin kimliğin ortaya konduğu, yeniden şekillendirildiği, yoğun olduğu, inşa edildiği bir alan ve etkin bir süreç olduğudur (Gabriel ve Lang, 1995: 81). Genel olarak, bu yaklaşımlarda, tüketicinin yoğun simgesel anlamlarla yüklü mal ve hizmetler arasından seçim yaparak, bunları satın alarak, sergileyerek, anlam yükleyerek, tüketerek toplumsal bir kimlik inşa etmeye çalıştığı öne sürülür. Ayrıca, tüketicinin bir dizi seçimlerle yaşam tarzını uzlaştırmaya çalıştığı, kimlik için derin bir arzu duyduğu ve bu arzuyu metaları kullanarak gidermeye çalıştığı vurgulanmakta ve tüketimin kişisel ve sosyal dünyasının inşasında ve sürdürülmesinde merkezi bir yer tuttuğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, satın alınan tüketim malları yalnızca basit, doğrudan, faydacı bir kullanımı olan maddi nesnelere değil, kendilerine iliştilen anlamlarla birlikte insanların, kimlik duygularını oluşturdukları bir araç olarak işlev görmektedir (Bocock, 1997: 59; Kellner, 1992). Başka bir deyişle, tüketicinin tüketim tercihlerini, yalnızca malların belirlenmiş ihtiyaçların

karşılanmasına yönelik faydalılığı için değil, simgesel ya da kimlik sağlayıcı değeri için yapmakta olduğu kabul edilmektedir. Zira geleneksel toplumdakinden farklı olarak, kimlik atfedilen değil, bireyin kısmen de olsa tüketim aracılığıyla inşa ettiği bir süreçtir. Bu süreç, sembolik anlam sistemleri üzerine kurulu tüketim toplumuna özgü bir durumdur (Fırat ve diğerleri, 2013; Güneş, 2015).

Bu noktadan hareketle, kimlikle ilgili kuramların vurguladığı ortak bir nokta, kimliğin toplumsal değişimin yasalarına tabi olduğu ve toplumun türüne bağlı olarak farklı özellikler sergilediğidir. Bu bağlamda, geleneksel toplumlarda kimliğin değişmez, durağan bir nitelik taşıdığı, modern toplumda ise sürekli bir oluşum halinde olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle 1980'lerden sonra içinde yaşadığımız dünyanın niteliksel olarak modern yaşamdan farklı olduğunu öne süren postmodern kuramcılar, kimliğin inşasında tüketimin ve tüketim kalıplarının kültürel görünümünün önemli bir rol oynadığını vurgularlar. Bu kuramcılar, daha esnek ve akışkan olan kimliklerin bireylerin sosyal kökenlerinden bağımsız olduğuna işaret ederek, işbölümünün katı boyutlarının kitle iletişim araçlarının ve kitlesel tüketimin homojenleştirici etkileri tarafından çözüldüğünü iddia ederler. Bunun bir sonucu olarak, bireylerin ne yaptıklarıyla kendilerini tanımlamalarından ne tükettiklerine bağlı olarak kimliklerini inşa ettiklerine dair bir dönüşümün yaşanmaktadır.

Mallar her zaman toplumsal kimliği gösterebilir, ancak geleneksel sonrası toplumun akışkan süreci içinde kimlik tüketimin daha belirgin bir işlevi olarak görünmektedir. Bu bakış açısı en net şekilde postmodernizm anlayışında yer almaktadır (Slater, 1997: 30). Bu noktayı göz önüne alarak çalışmada ilk olarak, farklı toplum türleri içinde kimliğin genel niteliklerini ele alınmakta ve postmodern kuramlar tarafından ileri sürülen, üretim faaliyetlerindeki rollerin yerini giderek tüketim faaliyetlerinin aldığı yönündeki savı irdelenmektedir. İkinci olarak, postmodern toplumda tüketicinin ve kimliğin bazı özelliklerine değinerek, kimlik inşa etme süreçlerinde mallar silsilesi sunan tüketim kültürünün bireylerin toplumsal kimliklerini istikrarsızlaştırdığını ve akışkanlaştırdığını tartışacağız. Kimlik oluşturmaları için tüketicilere anlamlarla yüklü malları sunan tüketim kültürü, aynı zamanda malların etkin bir şekilde satılması ve bunlardan kâr elde edilmesi ilkesinin başı çektiği serbest piyasa ilişkilerine dayalı kapitalist toplumun bir kültürüdür. Bununla birlikte, bu çalışmada ele alınacağı gibi, postmodernizm bu

gerçekliği ihmal ederek tüketimin daha çok kültürel boyutuna odaklanmakta, bireyler arasında var olan ekonomik eşitsizliklerin varlığını göz ardı etmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, postmodern kuramların önerdiğinin aksine, kimlik oluşturma sürecinde modern döneme ait olduğu düşünülen kaynakların hala önemini koruduğu vurgulanmaktadır.

1. Kimlik ve Tüketim

Modern öncesi toplumda, kimliğin daha çok benzerlik ve ortaklık üzerine kurulu olduğu ve topluluk içinde edinildiği varsayılır. Kellner'in (1992) işaret ettiği gibi, birey bir akrabalık sisteminin ve yaşam yörüngesinin önceden belirlendiği bir kabilenin veya grubun üyesi olarak doğar ve yaşardı. Ona göre, bu tür toplumda kimlik görece sağlam, sabit ve istikrarlıdır. Dolayısıyla da, ne sorunsaldır ne de tartışmaya tabidir. Birey kimliğini genellikle içinde yaşadığı ve aynı zamanda samimiyetin olduğu, yüz yüze iletişimin gerçekleştiği, herkesin birbirini tanıdığı ve yerini bildiği, işbölümünün sınırlı kaldığı bir toplulukla kendini özdeşleştirerek edinir. Görece kalıcı bir düzen ve değerlere sahip olmasından ve aynı zamanda bireysel seçimin değil, geleneğin daha büyük bir önem taşımasından dolayı, topluluk kimliğin sorunsal olmadığı bir birliktelik olarak görülür. İlhan'ın (2013: 235) belirttiği gibi, modern öncesi toplumlarda ırk, din, dil, cinsiyet, meslek / iş, aile gibi stabil yapılar da kimliğin kaynağını oluşturmuştur. Bununla birlikte, bu toplumlar, her şeyden önce, "herkesin yerinin olduğu ve bunu bildiği, koruduğu kapalı bir sınıf yapısı olan" toplumlardır. (Bauman, 2000: 102-103; Dittmar, 2008: 12; Slater, 1997: 67). Bu nedenle, bilinçli olarak "ben kimim?" sorusunun ortaya çıkması pek muhtemel değildir. Akışkanlığın olmadığı ya da sınırlı olduğu katı bir tabakalaşma sisteminin varlığı, geleneksel toplumlarda kimliğin atfedilen bir nitelik taşımaya neden olurken aynı zamanda kararlı, bütünlüklü ve istikrarlı olmasına katkıda bulunmuştur. Bunun bir yansıması olarak, bireyler bir kimlik krizine girmedikleri gibi, kimliği radikal bir şekilde değiştirmeye de yönelmiyorlardı (Kellner, 1992: 141).

Kimliğin geleneksel toplumdaki bazı özellikleri ve kaynakları modern toplumda da geçerli olmasına karşın, modern koşullar altında kalıtsal kimliklerden ziyade, seçilmiş ve inşa edilmiş kimlikler söz konusudur. Kimlik tutarlı ya da belirlenmiş değildir; inşa edilir

ama aynı zamanda asla tamamlanmadığı için sürekli olarak bir oluş süreci içindedir. Geleneksel toplumlardan farklı olarak, modern toplumların tabakalaşma yapısı içinde yasal, dini ve geleneksel kısıtlamaların zaman içinde önemsiz hale gelmesi, toplumsal hiyerarşi içindeki konumun sabit olması olasılığını azaltmış, dolayısıyla da, bireyler açısından kimliğin farklı kaynaklar üzerinde inşa edilebilirliğinin önünü açmıştır. Neticede, Karaduman (2010: 2890), Özdil (2015: 389) ve Yavuz & Zavalı (2017: 1131) gibi birçok yazar tarafından ifade edildiği gibi, kimlik verili ya da atfedilen değil, inşa edilen bir niteliğe bürünmüştür. Toplumsal cinsiyet ve yaş gibi birçok kaynağı olmasına karşın, modern toplumlarda kimliğin daha çok rasyonel planlama, disiplin ve iş etiğinin temel dayanak olduğu çalışma ve kariyerle ilişkilendirildiği söylenebilir (Slater, 1997: 29). Bocoock'un vurguladığı gibi, kimlik oluşumunun en önemli faktörü olarak üretim sürecindeki iş rolleri tanımlanıyordu: "Çoğu kişinin yaşamı çalışma yaşamındaki rollerin baskısı altındaydı ve maden işçisi, çiftlik işçisi, fabrika makinisti olmak onlara çekirdek bir toplumsal kimlik duygusu sağlıyordu" (1997: 56). Dolayısıyla, endüstriyel toplumda bireyin kimliğini, genel olarak ne yaptığına dayalı olarak istihdamdaki konumu belirlemekteydi ve içinde yer aldığı daha çok meslek temelinde ortaya çıkan topluluk benzer özelliklere sahip olanlardan oluşmaktaydı. (Hetherington & Havard, 2014: 126). Bu açıdan ele alındığında, modern toplumlara ilişkin kuramlar, toplumsal kimliklerin ve yaşam deneyimlerinin temel belirleyicisi olarak tüketimden çok üretim (ya da sınıf) süreçlerinin önemli olduğunun altını çizmektedir. Buna karşın, böyle bir yaklaşım endüstriyel toplumlarda kimliğin inşa edilme ve sergilenmesinde tüketimin önem taşımadığı anlamına gelmemektedir. Sözelimi, Veblen (2017) 1899'da kaleme aldığı *The Theory of Leisure Class* (Aylak Sınıfın Teorisi) adlı eserinde üst sınıfların tüketim mallarını sosyal konumun ve yaşam tarzının işaretleyicileri olarak kullandıklarını göstermeye çalışmıştır. Benzer bir şekilde Simmel (2004), ikincil sosyal ilişkilerle özdeşleştirilen kent yaşamında bireyin, bir kimlik duygusu yaratabilmek, kim olarak algılanmayı arzu ettiğini ifade edebilmek ve diğer bireylerden kendisini farklı kılabilmek amacıyla tüketim yaptığını ve moda süreçlerine dayalı olarak diğerleriyle statü rekabeti içerine girdiğini ifade etmektedir (Yanıklar, 2006: 38). Ancak Simmel'in çalışmasında kimliğin inşası ve sergilenmesi aracı olarak tüketimin işlevi daha çok kentli seçkinlerle ilgilidir. Benzer bir çerçevede, Veblen'in çalışmasında da, tüketim mallarının bu şekilde

kullanımı, daha çok ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tüketim yapan alt sınıflar için değil, neredeyse yalnızca kendi farklılıklarını sergilemeye ve belli bir grubun üyesi olduklarını göstermeye çalışan "aylak sınıfı" için geçerli görünmektedir. Bu açıdan ele alındığında, geleneksel toplumlarda ya da endüstriyel kapitalizmin ilk dönemlerinde çoğu kişi için tüketim kalıpları kimliğin bir kaynağı olmamıştır (Bocok, 1997: 56). Bunun en temel nedeni, kitlesel tüketime ve tüketim kültürüne özgü bazı işaretler olmasına karşın, on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki kapitalizmde, tüketimin daha çok yalnızca "belirlenmiş" ya da sınırlı gereksinimlerin giderilmesiyle ilişkilendirilmiş olmasıdır (Yanıklar, 2006: 40-41; 2010). Gerçekte, yirminci yüzyılın başlarından itibaren malların simgesel değerlerine yönelik tüketim yapmanın seçkinlere özgü bir olgu olmaktan çıkmaya başlamasına rağmen, malların çoğunu satın alabilecek düzeyde harcanabilir gelire sahip geniş kitlelerin ortaya çıkmadığı birçok yazar tarafından vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan, 1950'li yıllarda ve 1960'lı yılların başlarında, tüketimin doğası ve boyutunun radikal bir değişim gösterdiği kabul edilir. Ekonomik büyümeye paralel olarak yaşam standartları giderek yükselmiş, farklı sınıflar daha yüksek harcanabilir bir gelire sahip olmuş, teknolojinin gelişmesiyle birlikte üretim olağanüstü bir şekilde artmıştır. Televizyon, buzdolabı, otomobil, yabancı ülkelere tatil gitme gibi mal ve hizmetler giderek sıradan tüketim öğeleri haline gelerek daha geniş bir nüfusun erişim alanına girmiştir (Bogenhold, 2001, Yanıklar, 2006, 2016). Bu gelişmelerle birlikte, özellikle postmodern kuramcılarının ileri sürdüğü şekliyle, tüketim yalnızca zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir faaliyet değil, aynı zamanda kişilerin kendilerini ifade ettikleri kültürel bir olguya dönüşmeye, tüketim malları da anlamların taşındığı kanallar haline gelmeye başlamıştır. Dahası, bu dönemlerde Simmel ve Veblen tarafından betimlenen on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki kentli seçkinler / üst sınıflar gibi bir kimlik duygusu oluşturabilmek için tüketim kalıplarını kullanan işçi sınıflarının doğuşuna tanık olduğu iddia edilir (Storey, 1997: 134). Sözelimi, Goldthorpe, Lockwood, Bechofer ve Platt (1969) tarafından yürütülen ampirik bir çalışma, "varlıklı işçi" olarak tanımladıkları otomobil sanayinde çalışan işçiler arasında dayanıklı tüketim mallarına sahip olma oranının hızla yükseldiğini, her evin bir otomobile sahip olduğunu ve görece iyi döşenmiş rahat evlerde yaşadıklarına işaret etmiştir. Ancak Weber'in kavramsal bohçasını kullanarak sınıf ve statü arasındaki etkileşimi öne çeken bu çalışma,

aynı zamanda işçi sınıflarının orta sınıflar kadar varlıklı olmadıklarını, proleter kimliklerini koruduklarını ve büyük ölçüde kendilerine özgü yaşam tarzlarını sürdürdüklerini ortaya koymuştur. Bu ve diğer birçok çalışmadan (bkz. Chan ve Goldthorpe, 2007; Bourdieu, 1984; Ustaahmetoğlu, 2016) anlaşılacağı üzere, postmodern yaklaşımların aksine toplumsal yapıyı çözümlenmeye çalışan ve ekonomik etkenlerin önemini merkeze alan modern yaklaşımlar, tüketimi üretim sürecinin bir aşaması, tüketim faaliyetlerini de bireylerin sınıf konumlarının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, postmodern yaklaşımlar, ihtiyaçtan ziyade arzu temelinde tüketim yapmak için görece bir bolluğun olmasıyla birlikte, "gösterge ve sembollerin de içinde olduğu" (Bocock, 1997: 13) ve aynı zamanda sosyal kimliğin temelini oluşturan kültürel bir süreç olarak tüketimin bireylerin yaşamlarında her zamankinden daha önemli bir olgu olarak yerleşmeye başladığını ileri sürmektedir. Dahası, Moorhouse'un dikkat çektiği gibi, "bolluğun" nihai etkisi, şüphesiz bir şekilde (tüketim) ideolojisini meşrulaştırmak, bireysellik pratiğine imkân vermek ve tüketim mallarının edinim ve kullanımını kişisel kimlik ve otantiklik arayışının önemine vurgu yapan değerlere bağlamak olmuştur" (1983: 422). Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, postmodernizm olarak adlandırılan yaklaşımlarda öne sürüldüğü gibi, kimlik inşa etme süreçlerinde, tüketim malları niceliksel ve niteliksel açıdan her zamankinden daha büyük önem taşımaya başlamıştır.

2. Kimliğin İnşasında Çalışma Yaşamının Gözden Yitişi ve Tüketimin Yükselişi

Postmodernizm her şeyden önce, endüstriyel toplumdan tüketim toplumuna doğru bir geçişin olduğunu ve bu sürecin bir dizi dönüşümleri içerdiğini önermektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 43). Bu dönüşümlerle bağlantılı olarak, postmodern yaklaşımlar, imajların ve göstergelerin başrolü oynadığı tüketim toplumu içinde, kimlik duygusunun inşa edilmesinde bireylerin tüketim etkinliklerinin temel bir öneme sahip olduğunu buna karşılık, iş rollerinin daha az önemli olduğu argümanını ortaya koymaktadır (Storey, 1997: 134). Beyazıt Hayta'nın (2016: 14) dile getirdiği gibi, modern dönemin kitle üretiminde rol alan bireye karşılık, "postmodern dönemin değişken koşulları karşısında sürekli değişim gösteren, heyecan ve haz arayışları içerisinde anı yaşayan tüketici kavramı ön plana çıkmaktadır". Bu yönüyle, kültürel anlamların ve iletişimin yorumlayıcı çözümlenmesinin önem taşıdığı postmodern yaklaşımlar, aynı

zamanda kimliğin kaynağı olarak üretici-merkezli açıklamalar ortaya koyan egemen materyalist yaklaşımlara bir meydan okumayı içermektedir (Yanıklar, 2006: 26).

Sosyal kuramlar içerisindeki hararetli tartışmalardan biri, toplumsal eylem ve toplumsal kimliğin belirleyicileri olarak kültürel ve ekonomik etkenlerin göreceli ağırlığı ile ilgilidir (Yanıklar, 2016). Kimliklerin, yaşam olanaklarının ve genel olarak toplumsal yapının, üretim ya da piyasa ilişkilerine göre belirlendiği savını ortaya koyanların aksine, postmodern yaklaşımlar, tüketim faaliyetleri ve bunlarla ilişkilendirilen yaşam tarzının kimliğin inşa edilmesinde, sürdürülmesinde ve sergilenmesinde temel rolü oynadığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımlara göre, modern kapitalizmin gelişme seyri başlarından itibaren önemli olan sosyal sınıf, üretimdeki roller, gelenek, aile ve topluluk önemini yitirmiştir. Topluluk ortadan kalkmakta, sosyal sınıfların önemi azalmakta ve çalışma yaşamı çoğu insan için artık merkezi bir öneme sahip olmamaktadır. İddiaya göre, bireyler tüketime dayalı bir toplumda yaşamaktadır. Postmodern toplumda artık sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi klasik tabakalaşma ile değerlendirilemeyecek güç ve hiyerarşi sistemi yürürlüktedir (Yanıklar, 2016). Bu nedenle, Bocock'un (1997: 112, 84) vurguladığı gibi, "tüketim, ... 'post-modern' kapitalizmin tipik özelliklerini sergileyen bir süreç haline gelmiştir. Artık çoğu insanın kimlik duygusu bu insanların iş rollerinden çok, izledikleri tüketim kalıplarıyla ilgilidir". Bu açıdan değerlendirildiğinde, postmodernizm tüketim ve yaşam tarzı kategorilerinin modern tabakalaşma ile ilişkilendirilen sınıf gibi yapısal kategorinin yerini aldığına işaret etmektedir. Sözgelimi, "sınıf artık bir gruba ait olmanın ve kimliğin temel kaynaklarından biri değildir" diyor Savage (2000: 34). Neticede, postmodern görüşe göre, sosyal sınıfla özdeşleşen ve yerelliğe ya da topluluk yaşamına dayalı olan geleneksel ve modern kimlik inşa etme formları, yaygınlığını kaybetmiş, Beck'in (1992) deyimıyla, "yaşayan ölümler" kategorisinde yerini almıştır.

Açıktır ki, postmodern yaklaşımlar, sosyal değişmeye ilişkin mevcut yaklaşımların üretime çok fazla önem verdiklerine dair bir eleştiriyi öne çekmektedir. Bu yaklaşımlara göre, tüketime karşı üretime verilen öncelik, endüstriyel kapitalizmin zirvede olduğu zamanlarda bir geçerliliği olsa bile, günümüz toplumlarında sorgulanabilir bir nitelik taşımaktadır. Üretimin önem taşıdığı modern toplumda başrolü oynayan tüketici değil üreticidir. Baudrillard'ın (2004: 96) belirttiği gibi, iş temelli modern kapitalist toplum,

üyelerini öncelikle üreticiler olarak görmekteydi ve kitlelerin endüstriyel sistem tarafından yoğun bir şekilde üretici olarak sosyalleştirilmesi temel bir amaç olarak kabul edilmekteydi. Ekonomik düzenleme, rekabet ve piyasa güçlerinin ön planda olduğu bu toplumda, modern tüketici ihtiyaçları çerçevesinde tüketime anlam yükleyen kişidir ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre hareket etmektedir. Onu yönlendiren temel güdü, daha iyi ve tatmin edici bir yaşam sürmektir (Firat, 1991; Orçan, 2010: 9). Hâlbuki postmodern toplum, üyelerini, en başta, "tüketici rolünü oynama görevinin emrettiği şekilde biçimlendirmektedir" (Bauman, 2006: 92). Buradaki vurgu üretimden tüketime, üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru bir dönüşümün olduğu ve bu durumun tüketici faaliyetleri ve tüketici seçimleri ile ilişkilendirilmesi gerektiği ile ilgilidir. Daha genel olarak bakıldığında, bu dönüşümle birlikte, sosyal sınıfın yerini daha çok yaşam tarzı, sömürünün yerini dışlama, benzerliğin yerini farklılık, üretimin yerini tüketim, üreticinin yerini tüketici, çalışma etiğinin yerini tüketim etiği almaya başlamıştır. Bireysel kimlik her zamankinden daha az düzeyde iş, çalışma ve kariyerle ilişkilendirilirken yaşam tarzı ve tüketimle daha fazla özdeşleştirilmektedir. Üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş, aynı zamanda çalışma etiğinin öneminin azalmasıyla ve tüketimin yükselişiyle ilişkilendirilmiştir. Bauman'a (1998) göre, tüketim toplumunda artık ahlaki bir alanı temsil etmeyen çalışma, tüketim mallarının satın alınmasını kapsayan amaçlara ulaşmak için bir araç haline gelmektedir. Modern toplumda çalışma, uğraş, meslek tarafından yerine getirilen temel roller, postmodern toplumda tüketici seçimleri tarafından oynanmaktadır (Yanıklar, 2006; Gabriel ve Lange, 1995: 86; Aldridge, 2003: 45). Neticede, Protestan etiğinin temel dayanağı olan ve başarılı olmakla özdeşleştirilen ertelenmiş haz ilkesi artık bir erdem olarak görünmemektedir. Bauman'ın (2000: 34) ifade ettiği gibi, zevkleri ertelemek uzun vadede meyvesini veriyor ve tasarruf defterleri uzun vadeli planlamanın hikmetini örnekliyordu". Gelgelelim, çalışmanın yerini anlık haz verici deneyimlere bıraktığı tüketim toplumu tasarruf hesaplarının değil, borçlanmanın öne çıktığı kredi kartı toplumudur ve bu toplum etikler tarafından değil, estetik tarafından düzenlenmektedir. Ayrıca bu toplumda ücretli emekten ziyade tüketici harcaması bir görev olarak kabul edilmiş, ekonomik gelişmenin ön koşulu sayılan disiplinli çalışmanın yerini harcama almıştır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, geçimi

sağlayabilmek ya da kendini gerçekleştirmek değil, bir hedef ve ödül olarak kabul edilen tüketim mallarının satın alınması olmuştur (Bocock, 1997: 57).

Bununla birlikte, postmodern yaklaşımlarda çalışma yaşamındaki rollerin kimliklerin önemli bir kaynağı olarak görülmemesinin nedeni yalnızca tüketimin olağanüstü bir düzeye erişmesi ve bireylerin yaşamlarında her zamankinden daha önemli bir yer edinmesi değildir. Esasen, buradaki temel vurgu, neo-liberal ekonomik politikaların çalışma dünyasını radikal olarak dönüştürdüğü ve aynı zamanda özellikle düşük ücretli, güvencesi olmayan, yarım zamanlı istihdam biçimlerinde olmak üzere çalışan pek çok insanın yaşamında işin anlamsızlaşmasına neden olduğudur. Bu gelişmeler iş güvencesinin iş temelli toplumun kalıntısı olarak algılanmasıyla ve uzun dönemli kariyer beklentilerinin azalmasıyla özdeşleştirilmiştir. Ödüllendirme sisteminin temeli olarak iş değil, özel tüketimin yer aldığı postmodern toplumda, emek piyasasında geçerli olmaya başlayan kısa dönemli sözleşmelerle “yaşam boyu iş” ve çalışanın kestirilebilir bir şekilde mesleki hiyerarşi içinde yukarıya çıkabilmesi anlamında kariyer, bireylerin yaşamlarında artık önemli bir yer tutmamaktadır. Kariyeri olan bireyler tipik olarak çalıştıkları organizasyonlara bağlılık duyarlar, meslekleriyle gurur duyarlar, mesleki bir topluluğun üyesi olduklarının bilincinde olurlar ve kimlik duygularını bu meslek aracılığıyla edinirler. Ancak, yukarıda değinilen nedenlerle birlikte, postmodern zamanda, ayrıcalıklı olabilecek çok az kişi için iş ideal bir nitelik taşımaktadır. Esasen tüketim toplumunda kariyer yapmak artık iş yaşamında başarılı olmakla değil, daha fazla tüketim malına sahip olma kapasitesindeki artışla özdeşleşir hale gelmiştir. Kolay bir şekilde elde edilebilir, tüketilebilir, elden çıkarılabilir oldukları için tüketim malları kimlikle ilgili postmodern projeye oldukça uyumlu görünmektedir (Aldridge, 2003: 43-44).

Beck'e (1992: 143) göre, bu tür değişimler “bireyselleşmiş çalışanlar toplumu” nun gelişiminin bir sonucundan başka bir şey değildir. Risk yüklü, esnek, geçici işleri ve evde çalışmayı içeren istihdamın bu yeni formlarında, çalışma ve çalışmama arasındaki sınır giderek akışkan hale gelmektedir. Ayrıca, endüstriyel toplumlarda bir zamanlar sınıf temelli kimliklerin gelişimi için bir alan sağlayan meslek anlamında çalışma, emek piyasasında artan güvencesizlik ve esnekliğin sonucu olarak önemini kaybetmektedir. Benzer bir şekilde Bauman bu durumu şöyle ifade etmektedir: “iş ve mesleklerin göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolduğu ve dünün uzmanlıklarının bugün tarihe karıştığı

bir ortamda insan nasıl olup da tek bir mesleğe bağlanabilir? Kazanılan hakların tümünün sadece anlık olduğu, her ortaklık sözleşmesinin bir maddesinde 'istendiği an feshedilebilir' yazdığı ... bir zamanda insan dünyadaki kendi yerini nasıl belirleyebilir ve çerçeveleyebilir? (2000: 124). Daha keskin bir şekilde, Offe (1985) "iş" in artık temel sosyolojik kavramlardan biri olmadığını ileri sürmektedir. Bütün bu koşullar, postmodern toplumda bireyin çalışma yaşamına dayalı olarak kimlik duygusu geliştirmesine önemli bir engel teşkil etmektedir. Postmodern toplumdaki değişmelerle birlikte, iş, Gorz'un (1999: vii) deyimiyile, "herkesin zihin, düşünce ve hayalinde merkeziliğini kaybetmek zorundadır".

Neticede postmodern kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları argümana göre, işteki roller önemini kaybetmeye, yakın sosyal ilişkilerle özdeşleştirilen meslek temelli topluluklar ortadan kalkmaya, dolayısıyla da, bireylerin kimlikleri çalışma yaşamlarından çok giderek tükettikleri mal ve hizmetler tarafından şekillenmeye başlamıştır. Bu durumda bireylerin konumlarını gösteren en temel etkenlerden birinin meslek değil, giydikleri giysiler, kullandıkları otomobiller, yaşadıkları yerleşim yerleri ya da evlerini nasıl süsledikleri veya dekore ettikleri gibi kriterler oluşturmaktadır. Bu kriterler mesleğe oranla, daha etkili ve çabuk bir şekilde bireylere toplum içinde bir konum elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Burada altının çizilmesi gereken bir diğer nokta, kolektiflikten bireyselliğe doğru bir eğilimin ortaya çıkmasıdır. Zorunlu olarak işbirliğiyle özdeşleştirilen üretimden farklı olarak tüketim, bireysel bir eylem olarak görülür. Her şeyden önce, tüketim etkileşimi değil, eylemi teşvik eder. Bu faaliyet işyerinin ya da fabrikanın yerine, artık başrolü oynayan hipermarket ve alışveriş merkezleri gibi mekânlarda gerçekleşmektedir. Kalabalık olmasına karşın bu mekânlarda birliktelik değil, bireysellik öne çıkar. Ayrıca, sermaye geçmişte olduğu gibi, yoğun bir şekilde emeğe değil, tüketiciye bağımlı hale gelmiştir (Aldridge, 2003: 58).

2. Akışkan Kimlikler ve Postmodern Tüketici

Postmodern toplum, kolektif kimliklere meydan okuyan, parçalanmış, derinliği olmayan, imaja dayalı bir toplum olarak tasvir edilir. Bu toplumda toplumsal değişimin hızlı olması ve artan kültürel karmaşıklıkla birlikte, bütünlüklü ve tutarlı bir kimlik oluşturma sorunsal bir nitelik taşımaktadır. Bu toplumda sürekli genişleyen bir nüfus

açısından kimliğin sürdürülmesinde ve iletilmesinde yaşam tarzıyla ilişkilendirilebilecek tüketim pratikleri gittikçe daha önemli hale gelmektedir (Yanıklar, 2006). Bununla birlikte, postmodern toplum ve ona eşlik eden tüketim kültürü, tüketim malları aracılığıyla sürekli olarak bireylere kimliklerini inşa edebileceklerini vaat ederken kimliklerin asla tamamlanamayacağını ve hiçbir zaman tüketicinin isteklerini karşılanamayacağını önermektedir. Bu durumda kimlik edinmek herkesin zorunlu olduğu ya da seçerek sürdürdüğü, asla sonu gelmeyen, daima yetersiz kalan, bitmemiş ve açık uçlu etkin bir performans dizisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2015: 188; Bocoock, 1997: 100). Postmodernist bakış açısından bakıldığında kimlik, sabit ve tutarlı olmadığı gibi, bir seçim yapma silsilesi içinde sürekli olarak bir oluş halindedir. Warde'ın (1994: 878) ifade ettiği gibi, postmodern sosyal kuramların temel vurgularından biri, "sahip oldukları ve sergiledikleri mal ve uygulamalarla diğerlerine ilettikleri mesajlar aracılığıyla insanların kendilerini tanımladıkları nosyonudur. ... Bu süreçte sahne donanımı olarak edimde bulunan gittikçe artan sayıda metaların mevcut olduğu bir dünyada, kimlik her zamankinden daha fazla kişisel benlik imajı seçimi meselesidir. Bireyler giderek kendi kimliklerini seçmek zorunda kalmaktadırlar". Tüketim bir kimlik kazanma yoludur. Kimliklerimiz kısmen de olsa dinlediklerimizi, seyrettiklerimizi, okuduklarımızı, giydiklerimizi kapsayan tüketim faaliyetleriyle inşa edilir. Ne ve nasıl tükettiği bireyin kim olduğuna, kim olmak istediğine ve diğerleri tarafından nasıl algılandığına dair bir çerçeve ortaya koymaktadır (Slater, 1997: 136). Birey aktif olarak mevcut simgesel materyallerle sürekli bir kimlik inşa etme süreci içinde yer almaktadır. Ancak tam da bu nedenden dolayı, satın alınan tüketim mallarıyla inşa edilen kimlik geçici, kırılabilir ve akışkan olmak zorundadır. Zira tüketim kültürünün etkin araçlarından reklamcılık ve pazarlamacılığın yanı sıra moda, popüler kültür ve yeni ürünlerle ilgili bitmek bilmez promosyonlar, kimliğin istikrarsız olmasına ve parçalanmanın yoğunlaşmasına katkıda bulunmaktadır (Smart, 2010: 44). Bauman'ın (2000: 39, 124) ileri sürdüğü gibi, sürekli yeni anlamlarla yüklenen tüketim mallarıyla birlikte kimlikler de "sağlamlıklarını, kesinliklerini ve sürekliliklerini yitirdiler. Dayanıklı nesnelere oluşan dünyanın yerini, anlık tüketim için tasarlanan ve bir kere kullanıldıktan sonra atılan ürünlerin doldurduğu bir dünya" almıştır. Neticede postmodern toplum kimliklerin

tasarlandığı, denendiği, akşamüstü giyinildiği ve sonraki akşam için yenisiyle değiştirildiği bir çeşit maskeli balo partisi gibi görünmektedir (Slater, 1997: 30).

Tüketimin bireylere sunduğu sosyal kimliklerin en tipik özellikleri, seçime dayalı bir özellik göstermesi, mağazalardan satın alınabilir olmaları, sembollerden oluşmaları, hiçbir bağlılığı taşımamaları ve geçici olmalarıdır. Bauman'a (1998: 29) göre, bu tür kimlikler çağdaş yaşamın meydan okumalarına karşı koymak isteyen birinin kesin olarak ihtiyacı olan şey gibi gözüküyor. Ancak ona göre, sorun, "bir kimliğin nasıl keşfedileceği, icat ve inşa edileceği, toplanacağı (ya da hatta satın alınacağı) değil; artık ... bu kimliğin çok sıkı olmasının - bünyeye çok çabuk yapışmasının - nasıl engelleneceğidir. ... Postmodern yaşam stratejisinin özü kimliğin kararlı hale getirilmesi değil, sabitlikten kaçınmaktır" (2000: 125). Burada Bauman'ın altını çizdiği nokta, bireylerin aynı zamanda gerçekten sağlam ve sürekli bir kimlik inşa etmek ve bunu kararsızlıktan kurtaracak bir yere demirlemek için kullanılacak kaynakların kronik yokluğundan mustarip olduklarıdır (2000: 41). Açıkçası, Bauman bireysel kimliğin, kararsız, parçalanmış ve sürekli olarak bir oluş halinde olmasıyla, tüketim toplumu içerisinde tüketim mallarının geçici karakteri arasında bir benzerlik görmektedir.

Kimliklerin esnek, geçici ve sembollerle sürekli olarak inşa edilmesinin nedenlerinden biri, postmodernizmin ana temalarından biriyle açıklanabilir. Bu tema, yüksek / aşağı, seçkin / popüler, azınlık / kitle, beğeni / zevksizlik, sanat / hayat gibi geniş bir dizi dikey sınıflandırma hiyerarşilerinin erozyona uğradığı, Marx'ın deyiimiyle ifade etmek gerekirse "katı olan her şeyin buharlaştığı" düşüncesini içermektedir (Bauman, 1993: 180; Jameson, 1983: 112; Odabaşı, 2017: 78). Bu durum, "bütün değerlerin ve anlamların görelî hale geldiğine, zamana ve mekâna bağlı olduğuna, bu nedenle de giderek daha geçici olarak algılandığına işaret etmektedir" (Yanıklar, 2006: 194). Modern koşullarda birbirini dışlayan tüketim kalıpları, postmodernizm koşullarında bir araya gelerek iç içe geçmekte ve devamlı bir değişim hali içerisinde olmaktadır. Benzer bir şekilde, zevkler, stiller, ilgi alanları ve boş zaman faaliyetleri, postmodern koşullar altında hızla değişime uğrayabilir. Tüketim faaliyetleri söz konusu olduğunda "her şey uyar" temel bir ilkedir. Zira postmodern tüketici, birbirine karşıt gibi görünen tüketim faaliyetlerini pratiğe döken bir birey olarak kabul edilir. Bocoock'un (1997: 64) dile getirdiği gibi; "aynı insanın sabahları geleneksel gıdalar yiyen ve geleneksel giyim tarzını benimseyen biriyken, bir

akşam pop konserine gidebileceği, otomobilinde ve evinde 'klâsik' müzik dinleyebileceği ve bir başka gün New-Age toplantılarına gidebileceği varsayılır". Bu durum aynı zamanda modernizm koşullarında var olan ve tüketim kalıpları, boş zaman etkinlikleri, giyim kuşam ve eğitim düzeyi gibi kültürel pratik ve değişkenlerin bir araya gelmesiyle somutlaşan yaşam tarzları temelinde ortaya çıkan statü gruplarına ait sınırların postmodernizmde oldukça belirsiz hale geldiğine işaret etmektedir. Bu gerçeklik Featherstone'un şu satırlarında somutlaşmaktadır: "özgül gruplarca belirlenen yaşam tarzlarının ... benimsendiği değişmez statü gruplarının olmadığı bir topluma geçmekteyiz. Değişmez sosyal bölünmeleriyle ilişki kuran bir sistem içinde sonunda istikrarlı ya da hiyerarşik kılınamayan imgeler enformasyonu ve artışının bolluğuna dayalı bir postmodern tüketim kültürüne yönelik bu açık hareket, sosyal bölünmelerin konu dışılığını ifade etmektedir" (2005: 55-6). Dolayısıyla, durağan statü gruplarının olmadığı ve üyeliğin geçici veya değişken olduğu postmodern toplumda birey, tüketim kalıpları yoluyla kendisine sürekli olarak bir yer bulmaya çalışmaktadır. Burada altının çizilmesi gereken nokta, tüketim toplumunun akışkan tabakalaşma yapısı nedeniyle, sahip olunan malların hem toplumsal konumun hem de kimliğin göstergesi olarak işlev gördüğü ama tam da bu nedenden ötürü hiçbir sosyal konumun ve inşa edilen hiçbir kimliğin kalıcılığa sahip olmadığıdır. Postmodern yaklaşımların ileri sürdüğü gibi, daha geniş kitleler tarafından elde edilebilir olmasından dolayı, önceki zamanlarda çağrıştırdıkları anlamı taşımayan tüketim nesnelere, artık hiçbir statü grubunun sembolü olarak işlev görmemektedir. Bunun anlamı, sosyo-kültürel konumundan ya da statü grubundan bağımsız olarak, herkesin her şeye sahip olabileceğidir. Bocoock'un betimlediği gibi, "en iyi şampanyayı futbolcular içer olmuştur. Rolls-Royce müşterileri artık köklü İngiliz aristokrasinin üyelerinden çok, pop starları olabilmektedir. ... Postmodern koşullarda daha öncenin kesin sosyal statü grubu hiyerarşisi ... ortadan kalkma yolundadır" (1997: 8, 40). Hiç şüphesiz, bu türden bir yaklaşım, aynı zamanda, insanların belli türden mallara erişimlerinin onların salt parasal varlıklarına dayalı olarak belirlenebileceğini önermekte ya da kısaca "gücünüz yetiyorsa onu alırsınız" ilkesini ön plana çekmektedir.

Esasen tam da bu noktada, postmodern yaklaşımlara bazı eleştiriler getirmek olanaklıdır. Bocoock, Lyotard, Featherstone gibi yazarlara göre, postmodernizmde,

tüketimin kimlik sağlayıcı doğası potansiyel olarak herkesin yaşamını etkilemektedir. Gelgelelim, kimliğin, tüketim mallarına erişimle ya da daha genel olarak tüketici yaşam tarzı modeliyle inşa etme sürecine dayalı olduğu göz önüne alındığında, ekonomik konumun doğrudan doğruya belirleyici bir role sahip olduğu açıktır (Yanıklar, 2014). Daha doğrusu harcama kabiliyeti, tüketim kültürünün oyun olarak sergilendiği alana giriş bileti almak için gerekli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2004). Buna karşın, postmodern tüketicinin olağanüstü seçim olanaklarına sahip olduğu vurgulanmakta ve bu seçimleri pratiğe dökülebildiği varsayılmaktadır. Hâlbuki ekonomik, sosyal ve kültürel kaynakların eşitsiz dağılımının olduğu bir toplumda tüketim mallarına erişime dayalı olan postmodern kimlik deneyimlerinin de farklı olabileceği açıktır. Bireyler postmodern deneyimlere sahip olsalar dahi, bu deneyimlerin yaşamlarının önemli bir bölümünde geçerli olduğunu önermek gerçekçi görünmemektedir. Sözelimi, eklektik tüketim faaliyetlerinin olduğunu ileri süren Lyotard'a göre "Reggae dinlenilir, bir Western seyredilir, öğle için McDonald's ve akşam için yerel mutfaklar tercih edilir, Tokyo'da Paris parfümü sürülür ve Hong Kong'da 'retro' elbiseler giyilir" (1984: 76). Öte yanda, gerek kültürel gerekse ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımının olduğu bir dünyada yaşadığımız göz önüne alındığında, pek çok insanın eklektik tüketim pratiklerini bir araya getirebileceğini tasavvur etmek olanaklı görülmemektedir.

Postmodern kuramcılarının ileri sürdüğü şekliyle, yatay hiyerarşilerin ve akışkan statü gruplarının olduğu varsayımı kabul edilse bile, kaynakların eşitsiz dağılımının bir sonucu olarak tüketicinin belli bir statü grubunun yaşam tarzını oluşturabilecek tüketim malları silsilesine erişiminin sınırlı kalacağı ortadadır. Dolayısıyla, tüketimin eşitleyici bir işleve sahip olduğu varsayımı da tartışmaya açıktır. Tüketim toplumuna eleştirel bir açıdan bakan Marcuse'un (1997: 20) vurguladığı gibi, "işçi ve patronunun futbol maçlarını izlemesi, aynı gazeteyi okuması, aynı tatil yerlerine gitmesi ya da sekreterin bir sanayicinin kızı kadar çekici giyinebilmesi ve bir siyahın Cadillac alabilmesi" yalnızca işbölümünden kaynaklanan sınıf farklılıklarını maskeleymektedir. Başka bir deyişle, tüketim toplumu her sınıftan ve statüden insanlara çeşitli alternatifler sunmasına rağmen, temel eşitsizlikleri ortadan kaldıramamaktadır. Aksine, postmodern toplum, tüketim kültürünün yaratmış olduğu ve gizil hale gelen yeni türdeki eşitsizlikleri ortaya koymaktadır (Karakas, 2006: 6). Postmodern sosyal tabakalaşmanın temel özellikleri, açık

görünür eşitsizliklere, katı modern anlatılara, açık sınıflara ya da ataerkil hiyerarşilere yer olmamasıdır . Postmodern kuramlarda modern topluma ilişkin sınıf ayrımları tüketici ayrımları olarak, sınıf eşitsizlikleri ise, kültürel tüketim aracılığıyla ortaya çıkan eşitsizlikler olarak açıklama yoluna gidilmektedir (Oksana & Power, 2009:21). Toplumda dezavantajlı olanlar tüketim mallarına erişimi kısıtlananları ve statü rekabetinin bir parçası olamayanları temsil etmektedir. Bauman'a (2000: 261) göre bunlar "tüketiciler partisi biletlerinin kapışıldığı kuyrukta arkada" bırakılan "eksikli tüketiciler" olarak adlandırılan yoksullardır.

Bireylerin kimlikleri, hatta onlar açısından yaşamın anlamı ne alabildikleriyle doğrudan ilişkili hale gelmiştir. Postmodern söylemlerde kimlikle tüketim arasındaki ilişki söz konusu olduğu kadarıyla sıklıkla dile getirilen "biz neye sahipsek oyuz" (Belk, 1988: 139) ya da "ben, neye sahipsem ve ne tüketiyorsam oyum" (Shankar & Fitchett, 2002: 509) gibi ifadeler yalnızca kimliklerin tüketim nesnelere ile oluşturulduğu değil, aynı zamanda "elde edebildiğiniz kadarıyla sizsiniz" anlamına gelmektedir. Tekrar etmek gerekirse, faydaya dönük ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde düşünebileceğimiz tüketim faaliyetleri - bir kişinin nerede yemek yediği, nasıl giyindiği, hangi model arabayı sürdüğü, evini nasıl süslediği - bireyin kim olduğunu göstermektedir. Bu durumda Bauman'ın söz ettiği yeni yoksulların toplumsal kimlikleri "arızalı, kusurlu ve yetersizlik özellikleriyle nitelendirilmektedir" (Karakas, 2006: 6). Bununla birlikte, "eksikli tüketiciler" ve diğerleri arasında geniş bir ayırım yapmak, tüketim çerçevesinde nüfusun önemli bir kısmı arasında var olan eşitsizliklerin çözümlenmesinin ihmal edilmesine yol açmaktadır. Neticede, postmodern kuramcılarının ileri sürdükleri gibi, kimlik oluşturma ve onu koruyabilme konusunda üretim süreci içinde iş rolüne verilen önemin azaldığı argümanı göz önüne alındığında, postmodernizm içinde ekonomik eşitsizliklerin nasıl kavramsallaştırılabileceği konusu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Bocock, 1997: 85).

Postmodern tüketimde, kimlik isteği kimlik oluşturma araçlarını sunan büyük bir piyasayı ya da piyasa için en temel güdüyü oluşturmaktadır. Piyasada, vitrinlerde aralarından kişinin kimliğini seçebileceği bir dolu "kimlik" sergilenmektedir. Kimliğini inşa etmek isteyen bir kişi, piyasadaki aldığı "kimlik Legoları" nı birleştirerek bu işi yapabilir. Bu yolla, "modern, özgür ve kaygısız bir kadın; düşünceli, mazbut ve

diğerkâm bir ev kadını; sevimli ve geçimli bir meslektaş; fiziği iyi, eve pek uğramayan maço bir erkek; romantik, düşsel ve aşka susamış bir yaratık ya da bütün bunların, olmadı bir kısmının karşımı bir varlık imajı vermenin formülü öğrenilebilir” (Bauman, 2003: 263-4). Ancak iktisadi açıdan bakıldığında, planlı eskitme, pazarlama ve reklam yöntemleriyle sürekli olarak bireylerin temelde kendilerine anlamlı ve arzulanabilir kimlikleri verecekleri varsayılan tüketim mallarını talep etmeleri sağlanmaktadır (Gabriel ve Lang, 1995: 86). Bu durum ekonominin çarklarının dönmesinde tüketimin önemli bir işleve sahip olduğuna işaret etmekteyse de, postmodern yaklaşımlar tüketimin bu türden bir işlevini çözümlenmeyi ihmal etmektedir. Yine bu işlevin bir parçası olarak, serbest piyasa ilişkilerine dayalı kapitalist toplumların ideolojisi görünümündeki tüketimcilik, daha fazla seçim ve farklı kimlik imajları önererek bireyin risk ve kaygı deneyimini arttırmaktadır. Bu çerçevede, tüketim kültürü ile bağlantılı olarak postmodern toplum aynı zamanda kimlik kriziyle özdeşleşmektedir. Esasen tüketim kültürü, eşzamanlı olarak kimlik sorununa çözüm yolu olarak tüketim mallarını önererek kimlik krizini sömürmektedir (Slater, 1997: 85-86). Bauman (2004) ve Slater (1997) gibi yazarlar tarafından vurgulandığı gibi, kimlik krizini kuramlaştırmada iki terim ortaya çıkmaktadır: Uzmanlık ve yaşam tarzı. Her ikisi de, kimlikle ilgili kaygıları düzenlemekte yoğunlaştırmakta ve sömürmektedir. Postmodern tüketimde kimlikle ilgili olanlar da dahil, bütün sorunlar teknik araçlarla çözülebilecek teknik meseleler olarak görülmektedir. Tüketim kültürü, sorunları farklı metalarla çözülebilecekmiş gibi ele alarak kimlik projesini teknikleştirmektedir. Bu kültür kimliğin inşa edilmesi ve sürdürülmesinde önce sorunları yaratmakta, ardından bu sorunlar için çözüm önerileri sunmaktadır. Sözelimi, kozmetik reklamları gözaltı şişlikleri, ince dudaklar vb. gibi her biri ayrı bir ürünle tedavi edilebilecek bir dizi sorunları öne çekmektedir. Aynı zamanda bedensel, ruhsal, sosyal, psikolojik sorunların da uzmanlar tarafından sağlanan hizmetlerle giderilebilir olduğuna ilişkin olarak birey ikna edilmeye çalışılır. Kurslar, programlar, danışmanlar, terapistler, yaşam koçları kimlik inşa etme projesi için gereklilikler olarak algılanır.

Neticede, postmodern tüketim ayrıcalıklı bir özgürlük alanı olarak görülse bile, kısa süreli döngüye sahip mallar ve bunlarla bağlantılı olarak istikrarlı olmayan tüketici kimlikleri ile özdeşleştirilir. Ancak toplumsal kimlik ve tüketim etrafında, bütün bunlar

ekonomik faaliyetlerin önemli bir alanı haline dönüşür (Slater, 1997: 31). İnsanların fantezilerinin uyarılması, arzularının ortaya çıkarılması ve tüketme arzularının yeniden üretilmesi ekonominin gelişmesi için zaruret taşımaktadır. Hiç şüphe yok ki, mallar farklı sosyal bağlamlarda bir dizi farklı kültürel kullanımlara sahiptir. Bununla birlikte, postmodern kuram bu niteliğe özel bir önem verirken, ürünlerin metalaşması ya da onların kâr elde etme amacıyla mübadele edildiği gerçeğini ihmal etmektedir.

Sonuç

Postmodern bakış açısının öne sürdüğü kimliklerin farklılaşmış, sınırsız olarak değişken ve yalnızca bireysel seçime tabi olan kimlikler maddi ya da sosyal açıdan gençler ve işsizler de dahil olmak üzere nüfusun geniş kesimleri tarafından erişilebilir değildir (Philips ve Western, 2005). Tüketim aracılığıyla kimliklerin ifade edilmesinde kültürel ve ekonomik sınırlılıkların olduğu açıktır. Bununla birlikte, kimliğin toplumsal oluşumunda tüketim uygulamalarının ve tüketim özelemlerinin önem taşıdığı vurgulayan postmodern bakış açıları, özellikle ekonomik eşitsizlikleri göz ardı etmektedir. Zira postmodernizm modelinde eşitsizlik kalıpları yaşam tarzlarıyla ya da daha genel olarak statü imgeleriyle açıklanmaya çalışılmakta ve daha çok kültürel boyuta odaklanılmaktadır (Yanıklar, 2010). Ayrıca, genel olarak bakıldığında, postmodern yaklaşımlar toplumsal kimliklerin şekillenmesinde ve sosyal davranışın açıklanmasında tüketim faaliyetlerinin üretim (ya da sınıf) süreçlerinden daha önemli hale geldiğini ve aynı zamanda sosyolojik çözümlemelerde tüketicinin üreticiden daha uygun olduğunu ileri sürerler. Bocoock'un (1997: 85, 114) işaret ettiği gibi, postmodernizm modeli bireylerin kimlik duyguları açısından iş rollerinin, aynı kişilerin tüketici etkinliklerinden daha az önemli olduğu savını ortaya koymaktadır. Ancak bunun gerçekten böyle olup olmadığına karar vermek ampirik araştırmaların konusudur. Sınıfın sosyolojik önemini koruduğunu düşüncesine sempati duyanlar dahi sınıf kavramına yeni bir yaklaşımın ortaya konması gerektiğini ve bunun üzerinde yeniden düşünmenin gerekliliği vurgularlar.. Bununla birlikte, sınıf, toplumsal cinsiyet, din gibi modern kimliklerin öneminin azaldığı savı sorgulanmaya açıktır. Zira, gerçekleştirilen bazı ampirik çalışmalar, bu etkenlerin bireylerin kimlik algılarını şekillendiren önemli nitelikler olduğunu ve Lipovetsky, Bauman, Lyotard gibi postmodern kuramcılarının önerdiğinin aksine kimliklerin sürekliliğe sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Sözelimi Devine

(2005), Philips ve Western (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar bireyler açısından çalışma yaşamının toplumsal kimliğin önemli bir kaynağı olduğunu göz önüne sermektedir. Bu çalışmaların sunduğu bulgular, postmodern açıklamaların kestirdiği gibi istikrarsızlığı ve akışkanlığı değil zaman boyunca farklı gruplar arasında kimliklerin tutarlı ve sürekliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın toplumsal kimlik süreçlerinin belirgin bir şekilde modern zamanlardan farklı olduğuna dair sistematik verileri ortaya koymayan postmodern yaklaşımların argümanları kuramsal bir düzeyde kalmaktadır.

Kaynakça

- Aldridge, A. (2003), *Consumption*, Cambridge: Polity
- Bauman, Z. (1993), *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell
- Bauman, Z. (1998), *Work, Consumerism and the New Poor*, Open University Press, Philadelphia.
- Bauman, Z. (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı
- Bauman, Z. (2004), *Sosyolojik Düşünmek*, (çev. A. Yılmaz), İstanbul Ayrıntı
- Bauman, Z. (2006), *Küreselleşme*, (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı
- Bauman, Z. (2003), *Modernlik ve Müphemlik*, (çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı
- Belk, R. W. (1988), "Possessions and the Extended Self". *Journal of Consumer Research*, 15/2, 139-168
- Beyazıt Hayta, A. (2016), "Postmodern Dönemim Tüketici İmajları: Postmodern Tüketim Kültürü, Tüketim Kalıpları ve Postmodern Tüketici", Ed. M. Babaoğul, A. Şener ve B. Buğday, *Tüketici Yazıları*, 12-31
- Bocock, R. (1997), *Tüketim*, (çev. İ. Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction*, Londra: Routledge.
- Bradley, H. (2016), *Fractured Identities: Changing Pattern of Inequality*, Cambridge: Polity
- Chan T. W. and Goldthorpe J. H. (2007), "Social Status and Newspaper Readership", *American Journal of Sociology*, 112/4, 1095-1134.
- Devine, F. (2005), "Middle Class Identities in the United States", Ed. F. Devine, M. Savage, J. Scott ve R. Crompton, *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, 140-162, Londra: Palgrave

- Dittmar, H. (2008), *Consumer Culture, Identity and Well-being: The Search for the Good Life' and the 'Body Perfect'*, New York: Psychology Press
- Featherstone, M. (2005), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı.
- Firat, A., K. Y. Kutucuoğlu, I. Arıkan saltık ve Ö. Tunçel, (2013) "Consumption, Consumer and Consumer Society", *Journal of Community Positive Practices*, XIII (1), ss. 182-203
- Firat, A. Fuat (1991). *The consumer in Postmodernity*, *Advances in Consumer Research*, 18, 70-76.
- Gabriel, Y. ve T. Lang (1995), *Unmanageable Consumer*. Londra: Sage
- Goldthorpe, J. H., D. Lockwood, F. Bechofer, ve J. Platt, (1969), *The Affluent Worker in the Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Güneş, A. (2015), "Are we What we Buy and What we Consume?: Crisis of Identity in Hanif Kureishi's the Decline of West", *Epiphany; Journal of Transdisciplinary Studies*, 8/2, 203-217
- Hetherington, K. ve C. Havard (2014), "Consumer Society?" Ed. J. Allen and G. Blakeley *Identity and lifestyle*, 115-145, Milton Keynes: The Open University,
- İlhan, S. (2013), "Akışkan Toplumda Kimlik İnşası; Geçişgen, Eklektik, Ben Odaklı Kimlikler", *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 233-246
- Jameson, F. (1983), Postmodernizm and Consumer Society, Ed. H. Foster, *Postmodern Culture*, 111-125, Londra: Pluto,
- Jameson, F. (2005), *Kültürel Dönemeç*, Ankara: Dost Kitabevi
- Jenkins, R. (1996), *Social Identity*, Londra: Routledge
- Karaduman, S. (2010), "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal Of Yaşar University*, 17 (5), 2886-2899
- Kellner, D. (1992), "Popular culture and construction of postmodern identities", Ed. S. Lash, ve J. Friedman, *Modernity and identity*, Oxford: Blackwell.
- Kırılmaz, H. ve F. Ayparçası (2016), "Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları", *İnsan & İnsan*, 3 / 8, 32-58

- Lyotard, J. F. (1984), *Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester: Manchester University Press..
- Marcuse, H. (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, (çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea
- Moorhouse, H. (1983), "American Automobiles and Workers' Dreams", *Sociological Review*, 31/3, 403-426
- Odabaşı, Y. (2017) *Postmodern Pazarlama*, İstanbul: MediaCat
- Offe, C. (1985), *Disorganised Capitalism*, Cambridge: Polity
- Oksana, M. ve K. Power (2009), *Understanding factors that shape consumption. European Topic Center on Sustainable Consumption and Production*, Copenhagen: Resource center and Lund University
- Orçan, Mustafa (2010), "Kentleşme Kültüründe Tüketim Önceliklerinde Meydana gelen Değişme", *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 1-18
- Özgül, M. (2017), "Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 / 28, 383-400
- Philips, T. ve M. Western (2005), "Social Change and Social Identity: Postmodernity, Reflexive Modernisation and the Transformation of Social Identities in Australia", Ed. F. Devine, M. Savage, J. Scott ve R. Crompton, *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, 163-185, Londra: Palgrave
- Savage, M. (2000), *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham: Open University Press
- Shankar, A. ve J.A. Fitchett (2002), "Having, Being and Consumption", *Journal of Marketing Management*, 18 (5-6), 501-516
- Simmel, G. (2004), *Modern Kültürde Çatışma*, (çev. T. Bora), İstanbul: İletişim
- Slater, D. (1997), *Consumer Culture and Modernity*, Cambridge: Polity
- Smart, B. (2010), *Consumer Society*, Londra: Sage
- Storey, J. (1997), *Cultural Consumption and Everyday Life*, Londra: Arnold
- Ustaahmetoğlu, E. (2016). *Televizyon Reklamlarında standart dile karşı şiveli dilin etkisinin belirlenmesi üzerine bir araştırma*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 11(1), 135-156.
- Veblen, T. (2017), *Aylak Sınıfının Teorisi*, (çev. E. Günsel), İstanbul: Tutku Yayınevi

Warde, A. (1994), "Consumption, Identity - Formation and Uncertainty", *Sociology*, 28, 877-98

Yanıklar, C. (2006), *Tüketimin Sosyolojisi*, İstanbul: Birey

Yanıklar, C. (2010), "Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir tartışma", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 / 1, 25-32

Yanıklar, C. (2016), "Sınıfın Sonu mu? Sınıf Tartışmalarının Gidişatı", Ed. L. Sunar, *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Matbu, İstanbul, .29-44,

Yavuz, N. ve Y. S. Zavalı (2015), "Postmodern Dönemde Kimliğin Belirleyicisi Olarak Tüketim: (Tüketilmiş Kimlikler)", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4 /4, 126-152

“İlim ve özellikle sosyal bilimler dalındaki işlerde ben emir vermem. Bu alanda isterim ki beni bilim adamları aydınlatsınlar. Onun için siz kendi ilminize, irfanınıza güveniyorsanız, bana söyleyiniz, sosyal ilimlerin güzel (yapıcı) yönlerini gösteriniz, ben takip edeyim.”

Mustafa Kemal ATATÜRK